

מישנת משה

על פרקי אבות

לוקט מתורת האלשיך הקדוש
מפירושו על התנ"ך

ירושלים תשע"ט

ניתן להשיג אצל משפ' אליהו

ס. מורחבת 109/3

ירושלים

טל: 02-5827221

054-8407030

אקדמת מלין

רבי משה אלשיך, הוא המהר"ם אלשיך, נולד בתורכיה בשנת ה"א רס"ז, ולמד אצל גדולי הדור דאז, ר' יוסף טאיטצק ומרן ר' יוסף קארו. הוא עלה לארץ ישראל, התיישב בצפת, והיה חבר בבית דינו של מרן. בפרשת הסמיכה המפורסמת, הוא הוסמך ע"י מרן בסמיכת הסנהדרין. הוא היה שד"ר (שלוחא דרבנן, היינו שליח מטעם הקהילה לחו"ל לאיסוף כספים לטובת הישוב בצפת) והגיע לכמה קהילות במזרח. מדרשותיו על פרשת השבוע הורכבו פירושו המפורסמים לתנ"ך. תשובותיו הורצו לקהילות רבות במזרח. תלמידו בתורת הנגלה היה ר' חיים ויטאל (מי שהיה תלמידו של האר"י בתורת הנסתר). וגם נתן לו כתב סמיכה 'יורה יורה ידין ידין' ככל דין מוסמך. כתב הסמיכה ניתן בעשרים לחודש אלול שנת ש"ן. נפטר י"ג ניסן (וי"א בחוהמ"פ) שנת שנ"ח (וי"א ש"ס). [ראיתי מביאים בשם המהר"ט ברשימותיו (שלם עמ' 220) שכתב, השנ"ג... בערב החג נח נפשיה מוהר"ר משה אלשיך, ע"כ. וברוך היודע].

אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה. מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. אודה לה' שהחיני וקיימני והגיעני לזמן הזה.

זה זמן זמנים טובא שעלה בדעתי ללקט ליקוטי בתר ליקוטי מתוך כל ספרי האלשיך הקדוש, פירוש שפירש כדרך אגב על מסכת אבות, ולהוציאם לאורה כאגודה אחת, דבר שיש בו מן המועיל ללימוד דבריו הקדושים, ובפרט בימי ספירת העומר עת רווח מנהג קריאת מסכת זו בכל קהלות ישראל. ועלה בדעתי שאם הוא קרא את ספרו תורת משה, הרי שאת ליקוט זה ניתן לקרות **משנת משה**.

בקראי את ביאורו על איוב ז', ראיתי שכתב וז"ל, אך הנה **כתבתי בביאור של מסכת אבות** וכו'. מכאן שחיבור בפני עצמו היה לו על מסכת זו, אולם לא ידוע מה עלה בגורלו.

יש לציין שבעברי באופן שטחי מצאתי שפעמים אינו מפרש משנה או קטע ממנה אלא בסך הכל מביא כמו שאמרו, וזה סה"כ משפט קצר, אולם לנועם מוסרו הנמצא שם נראה לי שחבל להפסיד מרגליות יקרות ולכן צרפתיים.

והנה בעתה כמעט באה עבודתי זו לידי גמור טוב, נודע לי שכבר קדמוני חכמי קדם, ולפני כמאתים וחמשים שנה יצא ספר בשם **ירם משה** (פירט תקכ"ד), שהוא ליקוט מספריו של האלשיך הקדוש על פרקי אבות, ואח"כ יצא ספר זה בליווי ספר **חסדי אבות** להגאון חיד"א ז"ל (ורשא תרכ"ב), ועכ"ז לא מנעתי את עצמי להוציא את שחשקה נפשי, בבחינת מני ומנייהו תסתיים שמעתתא, וכמאמר החכם מכל אדם טובים השנים מן האדם וכו', והחוט המשולש לא במהרה ינתק.

כתב הרהמ"ח בפ' בשלח (שמות טז ד-כא) בענין פרשת המן וז"ל: רמז לנו הוא יתברך בפרשת המן כי ממנו נקח ראייה לכל מזון בני האדם, וזהו אומרו הנני ממטיר לכם וכו', לומר דעו איפוא כי כל מה שתרויחו בר ולחם ומזון בעולם הזה, אינכם הקונים אותו, כי אם הנני ממטיר לכם מאתי לחם מן השמים. וכל היוצאים ונושאים ונותנים לזון ולקנות ממון, אינם כי אם שויצא העם ולקטו מאשר הוכן לו, ולכן זאת יעשה האיש הישראלי, אל יגע להעשיר, רק דבר יום ביומו, למען אנסנו בכור עוני, אם ילך בתורתו אם לא, כי ע"י קיימה בעוני, אצליחהו יקיימנה בעושר.

וזה שאמרתי **הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה** (אבות ד' יב), הוא עד יום הששי של שבוע, שהוא משל אל המלאות לו ששים שנה. אך כאשר והיה ביום הששי, שהוא מששים עד מלאות השבעים, אז והכינו את אשר יביאו עמהם במוותם. לסדר תלמודם, ואסוף חבילות מצות ומעשים טובים. ותקן כל המעקשים למישור. וכל קלקולי פניות אשר פנה אליהם, והמר ימירם רעות בטובות, והיה משנה על אשר ילקטו תורה ומצות יום יום בעשורים הקודמים, עכ"ל.

יהי רצון שזכות האלשיך הקדוש תגן בעד מר אבי **שישון בן חביבה** שיחיה לאורך ימים טובים, וזכות האלשיך הקדוש תעמוד לו שהקב"ה ישלח לו רפואה שלימה מן השמים רפואת הנפש ורפואת הגוף, וכן למרת אמי **יהודית פרחת בת ויקטוריה** שתחיה לאורך ימים טובים, ויקויים בהם הפסוק עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, ויזכו לקבל פני משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

כן אברך למר חמי הרב **משיח ירקוני שליט"א**, ומרת חמותי הגב' **לאה ירקוני** תחי', שהשי"ת ישלח דברו וירפאם, וישלח להם רפואה שלימה מן השמים, ויזכו לראות נחת דקדושה מכל יוצ"ח אכ"ר.

אני אברך ולי נאה לברך לעזרתי בחיים נו"ב היקרה מרת **רונית תחי'**, שבזכותה הגעתי עד הלום, וזכות הרהמ"ח תעמוד לה שהשי"ת ישלח לה רפוי"ש, ויה"ר שנזכה לראות נחת דקדושה מכל יוצ"ח, אכ"ר.

כצאתי את הקודש אפרוש כפי אל השי"ת שזכות האלשיך הקדוש תגן בעדנו ובעד כל יוצ"ח ובעד כל משפחתנו ובעד כל ישראל בכל מקום שהם, ושלא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו וז"ע"ס כל הדורות אכ"ר.

הצעיר יצחק רחמים אליהו

ניסן תשע"ט

ג.ב. לתועלת הלומדים הבאנו בסוף כל מאמר את המקור ב"תורת משה" ממנו ליקטנו את הפירוש למסכת אבות, ושמונהו בסוגריים עגולים.

הקדמה למסכת אבות

והניף את העמר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן.

לומר שלהיות בזמן ההוא שהוא יום ראשון לחשבון העומר, על כן יאות יניפנו הכהן ולא הישראל, והוא כאשר נכתוב בס"ד, כי אין ישראל מוכנים להתראות ולעבוד עבודה לפניו יתברך עד תום ספירת העומר, אך לא מקודם, ומה גם ביום הראשון לספירה.

ולבא אל אשר הערנו מאומרו ממחרת השבת, נשית לב אל שמץ רמז העומר הלז מן הבא בידינו, ואל הקרבן הבא עמו, ואל קצת ענין הכתובים הבאים ברמז הרומז בהם. והוא בהזכיר ענין מאמר ספר הזוהר^א כי הוא כמקרה האשה בנדת דותה כן קרה לעם בני ישראל בצאתם ממצרים, כי כאשר באשה דוה שדם יהיה זובה ובהפסק דמה שבעת ימי ליבון יספרו לה ואחר תטהר והיתה לאיש, כן כאשר עבדים היו לפרעה במצרים, נשקעו בטומאת עבודה זרה המטמאה כנדה, וביום צאתם אשר משכו ידיהם מהעבודה זרה ומלו את בשר ערלתם ותהי להם זאת כפיסוק דם נדה, אך עדיין צריך לברר וללבן עד יהיו ראויים לקבל התורה אשר היא כיום חופה כנודע^ב, על כן הוצרך תחת שבעה נקיים של האשה, שבעה שבועות יספרו למו להפשיט מעליהם כל שיורי חלאת זוהמא עד תומה, ואז ביום החמשים יום ששי לסיון שאז פסקה זוהמתן לגמרי עד בלתי השאיר שריד^ג, אז הוכשרו ישראל להיות לו יתברך והוא להם לאלהים, ככלה המוכנת לחתן להכניסה לחופה. ועל כן עומר הפסח הוא של שעורים מאכל בהמה, כי עדיין לא הטהרו ובהמה המה להם, אך בהטהרם בחג השבועות, אדם הם וביאו מנחה חדשה לה' שתי הלחם מן החטים, עד כאן תורף מאמרו.

ובדבר הזה נחה דעתי מקושי הנופל בזה באמת, באמור מאריה דאברהם למה זה קרא יתברך את היום טוב שבת^ד, אשר בזה מצאו הטועים מקום לטעות כי על שבת בראשית נאמר^ה. וכן באמור^ו שבע שבתות, והיה לו לומר שבעה שבועות כבמשנה תורה^ז. וכן באמור^ח השבת השביעית, יאמר השבוע השביעי.

אך הוא לרמוז למבין כי שני שביתות שבתו ישראל, אחד ביום הראשון של פסח שבתו על ידי דם פסח ומילה מטומאת עבודה זרה כאשר ביום פיסוק דם נדת דותה ממנה שנחה ושובתת מדמה, כך עד יום הראשון כח טומאת העבודה זרה היה שורה עליהם, וביום הראשון שבתו ויתפרקו ממנו. ועדיין היה נשאר חלאה מה שהולכים ומתטהרים

א. אמור צו ב. ב. שיר השירים רבה ג יא. ג. שבת קמו א. ד. ויקרא כג יא, טו.
ה. מנחות סה א. ו. ויקרא כג טו. ז. דברים טז ט. ח. ויקרא כג טו.

ומתלבנים ממנה בשבעת ימי ליבון האשה, ועל כן אמרה תורה ממחרת השבת הוא יום ששבתו ממשא טומאתם, יספרו שבעה שבתות, שהולכים ושובתים מחללאה הנותרת בליבון עד ממחרת השבוע שהוא שבת מהחללאה להתלבן ממנה לגמרי.

ואחשבה שעל כן נתייחדו הימים ההם לדורות להציל את ישראל ולסעדם בתקון נפשם ולבם לשמים, עד בא יום חג השבועות אשר בו ניתנה התורה, והוא יום רצון, וצריך הכשר וטהרה לקדמו בימי הליבון האלה. ועל כן הנהיגו קדמונינו להגות בימי הליבון ההם ספר משלי ומסכת אבות, להכין לבם להתנהג בחסידות כנודע. ולכן בהתחיל האדם לקצור קציר שדה בהתחלת קציר שעורים שהוא ראשון לכל הקציר, לבל ירום לבו ברוב תבואות, צוה לנו להביא עומר שעורים שהוא עשירית האיפה, ויהיה הרמז כי הן האדם לאיפה נמשל, כמאמרם ז"ל בשמות רבה^ט כי כשאדם היה מוטל גולם הראה לו הקב"ה כל העתידים לבא ממנו, זה תלוי בראשו, וזה בזקנו, וזה בידו וכו', וכן בכל אבר מאיבריו, ושזה היה מאמרו יתברך לאיוב באמור אליו איפה היית ביסדי ארץ, איפה שלך היכן היתה, באיזה אבר מאדם הראשון היית, עד כאן תורף המאמר.

והנה יראה מדבריהם כי האדם איפה יקרא, ואם כן עשירית האיפה על עישור אבריו תרמוז, והן ידענו כי הן רמ"ח איברים^כ, נמצאו עישורן כ"ה חסר מעט, ואם באנו לפרט באדם האיברים שכל מעשה הטוב והרע תלויים בהם, אשר על כן צריך האדם לקדשם לשמים, הלא נמצאם במספר הזה, המוח, ושתי אזנים, ושתי עינים, לשון, שפתים, הלב, ושתי כליות יועצות, וכבד הכועסת, וטחול השוחק, ושני רגלים, ועשר אצבעות הידים שהם אנשי החיל עיקר כל מעשה אשר יעשה האדם, הני עשרים וארבעה כנגד ר"מ אברים שהם מעשר שלהם, וראש הגויה שחסר ממנה הערלה יהיה נשאר כנגד מעשר השמנה הנותרים. הנה האיברים האלה הם עשירית האיפה שהיא כל האדם שיעור העומר, אשר אותם צריך האדם להביאם אליו יתברך לקדשם לכהנו לו יתברך. ואם לא ידע לתקן, יביאם אל הכהן, הוא המיוחד שבדור לכהן ולשרת את ה', והוא יניף אותם לפני ה' כי ידריכנו לבלתי הניף עשרים וחמשה אברים אלו רק בדברים שהם לפני ה' לשרתו ולעבדו. (ויקרא כג יא)

ז. מ. ג. י. איוב לח ד. יא. אהלות פ"א מ"ח.

עוד הקדמה למסכת אבות

וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. הנה אין ספק כי אין דבר בכל משפטי תורתנו בפרטות אשר אין בו צפוני סודות, כי התורה והמשפט לאלהים אשר אין רעיון יכיל מחשבתו וכונתו בכל דין ומשפט אחד מני אלף מפרטי פרטיו הקטנים, כי מי עמד בסוד ה'. אך אמנם רשות נתונה מאבינו שבשמים לשום שכל והבין שמץ רמז הרומז על פשטי המקרא מן הבא בידינו החלושה והקלושה, אולי יחנן ה' ויהי דבר אחד מדברינו הרבים מאשר רצה יתברך ברמז הרומז בו זולת סוד ה' אשר עליו מלמעלה, ויהיה מעט מחזיק את המרובה להעלותו על רצון קדשו יתברך, ואני בה' אעלוזה המפליא חסדו לי כרוב חסדיו, על כן תרתי בלבי למצוא שמץ רמז באשר צוה יתברך למטהר מצרעתו לקחת שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארץ ושני תולעת ואזוב, ולשחוט האחד על כלי חרס על מים חיים ולטבול אותם ואת שתי קצות כנפי הצפור החיה ואת סוף זנבה בדם הצפור השחוטה, ושלח אותה על פני השדה, ולהזות למטהר שבע פעמים, ואחרי כן לתת מדם האשם על תנוך אזנו ועל בהן ידו ורגלו, ואחרי כן מן השמן כסדר הזה.

אמנם הנה רבותינו ז"ל³ קיימו וקבלו כי אשמת דבר המצורע הוא על לשון הרע, ואמרו זאת תורת המצורע, המוציא שם רע, על כן בהטהרו, אחשבה צוה יתברך לעשות רמז פרישה וזהירות משפת יתר בל ישוב לכסלת אולתו, ועל פי תוכחות מוסרו, כל אדם ימשוך לשמור ולעשות גם הוא לבלתי הכשל במכשלה הזאת שתחת יד המצורע הלז אשר לא שמר לפיו מחסום, וישים סכין בלועו אם בעל נפש הוא טרם הוציא מפיו דבר בלתי מתוקן.

והענין כי בהתחלת הטהרו מהרעה הבאה עליו על ידי דבור לשונו, אבינו אב הרחמן כאב את בן ירצה, בא לתקנו בעצה טובה מלפניו, בצוותו אותו יעשה דבר אשר בו לבבו יבין תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, כי להעמידו על האמת בא אלהים כמזכיר ומזהיר לו, כי תחת און ועולה נמצא בשפתיו לקה בצרעת, ומלמדו דעת בל ישוב לכסלה כאשר בתחלה, הלא הוא באשר צוה לו הוא יתברך יקח שתי צפרים חיות טהורות וכו' ולשחוט את האחת על כלי חרש וכו'.

ולבא אל הענין, נזכיר מאמר הרמב"ם ז"ל¹ שמחלק הדבור לחמשה חלקים ויקרא להם שמות, מצוה בו, נזהר ממנו, נמאס, אהוב, מותר.

יב. ערכין טו ב. יג. בפירושו לאבות א יז.

הראשון - הוא לדבר בתורה ומצות. והשני - בעדות שקר ורכילות. והשלישי - בסיפורי מאורעות. והרביעי - בשבח המעלות השכליות ומדותיו ובגנות הפחותות. והחמישי - והוא מה שצריך לדבר מסחורתו ופרנסתו ומאכליו.

ואני בעניי ראיתי אחרי רואי להעמידן על שלש, כי שבח מדות הטובות וגנות הרעות גם זה נכלל בכלל הגות בדברי תורה, **וצא ולמד ממסכת אבות כי הן אלה כוללות מאמריה מראש ועד סוף**, והן הם מגופי תורה שבעל פה. וכן השנית והשלישית חשובות כאחת, כי את שתיהן כאחד שנא ה'.

ונבא אל הענין, והוא כי הן אמת כי אין ערוך אל בחינת דבור תורה ומצות, כי עליו אין להוסיף, ומה גם כי יצא הבל משולל חטא ושום פניה, אך גם הדברים אשר ידבר האדם בעסק חיי גופו ההכרחיים ולמאכל שולחנו לשובע נפשו, משוללים עושק וחמס, כי אם בדרך היתר במשא ומתן באמונה, גם הוא טוב בעיני ה', יהיה זה הדבור השני כולו על פי התורה ובחינות דקדוקיה במשא ומתן ומאכל ומשקה להתנהג בחסידות, אז יעלה גם הדבור השני לרצון לפני ה' שיעור רב, עם שהראשון הכביד. אך החלק השלישי אשר בו שיחה בטלה ורכילות ולשון הרע ונבלות הפה וכל היוצא מפי האדם אשר לא כדת, רק רע הוא, וממנו ירחק האדם כימי השמים על הארץ.

ועם לבבי אשיחה כי זה יהיה הרמז הרומז הוא יתברך בסדר הזה, והוא כי נשא המשל שני סוגי הדבור, אחד דבור חיי נפש בלימוד תורה ומצות ודבור חיי הגוף, אל שני צפדים שענינם מעשה פטיט וצפצוף⁷, ופירש ענינם באומרו חיות טהורות, כי שניהם בענין חיות, זה בחיות הנפש וזה בחיות הגוף, וגם שניהם טהורים, שהוא כי יהיו זה וזה טהורות משוללות פניה, אבל בדיבור סוג השלישי הדומה לעץ ארז, אשר בו שתי בחינות, אחת - שהוא עץ בלתי עושה פרי לא של טעם ולא של ריח, מעין השיחה בטלה, וגם הוא עץ גבוה, משל אל דבור של גסות הרוח כענין לשון הרע ודומה לו, האומרים שפתינו אתנו מי אדון לנו⁸, על כן למען התרחק מהשתי בחינות הנמשלות אליו סמך אליו שני התולעת, שהוא מאמר התנא⁹ ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה. שהוא כמאמרנו שם, שהוא עפר אם צדיק הוא, רמה ותולעה אם בלתי צדיק ששולט בו רמה ותולעה. וזה ירמוז פה שסמוך אל עץ ארז סמך שני התולעת, שהוא לרמוז שני אל השנות הצדיק להיות עפר, ותולעת אל העשות תולעה אם בלתי צדיק הוא. והיה לשון של זהורית, רמז אל לשון האדם שגוונה אדומה וגם משולהבת לדבר סרה, והיא אשר תעשה תולעת, כמשפט עשרה מרגלים שהיו תולעים יוצאים מלשונם עד טבורם ונכנסים בטבור וחוזרים ויוצאים מהפה¹⁰, והוא כמפורש אצלנו, שבפה חטאו על ארץ

יד. ערכין טז ב. ז. תהלים יב ה. ז. אבות ג א. י. סוטה לה א.

ישראל הנקראת טבור הארץ^פ לינק מהשכינה הדורש אותה תמיד כתינוק מן האם עודנו בכריסה.

וגם תסמוך לו אזוב שהוא עץ היותר נמוך ושפל בכל האילנות, ומה גם כי מצותו לקחת אזוב שיעור טפח, להורות קוטן וכפיפה יתירה על טבעו, והוא לרמוז הדבר השלישי אשר דבר התנא באומרו^ט ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, כי רוח מלפניו יתברך יעטוף, כי אימתו יתברך תבעתנה ותהיה נפש האדם כפופה לפניו, וזה רמז באזוב שהוא קטן שבכל האילנות וגם הוא טפח בלבד, וזכר לדבר כי האזוב הוא משל ורמז אל הנפש, והוא כי אזוב עולה מספרו שש עשרה, וכן עולה נפש במספר קטן, והכונה שיסמוך שלשה אלה יחד, מקל של ארז ושני תולעת ואזוב, למען יזכור מה שעל ידם יתקן רעת מדתו הדומה לעץ הארז, וזהו ועץ ארז וכו'. (ויקרא יד ד)

יח. תנחומא קדושים י. יט. אבות ג א.

• משנת משה •

פרק ראשון

כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֶלֶק לְעוֹלָם
הַבָּא. שְׁנַאֲמַר וְעַמּוֹךְ כְּלָם
צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ נֶצֶר
מִטְעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהַתְּפָאֵר:

ויהי ביום השמיני קרא משה
לאהרן ולבניו ולזקני
ישראל. ויאמר אל אהרן קח
לך עגל בן בקר לחטאת
ואיל לעולה תמימים והקרב
לפני ה'. ואל בני ישראל
תדבר לאמר קחו שעיר
עזים לחטאת ועגל וכבש

בני שנה תמימים לעולה. ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה' ומנחה בלולה בשמן כי היום
ה' נראה אליכם. ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד ויקרבו כל העדה ויעמדו
לפני ה'. ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'.

באה תורתנו ללמדנו דעת עבוד אלהים, ודרך תשובה במוסר השכל, בהיישרות והדרכות
המביאות את האדם לחיי העולם הבא. והן שבעה והנה הנם, **האחד**, כי יהיה כל
ישע וכל חפץ האיש, כי שיח וכי שיג לו וכי שכל לו, לתקן את אשר עותו בין רב למעט,
וזה בשיתו שומו על לבו, כל אשר יקרה לו מכל הדברים, המתרגשים ובאים עליו אשר
לא כחפצו ורצונו, שיהיה מחשב וזוכר הנהיה כדבר ההוא בינו לקונו שעשה לו יתברך
מעין המאורע שלא כרצונו, כי זה כלל גדול לאיש הישראלי באשר הוא יהודי, כי עיני
ה' המה משוטטות בכל פרטי בני איש, לשלם לאיש כמעשהו, וטרם יפקוד עליו רומז
לו בקל הקל תחלה, להביא עליו דוגמת אשר חטא לו, למען יפקח עיניו וישקיף וירא כי
למעלה ממנו עין רואה ולא ילך בקרי, פן ילך גם הוא יתברך עמו בחמת קרי, כי אם קל
מהרה טרם יקצוף האלהים להכותו על אלה מכה רבה, מאז יראה הרמז הרומז יוכיחנו
אלוה מעין אשר לא טוב עשה, יתמרמר בלב חמרמר כי יכיל בלהות צלמות, ויסכים
ויאמר עונותי הטו אלה, וינחם על העבר ויתן לב לשוב וישוב אל ה' וירחמהו, כי ירחץ
יטהר מכל חלאת טומאתו בו.

שנית, לתקן את אשר עוותו, על פי מדת עוותו ומתייחס אליו.

שלישית, שאחר החרטה והתיקון שקישט עצמו תחלה, שיקשט אחר כך את אחרים אך
לא מקודם, שלא יאמר טול קיסם מבין שיניך למי שיוכל להשיב לו טול קורה
מבין עיניך.

רביעית, שאם אחר ששלש אלה יעשה לו ויראה טובה בעיר, אל יחזיק טובה לעצמו
לדבר ולומר הנה בירך ה' אתכם לרגלי, כי אם יתלה בזכות אחרים, ונהפוך, כי
תהיה רעה בעיר, כי אם ידבר ויאמר בשלי הצער הזה עליכם.

• משנת משה •

והנה טרם נזכיר יתרה ההישרות שייעדנו, נערוך ערך לחם ארבעה אלה על שולחן מקראי קדש אשר לפנינו קו לקו, ונשובה אליהן בס"ד. והוא כי הנה כסידרן והלכתן חיברן היוצר בכתובים, אחת לאחת. ובראשון היחל באומרו ויהי ביום השמיני וכו'. והוא כי משה ראה מעשה ה', כי בשבעת ימי המילואים לא שרתה שכינה ולא באה אש מן השמים עד בא יום השמיני, ונזכר כי זה לעומת הפצרו בשליחות מצרים עשה האלהים מדה כנגד מדה, כי שבעת ימים בקש הוא יתברך יבא אתו מצרימה באומרו כי אהיה עמך, ולא רצה לבא עד יום השמיני שהלך אהרן לדבר אל פרעה (שמות רבה ג ד). כן עתה שבעת ימים בקש משה ממנו יתברך יבא אליו וישרה שכינתו בעבודתו במשכן, ועד יום השמיני לא בא רק על ידי אהרן. ועל זה נצטער משה ואמר וי, כמצטער ושב משגגתו. ועל פי דרכו שת לבו, גם אל מעשה זקני ישראל אשר שבו ונשמטו בדרך בלכתם אל בית פרעה. ועל כן רצה כי כאשר בוש הוא ממעשהו, על ידי ראותו כי על ידי אהרן שלא הפציר בשליחותו (של) [אל] פרעה משרה הוא יתברך שכינתו, משא"כ על ידו, כן יבושו גם המה על מה שנזוירו אחור בלכתם אז בשליחותו יתברך. וזהו ויהי, וי היה, ביום השמיני, כי לא שרתה שכינה בשבעה ששימש משה רק בשמיני, מקביל אל יום שמיני של שליחותו יתברך אל פרעה. וזהו אומרו שמיני ולא ראשון, עם היות שלא יצדק אומרו שמיני על מספר המילואים שלא היו רק שבעה, לרמוז אל היותו מקביל אל שמיני של השליחות. והיה כנכוה על הדבר, לכן על מה שנצטער הוא ושב, קרא עם אהרן ובניו גם אל זקני ישראל, למען יבושו גם המה וישובו מאשר עשו גם הם, כי נשמטו אחד אחד ואחר באו משה ואהרן לבדם. כי זה חסדו יתברך בפרוע פרעות תוכחות על עון מדה כנגד מדה פורע, למען החי יתן אל לבו כי תבואהו שואה אל אשר לא טוב עשה דוגמתה וישוב ממנה, כדבר שנאמר^א ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, שהוא מדה כנגד מדה. שעל ידי כן יפשפש וימצא מאשר חטא על הנפש מעין המאורע, ושב ורפא לו.

ועל השנית, והיא שתשובת ותקון כל דבר הוא מעין עוותו, אמר קח לך עגל וכו' ואל בני ישראל וכו'. והוא, כי מה שנעשה על ידי אהרן בעגל היה שוגג, כי השליכו באש ויצא העגל ההוא שלא במתכוין. על כן קח לך, לעומת העגל ההוא, עגל בן בקר לחטאת, כי החטאת בא על השוגג. אך בני ישראל אשר חטאו במעשה, עוד אינם כי ספו תמו, אשר בעדים והתראה הרגו בני לוי, ואשר בעדים ולא התראה בדקם משה כסוטות ונבקעו, ואשר בלא עדים והתראה נגפם ה', ולא נשאר רק אשר הרהרו בצד מה, והעולה באה על הרהור הלב. על כן ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו כו' ועגל לעולה, לעומת הרהור בעגל. וגם שהרהור כמעשה בעבודה זרה, שאני התם שנדונו כפניה ולא כאשת איש על ידי שיבור הלוחות כנודע מרבתינו ז"ל^ב.

א. תהלים סב יב. ב. שמות רבה מג א.

• משנת משה •

והלימוד השלישי, והוא כי יקשט איש את עצמו ואחר כך את אחרים, לימדנו יתברך באומרו ואל בני ישראל תדבר לאמר. והוא במה שהערנו כי אינו לאמר ישראל לזולת, אך הוא מה שכתבנו לבלתי הוכיח את זולתו במה שהוא בלתי טהור ממנו, כי חרפה היא לו, כי אנה יוליך את חרפתו באמור לאיש טול קיסם מבין שניך, וישיב חרפתו לו טול קורה מבין עיניך, כי הלא ישבע בחרפה וקיא קלון על כבודו. והוא מאמרו על פסוק¹ יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו, לומר כי שנים המה המוכיחים בשער שלוקחים לעצמן קלון, א. המוכיח את הלץ, כי הלא יתפקד אז יותר וילעיג על דבריו בפניו ויקל בכבודו. ב. מי שמוכיח את חברו במום שהוא נכשל בו, כי הלא באמור אליו למה תעשה הדבר הרע הזה, כי הלא יענה אחריו ואת שדוד מה תעשה, כי גם אתה חולית כמוני. וזהו יוסר לץ לוקח לו קלון. וכן לוקח לו קלון המוכיח לרשע מומו של מוכיח, שמום שבו אומר לחברו שישמע חרפתו בפניו, באמור אליו מה הוכחת בזאת רעתך, כי מר וקיא קלון על כבודו. ובגלל הדבר הזה מוטל על המוכיח בשער, טרם יענה להוכיח את העם, יקשט את עצמו תחלה בכל תוכחות על עון, ואחר כך יקשט את אחרים. וכמעשה שהיה לרבי פלוני² שבאו לדין לפניו על ההוא דהוה ליה אילנא דהוה מזיק את הרבים, וכשמוע הדיין, והוא גם הוא היה לו אילן כיוצא בו מזיק את הרבים, אמר אם אומר לו יקוץ אותו אהיה לבז כי אני לא קצצתי את שלי, על כן עיב עצמו מלהשיב להם עד אחר שעה, ומיד שלח תלמידו ימהר לקוץ אותו, ואחר שבא ואמר לו כי כבר קצץ אותו אז קרא לבעלי הדין וגזר לקוץ האילן, ואז אמר לו הבעל דין ומר למה לא קצץ את שלו, אמר לו אם שלי אינו קצוץ גם אתה לא תקוץ את שלך. הנה כי קשט את עצמו תחלה ואחר כך את אחרים, פן יהיה לבז וישבע בחרפה, זולת החילול ה' חלילה. וזה הענין קרה לאהרן. והוא, כי הנה צוה לו משה יקח תחלה עגל וכו', ויגישם לפני ה', וזהו קח וכו' ואחר כך ואל בני ישראל תדבר וכו', שיביאו גם הם קרבנותיהם. והיה מקום יאמר אהרן, למה אקח את קרבני ואציגנו תחלה לפני ה', ואחר כך אל בני ישראל אדבר, יקריבו גם הם קרבניהם, וטוב טוב הוא שטרם אקח את קרבני אדבר אליהם יקריבו קרבנם, ולבית אלהים נהלך ברגש, אני בקרבנותי והם בקרבנותיהם, ונדדם עד בית אלהינו כאחד. לזה אמר לאמר, כלומר מה שאני מצוץ קח לך עגל וכו' והקרב לפני ה', ושאחר כך אל בני ישראל תדבר ולא טרם תביא אתה את שלך, הלא הוא לאמור וכו', שהוא על שאתה בא לאמר להם קחו שעיר וכו' ועגל וכו', שיקריבו עגל על עון העגל. ואילו טרם יראו שאתה מקריב עגל לחטאת תחלה תאמר להם יקריבו עגל, הלא יאמרו הנה אתה עשיתו ואנו נצטרך כפרה עליו, וטול קורה אתה תחלה, לכן קח לך עגל

ג. משלי ט ז. ד. בבא בתרא ס ב.

• משנת משה •

כו' וקשט עצמך תחלה לעיניהם, שיראו עגל לחטאת והקרב לפני ה', ואחר כך קשט את אחרים, ויראו ויסכר פיהם, כמעשה דההוא דיינא כמדובר. וזהו אומרו לאמר.

והלימוד הרביעי הורה באומרו כי היום ה' נראה אליכם. לומר מה שבשבעת ימי המילואים לא נראה ה', ייחסתי אלי כי בשלי הצער ההוא כמדובר על כי הפצרתי בשליחות מצרים. אך הטובה אשר היום ה' נראה, לא אייחס לזכותי לומר נראה אלינו, כי אם נראה אליכם, כלומר בזכותכם. הנה נא ביארנו הארבעה לימודי ה', הנלמדים מהכתובים הנאמרים באמת.

עוד לנו ממקראי קדש הללו למוד **חמישי**. הלא הוא בל יאמר איש, אחרי שובו מכל אשר חטא על הנפש, וקישט את עצמו ואחר כך את אחרים, בל יעלה על רוחו לאמר מהיום הזה ומעלה ראוי הוא לקבל פרס שמושי ועבודתי, כי ראוי הוא אלי כי אנכי תקנתי את עצמי ואת זולתי, ועודני עובד את ה' בכל כחי. על כן למדנו הוא יתברך, בל נהיה כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, כי אם נעשה את שלנו, ונאמן הוא בעל מלאכתנו הוא יתברך, יעשה את שלו.

עוד למוד **ששי** והוא ענין מעלת הבטחון, שאם יראה לו שהוא יתברך מאחר מעשות את שלו או הבטחתו, בל ירפו ידיו בעבודה אשר יעבוד, פן מנסה ה' אותו אם חזק באמונתו ואמיץ לבו במעלת הבטחון, ומאחר הוא יתברך עד יצטער ויתחזק באמונתו יתברך. כאשר קרה לנו עם בני ישראל בקריעת ים סוף, שלא קרע הים עד באו ישראל במים עד חוטמם, כמפורש אצלנו על פסוק¹ דבר אל בני ישראל ויסעו.

עוד למוד **שביעי**, והוא בל נעשה הדבר מצות אנשים מלומדה, או למען שמוע אל דברי מלכנו מנהיגנו המלמדנו תורה ומצות, רק למה שהיא מצות ה' אלהינו ונשמח ונעלוז בעבודתו. ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרוב רחמיו לקבל שירות מידנו. כי מה האדם שיבא אחרי המלך, ושיקבל עבודה מידו.

והנה על הלימוד החמישי הזה, אמר זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא כו', לומר הלא אמרתי אליכם תקריבו את קרבנכם, ועל ידי כן היום ה' נראה אליכם, לא תעשו העבודה על מנת לקבל השראת שכינה, שלא תהיו כמנסים את ה' ועושים על מנת לקבל פרס, רק זה הדבר למה שצוה ה' תעשו, לקיים מצותו לבד, ואז הוא יתברך כרוב חסדיו יעשה את שלו, וירא אליכם כבוד ה', ולא שתכנונו לכך, וכמאמר התנא אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. והוא כענין יחזקאל בלכת אליו חנניה וחבריו

ה. שמות יד טו.

• משנת משה •

ידרוש מאתו יתברך אם יצילם מאתון נורא, והשיב להם על פי ה', חי אני אם אדרש להם¹, והיה לבל יעשו כדי שיצילם. כי אם הם יעשו את שלהם לקדש את ה', בין יציל בין לא יציל, ואז הוא יתברך עשה את שלו והצילם.

וגם הלימוד הששי הוא במקרא הזה, והיא מעלת הבטחון, בל ירפו ידי עובד את ה', אם יאחר מלהביא את הטובה מהרה, כי מנסה ה' אם חזקים באמונתו יתברך המה. כאשר כתבנו שעשה בקריעת ים סוף שלא קרעו טרם נכנסו ישראל תוך המים עד חוטמם, כמדובר. וכאשר עשה לדוד שאמר לו הוא יתברך² בל ישא ידו על אויבו עד שמוע קול צעדה בראשי הבכאים, ואמרו ז"ל³ שהיו מתקרבים האויבים והיו שיני גבוריו קהות להלחם, והיה דוד מעכב עד שמוע קול צעדה בבכאים, עד שהיתה חרב אויביו כמעט נטויה על ראשי ישראל, ואז שמע קול הצעדה בבכאים וישא ידו להם ויתנם ה' בידו. ולמה עשה כן הוא יתברך לאחר תנועת הקול ההוא עד יבואו מים עד נפש ולא עודם מרחוק, אם לא לנסות את דוד אם יחזיק באמונתו, למען אותו הזכות תעזרנו. וכאשר עשה אליהו בהר הכרמל⁴, ששחט ונתח ויתן על המזבח, ולא בקש תרד אש מן השמים קודם ישחט את הפר כי אם אחרי כן, ולא עוד אלא ששנה ושלש להריק כדי מים, ואחרי כן התפלל על האש. ואין זה רק להורות גודל הבטחון כאמור.

וכענין הזה הוא מאמר הכתוב, במה שחזר משה לאמר זה הדבר אשר צוה ה', זולת מה שכתבנו. והוא בשום לב, אל אומרו ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'. מה ענין קריבתן והעמדתן לפני ה'. אך המה חשבו, כי בהביאם קרבנות לפני ה' טרם יזבחו, יראה ה' ותרד אש מן השמים, שהיה מוכן לאכול את העולה ואת החלבים, ולא תעשה העבודה בספק. על כן, ויקרבו [כל העדה] ויעמדו לפני ה' מייחלים ירדת האש בהראות כבוד ה'. אז ויאמר משה, העולה על רוחכם שתקדים האש, היו לא תהיה, אלא אדרבא אתם תכינו תחלה עבודה עד שום העולה והחלבים על המזבח, ובטחו בה' שיעשה את שלו. וזהו זה הדבר אשר צוה ה', לזבוח ולזרוק הדם ושום על המזבח, תעשו, ואחר כך וירא אליכם כבוד ה', וכן היה. כי אחר כל זה ותצא אש וכו' ותאכל על המזבח את העולה וכו', והוא כענין אליהו כמדובר.

עוד כיון ענין שביעי, והיא האמנה בנבואת משה, כאילו ראוהו בדבר ה' אליו. והוא, כי הנה ישראל חששו כי עדיין לא שב אף ה' על עון העגל, ולא יראה עוד אליהם, ועם שאמר להם משה קחו וכו' כי היום ה' נראה אליכם, לא עשו אלא למה שצוה משה, כי ראו כי נאמן הוא בכל אשר דבר עד כה, אך היו כמסתפקים. וזהו אומרו ויקחו את אשר

ו. יחזקאל כ ג. ז. שמו"ב ה כד. ח. מדרש תהלים כו. ט. מל"א יח לג-לו. י. ויקרא ט כד.

• משנת משה •

צוה משה וכו'. בראות משה כך שהיו נרפים ובלתי עושים רק למה שצוה משה, על כן בא ויאמר, אם כה תעשו לא ירא אליכם כבוד ה', אך לא תעשו כי אם על מה שצוה ה', כאילו ראיתם בעיניכם, ובשכר האמנה זו וירא וכו'. וזהו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, שהוא למה שצוהו ה', ועל ידי כן וירא כל העם וכו'.

הן אלה שבעה למודי ה', אשר בהם חיי רוח בני האדם העולה היא למעלה. ולא בלבד אשר יזכה לכולם, כי אם גם אשרי שיאחזו באחד, גם באחד בו שמן חלקו בעולם הבא, כי הלא על כן הרבה לנו יתברך תורה ומצות, כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל. יש יאחזו בזה ויש בזה, וכל אחד מהנה הלא הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, מן העולם ועד העולם הבא.

והוא מאמר התנא^א אשר אמר, **כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר^ב ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר.**

והוא בשום לב, א. אל אומרו לעולם הבא, ולא אמר בעולם הבא. ב. מה ענין החלק הזה, ויותר היה צודק יאמר זוכים לעולם הבא. ג. הראיה שמביא באומרו ועמך כולם צדיקים וכו', שאדרבא ענין הכתוב יראה, כי כשהם כולם צדיקים יירשו ארץ, אך לא שיחויב יהיו כולם צדיקים, שאם כן בטלה הבחירה. ד. יקשה בין לאשר אמר כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, בין על הפסוק עצמו שאומר ועמך כולם צדיקים, שהרי כמה רשעים יש בכל דור. ה. אומרו נצר מטעי, מה הוא הנצר ומה הם מטעיו יתברך. ו. שאפילו יראה בלתי מקושר אל האמור. ז. אומרו מעשה ידי להתפאר, כי אם הוא על הנצר הנזכר, למה תחלה קראו נצר הבלתי נעשה בידים ואח"כ קראו מעשה ידיו, ואם הוא דבר אחר, מה ענינו פה. ח. מה הוא ההתפארות הזה, ואימתי הוא שבה יתפאר.

אך הדבר הראשון שיפול לב אדם עליו הוא לומר, אל יתייאש איש מלזכות לעולם הבא, כי הלא דע כי כל ישראל יש להם בעצמם חלק לזכות בו לעולם הבא, היא הנפש הרוחנית כי היא חלק אלוה ממעל, שהיא תתקנה עד יזכה לעולם הבא.

ושיעור הענין, כל ישראל יש להם בעצמם חלק, הוא חלק אלוה ממעל, לבא לעולם הבא, זולת המשחית נפשו מהיותה מתייחסת אל היות חלקו יתברך, כענין האפיקורסים וכו'.

או יהיה, במה שיראה הרואה בחינות מחולפות לאישי ישראל. יש חשקה נפשו בתורה, ויש בצדקה, ויש בגמילות חסדים, וההיקש ביתר מצות. וגם בתופשי התורה יהיה חילוף, זה חושק בתורה, ויש במשנה, וזה בתלמוד, וזה באגדה, ויש במעשה מרכבה, ומה נשתנו זה מזה.

יא. סנהדרין צ א. יב. ישעיה ס בא.

• משנת משה •

אך הנה ידענו מרבותינו ז"ל⁹, כי כל הנפשות אשר התענדו לבא בעולם עד סוף כל הדורות, שם במעמד הר סיני היו ושם נמצאו, וכל נפש ונפש מישראל יש להם אחיזה בתורה, זה בבחינת חלק מצוה זו וזה בזולתה, וההיקש בכל השאר. וכל אחת מהנה בחלק שאחזה בו, הוא תקונה ואושרה לקנות בו חיי העולם הבא. וכמאמרם ז"ל על פסוק¹⁰ ונות בית תחלק שלל, כי התורה הנקראת נות בית חילקה חלק לכל הנפשות, כמבואר אצלנו במקומו.

וכונת התנא לומר, אל יקשה לאיש השגת העולם הבא, כי הנה ידמה לעיר שסביבותיה דרכים רבים אין מספר, ובכל אחד ילך איש עדיה. כן בכל דבר שיאחזו צדיק הוא דרכו ללכת לעולם הבא, כל אחד בבחינת חלק נפשו, ומאליו חושק בעולם הזה בצריך אל המתייחס אליה, כי הוא חלקו לבא אל העולם הבא.

וזהו אומרו **כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא**, שהוא לבא בחלק ההוא לעולם הבא, ועל כן לא אמר בעולם הבא, והביא ראייה שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ, שהיא ארץ העליונה שירושטה עולמית. ושמה תאמר איך יתכן יהיו כל ישראל צדיקים, והלא כמה וכמה רשעים בעולם, לזה אמר נצר מטעי וכו', לומר אל תתמה, כי אם יש בלתי צדיקים כעת, הלא לא יבצר מהיות צדיק כל איש ואיש מישראל. כי אם הם עכורים וטמאי חלאת עון עתה, הנה הנפש להיותה מנצר מטעיו יתברך העליונות, אשר האציל ונטע, כנודע מחכמי האמת על פסוק¹¹ ישבעו עצי ה' וכו', וגם חומרו מוכן ליתקן, אחר שמראשיתו כשצבר עפרו וברא את האדם שמשם כולנו, להיותו מעשה ידיו גם כן, מעותד להתפאר הנפש והחומר הנזכר מחלאתם, יש עודנו בחיים, ויש על ידי גלגולים עד אשר יטהר ויהיה צדיק. נמצא שהטיב אשר דבר באומרו כולם צדיקים, כי כן הוא בהמשך הזמן, שכולם מתקדשים ומטהרים עד יהיו צדיקים, לבלתי ידח ממנו נדה, ויובטחו ליתקן ולהתפאר על ידי מה של כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא כמדובר.

או יאמר נצר מטעי כו', במאמרם ז"ל¹² למה צדיקים דומים בעוה"ז, לאילן שהוא נטוע במקום טהרה ונופו נוטה במקום טומאה, נקצץ נופו נמצא כולו במקום טהרה. שהוא, כי הנפש שבאדם שורשה בחיים נטועה בקדושה הגדולה, והנוף, הוא הגוף שהוא נוטה במקום טומאה הוא העולם הזה, נקצץ ומת הגוף, נמצא כל הנפש במקום טהרה, כי החלק אשר נתפשט אל תוך הגוף נתפשט וחזר אחר הכל.

ונבא אל הענין, אמר הלא אמרתי כי עמך כולם צדיקים, שהוא כמדובר שלא ישקוט הוא יתברך עד שכל אישי ישראל יהיו צדיקים, כי חושב הוא יתברך מחשבות

יג. תנחומא נצבים ג. יד. תהלים סח יג. טו. שם קד טו. טז. קידושין מ ב.

• משנת משה •

לבלתי ידח ממנו נדח, ולא בלבד יתקן את החומר, כי אם גם את הנפש, כי הנה נצר מטעי שהוא הגוף של המטעות, הם של נפש רוח ונשמה, שהן שלוש מטעות אשר נטע ה' שורשם למעלה, כאשר נשא המשל אל אילן שנטוע במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה, כי המטעות הן שלשת חלקי הנפש, והנצר שלהן הוא הנוף שהוא הגוף, עם היות שהוא נשאר ונקצץ במקום טומאה, עכ"ז למה שהוא מעשה ידי יתברך כד"א נעשה אדם, שגבלו בידי יתברך, על כן גם שיראה שהוא נקצץ ומת ובלה בעפר, אל יאבד, כי אם מוכן הוא להתפאר, כי על ידי המות יותך בארץ כזהב תוך כור עד תום חלאת זוהמת נחש, ויצא אח"כ זך ובהיר להתפאר בו הוא יתברך, שגם מה שברא מן העפר נזדכך, עד היותו כרוחני ממש, וזהו נצר מטעי מעשי ידי להתפאר. (ויקרא ט א-ו)

עוד יבואר

לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך. לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך. ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר. הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה.

הנה ידוע מאמרם ז"ל בגמרא למה צדיק דומה בעולם הזה, לאילן שהוא נטוע במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה, נקצץ נופו נמצא כולו במקום טהרה כו', והוא כי נפש כל איש ישראל למעלה נטועה בשורשה העליון, ונופו הוא הגוף נוטה למקום טומאה הוא בעולם הזה, נקצץ נופו שנסתלק הגוף, נמצא כולו במקום טהרה, כי גם חלק הנפש אשר הוא בגוף, נמשך אחר השורש למקום נטיעתה שהוא מקום טהרה.

ונבא אל הענין והוא כי בא להשיב על קושי שמקשים בני אדם, כי אחר שהצדיקים הם בעולם העליון באור החיים את ה' אלקיהם, מה בצע להשיבם הוא ית' פה אל העה"ז לעתיד לבא, אמנם הן אמת כי מרום וקדוש תשכון נפש הצדיק למעלה, אך למה שהוא ית' אינו מקפח שכר שום בריה, על כן גם את הגוף אשר טרח בעולם הזה עם הנפש, לא יניחנו ריקם הוא ית', ע"כ ישוב יביאהו ויטעהו הוא ית' בעולם הזה, משובח ומפואר זך האיכות כאשר היה אדם טרם יחטא והותר, ויביא בו חוטר מגזע כל אחד משרשיו, שהם שורשי הנפש והרוח והנשמה, ויעשה אותן לאחדים ויתנהו בגוף להשתעשע בו עם ה' בעוה"ז, אך שורש כל בחינה מהם, לעולם יעמוד למעלה בשורשו העליון.

וזה ענין הכתוב, והוא כי אחרי אומרו כי ה' יהיה לך לאור עולם שהוא בעוה"ז, אמר הלא כמו זר יחשב בעיניך לומר מה לצדיק עוד טובה מהיותה נטועה למעלה במקורה,

יז. בראשית א כו.

• משנת משה •

ומה לה עוד לעצבים שיגרשוה מבית תענוגיה מהיכל מלכו של עולם, להלבישה בחומר עפר מן האדמה, דע איפוא, כי הנה ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ העליונה, כי עיקר נפשותם רוחם ונשמתם שמה ישארו בבית תענוגיהם, וזהו לעולם יירשו ארץ, אך נצר מטעי שהוא ענף מחובר ממטעי, הם נפש ורוח ונשמה שהם מטעותיו ית', שנטועים במקום טהרת הקדש העליון נצר וענף מהמטעות ההם, וגם מעשה ידי הוא הגוף שהוא מעשה ידיו מאז צבר עפר מן האדמה ועשה את האדם בידיו כביכול, אשר נתעכר ע"י חטא אדם אשר עשה, עתיד להתפאר כאשר היה טרם יחטא אדם, וכמו שאמרו ז"ל שלא חסרו ממנו כי אם זיוו וחיינו וקומתו ויתעכר חומרנו, ואז יתפאר ע"י שובו אל העוה"ז, וזהו ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ היא ארץ העליונה, כי שם ישארו קבועים יורשים אותה, אלא שנצר מטעי מעשה ידי להתפאר פה לעתיד, למען גם הגוף יזכה אושר גדול ורב כמדובר.

ואחרי אומרו כי יפארם ה' באיכות כאומרו מעשה ידי להתפאר, אמר כי גם יבורכו בכמות, כי הקטון יהיה לאלף כו', ולא יהיה הרבוי ע"י המשך זמן רב, כי אם אני ה' בעתה אחישנה את ההטבה הזאת.

והנה ארז"ל¹¹ זכו אחישנה לא זכו בעתה, והנה אם כן מהראוי היה יאמר אחישנה בעתה. ואפשר לומר, כי בעתה הוא ודאי שלא יבצר ממנו, אך אחישנה הוא ספק שהוא אם יזכו, על כן הקדים הודאי תחלה.

או מעין זה, כי היות בעתה הוא כשלא זכו שאז עושה למען שמו, אך אחישנה הוא למעננו, ועל כן אמר אני ה', כלומר למה שאני ה' עושה למען שמי הוא בעתה, וגם שלא למען שמי שהוא למענכם אחישנה.

ויתכן לפי דבריהם, כי מתחלה הזכיר שני הקיצין, ואמר ועמך אם יהיו כולם צדיקים לעולם יירשו כולם ארץ שהוא אם יזכו, ואם לא יזכו כולם רק נצר ממטעי שהם הנשאר בציון וכו', שהוא בזמן שלא זכו שיהיו אחד מעיר כו', עכ"ז מעשה ידי להתפאר באיכות, וגם בכמות, כי אם מעט יהיו ארבה אותם כי הקטון יהיה לאלף כו', וזה שאני אומר אני ה' הוא בעתה, ואשר אמרתי ועמך כולם צדיקים כו' שהוא אם זכו מעצמם הוא, כי אחישנה קודם אל עתה שהוא הקץ, והוא כי אל מאי דסליק מניה אמר בעתה, ועל מאי דפתח ביה אמר אחישנה.

או שיעור הכתובים, ועמך כולם צדיקים שהוא דור שכולו זכאי, לעולם יירשו ארץ בין בכמות בין באיכות, כי כל אחד בין מצד נפשו שהוא נצר מטעי שבעולם העליון, בין

יח. סנהדרין צח א.

• משנת משה •

מעשה ידי שהוא הגוף שהוא מעשה ידי באדם הראשון, כד"א נעשה אדם שכל הגופים נמשכים ממנו ליקרא מעשה ידיו ית', גם הוא עתיד **להתפאר**, וגם באיכות כי הקטון יהיה לאלף כו', ואל יפלא בעיניכם, כי אני ה' בעתה שהוא בעת קץ שבלעדי לא יהיה בעתה, גם אחישנה קודם אל העת, כי אשר כח לו לעשות בעתה יוכל להחישנה. (ישעיה ס יט-כב)

א מִשֶׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמִסֵּרָהּ לַיהוָשֻׁעַ וַיְהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים וּזְקֵנִים לְנָבִיאִים וּנְבִיאִים מִסֵּרָהּ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הֵם אָמְרוּ

א. נקדים ראשונה, כי כל המשניות לא נעדרו מכל קדמונינו כדוד ושלמה ודומיהם, אפילו הנאמר במשם יחיד ומה גם כשאין חולק. והנה אמרו רבותינו ז"ל^ט שמצא משה

רבינו ע"ה את הקב"ה אומר אליעזר בני אומר פרה בת שנתה וכו'. וכן על מאמר **משה קבל תורה מסיני** כו' שהיה ראוי לאומרו בתחלת סדר זרעים שהוא ראשית כל סדרי תורה שבעל פה, אמרו שהוא להורות כי גם כל המוסרים שבאבות שאמר כל איש ואיש תוכחות מוסריו הכל קבל משה מסיני ונמסר לדור דור^ק. (קהלת ג)

עוד יבואר

ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה' ומנחה בלולה בשמן כי היום ה' נראה אליכם. **יתכן** באומרו כי היום ה' נראה אליכם, להורות לישראל כי לא יעלה על רוחם כי שווי הערך הם עם אהרן, כי כמוהו כהם צריכים הקרבנות הנזכרות לשיראה ה' אליהם. כי לא כן הוא, כי בלעדי זה אהרן ראוי ליראות ה' אליו, כי נביא הוא וחשוב לפניו יתברך. על כן צוה לאהרן לאמר אליהם, קחו שעיר וכו' ושור ואיל וכו'. וכל זה אתם צריכים, למה, כי היום ה' נראה אליכם. כלומר כי ליראות אל אהרן, אין צריך הכנת קרבנות, כלומר כי קרבנות אהרן הם לעלות במעלה יתירה מזו, ליחנך בקדושת כהונה גדולה, כי כל אחד מקבל שפע לפי הכנתו, עם היות פעולת ההשגה שוה בכל, כזהב הניתן בתוך כור, שכל הזהב עולה ומזדכך לפי הכנת ערכו.

וזה ענין משנה ראשונה שבמסכת אבות. והיא: **משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה.**

יט. במדבר רבה יט ז. ב. רע"ב ריש אבות.

שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָיוּ מְתוּנִים בְּדִין
וְהַעֲמִידוֹ תְּלִמִּידִים הִרְבֵּה וַעֲשׂוּ סִיג
לְתוֹרָה:

• משנת משה •

והוא בהעיר. ראשונה - כי על דרך כל סדר הקבלה שבמשנה שמזכיר זקנים המלמד באמרו ליהושע ויהושע לזקנים וכו',

היה ראוי גם בהתחלה יאמר הקב"ה נתן תורה למשה ומשה ליהושע. ב - אמרו מסיני, ולא אמר מהקב"ה, כי לא מההר קבל. ג - שמתחיל בקבלה ומסיים במסירה, וחוזר במשנה שאחריה אל לשון קבלה. ד - למה לא אמר ויהושע מסרה לזקנים, ואם הוא כי סמך על המסירה הנזכרת ממשנה ליהושע ועל כן לא נזכרה מיהושע והלאה, אם כן יקשה על אמרו ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה, שגם פה היה לו לקצר ולומר ונביאים לאנשי כנסת הגדולה. ה - לדקדק מלת הם אמרו, שהיה די יאמר ואמרו שלשה דברים. ו - מנינא למה לי. ז - כי מה שמביא דברים אלו בקיצור ובייחוד, לא יאמן כי לא אמרו זולתם, ואם כן לא נאמרו רק להיות להם איזה ייחס עם האמור, ואינו לפי הנראה.

אמנם הנה על הקושיא השנית, יש אמרו שכיון לאמר שמה שזכה משה לקבל התורה, היה מהבחינה שזכה סיני שתנתן בו, שהוא על היותו נמוך ושפל, כמו שאמרו ז"ל^{כא} על פסוק^{כב} למה תרצדון וכו', מאותה הבחינה זכה משה לקבלה, שהוא להיותו עניו מאד.

ואפשר לנו לומר במה שכתבנו על פסוק^{כג} ויחן שם ישראל נגד ההר, ועל מאמר המגיד, אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. כי הלא כמו זר נחשב המאמר הלז, כי מה בצע בהתקרב לפני הר סיני אם לא לתת לנו את התורה. אך הוא, כי על ידי שבת ישראל ששת ימים נגד ההר אשר שם האלהים, שעל ידי כן פסקה זוהמתן שהיתה מתמרקת חלאתם יום יום עד תומה, ביום הששי קבל משה את התורה לישראל, שאם לא כן לא היה מקבלה. כי הלא גם לכל אחד מישראל היתה הנתניה, ועל כן הוצרכה הכנתם לשיקבלנה משה. וזהו אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה, כי בלעדי התורה דבר גדול קנו שם שהוא פיסוק הזוהמא. וזה מאמרם ז"ל באומרם^{כד} ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, כי יראה כי הר סיני היה סיבת הפיסוק, כי היה ה' נגד פניהם בהר. וזהו ויחן שם ישראל נגד ההר.

או יאמר במה שידענו מרבותינו ז"ל^{כה} כי לא היו ישראל מקבלים את התורה עד שכפה עליהם הוא יתברך את ההר כגיגית, ואמר להם אם תקבלו וכו'. והלא כמו זר נחשב

כא. מדרש תהלים סח ט. כב. תהלים סח יז. כג. שמות יט ב. כד. שבת קמו א. כה. שם פח א.

• משנת משה •

כי אשר הקדימו עשייה לשמיעה ימאנו לקבל את התורה, עד שזומו יתברך עליהם את ההר כגיגית.

אך פירשו ז"ל בתנחומא פרשת נח¹² כי לא מיאנו לקבל ישראל אלא תורה שבעל פה, ולא בשנאה הדפוה, כי אם להיות רבים דקדוקיה אולי לא יוכלו לקיים את כולם כי רבים המה. ויקצוף האלהים על קולם וכפה עליהם ההר לקוברם בו אם לא ישמעו. הנה כי תורה שבעל פה היא אשר קבלו על יד הר סיני שכפה עליהם הוא יתברך את ההר, והנה הקבלה הזאת אשר במשנה זו ידבר על שבעל פה. וזה יאמר פה משה קבל תורה, באיזו אמרתי הלא היא מפאת סיני, כי היא תורה שבעל פה, וזהו אומרו מסיני.

עוד יתכן, והוא הנרצה אל ענין הפרשה ובו יותרו כל הספקות שהזכרנו. והוא בהעיר עוד קושיא אחרת, והיא כי הלא משנה זו מקומה היה בתחלת סדר זרעים, כי אומרו קבל תורה על כל שיתא סדרי משנה דבר. אמנם הנה אומרו רבותינו ז"ל בגמרא¹³ האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דאבות, והנה היה מקום יאמר נא ישראל מי יעצור כח לקיים את כל אלה כי רבים המה, על כן היחל ואמר אל תחושו, כי הנני שם את כולם לפניכם, וכל אחד יקבל לפי הכנתו אם מעט ואם הרבה. כי הנה מהקבלה של תורה שבעל פה תראו ותלמדו לעשות כן, כי הלא משה קבל תורה וכו', לומר איני אומר הקב"ה נתן תורה למשה כי הלא היה נראה כי לו לבדו ניתנה, ולא כן הוא רק לכל אחד ואחד מישראל, אלא שעם שכולם שמעו בסיני כל דבור ודבור, וכל תורה שבעל פה התלויה בכל דבור עם כל שאר התורה, כי כולה כלולה בעשרת הדברות כגודע, עכ"ז משה היה לבדו אשר קבל, מה שאין כן כל שאר ישראל כי לא עצרו כח לקבל. והוא מאמר רבותינו ז"ל שאמרו¹⁴ כי כל מה שתלמיד ותיק היה עתיד לחדש בתורה בכל דור נאמר בסיני, אלא שישראל לא עצרו כח לקבלה כי אם משה לבדו, אך ישראל היו שומעים ושוכחים מיד כמו שאמרו ז"ל, או לאומרים¹⁵ שפרחה נשמתם ולא נשאר בידם דבר. וזהו קבל תורה, והוא כי גם שהוא יתברך את הכל שם לפני משה וישראל, עכ"ז כל אחד מקבל לפי הכנתו.

וגם במשה אינו אומר למשה נמסרה התורה מאת הקב"ה, כי הלא אין צריך לומר, שלא תצדק לשון מסירה מאתו יתברך אל משה, למה שהוא בשר ודם כאשר נבאר, כי מסירה היא כאשר הוא ביד המוסר, כי הוא דבר בלתי אפשר יקבל משה התורה לגמרי כאשר היא בחכמתו יתברך, אך קבלה תצדק גם בבלתי מקבל כמות שהיא ביד המוסר אותה, כי אם עוד אני אומר כי גם במשה לא יצדק בעצם לומר קבל תורה מהקב"ה שהוא כתלמיד השומע מפי רבו, כי אם קבל תורה מסיני.

כו. ג. בו. בבא קמא ל א. כה. ויקרא רבה כב א. כט. שבת פח ב.

• משנת משה •

והענין הוא מאמר רש"י ז"ל בפירוש החומש^ל על פסוק וישמע את הקול מדבר אליו, שהוקשה לו ז"ל אומרו מדבר בחיר"ק המ"ם, ואמר כי אינו כבוד כלפי מעלה לומר שהיה מדבר הוא יתברך עם בשר ודם כאשר ידבר רב עם תלמידו, כי אם שהיה הקול יוצא מפיו יתברך כאילו אינו מדבר עם משה, ואחרי כן הקול בעצמו היה כמתדבר מאליו עם משה. והוא מאמרנו על פסוק^{לז} וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן. והוא, כי אחר ששלטה זוהמת נחש באדם ובאשתו, לא עצרו כח לשמוע קול ה' ממנו יתברך אליהם, כי אם שהיה הקול יוצא מאתו יתברך וכמתהלך בגן ואח"כ היה מתפשט כמאליו אליהם, וזהו קול ה' מתהלך בגן.

ועל דרך זה יאמר פה משה קבל תורה, ומה שאינו אומר לשון מסירה, הלא הוא כי גדול כבוד ה', כי אפילו אינו מייחס הקבלה ממנו יתברך כי אם מסיני, כי היה הקול יוצא כמתהלך בסיני ומתדבר עם משה, על דרך וישמע את הקול מדבר אליו כפרש"י ז"ל כמדובר. ואם כן אם אפילו שמיעת הקול היה כלאחר יד למה שהוא בשר ודם, ומה גם עתה לימסר התורה ממנו יתברך אליהם לגמרי כאשר היא אצלו יתברך שהוא תואר מסירה.

הנה כי שלש הדרגות היו, אחד מדרגת משה, שעם שלא תתייחס קבלתו בעצם מהקב"ה כי אם מסיני, לפחות גדלה השגתו לפי הכנתו שקבל התורה כולה, מה שאין כן כל יתר ישראל, כי רבה היא גדולת משה על כל המון ישראל. אך יהושע לגודל הכנתו כי היה נער לא ימיש מתוך האהל, עצר כח לשתמסר לו תורה לגמרי ממה, ועל כן נאמר ומסרה ליהושע, ועל דרך זה היה ממנו והלאה עד אנשי כנסת הגדולה, כי עד הדור ההוא עצרו כח לגמרי ללמוד זה מזה. אך מהם והלאה היה הפרש הדורות הרבה בירידה מדור לדור, כי כשמתו חגי זכריה ומלאכי שהיו מאנשי כנסת הגדולה, פסקה זכוית לבנה^{לב}, על כן מהם והלאה לא נאמר לשון מסירה כי לא עצרו כח לקבל זה מזה לגמרי, על כן מאז והלאה נאמר קבלו מהם, כי לשון קבלה יצדק גם בבלתי מקבל לגמרי בלי מגרעת כמדובר. ועל כן גם כי לא נאמר וזקנים מסרוה לנביאים, כי לא הזכירו המסירה כי סמך אל המסירה הנזכרת, עם כל זה חזרו לומר לשון מסירה מנביאים לאנשי כנסת הגדולה, ואמרו מסרוה לאנשי כנסת הגדולה, לומר עד כאן הגיעה מדרגת מסירה, כי לא רבה מדרגת ידיעת ירידת דור אחד לשאחריו כל כך שלא תצדק בהם מסירה, מה שאין כן מהם והלאה.

הנה כי בשעת מתן תורה ומאז והלאה בכל דור ודור תמיד היה הפרש בין המקבלים, כי כל אחד מקבל לפי הכנת השגתו, על כן בגלל הדבר הזה סידר רבינו הקדוש סדר

ל. במדבר ז פט. לא. בראשית ג ח. לב. עי' סוטה מח ב.

• משנת משה •

הקבלה בתחלת מסכתא זו, למען ממנו נקח אל כל מילי דאבות, כי כאשר בקבלת תורה שבעל פה כל אחד קבל לפי הכנתו ולא יאשם על מה שלא עצר כח לקבל, כן במילי דאבות אל יאמר איש מי יוכל לקיים את כולם כי רבים המה, כי הלא לא יחוייב כל איש לקבל את כולם כי אם איש ואיש לפי הכנתו.

והנה בראות אנשי כנסת הגדולה כי מהם ולהלאה היו לבבות הדורות מתמעטים, כי מחגי זכריה ומלאכי בטלה זכוכית לבנה ולא היה עוד מי שיעצר כח שתמשך ותמסר כל הקבלה בידו לומר מסרוה לפלוני, רק לשון קיבל, על כן אמרו הנה יש שני עכובים לקיום התורה ומשפט, (שני למודים) [שנים למורים], ואחד אל כל העם אשר לומדים, כי למיעוט הלבבות תעדר אמיתת ההוראה לאחת משתי סבות, או מחמת שכחה שישכחו תלמודם, או שלא יעצרו כח לקבל הכל כי רב הוא. שלישית אל ההמון בכל כללות התורה, שיוכרח שלא יבצר מעדת ישראל שישגו להעדר מהם כל פרטי הדת, כי אין מספר לגדודיה, וישגו במעשה המצות. על כן על האחד אמר **הווי מתונים בדין**. ועל השנית אמר **והעמידו תלמידים הרבה**, שמה שלא יעצור כח לקבל אחד יקבל חברו, ובין רבים ימצא הכל. ועל השלישית אמר **ועשו סיג לתורה**. ולהיות כי בדורות שלפניהם לא נצטערו, כי ראו כי גם בשאחריהם יהיו מקבלים גדולים שתצדק בהם מסירה, אך אנשי כנסת הגדולה כי המה ראו כי מהם והלאה תפוג תורה על העדר ראויים לימסר תורה בידם כראוי, על כן נגע על לבם ובקשו לתקן, וזהו אומרו **הם אמרו** כלומר הם בייחוד שראו צורך שעה על כן הם אמרו וכו', כי הם אשר הרגישו הצער.

ובמה שכתבנו יתורץ מה שהערנו מנינא למה ל'. שהוא שהיה נראה אם לא היה אומר מנין, שהיתה הכונה או זה או זה, לזה אמר שאמרו **שלשה דברים**, לומר כי שלשתן כאחד צריך, כי כל אחד משמש על צורך ענין אחד כמדובר.

ואמר והעמידו תלמידים הרבה, ולא אמר למדו תלמידים הרבה, לרמוז מאמרם ז"ל^ל על פסוק^ל יזל מים מדליו, הזהירו בבני עניים כי מהם תצא תורה. וזה יאמר פה, אל תעשו עיקר התלמידים מבעלי ממון, כי אם והעמידו את משוללי העמדה להקימם לעסוק בתורה כי הם העיקר. (ויקרא ט ד)

עוד יבואר

ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל.

אומרו ויקרא אליו ה' מן ההר אחרי עלייתו למרום. יתכן במאמרם ז"ל^ל על פסוק ויקרא אל משה וכו', כי גדלה מעלת משה על אברהם. כי אברהם קראו מלאך, ודבר

לג. נדרים פא א. לד. במדבר כד ז. לה. ויקרא רבה א.

• משנת משה •

אליו ה'. קרא אליו מלאך, דכתיב^ל ויקרא אליו מלאך ה' וכו'. ודבר לו ה', דכתיב^ל עתה וכו' ולא חשכת את בנך את יחידך ממוני. אבל משה ויקרא אל משה וידבר ה' אליו, כי גם הקריאה היתה על ידו יתברך. כי גם מעתה הורה זה יתברך כאמור. ומהיכן זכה לכן מה שלא זכה אברהם. וגם הוא דרך מלכים לקרוא לאהובו ע"י שליח ולדבר בו הוא. על כן אמר, מן ההר. כלומר, כי מן ההר נמשך לו זה. כי כאשר נמשך אל העם זיכוכ וקדושה, כי פסקה זוהמתן ע"י ההר אשר שם האלהים כמדובר. כן למשה נמשכו לו שני דברים. א. שעלה אל האלהים. ב. ויקרא אליו ה'. ושיעור הכתוב, ומשה עלה מעצמו אל האלהים. וגם ויקרא אליו ה' - וזהו זה שלא ע"י מלאך - כל זה זכה מן ההר. כי גם הוא העדיף על הכנתו, כישראל לפי ערכם, להיותם נגד ההר.

והנה עדיין היה מספיק שכאשר עלה אל האלהים, שהוא השכינה, גם הקריאה תהיה מאת האלהים. ויאמר ויקרא אליו אלהים. אך עוד היתה לו מעלה שלישית, והיא, כי קראו שם ההוי"ה. וזהו ויקרא אליו ה'. ועל זה יתכן, כי זה יכוין באומרו לאמר. כלומר, כי למה שעתיד לאמר כה תאמר וכו' אתם ראיתם אשר עשיתי וכו'. ואשר עשה, היה בשם ההוי"ה. כד"א וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. על כן קראו לדבר לו שם הגדול ההוא.

ושיעור הכתוב לפי זה, ומשה עלה וכו' ויקרא אליו וכו'. כי בזה שלשה דברים. אחד - מציאות העליה. שנית - שלא קראו מלאך. שלישית - שלא קראו האלהים, כי אם שם ההוי"ה. השני דברים, קנה מן ההר. והשלישית, כדי לאמר כה תאמר וכו'.

וזה יתכן מאמר התנא באומרו משה קבל תורה מסיני, ולא אמר מהקב"ה. כי מן ההר זכה לעלות ולקבל תורה שבעל פה כולה. כי רבה היא מאד. פעם אחת לא ישנה, ולא שכח כל ימיו אפילו אות אחת. מה שאין כן זולתו, כי בסילוקו נשכחו מיהושע וכל ישראל עמו שלש מאות הלכות^ל. והוא ענין מאמרם ז"ל^ט כתוב אצלנו בפרשת כי תשא. כי גם עד יום הארבעים לא זכה לבלתי שכוח כל התורה שבעל פה. (שמות יט ג)

ב. זאת התורה לעולה
למנחה
ולחטאת ולאשם ולמלוואים
ולזבח השלמים. אשר צוה

ב שִׁמְעוֹן הַצִּדִּיק הָיָה מְשִׁירֵי כְנָפֹת
הַגְּדוֹלָה. הוּא הָיָה אוֹמֵר

ה' את משה בהר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני.

לו. בראשית כב יא. לז. שם פסוק יב. לח. תמורה טז א. מל. שמות רבה מא ו.

• משנת משה •

יאמר ענין מאמרנו על דברי רבותינו ז"ל האומרים במדרש רבה² על משנה על שלשה דברים העולם עומד,

על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים:

על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. שאמרו שם, כי בתחלה היה העולם עומד על רגל אחת הוא גמילות חסדים, משניתנה תורה עמד על שנים והיה העולם רותת, כשהוקם המשכן והיתה עבודה נתבסס העולם. והנה הערנו בדבריהם ז"ל מה היה שעל עמוד אחד לא היה העולם רותת, וכשהיו שנים היה רותת, עד בא העמוד השלישי.

אך הוא, כי קודם מתן תורה לא ימצאו לנו חטא ועון, על כן זכות אחד היה מספיק לקיום העולם. אך בתת הוא יתברך לנו את התורה לקנות אושר העולם הבא, אז גם שהיא עמוד שני לקיים העולם הזה גם הוא, הלא לעומת זה יש מאבדים את העולם, והם העוברים מצות התורה אשר לא תעשינה ואשמו, על כן היה העולם רותת, עד בא העבודה לכפר את אשר יעותו מהתורה^{מא}.

מ. במדבר יב יב. מא. וכיו"ב כתב הרהמ"ח במשלי ל וז"ל, מי הקים כל אפסי ארץ, והוא מז"ל שלא היה המשכן קם ועומד אם לא ע"י משה שהקימו בידיו, וכן יש מרו"ל פירשו כן על פסוק זה מי הקים כל אפסי ארץ. וצריך לתת טוב טעם איך ע"י הקמתו המשכן הוקמו כל אפסי ארץ, ומי הפילם שהוצרך הוא להקימם.

אך אחשבה יובן במז"ל האומרים במדרש רבה, כי על ג' עמודים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ועד שלא נתנה תורה היה מתקיים בג"ח, משנתנה תורה היו כבר ב' העמודים ואז היה העולם רותת, שהיה כטרונס של ב' רגלים ולא היה יכול לעמוד עד שהוקם המשכן.

והלא כמו זר נחשב במאמר ההוא, אם בעמדו על רגל אחת לא היה נופל על העדר השניה, ובהיות גם שניהם היה נופל על העדר הראשונה.

אך מאשר ביארנו במקומו בביאורנו למסכת אבות יבא על נכון, כי הלא עמוד העבודה הלא היא לתקן אשר יותץ בחטאת האדם אשר לא תעשינה, על כן היתה העבודה למען יהיה עם בני ישראל נשוא עון, ועל כן טרם הנתן התורה עמוד ג"ח לבדו היה מקיים העולם, כי לא ימצא עון אשר חטא שיצטרך עבודה לכפר כי לא היו מצוים, אך אחרי נתנו יתברך התורה היה העולם רותת, שכבר היה עול מצות על ישראל, וצדיק אין בארץ אשר לא יחטא באחת מכל מצות, ובמה יכופר, על כן ראה והתקין הוא ית' עבודת הקרבנות במשכן, שאלמלא כן לא היתה הארץ מתקיימת, וזכות הקמתו היה במשה, נמצא

• משנת משה •

זוהי 'אמר פה, והוא כי אחרי אומרו ענין העבודה שהוא העמוד השלישי, אמר הנה יש לנו עמוד גדול מזה הוא התורה, כי זאת התורה לעולה כו', כי קיים ולמוד אותה ועסוק בה, חשוב ככל קרבנות שבעולם. ושמה תאמר אם כן איפוא למה הרגזנו בחיוב קרבנות אחר מתן תורה, מה שאין כן בהיות עמוד גמילות חסדים לבדו, שלא היה צריך דבר אחר. לזה אמר אל תתמה, כי עתה העון גורם. והראיה, כי התורה שאמרתי היא לבדה תספיק, והיא אשר צוה ה' בהר סיני, ולא צוה על דברי עולה וזבח, אך ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם, היה במדבר סיני, ולא בהר סיני, שהוא כי בהיותם בהר סיני שהיו קדושי עליונים, לא היו צריכין קרבנות, אך אחרי כן שחטאו בעגל, וחזרה זוהמתו, ונתעתדו לחטא, אז שהיה במדבר סיני היה צווי הקרבנות תקון עולם לתקן עוותתם, שהוא בעוברהם על מצות התורה, מה שאין כן מתחלה, כי בלי תורה לא היה חטא, כמדובר. (ויקרא ז' לז-לח)

עוד יבואר

וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים. ולקח הכהן את הזרוע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחד ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו. והניף אותם הכהן תנופה לפני ה' קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה ואחר ישתה הנזיר יין.

רמז עוד, כי כל מה שיחנך כל אחד מאיבריו בעבודת שמים, לא יסכון לו אם ירדוף אחר המותרות, על כן יגלח שער ראש נזרו, שהוא משל אל כריתת המותרות והגאווה, עד שלא יזכרו ולא יעלו על לב, על כן ישליכהו באש לאבד כל זכר למו. וגם ישית על לבו לקיים שלשה דברים שהעולם עומד עליהם, שהם תורה ועבודה וגמילות חסדים.

ובאחרון היחל, [ועל גמילות חסדים] - והוא שיעשה כל כח זרועו לגמול חסד, ולא בהפכו, לכן יקח הזרוע בשלה מן האיל, שהוא משל אל היד הנטויה לפעול, בל תהיה לו זרוע נטויה לפעול אשר לא כדת, אלא אדרבה לגמול חסדים, על כן יקח הזרוע בשלה במים, רמז למימי החסד, כי לעשות חסד תהיה זרועו מושלה לו, ולא על הפכו.

ועל העבודה - רמז בחלת מצה רמז אל העבודה, שכל שאור וחמץ פוסל בה.

ועל התורה - אמר ורקיק אחד, כי תורה עולה תר"א, ורקיק עולה תר"כ²³, ועם התיבה, או עם הרקיק שהוא אחד עולה תר"א, היא תורה, שבה הגמילות חסדים ועבודת כל המצות, שלש אלה יהיו קדש.

שבהקימו המשכן הלא יתייחס למקים כל אפסי ארץ, כי בלעדי עבודת המשכן היה העולם רותת ונופל, וזהו מי הקים כל אפסי ארץ, כלומר כמשה. **מב.** רקיק עולה בגי' ת"י.

• משנת משה •

ויתן אותם על כפי הנזיר, לרמוז לו כי בכפו יחתום הוא יתברך כל אשר יעשה בשלש אלה.

ואז והניף אותם וכו', לרמוז שלא יניעם ולא יניפם, רק על מה שיהיה קדש, ולא על הפכו חלילה. ואמר כי אחר כל ההכנות הטובות האלה ישתה הנזיר יין, ולא יירא פן יחטיאנו כמדובר.

והנה, כי ריש מרעין לכל עון ולכל חטאת הוי חמר^מ, כי ממנו פנה ממנו יתד לעשות את כל מצות ה' אשר לא תעשינה, כי על כן היתה עצת האל, הרואה סוטה בנוולה זייר עצמו מן היין^מ, ולא יאחר עד יראה את עצמו בנוולו, כי אם מעת יראה את זולתו יקבל מוסר.

והנה מכל דברי התורה הזאת, תוכחת מגולה לסובאי יין וזוללי בשר גם בקרב ביתם, ומה גם למתקדשים ומתועדים אל הגנות, כי יקראו איש אל רעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה ותחת כל עץ רענן נצב על עין המים, באמור אליו לכה נרוה דודים עד הבקר מיין הרקח, נתעלסה באהבים באשישי ענבים, כי במה יודע איפוא כי אנשים אחים אנחנו באהבה מסותרת, אם לא נגילה ונשמחה יחד ביין ישמח לבב אנוש, כי כוס בידך מלא מסך, אף שמריה אשתה למען ברייתך, וגם עליך תעבר כוסי רויה, ולקחת מנחתי מידי למעני, ויהיה הקשר אמיץ ביני ובינך, אהבת עולם מעתה ועד עולם, כי נזכור אני ואתה, יושבים צמודים, שותים במזרקי יין כוס מלא ברכת ה' מלא היין, וגם אתה אלי על היין היין, ופי פערתי ואשאפה פעם אחת ולא אשנה, כי לזאת יקרא חפצי בך, וגם את קובעת כוס חמתי שתית מצית, ומי כמונו רעים אהובים, אהבת עולם לא תשכח, יקומו ויעשו כן המה ורעיהם כיוצא בהם, ויחמו בבואם לשתות. שתו ולעו וירם לבם, ויהי כל איש מהם כמוהו כפרעה, חשוב בעיניו כמלך, כי תירוש ינובב וביין חמר, אל מי תדמיוני ואשוה יאמר, ובגובה לבו ישתרר גם השתרר על השתיה, כדת גבורים לשתות יין.

והנה אשר יראה הרואה אותם בראשיתם, צידה ברך יברך, כי יראה על כל כוס וכוס תלי תלים של ברכות, זה יאמר בנטותו את ידו אל גביע הקצף, כה לחי תעמוד חי בשמחתך ביום חתונתך, וזה ישוב ויאמר גם את בדם ברייתך, וכהנה וכהנה מאה ברכות הערוכות בפיהם ובשפתותיהם, אך כמרעיתם וישבעו, יצא לבם ויחלו לשתות בכלים שונים, רבים ונכבדים מהראשונים, וימלאו את כליהם כאשר יוכלון שאת עד יגר מזה, ואז יתהלל המתהלל באמת באמור, מי כמוני גבור לשתות יין במדה טובה מרובה, ובמדה שאדם מודד לו, בה מודדין לכל אחד מהמסובין, עד אשר יוצא מאפם, ומכל היוצא

מג. עיין בבא בתרא נח ב. מד. סוטה ב א.

• משנת משה •

מפיהם, כל שולחנות מלאו קיא צואה, ואז למי אוי למי אבוי, זה נופל כשוכב בלב ים, וזה קם והכה את רעהו באבן או באגרופ, וזה יצא יצוא ומקלל אשר שתו וישכרו עמו, עד ששמחה לתוגה נהפכה, וגם אהבתם כבר אבדה, וימירו את כבודם בפי חזיר כצואה עוברת, ונחת שולחנם צואה בלי מקום עד אפס מקום, והן זאת רעתם כי מר, הרכה והענוגה שברעותיהם במנעמיהם, זולת שתיים רעות אשר אלה ביין שגו בגזל ועריות, כי ממשוך איש ביין את בשרו, יבא עד ככר לחם, וילסטם את הבריות. כי על כן צוה לנו יתברך להמית בן סורר ומורה, כי מוטב שימות זכאי וכו'. וגם לץ היין הומה זמה, כי מפנק ביין את בשרו, האספסוף אשר בקרבו, יתאוה תאוה לגלות בשר ערוה, כי בהשליך נפשו אחרי גיוו, נמשל כבהמות נדמה רודפי זמה, ואף גם בטוב לבם, יבחרו בשירי זמרה זני זמרא, והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתייהם, שובע שמחות ישיתו בטוחות, ועל ערבים שירי עגבים ישאו קולם יחדיו ירננו, כי ישישו בני מעיהם בכל היוצא מפיהם, כדבר אחת הנבלות, ומה ירמזון עיניהם אשר הם זונים אחריהם, כי יחמדו לבותם ויפעלו גויותם, והן אלה קצות דרכיהם, ומה שמץ דבר מרעותיהם, כי מי שלח ידו ביין ונקה, כי שאל נא לימים ראשונים, כי אבינו הראשון חטא, כמאמרם ז"ל^מ גפן היתה, וכי סחטה ענבים ונתנה לו וימת הוא וכל זרעו, ונח מצא חן בעיני ה' ויאשם ביין ונפגע, ואצילי בני ישראל שתויי יין נכנסו ועברו ונענשו^מ ומורם מהם כיוצא בהם, עד נחדל לספור, כי אין מספר.

והן אמת, כי אשר שתו וישכרו בימים ראשונים אשר היו לפנינו כאשר נכון היה בית, וארמון על משפטו, והוכן בחסד כסא כבוד לבית ישראל, חטאתם לא כבדה מאד, כי רוב טובתם התעה אותם, ועל כן רבים שתו נימא. אך עתה כי הנה בעתה, רבים ישנו לא נימא, כי אל ישמח ישראל אל גיל בעמים, כי יראה כי אזלת יד, כי נפלה עטרת ראשנו וגלינו מארצנו, ושכינת עוזנו בקרב הגוים, ומי האיש החפץ חיים, אוהב ימים לראות ברע ובשת הפנים כיום הזה, כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו, ואך לזאת יחד כל לב, כי מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם, השמחים אלי גיל, ישישו כי ימצאו יין להתהולל בו, ומי האיש אשר הוא יהודי, ולא דמוע תדמע עינו, לילה ויום מאין הפוגות, כי עיניו רואות וכלות, עובדי כוכבים אשר הבל המה מעשה תעתועים, מנייהו מלכי, מנייהו הפרכי, ועבדי ה' אשר לו הגדולה ואין זולתו, כי יוצר הכל הוא, נתונים נתונים תחת און עובדי מזלות, ומבטן מי יצא הרעה הגדולה הזאת, אם לא מרוע מעללינו אנחנו ואבותינו, כי מידנו היתה, שפחה כי תירש גברתה.

מה. סנהדרין ע א. מו. ויק"ר יב ד.

• משנת משה •

ולו חכמונו נשכילה זאת, קרענו את בגדנו ונלבש שק ואפר, ונצא בתוך העיר ונוזעק זעקה גדולה ומרה, עד פור התפוררה גויתנו ואדמתנו, ויקרא זה אל זה ויאמר, לכו ונשובה אל ה', בצום ושק ואפר, ואל ניתן פוגת לו עד יחונן ועד יקים את סוכת דוד הנופלת. ולא די שלא יעשה כן, כי אם שתחת היותם כאבלים כל ימיהם, ולבלתי מלא שחוק פיהם, הלא יאמרו נקחה יין ונסבאה שכר והיה זה כיום מחר, ולא אמרו איה ה', היש ה' בקרבנו אם אין, כי עונותינו היו מבדילים בינינו לבין אלהינו, הלא נכלם, כי אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה, ואבחר דרכי, ואתנה שכר לאובד, ויין למרי נפש, ואשבה משומם, ואבכה בצום נפשי, ואפר כלחם אוכל, ושקוי בבכי, עד ישקיף וירא ה' משמים, לתקן עולם במלכות שדי, וישמח ה' במעשיו, וישראל ישמח בעושי.

ואחשבה כי ככל החזיון הזה הנביא דבר באומרו^מ, אבל תירוש [אומללה גפן נאנחו כל שמחי לב], שבת משוש תופים [חדל שאון עליזים שבת משוש כנור]. בשיר לא ישתו [יין ימר שכר לשתי]. נשברה [קרית תהו סגר כל בית מבוא]. צוחה [על היין בחוצות ערבה כל שמחה גלה משוש הארץ]. נשאר [בעיר שמה ושאיה יוכת שער].

והוא בשום לב שאחר אומרו אומללה גפן, היה לו לומר אבל תירוש. אך יאמר במה שידענו, כי לא נברא יין אלא לנחם אבלים^מ, והנה נהפוך הוא, כי לא ישתו אותו כי אם שמחי לב, שכל ימיהם כחגים, על כן אבל ויתעצב תירוש, כי לא ישמח בראוי לו, על כן מה עושה הוא יתברך, מחריב הגפנים, וזהו אומללה גפן לגמרי, שלא ימצא תירוש, והטעם כי על ידי כן נאנחו כל שמחי לב, כי לא ימצא כלל להם, כי האבלים גם מבלי כרת לגמרי היו נאנחים כי לא ימצא להם, כי שמחי לב ישתוהו בכח זרועם, ועתה נאנחו גם שמחי לב. (במדבר ו יח-כ)

עוד יבואר

אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'. אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו. אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו.

כי הנה על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ואמר שכל תופשי כל מדה מהם לעשות ממנה עיקר, מאושרים יקראו, והחל בתורה ואמר אשרי וכו' כמדובר בקודם^ט. ועל השנית אמר אשרי נוצרי עדותיו יתברך גם שלא

מז. ישעיה כד ז-יב. מח. עירובין סה א. מ. [וז"ל הרהמ"ח לעיל מיניה] אשרי תמימי דרך וכו'. הנה יש בעובדים ג' סוגים, יש שעיקר עסקם תמיד הוא בתורה אך אינם רודפים אחר המצות, כי אם הולכים בתום ובהודמן לידם מצוה יעשו אותה. ויש סוג שני והוא רודפים אחר המצות ויושבים על משמרתם תמיד לעסוק במצות ה' ולא יעשו עיקר

• משנת משה •

יעשו עיקר מן התורה, כי אם שבכל לב ידרשוהו בתפלה שהיא עבודה, כנודע מרבותינו ז"ל¹ ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה, והיא במקום הקרבנות, ותפס מה שהוא נוהג בכל הדורות ואמר בכל לב ידרשוהו. ועל השלישית אמר, אף יקראו מאושרים אשר הם משוללים עֲוֹלָה אם בדרכיו הלכו מה הוא רחום וכו' שהוא גמילות חסדים בלבד כמדובר בקודם. (תהלים קיט א-ג)

מהלימוד. ויש סוג שלישי שלא יעשו עיקר לא מעסק התורה ולא ממצות שבין אדם למקום כי אם כאשר יודמן, אך עיקר ענינם הוא השמר מעון והטיב לבריות בכל יכולתם, שתופסים מדותיו יתברך, מה הוא יתברך חנון אף אתה חנון מה הוא יתברך רחום וארך אפים ומעביר על פשע ונושא עון מלביש ערומים ומבקר חולים וקובר מתים וכיוצא באלו, שהן הם דרכי ה' כמאמרם ז"ל (עי' שבת קלג ב, ילקו"ש דברים תתעג) והלכת בדרכיו מה הוא רחום וכו'. והנה על שלשת הסוגים דיבר דוד אחד לאחד. ובראשון החל ואמר אשרי תמימי דרך, והוא, כי העוה"ז הוא דרך לעוה"ב כי בו הולך האדם לבית עולמו. ואמר כי אשרי המתנהגים בתמימות בדרך, בלתי חוטאים ועושים עיקר מעסק התורה עד היותם מאותם שאמרו בגמ' (פסחים נ א) אשרי מי שבא לכאן ולימודו בידו. וזהו אשרי וכו' ההולכים מהעולם בתורת ה' בידם היא למודם. והסוג השני אשרי נוצרי עדותיו, ולא אמר שומרי כי אם נוצרי כד"א נוצר תאנה (משלי כו יח), שיושב ומשמר שמירה עצמית ומתמדת לא ימיש מהיות עיניו פקוחות, כך אלו הם נוצרי עדותיו יתברך שכל ישעם וכל חפץ במצות ה', וזה שלא ע"מ לקבל פרס, כי אם שבכל לב, אפילו ביצה"ר התאב אל הפרס גם בו ידרשו את הש"י ולא אל בצע וחמדת פרס. ואמר כי אצל שני סוגים אלו, כי אם אף לא פעלו עולה, שהוא הסוג השלישי שענינו שלא פעלו עולה, שנשמרים מעון, ואינם נוצרים בעצם מצות שבין אדם למקום רק עיקר עסקם במה שבין אדם לחבירו כי תופסים דרכי ה' מה הוא רחום וכו' וזהו בדרכיו הלכו.

ושמא תאמר א"כ שאף גם סוג זה מאושר יקרא, אם כן למה הרבה יתברך לנו תרי"ג מצות, הלא בהיות טוב לבריות עם העדר עולה היה די. לזה אמר והנה מה שאתה צוית פקודיך הוא לשמור מאד, והוא מאמר ר' חנניה בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות (מכות כג ב), שהוא כי הוקשה לו כי אחר שהעושה מצוה אחת ונשמר מעון מטיבין לו ונוחל את הארץ וכו' (קדושין טל ב), א"כ למה הרבה לנו הוא יתברך תורה ומצות, לזה אמר דע כי הטעם הוא כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שהוא להרבות זכותם בשמור מצות הרבה, וגם שלרבייטם לא יבצר מהזדמן מצוה תמיד, משא"כ אם היו מועטות. ועל דרך זה יאמר, גם שאף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו גם הם מאושרים, עכ"ז אתה צוית פקודיך, כדי שיהיה לשמור מאד ולא מועטות, למען זכות את ישראל כמדובר. נ. תענית ב א.

• משנת משה •

עוד יבואר

ו**יאכל** בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא בלט ותגל מרגלותיו ותשכב. ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שוכבת מרגלותיו.

במדרש^{נא} ויאכל בעז וייטב לבו, למה וייטב לבו שבירך על מזונו. דבר אחר וייטב לבו שאכל מיני מתיקה שהיא מרגלת לשון לתורה. דבר אחר וייטב לבו שעסק בדברי תורה, שנאמר טוב לי תורת פיך^{נב}. דבר אחר וייטב לבו שהיה מבקש אשה שנאמר^{נג} מצא אשה מצא טוב עכ"ל.

וראוי לשום לב, א - מה ראו על ככה לעזוב פשט הכתוב שהיטיב לבו באשר אכל ושתה, והלכו לדרוש בדברים שחוץ ממשמעות הכתוב. **ב** - מאי בינייהו. **ג** - היפארהו הכתוב שבירך על מזונו, כי הלא גם קל שבקלים מברך באשר הוא יהודי. ועל פי דרכנו נשית לב אל אומרו מזונו ולא אמר על המזון. **ד** - מאין הרמז בוויטב לבו שבירך על מזונו. **ה** - אומרו שאכל מיני מתיקה, מה בא הכתוב ללמדנו בזה שעשה הכנה לתורה, וטוב טוב היה ילמדנו שעסק בתורה ולא שאכל מה שייכין לשונו בה. **ו** - שהכתוב אומר לבו והוא מפרש על לשונו, וגם איך נרמז זה בכתוב. **ז** - למה מביא מפסוק טוב לי תורת פיך, ולא מפסוק^{נד} כי לקח טוב נתתי לכם כאשר הביאו ז"ל^{נה} משם על מאמר יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. **ח** - אומרו שהיה מבקש לו אשה, שהלא יראה דשבקיה לחסידותיה שאחר שאכל ושתה היה מהרהר על אשה, ומה גם כי לא היה לו פת בסלו ויהיה כמקשה עצמו לדעת, ומי יחשוב כך על גבר חכם קדוש אלהים כמוהו, שאדרבה נשבע ליצרו בהיות הוא פנוי והיא פנויה וטהורה.

אך אמנם הנה ידענו כי צדיק אוכל לשובע נפשו לקיימה בגופו לעבוד את ה', ולא כן הרשעים כי אם להנאת גופם מטיבים לבם במטעמיהם ויין משתיהם, וירם לבם וישכחו אל עליון קונה שמים וארץ חלילה. והנה מלשון הכתוב ויאכל וישת וייטב לבו, יראה שעל האכילה והשתיה מצד עצמו הטיב לבו, ואין זה מדת צדיק האוכל לשובע נפשו, והן זו תמיחת המדרש באומרו למה וייטב לבו, כי לא טוב הדבר ישמח צדיק באכול ושתה, ומה גם כי לא חודש ולא שבת או מועד היה לשמוח באכול משמנים ושתות ממתקים, על כן אמר שברך על מזונו, והוא מאמר המתרגם שתרגם ואכל בעז ושתה ואוטיב לביה ובריך שמא דה' דקביל צלותיה ואעדי כפנא מארעא דישראל ע"כ. וכוונת הענין, כי עתה שהיתה הערימה ראשונה שהעמיד אחר הרעב שנסתלק בזכות תפלתו, בירך את ה' בכלל הדבר, ומעין זה היא כוונת בעל המאמר כאשר נבאר בס"ד.

נא. ר"ר סוף פרשה ה. **נב.** תהלים קיט כו. **נג.** משלי יח כב. **נד.** משלי ד ב. **נה.** מנחות נג ב.

• משנת משה •

והענין, כי הנה ידענו כי שלחן שהצדיק אוכל בה נקראת מזבח¹¹, שהיא עבודה כאוכלים משלחנו של מקום, וגם ידענו כי על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים.

והנה בעז אחרי אכלו ואחרי שתה היטיב לבו, למה ויטיב לבו שברך על מזונו, שהוא כי שמח על שברך ברכת המזון על מה שהוא מזונו שלו, שכל ישראל היו נזונים בזכותו כאילו הכל הוא שלו, שבתפלתו פקד ה' את עמו, שהיה שמח וטוב לב על מה שזכה לברך את ה' ולומר ברכת הזן את הכל שהחזיק הטובה וברך את ה' כי הוא הזן, עם היות כי המזון היה אז מזונו של בעז כי בזכותו ניתן, נמצא ששמח על מה שגמל חסד עם כל ישראל שהיו נזונים בזכותו, ולמה עשה כן כאשר אכל ושתה, הלא הוא לסמוך שני עמודים אשר העולם נכון עליהם, שהם עבודה שהוא השלחן אשר אכל בו, וגמילות חסדים אשר שמח בלבו, כי גם האכיל את כל ישראל שגמל להם חסד כי כולם אוכלים בזכותו.

והנה עדיין אין כאן רק שנים, על כן אמר דבר אחר שאכל מיני מתיקה להרגיל הלשון לתורה, והוא כי רצה לשכב אחר שני דברים המביאים שינה, וכדי לזרז לשונו לשנות פרק אחד או שנים בשעה קלה טרם תתקפנו שינה, אכל מתיקה שהיא מרגלת לשון לתורה ושנה פרקו ושכב, הרי שלשת העמודים, אחד עבודה, זולת עמוד העומד מאליו אשר כל ישראל אוכלים אז בגמילות חסדו, ותורה שהרגיל בה לשונו.

והנה לפי זה שאכל מה שמרגיל הלשון הוא לתורה שבעל פה בלבד, וטוב טוב יהיה גם חלק לתורה שבכתב, על כן אמר דבר אחר שעסק בתורה שנאמר טוב לי תורת פיך, שהיא מה ששמענו מפיו יתברך אנכי ולא יהיה לך שהיא תורה שבכתב, כי גם היא צריכה ולא תורה שבעל פה לבד המתייחסת אל הלשון, ועל כן הביא מפסוק זה שנאמר בו תורת פיו יתברך שהוא שבכתב.

דבר אחר, שהוא בחינה אחרת, כי אחרי אכלו ואחרי שתה שהיא עבודה, ראה והנה היתה חסירה ממנו גם זו למה שהיה שרוי בלא אשה, ועיקר העבודה תלויה לבלתי היות הכהן שרוי בלא אשה כנודע, וגם עמוד התורה איננו, כי השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה¹², על כן אמר דבר אחר שהיה מבקש אשה, והוא כי בראות את עצמו חסר מהשני עמודים על העדר ממנו אשה, ותמשך מזה דאגה עתה שהיחל בגורן שעורין שהיחלה פקידת הלחם בישראל, כי בעוד שרעב בעיר אסור לשמש¹³, על כן ויטיב לבו כי את לבו הדואג הטיבו במה שגמר בלבו לבקש לו אשה, ולא ישקוט עד יבקשנה וינח כאילו יש לו פת בסלו, ומה גם אם היה לבו על רות כמדובר למעלה. ומספר הכתוב כי רצון יראיו יעשה, ויביאה לו על המטה אשר הוא שוכב עליה כי תבא בלט כו'. (רות ג ז-ח)

נו. עיין אבות ג ד. נו. יבמות טב ב. נח. תענית יא א.

• משנת משה •

ג. ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'. ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'.

ג. אַנְמִינְנוּם אִישׁ סוֹכּוֹ קִבֵּל
מִשְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק.

הוּא הָיָה אוֹמֵר אֶל תְּהִיוּ כְּעֹבְדִים
הַמְּשִׁמִּין אֶת הָרֵב עַל מִנַּת לְקַבֵּל

הנה נא ביארנו הארבעה לימודי ה', הנלמדים מהכתובים הנאמרים באמת. עוד לנו ממקראי קדש הללו למוד חמישי. הלא הוא בל יאמר איש, אחרי שובו מכל אשר חטא על הנפש, וקישט את עצמו ואחר כך את אחרים, בל יעלה על רוחו לאמר מהיום הזה ומעלה ראוי הוא אקבל פרס שמושי ועבודתי, כי ראוי הוא אלי כי אנכי תקנתי את עצמי ואת זולתי, ועודני עובד את ה' בכל כחי. על כן למדנו הוא יתברך, בל נהיה כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, כי אם נעשה את שלנו, ונאמן הוא בעל מלאכתנו הוא יתברך, יעשה את שלו.

עוד למוד ששי והוא ענין מעלת הבטחון, שאם יראה לו שהוא יתברך מאחר מעשות את שלו או הבטחתו, בל ירפו ידיו בעבודה אשר יעבוד, פן מנסה ה' אותו אם חזק באמונתו ואמיץ לבו במעלת הבטחון, ומאחר הוא יתברך עד יצטרע ויתחזק באמונתו יתברך. כאשר קרה לנו עם בני ישראל בקריעת ים סוף, שלא קרע הים עד באו ישראל במים עד חוטמם, כמפורש אצלינו על פסוק^ט דבר אל בני ישראל ויסעו.

עוד למוד שביעי, והוא בל נעשה הדבר מצות אנשים מלומדה, או למען שמוע אל דברי מלכנו מנהיגנו המלמדנו תורה ומצות, רק למה שהיא מצות ה' אלהינו ונשמח ונעלוז בעבודתו. ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרוב רחמיו לקבל שירות מידנו. כי מה האדם שיבא אחרי המלך, ושיקבל עבודה מידו.

והנה על הלימוד החמישי הזה, אמר זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא כו', לומר הלא אמרתי אליכם תקריבו את קרבנכם, ועל ידי כן היום ה' נראה אליכם, לא תעשו העבודה על מנת לקבל השראת שכינה, שלא תהיו כמנסים את ה' ועושים על מנת לקבל פרס, רק זה הדבר למה שצוה ה' תעשו, לקיים מצותו לבד, ואז הוא יתברך כרוב חסדיו יעשה את שלו, וירא אליכם כבוד ה', ולא שתכוננו לכך, וכמאמר התנא אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוּוּ כְּעֹבְדִים הַמְּשִׁמִּין אֶת הָרֵב שְׁלֵא עַל מִנַּת לְקַבֵּל פֶּרֶס וְיִהְיֶה מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם. והוא כענין יחזקאל בלכת אליו חנניה וחבריו ידרוש מאתו יתברך אם יצילם מאתון נורא, והשיב להם על פי ה', חי אני אם אדרש

**פָּרָם אֱלֹא הָווּ כְּעֹבְדִים הַמְשִׁמְשִׁין
אֶת הָרֵב שְׁלֹא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרָם
וְיִהי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם:**

• משנת משה •
להם^פ, והיה לבל יעשו כדי שיצילים. כי אם הם יעשו את שלהם לקדש את ה', בין יציל בין לא יציל, ואז הוא יתברך עשה את שלו והצילים.

וגם הלימוד הששי הוא במקרא הזה, והיא מעלת הבטחון, בל ירפו ידי עובד את ה', אם יאחר מלהביא את הטובה מהרה, כי מנסה ה' אם חזקים באמונתו יתברך המה. כאשר כתבנו שעשה בקריעת ים סוף שלא קרעו טרם נכנסו ישראל תוך המים עד חוטמם, כמדובר. וכאשר עשה לדוד שאמר לו הוא יתברך^ק בל ישא ידו על אויבו עד שמוע קול צעדה בראשי הבכאים, ואמרו ז"ל^ל שהיו מתקרבים האויבים והיו שיני גבוריו קהות להלחם, והיה דוד מעכב עד שמוע קול צעדה בבכאים, עד שהיתה חרב אויביו כמעט נטויה על ראשי ישראל, ואז שמע קול הצעדה בבכאים וישא ידו להם ויתנם ה' בידו. ולמה עשה כן הוא יתברך לאחר תנועת הקול ההוא עד יבואו מים עד נפש ולא עודם מרחוק, אם לא לנסות את דוד אם יחזיק באמונתו, למען אותו הזכות תעזרנו. וכאשר עשה אליהו בהר הכרמל^ט, ששחט ונתח ויתן על המזבח, ולא בקש תרד אש מן השמים קודם ישחט את הפר כי אם אחרי כן, ולא עוד אלא ששנה ושלש להריק כדי מים, ואחרי כן התפלל על האש. ואין זה רק להורות גודל הבטחון כאמור.

וכענין הזה הוא מאמר הכתוב, במה שחזר משה לאמר זה הדבר אשר צוה ה', זולת מה שכתבנו. והוא בשום לב, אל אומרו ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'. מה ענין קריבתו והעמדתו לפני ה'. אך המה חשבו, כי בהביאם קרבנותם לפני ה' טרם יזבחו, יראה ה' ותרד אש מן השמים, שהיה מוכן לאכול את העולה ואת החלבים, ולא תעשה העבודה בספק. על כן, ויקרבו [כל העדה] ויעמדו לפני ה' מייחלים ירידת האש בהראות כבוד ה'. אז ויאמר משה, העולה על רוחכם שתקדים האש, היו לא תהיה, אלא אדרבא אתם תכינו תחלה עבודה עד שום העולה והחלבים על המזבח, ובטחו בה' שיעשה את שלו. וזהו זה הדבר אשר צוה ה', לזבוח ולזרוק הדם ושום על המזבח, תעשו, ואחר כך וירא אליכם כבוד ה', וכן היה. כי אחר כל זה ותצא אש וכו' ותאכל על המזבח את העולה וכו'^ט, והוא כענין אליהו כמדובר.

פ. יחזקאל כ ג. פא. שמו"ב ה כד. פב. מדרש תהלים כז. פג. מל"א יח לג-לו. פד. ויקרא ט כד.

• משנת משה •

עוד כיון ענין שביעי, והיא האמנה בנבואת משה, כאילו ראוהו בדבר ה' אליו. והוא, כי הנה ישראל חששו כי עדיין לא שב אף ה' על עון העגל, ולא יראה עוד אליהם, ועם שאמר להם משה קחו וכו' כי היום ה' נראה אליכם, לא עשו אלא למה שצוה משה, כי ראו כי נאמן הוא בכל אשר דבר עד כה, אך היו כמסתפקים. וזהו אומרו ויקחו את אשר צוה משה וכו'. בראות משה כך שהיו נרפים ובלתי עושים רק למה שצוה משה, על כן בא ויאמר, אם כה תעשו לא ירא אליכם כבוד ה', אך לא תעשו כי אם על מה שצוה ה', כאילו ראייתם בעיניכם, ובשכר האמנה זו וירא וכו'. וזהו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, שהוא למה שצוהו ה', ועל ידי כן וירא כל העם וכו'.

הן אלה שבעה למודי ה', אשר בהם חיי רוח בני האדם העולה היא למעלה. ולא בלבד אשר יזכה לכולם, כי אם גם אשרי שיאחז באחד, גם באחד בו שמן חלקו בעולם הבא, כי הלא על כן הרבה לנו יתברך תורה ומצוות, כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל. יש יאחז בזה ויש בזה, וכל אחד מהנה הלא הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, מן העולם ועד העולם הבא. (ויקרא ט ה-ו)

עוד יבואר

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע. אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורביית וברכך ה' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחווית לאלהים אחרים ועבדתם. הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון לא תאריכון ימים על האדמה אשר אתה עובר את הירדן לבוא שמה לרשתה.

הנה ללמד דעת את העם בא אלהים, והוא כלל מאמר התנא באומרו **אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס** כו', ולסלק טעות צדוק וביתוס אשר עלה על לבם הזונה כי היה דעת התנא לשלול שכר ועונש חלילה. ולו חכמו ישכילו כי יש ויש שכר טוב לעולם הבא ופירות בעולם הזה, אלא שטוב לגבר יעבוד את קונו מאהבתו אותו ולא מאהבת שכר, ויבטח בבעל מלאכתו כי נאמן הוא לשלם שכרו.

וזה ענין המקראות, אמר ראה נתתי לפניך היום את החיים של עולם הזה על ידי קיום התורה, כאומרו למעלה^ס ולמען תחיון ובאתם וירשתם כו', וריבה האת גם טוב העולם הבא הוא זולת החיים יש טוב ושפע תענוג, כי מציאות החיים הם טפלים לאושר התענוג, והוא יקרא טוב באמת. ואת המוות שבעולם הזה, וריבה האת גם אל כריתת הנפש משורש חייה. ואת הרע שהוא יסורי העולם, וריבה האת את הרע שאחר המוות הוא יסורי גיהנם.

• משנת משה •

ואמר ראה נתתי לפניך היום את החיים, הם חיי העולם הזה. ואמר ואת לרבות חיי העולם הבא הנאמרים בתורה ברמז. ואת הטוב שבעולם הזה, ובמלת ואת רמז של העולם הבא. ואת המות של העולם הזה, ובאת של העולם הבא. ואת הרע ויסורים של העולם הזה, ובאת רמז של העולם הבא. אך כל זה הוא שנתתי לפניך לבד.

אך אשר אנכי מצוך היום, הוא בל תעבוד מיראת המות והרע או לאהבת השכר, רק לאהבה כו' שתעבדנו מפאת אהבה לבד ללכת בדרכיו כו' למה שהם דרכיו יתברך ולמה שהם מצותיו וחקותיו,

ולא שתטעה חלילה לומר שאין עונש או אין פרס, או שאם תעבוד שלא על מנת לקבל פרס שלא יתנוהו לך, כי אם שאתה תעשה את שלך, ואז הוא יתברך יעשה את שלו ויוסיף לך אז יותר, כי הלא בעשותך מאהבה, מאליו ימשך לך שוחיית ורביית כו' גם שלא תעשה למען זה.

וירמוז בני חיי ומזוני שהמה כללות אושר העולם הזה, ועל חיי אמר וחייית, ועל בני אמר ורביית, ועל מזוני אמר וברכך כו'. (דברים ל טו-יח)

ד יוֹסִי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרָדָה וַיֹּסִי בֶּן
יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם קָבְלוּ
מֵהֶם. יוֹסִי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרָדָה
אוֹמֵר יְהִי בֵיתְךָ בֵּית וְעַד לַחֲכָמִים.
וַהֲוִי מִתְאַבֵּק בְּעֶפְרַיִם וְגַלְיָהִם. וַהֲוִי
שׂוֹתֶה בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם:

ד. כי יפלא ממך דבר
למשפט בין דם
לדם בין דין לדין ובין נגע
לנגע דברי ריבות בשעריך
וקמת ועלית אל המקום
אשר יבחר ה' אלהיך בו.
ובאת אל הכהנים הלויים ואל
השופט אשר יהיה בימים
ההם ודרשת והגידו לך את
דבר המשפט. ועשית על פי

הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך.
יאמר, כי יפלא ויתכסה דין מדיני התורה כי לא תמצאנו מפורש, אל תאמר כי דין זה משולל מהתורה, כי דע לך כי לא יחסר כל בה על פי מדות דרשותיה ועניניה, ואם לא תמצא, ממך הוא שיפלא ולא ממנה, כי לא הכינות לבך ולא יגעת ועל כן לא מצאת. או, ממך לשלא ניתן לך בסיני חלק זה בחלקך, כאשר אז קבלה כל נפש מה שעתידה לחדש, לא היה לך דבר למשפט הזה להוציא ולחדשו מאשר חננו אותך, וזהו אומרו כי יפלא ממך כו', לומר כי יפלא, ממך הוא ולא ממנה.

• משנת משה •

ואשר יפלא ממך, הוא דבר למשפט, שהוא דבר הנלמד בו, וזהו דבר למשפט שהוא דבר המביאך למשפט שהוא כי תסתכל באיזו מהמדות נדרש או מאיזה יתור וכיוצא בו, אותו דבר לעשות ממנו המשפט, יפלא ממך. או שלא תדע לדמות מלתא למלתא, ותהיה נבוך בין דם לדם בין דין לדין כו' לאיזה תדמה אותו. או דברי ריבות בשעריך שיש חולקים ומריבים בבית דינכם אלו אוסרים ואלו מתירים אלו פוטרים ואלו מחייבים. **אז** וקמת ועלית, והנה מלת וקמת מיותרת, כי מי יעלה מבלי יקום ממוקמו. אך יאמר, אל תהיה לך למחיתה וירידה עלותך שמה לשאול, ומה גם בהיותך בית דין גם אתה, כי הלא וקמת ועלית, כי קימה תחשב לך עלותך שמה ולא ירידה באומרך גם לי לבב כמוהם. כי הלא בין מפאת המקום כי קדוש הוא שהוא אל המקום אשר יבחר ה' כו' כי יער עליהם שם רוח ממרום, בין מפאת העומדים שם, כי הנה ובאת אל הכהנים כו' ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, כי הוא אשר נתעתד מאתו יתברך להיות בימים ההם שודאי הושפע בו צורך דורו, ויפתח בדורו כשמואל בדורו¹⁰, ואז והגידו לך את דבר המשפט שהוא הדבר אשר המשפט ההוא יוצא מפיו, כענין גזירה שוה אשר לא ידעת, או היקש או יתור וכיוצא משאר דרשות.

ועוד שלישית העולה על כולם, לבל תאמר הלא סברתי תערב לי יותר מסברתם, כי לא אליהם אתה הולך כי אם אל תורת ה', כי הלא ודרשת והגידו לך את דבר המשפט, ולא יעלה על לבך כי השופט הוא המדבר, כי אם התורה בעצמה, כענין פסוק¹¹ מכל מלמדי השכלתי כו', לומר לא שמת' לבי לבלתי שמוע תורה כי אם מגדול הדור מפני הכבוד, כי אם מכל מלמדי אפילו הקטון מי שיהיה השכלתי, כי לא שמת' לבי כי האיש הקטון הוא או גדול הוא היה מדבר עמי, כי אם כי עדותיך אשר אשמע ממנו היו משיחים ומדברים בי, וזה יאמר פה והגידו לך את דבר המשפט, כי מה שגיגידו לך אינו דבר פיהם, כי אם דבר של המשפט, וזהו את דבר המשפט, באופן כי בעשותך משפטו ודינו אינך עושה גזירת דין פיו, כי אם גזרות ומצוות פי הדבר בעצמו, כי כל התורה רוחניות ושמותיו של הקב"ה היא, וכמו שאמרו ז"ל¹² שבמתן תורה כל דבור ממצותיו יתברך היה ממש מדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך, וזהו אומר ועשית על פי הדבר כו', לומר לא על פי השופט אתה עושה, רק על פי הדבר בעצמו אשר יגידו לך כי רוחני הוא, כי תיבות של הגזירה שוה ההיא או ההיקש או היתור או הדבר בעצמו בפיו הוא הדובר גם שיוצא מפיו בשר ודם, וכמאמר מדרש חזית¹³ שאמרו לרבי עקיבא, בן עזאי דורש והאש מלהטת סביבותיו, ובא ואמר לו שמא במעשה מרכבה היית דורש, אמר לו לאו אלא שהייתי חורז מתורה לנביאים כו'.

פו. ר"ה כה ב. פו. תהלים קיט צט. פה. שהש"ר א יג. פט. שם א נב.

• משנת משה •

ואל תתמה על החפץ אם ימצאו שם הגונים להיות איכות דבורם כך, כי גם זכות קדושת המקום גורם להיות שפע הדבור מהגדר הזה, וזהו אומרו מן המקום שהוא אשר יבחר ה', ועל כן ושמרת לעשות כו', והוא מאמר התנא והוי שותה בצמא את דבריהם, שהוא שלא תקבל דבריהם כמי שאין לו צמא למים כי אם שיזדמנו לו מים מתוקים וישתה כי יערבו לו, כי אם כשותה בצמא ותאב ואומר השקיני מים להחיות ולהשיב נפש, כן תשתה דברי חכמים כי חיים הם למוצאיהם.

וזה יאמר הלא אמרתי לך, כי בשומעך דברי פי חכמים אל תחשיב כשומע מפיהם, כי אם כאילו פי התורה ממש היא המדברת אתך, כי הבל פיהם בדברם דברי התורה ומשפטיו יתברך קדוש יאמר לו כאילו הם דברי אלהים חיים, לכן ושמרת לעשות ככל אשר יורוך, כי תהיה שומר ומקוה ותאב, כד"א² ואביו שמר את הדבר, לשמוע כדי לעשות ככל אשר יורוך, שהוא היות שותה בצמא את דבריהם, כן תתאב לשמוע להחיות נפשך כשותה בצמא לחיות נפש, כי דברי אלהים חיים המה. (דברים יז ה-י)

ה יוֹסִי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם אוֹמֵר.
יְהִי בֵיתְךָ פְּתוּחַ לְרוּחָהּ.
וַיְהִיו עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתְךָ. וְאֵל תִּרְבֶּה
שִׁיחָה עִם הָאִשָּׁה. בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ
קַל וְחֹמֵר בְּאִשְׁתְּ חֵבְרוֹ. מִכַּאֲן אָמְרוּ
חֲכָמִים כָּל־הַמְרַבֶּה שִׁיחָה עִם
הָאִשָּׁה. גֹּרֵם רָעָה לְעֵצְמוֹ. וּבֹטֵל
מִדְּבַרֵי תוֹרָה. וְסוֹפּוֹ יוֹרֵשׁ גִּיהֵנָם:
וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתְּאֵי הָאֲרָבֵלִי
קָבְלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֶׁעַ בֶּן

ב-ו. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם. ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם.

הענין על פי מה שכתוב אצלנו שמעון הצדיק שאמר על שלשה דברים העולם עומד על התורה וכו'. והוא כי קיום העולם הלזה השפל איננו כי אם על ידי בא שפע מעולם העליון, והשתלשל על ידי

ע. בראשית לו יא.

פְּרִחְיָהּ אֹמֵר עֲשֵׂה לְךָ רַב וּקְנֵה לְךָ חֵבֵר וְהָיוּ דָן אֶת כָּל־הָאָדָם לְכַף זְכוּת:

• משנת משה •

מלאכי אלהים שבעולם
המלאכים, ואחריו דרך עולם
הגלגלים עד השפל,
וכמומרנו פרשת ויחי. וכי
על כן ברא אלהים אדם על

הארץ בארבע חלוקי כפרה, החומר - מעולם השפל, הנפש החיונית שבה יתנועע - מעין
עולם התנועה הוא עולם הגלגלים, והרוח - מעין עולם המלאכים כד"א²⁹ עושה מלאכיו
רוחות, והנשמה - מעין עולם העליון. ואין ספק כי האלהים עשה את האדם דוגמת
העולמות, למה שהוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, לשלשל על ידו בארבע
מדרגותיו שפע העליון מן העולם אשר נשמת אדם משם, וממנה אל עולם המלאכים
שרוחו מתיחסת אליו, ומשם אל עולם הגלגלים אשר הנפש תתייחס אליו, ומשם אל
הארץ אשר מחומרה קורץ אדמת חומר. אך אין כל אלה לו אם לא על ידי כשרון
המעשה.

והנה הן זאת חשבתי כי על כן שמעון הצדיק פקח עיניו על שלש אלה תורה עבודה
וגמילות חסדים, וישת עליהם תבל. והוא כי הנה ידוע כי התורה היא מעולם העליון,
ועל כן להוריד שפע מלמעלה צריך זכות תורה. ולשלשלו על ידי עולם המלאכים, ומה
גם על ידי עבודת בית המקדש של מעלה כנודע אשר הוא בעולם המלאכים, צריך זכות
עבודה. ולשלשלו בעולם הגלגלים צריך זכות גמילות חסדים, מעין העולם ההוא שאין
בו רוחניות שכלי ליהנות על ידי עבור בו, כי הלא גשמי הוא ולא ינה. נמצא כי ההנאה
הבאה לעולם על ידו, לגמילות חסד תתייחס, על כן צריך זכות גמילות חסדים.

וזה יהיה ענין הכתוב, כי הנה ביום השמיני ההוא היה קיום העולם, כי על ידו שפע עליון
אז היה בעצם, בהתפשטות שכינה לארץ וירידת אש מן השמים שהוא קיום העולם
בעצם. על כן הוצרכו שלשתם. והנה תחלה עשה אהרן את העבודה, זריקת דם והקטר
החלבים המזבחה, וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם³⁰ ברכת כהנים שגם היא נקראת
עבודה, ולא ירד האש. והוא, כי למה שהשפע ההוא הוא מעולם העליון, וגם להורידה
עד לארץ, על כן הוצרך זכות תורה המתיחסת בעצם למשה. וגם להיות שהוא היה אשר
הוריד שכינה מרקיע הראשון הוא וילון לארץ, כנודע כי שבעה הורידוה, אברהם
מהשביעי לששי ועל דרך זה יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה³¹, על כן לא ירדה שכינה
המקיימת העולם עד נצטרף משה עם אהרן. כי להיות השפע ההוא מעולם העליון,
הוצרך משה שהוא זכות תורה. ולשלשלו דרך עולם הגלגלים עד לארץ, הוצרכה עבודה

עא. תהלים קד ד. עב. ויקרא ט כב. עג. בראשית רבה יט ז.

• משנת משה •

וגמילות חסדים. על כן בהתחבר עם משה נמצאו מעמד שלשה העמודים, תורה ועבודה וגמילות חסדים. כי לאהרן היה גמילות חסדים שהיה משים שלום, וזכות עבודה. ולמשה זכות תורה. וזהו אמרו ז"ל^ט כי הברכה שברך משה עם אהרן היתה ויהי נועם ה' וכו'^י, שהוא נועם שפע עליון שבא על ידי שלש אלה כמדובר. והנה בדרך הזה המתבונן בו בינה ישקיף וירא כי בו הותרו כל ההערות הראויות להעיר.

[שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים].

ועוד יתכן דרך אחרת קצרה במשנה זו ויותרו ההערות הראויות. הלא המה, א - כי אחר שכלל כל אנשי כנסת הגדולה כאחת, ולא הזכיר כי אם מה שהיה מאמר כללי אל כלם, באומרו הם אמרו שלשה דברים, אם כן לא היה לו להביא רק מאמר מי שקבל מהם, ולא מאמר אחד מהם, שאם היה בא להשמיענו פרטות כל אחד מהם, היה ראוי יביא מאמר כל אחד ואחד מכולם, כי לא יאמן ששום אחד מכולם לא אמר אפילו דבר אחד שיהיה ראוי ליאמר, ואם הוא כי זה לבדו נשאר אחר כולם, והביאו לשלשל בו סדר הבאים אחריו, כי אנטיגנוס קבל משמעון הצדיק, אם כן לא היה לו לומר משיירי אלא שמעון הצדיק היה שיור לכנסת הגדולה. ב - אומרו הוא היה אומר, ולא אמר הוא אמר שלשה דברים, מעין המשנה הקודמת שנאמר הם אמרו שלשה דברים. ג - מניינא למה ל. ד - הפסיקו במלת על בין כל אחד ואחד, ולא אמר תורה ועבודה וגמילות חסדים. ה - למה סדרן בסדר הזה, ומה גם למאמר רבותינו ז"ל כי גמילות חסדים קדמה לשלשתן כאשר נזכר בס"ד.

והנה טרם נדבר בענין כונת המשנה, נבאר ארבע תיבות אלו שאמר היה משיירי כנסת הגדולה, ואומרו הוא היה אומר, ולא אמר הוא אמר.

אך הנה רבינו הקדוש ע"ה מסדר המשנה ראה והנה מדברי אנשי כנסת הגדולה יראה כי דעתם כי למוד גדול לבדו, כי לא שתו לב לתקן עולם על הנוגע אל המעשה כלל כי אם על התורה לבדה, שעל כן כל אזהרתם היתה עליה, כאומרו הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה. על כן אמר אל תלמד מהם כדבר הזה, כי הלא שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה, ולא האחרון שבכולם אלא מכלל שיוריהם, וגם לא אמר דבר זה פעם אחת, כי אם הוא היה אומר, שהיה מרגלא בפומיה לעיני כל הנשאים מהם עמו ולא חלקו עמו. ואדרבה הוא הוראה כי גם כולם מסכימים בדבר כי על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, הנה כי מלבד התורה שהיא עמוד אחד, יש שני עמודים עוד עמה התלויים במעשה. ואם כן אין

עד. רש"י ויקרא ט כג. עה. תהלים צ יז.

• משנת משה •

לומר כי הסכמות אנשי כנסת הגדולה היתה שהתורה לבדה היא העיקר, כי לא כן הוא, כי אם גם המעשה. והוא מאמרו ז"ל באומרו^ט תלמוד גדול שמביא לידי מעשה. הנה כי אם לא היה מביא לידי מעשה, היא בלי מעשה אינה שלמות, וכמאמר התורה^ט לשמור ולעשות, כי שניהם יצטרכו.

ונבוא אל ענין כונת המשנה. והוא בהזכיר מאמרו ז"ל בשמות רבה^ט, וז"ל: קודם מתן תורה היה העולם עומד בגמילות חסדים, כשניתנה תורה היו שני דברים והיה העולם רותת, עד שהוקם המשכן והיו שלשה, ע"כ.

וראוי לשים לב, אם על שלשה העולם עומד, איך היה זמן שעמד באחד ואחר כך בשנים. ועוד, איך על אחד לא היה רותת עד שהיו שנים, ונהפוך הוא.

אמנם יהיה כי קודם מתן תורה עמוד אחד מספיק, כי לא היו עונות כי עדיין לא נצטוו, כי אם אין תורה אין מצות, על כן לא היה העולם רותת באחד. אך בהנתן התורה היה רותת על עוברי מצותיה, כי אין התורה מקיימת לעוברים, על כן באה עבודה לכפר על החוטאים בה.

ונבא אל הענין, והוא כי הנה התורה כנשמה אל העולם לקיימו, ועל כן עליה מתקיים, אך יש עוברים שוגג ויש מזיד, ואיך יתקיים העולם, כי אפס כי לא יחדלו עוברי מצותיה, על כן על השוגג צריך עבודה שהיא באה על השוגג, ולתקן המזיד בל יתבטל עליו העולם, היה הגמילות חסדים, כי הלא אין טעם לשייתקיים העולם בהיות עוברים במזיד אם לא בתורת חסד, על כן צריך גמילות חסדים מדה כנגד מדה, שבזכותם יעשה חסד הוא יתברך ולא יביט אל המזידין.

וזהו אומרו על שלשה דברים וכו', לומר הלא תראה זמן עמוד אחד שעמד בו זמן בשתים, דע לך כי בזמן הזה צריך מעמד שלשתן כאחד, וזהו על שלשה דברים העולם עומד. וזהו אומרו עומד על ההווה, כי עתה צריך שלשתן כמדובר. וגם אין ההתחלה מגמילות חסדים, כי אם מהתורה שהיא עיקר, כי אין בור ירא חטא. והשנים תקוני העוברים עליה. וזהו אומרו מניינא. ולהיות שלכל אחד ענין בפני עצמו, הטיל מלת על בין כל אחד ואחד. כי התורה היא העיקר, אך כל השאר הם כל אחד תיקון על דבר אחד מעוברי התורה זה על שוגג וזה על מזיד, על כן לא נתחברו יחד.

וזה אחרונה היתה כוונת רבותינו ז"ל בשמות רבה^ט לומר על משנה זו, שקודם מתן תורה היה באחד וכו'. כי הוקשה למו מה שהקשינו במשנה, ואמרו דע כי קודם התורה היה מספיק אחד, אך אחר כך היה העולם רותת על עוברי מצותיה כמדובר והוצרך השלישית.

עו. קידושין מ ב. עז. דברים טו ה. עח. עי' במדב"ר יב יב. עט. עי' במדב"ר שם.

• משנת משה •

כלומר כי בזה נבין אומרו מניינא, ועשותו עיקר מהתורה להתחיל בה, לומר כי גם שעמד זמן באחד וזמן בשנים, עתה על שלשה עומד, כי השנים צריך לתקן כל יהיה רותת, מה שאין כן מקודם.

עוד אפשר במה שכללם ואחר כך מפרידם במלת על. כי בערך כללות העולם צריך שלשה דברים אלו ימצאו בו, אך לא יחוייב ימצאו שלשתן בכל איש ואיש. וזהו ועל בכל אחד.

או יהיה ענין הכתוב, כי בראות משה שבירך אהרן את ישראל ולא ירדה שכינה, אמר אינו דומה זכות יחיד לזכות רבים, כי אינו דומה מועטים העושים את המצוה למרובים העושים את המצוה, על כן נתחבר עמו לברך את ישראל שיהיו זכות שניהם יחד, וזהו ויברכו את העם, ואז בזכות שניהם מיד וירא כבוד ה' וכו'.

ולמוד זה לימדנו התנא באומרו אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק, הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.

והנה ראוי לשית לב אל החילו בלשון שלילה אל תהיו כעבדים וכו', ומהראוי יאמר הווי כעבדים המשמשים שלא על מנת לקבל פרס. ב - אומרו שני חלוקות, כי מכלל לאו היה נשמע הן. ג - אומרו כעבדים המשמשים, ולא אמר כעבדים העובדים שהיה צודק יותר. ד - אומרו לשון רבים אל תהיו כעבדים המשמשין, ולא אמר כעבד המשמש. ה - אומרו לשון פרס ולא אמר שכר. ו - אומרו אלא הווי כו', והיה לו לקצר ולומר אלא כמשמשין את הרב שלא כו'. ז - אומרו לקבל, ולא תלה הדבר בנותן לומר על מנת שיתנו לו פרס. ח - סמיכות ויהי מורא שמים עליכם אצל הקודם. ט - אומרו מורא שמים, ולא אמר מורא ה' עליכם. י - כי הלא טוב טוב הוא לעבוד מאהבה, ולמה עשה עיקר מהיראה.

והנה בדברו דרך כלל בלשון רבים, השרישנו בשורש משורשי העבודה את ה', והוא האמור בענין הכתוב, הלא הוא כי טוב לגבר ישתף עצמו עם הרבים בכל מצוה ומצוה אשר יעשה, כי גדול זכות הרבים, כמאמרנו על פסוק² ועבדתם את ה' אלהיכם וכו', שהוקשה לנו בו החילו בלשון רבים וצאתו בלשון יחיד, באומרו וברך את לחמך וכו'. אך הוא, כי ילמדנו דעת כי בעבוד את ה' יהיה ברבים, כי אינו דומה יחיד או מועטים העושים את המצוה למרובים העושים את המצוה. אך בשכר לא כן אנכי עמדי, כי לא אתן השכר דרך כלל כי אם לכל אחד ואחד בפני עצמו, וזהו וברך את לחמך וכו', והוא כי אלף יחד העושים את המצוה כאחד אין אחד מהם יקבל שכר כשיעור חבירו, כי פלס

פ. שמות כג כה.

• משנת משה •

ומאזני משפט לה' לשקול בחינת עבודת כל אחד אשר נזדרז בה מחבירו, או אשר שמח בה בלבד מזולתו, או אשר היה פנוי מהשאר וכיוצא. על כן גם התנא על זאת פקח עיניו לבלתי אמור אל תהיה כעבד וכו' אלא הוי כעבד המשמש את הרב וכו', [אלא אמר בלשון רבים] כי טוב לגבר יעבוד את ה' בחברה ולא יחיד.

ונבא אל ענין המשנה, והוא, כי הנה הוא יתברך קרא את ישראל בנים, כד"א^א בני בכורי ישראל, בנים אתם לה'^ב. וגם ייחס אותנו לשכירים, כמאמרו יתברך לאברהם^ג שכרך הרבה מאוד. וגם קראנו עבדים, כד"א^ד כי לי בני ישראל עבדים. והנה אין שירות שלשה אלה שוים, כי הלא שירות הבן אינו מתמיד, כי הלא כל בן יבטח באב לישמט מעבוד אותו יום מימים או יותר ולא יעציבנו אביו, ולא זו הדרך לעשות איש כן לאביו שבשמים חלילה. וכן אשר יעבוד כשכיר לא טוב, כי הלא אם שכיר הוא בא בשכרו, ואם אמור יאמר אי אפשר להשכיר עצמי, כי אם לא איגע במלאכות מה אפסיד אם לא שלא יותן לי שכר, לא הן ולא שכרן. אך אשר הוא עבד איש מקנת כסף, לא יעצור כח ליבטל מלעבוד את רבו בלא כסף ובלא מחיר כי כספו הוא.

והנה אשר יבחר ותקרב איש היא הבחינה השלישית הזאת, והנה בה בחינות מתחלפות, יש עבדים יעבדו את הרב לפתח ולשדד אדמתו ולזרוע וזרעיתו ולקצור קצירו. ויש לרעות את צאנו שורו וחמורו. ויש לחטוב עציו ולשאוב מימיו. ויש לשום את כל משא הבית עליהם, לספק בר ולחם ומזון, לרקד ולברור ולטחון בתבואות וכיוצא בכל עבודת עבודה ועבודת משא. ויש למעלה מכל אלה, והם אשר בחר בהם לבלתי שום את כל מיני עבודות הנזכרות עליהם כי אם לשרת את הרב לבדו, כענין ערוך השלחן לפניו, ושום לחם ויין ובשל מבושל, וליצוק מים על ידיו, ולמזוג לו את הכוס ולהושיטו לפניו, או להלבישו וסוכו, ולהיות אתו עמו בבואו ובצאתו ללוותו ולשמשו וכיוצא באלה. והנה שתיים המה הפרשים שבין השירות הזה האחרון ובין הראשונים. אחד - כי הראשונים כולם יתוארו בתואר עבודה, אך הסוג האחרון הלז לא יקרא עבודה רק שימוש, כענין גדולה שימושה יותר מלימודה. ולמדו הדבר^ה מפסוק^ו אשר יצק מים על ידי אליהו. שני - כי העובד את אדונו מהסוגים הראשונים הנקראים עבודה, אין מדרך האדון לתת לאחד מהם לא שכר ולא מתת, לא שכר - כי כספו הוא, ולא מתת - כי לא מסוג המוצאים חן ביותר המה לתת להם מתנות חנם כי אם מזונו וכסותו. אך אשר המה מהסוג האחרון, כי מצאו חן בעיניו לקרבם אליו ולהיותם משמשים לפניו ומאוכלי שלחנו, בכלל מציאת החן יהיה כי יראה בעיניו יתרון זריזות ושימוש בשמחה ובטוב לבב, ומה

פא. שם ד כב. **פב.** דברים יד א. **פג.** בראשית טו א. **פד.** ויקרא כה נה. **פה.** ברכות ז ב. **פו.** מ"ב ג יא.

• משנת משה •

גם כי יהיו אתו עמו בעת אוכלו ושתותו וטוב לבו, ינשאנו לבו לתת להם פרס הוא מתנת חנם לפי ערך שמושם אותו. וזהו כי תרגום ערך הוא פורסן¹², ועל כן פרס יקרא. והנה גם בחלוקה זו שהיא במשמשין את הרב בעצמו, יש בבני אדם שתי חלוקות, יש רב בלתי נותן גם לבעלי סוג זה שום פרס, באומרו כי עבדיו המה קנין כספו, ומה לו עוד מתת להם לחם לאכול ובגד ללבוש. ויש רב נותן פרס לסוג זה המתהלכין לפניו. ובעבדים המשמשין את הרב הנותן פרס יש בהם שתי חלוקות, אחת - שגם הוא לא יעבוד רק לחמדת הפרס; שניה - יש אשר כי אע"פ שידע שיש לו פרס מרבו, משמשו בעלות על לבו אהבתו את רבו ואשר הוא חייב לו, וגומר בלבו כי לו יונח שלא יתן לו פרס, משמש תמיד כעבד החייב מאהבת לבו.

הנה כי שבעה המה חלוקות בחינות שרת איש את הזולת, א - בחינת הבן את האב, שימוע ימים רבים מלשרתו כי יבטח לבו באביו כי לא יקפיד עמו. ב - שירות השכיר, כי גם שלא ישמט כל כך כבן, כי יאהב את השכר. ג - העבד, כי לא יוכל לישמט כי מקנת כספו הוא, וגופו קנוי בלא כסף ובלא מחיר. ד - בעבד עצמו, יש עבדות לעבוד עבודה עבודה ועבודת משא, ויש עבד שישמש את הרב עצמו בערוך לפניו שלחן וכיוצא. ה - כי גם בבחינה זאת שהוא לשמש את האדון במאכל שלחנו והלבישו וסכו וכיוצא, יש בלתי נותן פרס ויש אדון נותן פרס. ו - כי יש עבד שביודעו כי רבו יתן לו פרס ישמש לאהבת הפרס. ויש חלוקה **שביעית** - והוא של העבד שגם כי ידע כי יתן לו פרס לא יכין בשרותו לכך, כי אם כאילו לא היו נותנים לו כלום.

והנה כונת התנא ללמדנו דעת איכה נעבוד את ה', ובחר בבחינה השביעית הזאת, והמתיק הדבר בלשונו באומרו הווי כעבדים כו', לומר אל תהיו מסוג הבן או השכיר, כי אם היו כעבדים. הרי דחה השני סוגים הראשונים ובחר בשלישי. והנה עדיין היה אפשר נהיה מסוג העבדים העובדים אדמת עפר רבם לחרוש ולזרוע, או לרעות מקנה קנינו אשר רכש, או נהיה כעבדים המשמשים את הרב בעצמו בהאכילו והשקותו וכיוצא, לזה אמר המשמשים את הרב וכו', כלומר לא כעבדים המשמשים במלאכות הקשות כי כל אחת מהנה עבודה תקרא, כי אם כמשמשים את הרב עצמו, כי ההוא יקרא שמוש ולא עבודה כמדובר. וזה עיקר גדול באמונה, שהוא כי כל מצוה ומצוה שישאל עושים הם כמשמשים את הרב עצמו ככה כביכול באלהים נעשה חיל. וכמאמר הנביא ואנכי קָלָאֲתִי כח את רוח ה'־¹³. ומפליגים בקדושה כאשר כל ספרי חכמות האמת מלאים מזה על כל גדותם. אך יתר אומות העולם אינם רק לעבוד את האדמה בל יצדה העולם, כי על כן היו שבעים פרי החג כנודע. וזה כיון באומרו כעבדים המשמשין את הרב, הנה כי

פז. ויקרא כז ב. פח. מיכה ג ח.

• משנת משה •

בזה דחה הסוג הרביעי. ובאומרו שלא על מנת לקבל פרס ולא אמר שלא על מנת שיתנו לו פרס, בזה דחה אחת ממצייאיות הנמצאות בבני אדם, שהוא כי גם במשמשים את הרב עצמו יש בלתי נותן פרס, לזה אמר שלא על מנת לקבל, כלומר אין ספק שיותן לך פרס, אך בקבלה הוא הספק אם תכוין על מנת לקבלו אם אין, והוא ענין הסוג החמישי. וגם אודיעך כי גם בסוג הששי תגעל נפשך שהוא על מנת לקבל, אלא שלא על מנת לקבל, והוא אשר היחל בחלוקה הראשונה באמרו אל תהיו כעבדים וכו' על מנת לקבל פרס שהוא הסוג הששי, רק בשביעי.

והנה עתה יגדל הכאב בייתור, כי כל החלוקה הראשונה בלתי צריכה כלל, כי כל אשר בחר בחלוקה השביעית ודחה השאר, הכל היה בשנית.

אמנם לזה נדקדק אומרו הוא היה אומר, ומהראוי יאמר הוא אומר, מאי היה אומר.

אך הנה שמעון הצדיק רבו היה אומר כי על שלשה דברים העולם עומד, שהוא כי העושים השלשה דברים מקיימים את העולם, והנה ידענו מרבותינו ז"ל, כי אסור לאדם לעשות המצוה כדי לקבל טובה או שכר בלבד, כי בצדקה בלבד אמרו^ט שמוותר לומר כדי שיחיה בני וכיוצא, באופן כי העוסק בתורה ועבודה וגמילות חסדים שעליהם העולם עומד, אם יכוין בעסק התורה או בעבודה או בגמילות חסד כדי שייטב לו או אפילו כדי שיתקיים העולם על ידו, לא יספיקו לקיים עולם, רק שיעשו מאהבה, וזה היה ענין אנטיגנוס, כי כאשר רבו היה אומר - מרגלא בפומיה - על שלשה דברים העולם עומד כו', בא תלמידו והיה מרגלא בפומיה גם הוא, שהוא היה אומר אל תהיו כו', לומר הן באלה יתקיים העולם, אך בזאת שאל תהיו כעבדים כו' על מנת לקבל פרס שהיא החלוקה הששית שכתבנו, אלא הו כעבדים כו' שהיא החלוקה השביעית. ואם לא היה אומר החלוקה הראשונה רק הו כעבדים וכו', היה נראה כמצוה להם להתנהג בחסידות, אך לא שתנאי היו דבריו כי אך בזאת יקיים המקיים את העולם בשלשה הדברים, על כן היחל ואמר אל תהיו וכו', לומר אשר שמעתם את שמעון הצדיק שהיה אומר מרגלא בפומיה על שלשה דברים כו', הוא בתנאי שאל תהיו וכו' אלא היו וכו'.

ועדיין היה אפשר לומר כי לא היה בזה צריך תנאי כפול, ומכלל אומרו אל תהיו וכו' היתה השנית, אך הנה אם היה שותק מהחלוקה השנית, היה אפשר לומר כי לא מיעט באומרו אל תהיו כעבדים וכו', אלא שאם יהיה לאדם בחינת עבד בעבודתו את ה' שלא יהיה על מנת לקבל פרס, אך טוב טוב הוא לעבוד בבחינת בן את אביו, כי תהיה מאהבה יתירה, על כן חזר ואמר אלא היו כעבדים כו', לומר כי בכלל הציווי הוא יהיו משרתי ה' בבחינת עבדים ולא בבחינת בן או שכיר.

פ.ט. ראש השנה ד א.

• משנת משה •

ועוד כיון לומר שלא יהיה המקביל לזה אלא היו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל כו', כי אם היו כו' שלא על מנת לקבל, כלומר כי לא יבצר כי יש ויש פרס ודעתו לקבלו, אלא שלא יהיה השימוש על בחינת הפרס, מה שאין כן באומרו על מנת שלא לקבל שיראה [כי איננו חלילה או³] כגועל בו חלילה, כי מי אשר לא יחפון לדבקה בו יתברך בעולם הבא שהוא השכר האמתי.

והנה בכלל הדבר, היה אפשר לומר כי בא להשיב על קושי הנופל על בלתי משים לב אל משמעות דבריו באמת ובתמים, באומרם כי יראה סותר דברי התורה האומרת³³ אם בחוקותי תלכו כו' ונתתי גשמיכם בעתם כו', והן אמת כי הן זאת היתה רשעת צדוק ובייתוס³² כי המה הרשיעו ולא שתו לבם להשכיל להיטיב, כי הלא דעת שפתיו ברוד מללו, כי לא ישמשו על מנת לקבל אלא שלא על מנת לקבל, אך לא יבצר כי יותן פרס אלא שלא יכווננו לכך³², וזה היה אפשר כיון באשר אמר הבבא השנית, כלומר איני אומר על מנת שלא לקבל, שורה כי איננו, כי אם שלא על מנת לקבל, כלומר שלא היה על מנת כך כי אם שישנו אך אין אנו צריכים, כי גם מפתח דבריו יובן כמדובר, כי לא יאמר על מנת שיתנו לו פרס רק על מנת לקבל, כלומר כי הנתנה לא אדבר בה כי אמיתית היא, רק דברי בו הוא על כונת הקבלה אם על מנת לקבל או שלא על מנת לקבל.

צ. נוסף ע"פ מ"ש הרהמ"ח בויקרא יח ה. צא. ויקרא כו ג-ד. צב. עי' אבות דרבי נתן ה ב. צג. וכתב הרהמ"ח בתהלים קיט (מ-מב) וז"ל, הנה תאבתי לפקודיך בצדקתך חיני. ויבאוני חסדך ה' תשועתך כאמרתך. ואענה חורפי דבר כי בטחתי בדברך. ונבא אל הענין, אמר דוד, הלא אמרתי בפסוק הקודם [הנה כל ישעי וכל חפץ אינו כי אם למה שהם פקודיך ולא על מנת לקבל פרס, עד גדר שאפילו חיי לא היו לי רק בתורת צדקה] שאני משמש שלא על מנת לקבל פרס כי אם בתורת צדקה, אל יובן מדברי שעל שאני איני מכויין לשכר, שכך הוא שלא ינתן לי, כי הנה ידעתי כי ויבאוני חסדך ה', וקראם חסדים, כי מי הקדימו יתברך וישלם לעתיד שהוא בעת התשועה, כי תשועתך תבאוני כאמרתך, כי דוד הוא משיח וישועת השכינה לעתיד לבא תהיה על ידי דוד מלך המשיח, כאשר נדר ואמר לו הוא יתברך, באומרו כסאך יהיה נכון עד עולם (שמו"ב ז). וכן על סמך כזה ואענה חורפי דבר ותשובה, כי האומר אלי הבא על אשת איש מיתתו במה, אני עונה ואומר מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא וכו' (ב"מ נט א). ובמה ידעתי כי יש לי חלק לעולם הבא אם לא כי בטחתי בדברך שאמרת לי בחזיון ההוא, כי ימלאו ימיך ושכבת עם אבותיך (שמואל שם), כי ידוע שאבותיו בעולם הבא, ומה גם ישי שמת בעטיו של נחש (שבת נה ב).

• משנת משה •

ואחרי דברו על גדר שימוש מצות עשה, בא וילמדו גדר השומר מעבור מצות לא תעשה, ואמר ויהי מורא שמים עליכם, והוא תכלית החסידות.

והענין הוא אשר ביארנו בספר ביאור משלי, על מאמר רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו^{צד} באומרים אליו שיברכם, וענה ואמר יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, ואמרו לו עד כאן רבינו, ואמר להם אדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני שום אדם ואינו אומר שמא יראני המקום, ע"כ.

והנה שם הערנו, כי גם עתה אחר תשובתו, קושיתם במקומה עומדת, וכי מי חשידי בעיניו שחמשה תלמידים גדולי עולם, כולם יאמרו שמא יראני שום אדם ולא שמא יראני המקום.

אך כתבנו כי יובן במאמרם ז"ל^{צד} שקרה לרב עמרם חסידא שפדה שתי ריבות יפיות והעלה אותן בעלייה ויסר את הסולם ממקומה, ויהי היום ויחם לבו, ויטה את הסולם אל העלייה ויחל לעלות, ועודנו באמצע הסולם ויך לבו אותו כי ירע עליו המעשה ההוא אשר זמם לעשות, ויואל לשוב אחור ולא יכול כי תקפו יצרו ויאחו בו להעלותו ולא הניחו לירד, וירא כי לא יכול ליצרו, ויקרא בקול גדול נורא בי עמרם נורא בי עמרם, ויאספו אליו כל בני העיר ויאמרו אליו איה האש והעצים, ויאמר אליהם נורא דחטא דהוה דליק בקרבי, אמרו לו כספתינן, אמר להם מוטב שאתבייש בעולם הזה ולא בעולם הבא.

הנה כי עם היות רב עמרם חסיד, עכ"ז לא עצר כח מפני יראת ה' לשוב אחור מחטאו עד באו אנשים, וממוראם ירד ממעלות אחז אחורנית, והיעלה על לב כי גבר כרב עמרם לא היה עליו מורא שמים שוה למורא בשר ודם, אך היה זה שקודם בא החטא לידו, יותר ימנע ללכת לעשות את הרע מיראת אלהים מאשר ממורא בשר ודם, אך כשכבר העבירה באה ונהיתה ויאחו צדיק דרכו לעשותה, אז יותר קל לימנע ממורא בשר ודם, והוא מעשה דרב עמרם חסידא, כי אחר היותו במעשה הרעה והיחל לעלות בעצת יצרו, כבר החזיק יצרו בו וקשה לחזור בו, כי גם מן השמים ירפו ממנו מלסייעו, כי הואיל הלך אחרי צוות יצרו, ועל כן ממורא שמים לבד לא ישוב, אך ישוב אם יראוהו אנשים, כאשר היה לו כי שב בבא כל ישראל לראות אשר יבא באש.

וזה מאמר רבן יוחנן בן זכאי אדם עובר עבירה בסתר, כלומר לא אמרתי טרם בא העבירה לידכם, כי אם יצר סמוך ייעץ להדיח ולומר עשה עבירה פלונית, כי ימנע הצדיק מיראת אלהים, אך אשר אמרתי בהיות כבר העבירה ביד האדם, וזהו אומר אדם

צד. ברכות כח ב. צה. קידושין פא א.

• משנת משה •

עובר עבירה בסתר, כלומר שכבר הוא עובר ובה יהוי, כי אז מינה לא יזוז ממורא שמים כי אם ממורא בשר ודם, כעובדא דרב עמרם. ואמר כי כל כך נכנס בו רוח שטות עד שהיחל בחטא, כי אמר שמא יראני האדם ולא שמא יראני המקום, וזה כתבנו שם שכיון שלמה בחכמתו באומרו¹³ אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' כו', לומר אל תהי חכם בעיניך לומר כי מעצמך תדע לזוהר מן היצר הרע מבלי מועצותי, כי הנה בזה אנסה אותך, והוא ירא את ה' וסוד מרע, כלומר מחמת יראת ה' בלי בשר ודם סוד ופרוש מהרע שאתה בו ואז יוכר אם חכם אתה.

כלל הדברים, כי סוד האדם מהרע שבידו ממורא שמים טרם יראוהו אנשים וממורא יחת וישוב, היא מדרגה שאין למעלה ממנה.

וזאת תהיה כונת התנא באומרו ויהי מורא שמים עליכם, כלומר זו לבדה ולא של בשר ודם, תמיד בין במקום רואים בין בסתר במקום שאין אנשים, ולא שתהיה לפעמים קרובה ולפעמים רחוקה. כמו שכתבנו מההפרש שיש בין טרם בא מציאות העבירה לידו לאחר שכבר באה, כי אחרי בואה תתרפה מיראת שמים ויצטרך מורא בשר ודם, כי אם שתהיה עליכם ממש בלתי נעלה מעליכם כלל.

או יאמר הלא אמרתי אליכם היו כעבדים המשמשים שלא על מנת לקבל פרס, והלא תאמרו בעשותכם כן שתעבדוהו שלא על מנת לקבל טוב ותראו שאין צריך לומר העדר פרס כי אם גם רעה תבא עליכם, והלא גם ברוך לא יברכנו אך גם קוב לא יקבנו, ולמה ירע לנו, האם זו תורה וזו שכרה. כי הלא יהי מורא שמים עליכם. והוא כי כאשר השמים לה' ואין בהם חטא, ועכ"ז לא יעדר מהם מורא פן כעשן ימלחו, ויחזיר הוא יתברך העולם לתהו ובהו מחטאת בני אדם, או לפחות פן ימנע שפע עליון מעליהם לאשמת העם ויתהפך שבמקום שפע טובה שהיה מתגלגל על ידי השמים יתגלגל רוגז וירע להם כאשר בזמן החורבן, כמאמרם ז"ל¹⁴ על הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום כו'¹⁵, נמצא כי לא יבצר מהם מורא שרעה תבא אליהם לאשמת ישראל, כי אותה המורא יהי עליכם, כי עם היותכם חסידי עליון, תיראו מבא עליכם צרה בעון הזולת, כי כן דרך הצדיקים לסבול עון הדור עליהם, ובזה תרגזו ואל תחטאו.

והנה בדרך הזה כי גם אנטיגנוס על משנת שמעון הצדיק דיבר, כי מה שבעלי שלשת המדות ההם מקיימים העולם היינו בהיותם כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס.

[והנה המשיך התנא, יוסי בן יועזר איש צרידה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם. יוסי בן יוחנן איש ירושלים

צו. משלי ג ז. צו. עי' איכ"ר א כג. צה. ישעיה לג ז.

• משנת משה •

אומר יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך, ואל תרבה שיחה עם האשה, באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו. מכאן אמרו חכמים כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו, ובוטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנם].

והנה על זה יש מקום לאיש אשר לא נתן לו ה' חכמה לדבר ולומר מה אעשה ואהיה ממקיימי העולם ואיככה אוכל, ומן השמים באומרם טפה זו מה תהא עליה לא נתנו לי חכמה, לזה אמר יוסי בן יועזר שמע בקולי איעצך ויהיה ביתך בית ועד לחכמים לקבוע מדרש ולזונם בביתך, כי בזה תהיה לך זכות תורה שילמדו, ועבודה בנחת שולחנך שלפניהם, שכל האוכל בשולחן שתלמיד חכם מיסב בה כאוכל משלחנו של מקום, ובוזה [יהיה לך] גמילות חסדים, כי היא הכנסת אורחים, הרי שלשתן.

ושמא תאמר הלא אדרבא, על ידי התערב דעתי עמהם אבא לזלזל בכבודם וגם בלמוד מהם תגעל נפשי, לזה אמר הנה אתקנך בעצה טובה מלפני לזה, והוא כי הוי מתאבק בעפר רגליהם, שתערוך ערכך למטה מעפר שתחת רגליהם, ובוזה אין צריך לומר שלא תזלזל בהם, כי אם גם שתהיה שותה בצמא את דבריהם, והוא כטבע המתאבק בעפר שהוא צחה צמא, כן על ידי התאבקך בעפר רגליהם תהיה לך צמא לשמוע מפיהם, ויערבו לך מרוב חשיבותם שבקרוב לבך.

והנה יוסי בן יוחנן חולק ואומר, הלא לפי דבריך הוא שיפתח איש ביתו לתלמיד חכם וינעול אותה בפני שאר ההמון, אך לא כן הוא דעתי, כי אם יהי ביתך פתוח לרוחה בין לחכמים בין לכל שארית ישראל, כי מצות הצדקה כוללת בזה תספיק לקיים עולם, אך למען תהיה שלימה איעצך יהיו עניים בני ביתך המכניסים האורחים ומאכילים ומשקים אותם, כי אם יהיו אנשי ממון לא יכירו צרת נפש העני כי לא נוסו בעניות, אך בהיותם עניים אשר הגיעו למדה זו ויודעים עד היכן מרירות נפש העני מגעת, מרחמים עליהם במזון ופיוס דברים ביותר, ותצא מצוה זו כתקנה.

ושמא תאמר הלא טובה היתה עצת יוסי בן יועזר לבלתי פתוח פתח רק לחכמים, כי לא יהיה פחד המשך מהמצוה עבירה, אך לדעתך שלכל המון ישראל יפתח פתחו, הלא מי יודע אם בתוכם יהיו בלתי הגונים ויקנו קירוב דעת עם בעלת הבית ויקראוה עון. לזה אמר הנה התיקון הוא כי אתה הבעל הבית אל תרבה שיחה עם האשה, ובוזה ממך ילמדו וישאו קל וחומר, ומה אם זה שהיא אשתו ממעט שיחה עמה, קל וחומר אנחנו שהיא אשת חברנו, וישמרו מלדבר ולערב דעתם עמה. וזהו באשתו אמרו, כי אשר באו לביתך ויראוך ממעט בשיחת אשתך, ישאו קל וחומר ויאמרו אם באשתו אמרו חכמים לבלתי הרבות שיחה כי על כן האיש הזה נשמר, ואם כן קל וחומר באשת חבירו כמונו אצלה כי אשת חברנו היא.

• משנת משה •

ועתה הוקשה לו, כי הלא יאמר איש היתכן כי לבל יכשל האורח באשתי אמעט שיחה עם אשת נעורי, והלא טוב טוב הוא לבלתי הכניס האורחים ממה שאמעט בעירוב דעת עם אשתי, אפילו לבלתי השיח עמה הרבה, ואדרבא גדול מצות השלום ואהבה בין איש לאשתו מכל אהבת החברים. לזה אמר רבינו הקדוש מסדר המשנה, מכאן אמרו חכמים כו', לומר דע לך כי הנה מכאן אמרו חכמים, ממה שראו כי יוסי בן יוחנן לא חש אל הקושיא הזאת, למדו כי אין ספק כי אין מהרבות שיחה לאדם עם אשתו נמשך לו אהבה ושלום, כי אדרבה רעות רבות נמשך מזה, כי שלשה המה, [א-] גורם רעה לעצמו, שהוא כי בא להרבות בתשמישי עם שיהיה בהיתר ומתיש כחו, וזהו גורם רעה לעצמו, ואפשר ירמוז שקופצת עליו זקנה שהם נקראים ימי הרעה, [ב-] ובזמן ריבוי השיחה מתבטל מדברי תורה, [ג-] וסופו אחר הרגיל עצמו ביותר עמו יבא לשמש עמה אפילו כשאיננה טהורה ויהיה מפושעי ישראל בגופן בהרגיל עצמו בכך, ויהיה מהיורדים ואינם עולים, וזהו יורש גיהנם שיהיה לו גיהנם לירושה.

והנה מאשר כתבנו כי כל התנאים האלו נמשכים אחר מאמר שמעון הצדיק האומר שעל שלשה דברים העולם עומד, וראש השלשה היא התורה כמדובר. אלא שמה יוצאת קושיא, כי מה יעשה אשר איננו תלמיד חכם, ואיך יקיים ויעמיד עמוד התורה.

לזה הביא דעת יוסי בן יעזר שאומר יהי ביתך בית ועד לחכמים כו', כי יעלו עליך כאילו חכמת לך ועסקת בתורה. ולהיות כי לא כל אדם יכול לקיים זה, כי אם איש אחד יהיה ביתו בית ועד לחכמים מספיק לכל חכמי העיר ולבאים מן החוץ, נמצאת עצה לאחד מעיר, על כן אמר יוסי בן יוחנן שאדרבא יהי ביתך פתוח לרוחה לתלמידי חכמים ולכל העולם, כי הכנסת אורחים כוללת בשלמות כזאת יהיה יסוד עולם גדול מאד.

והנה עדיין ימצא בלי תורה, על כן הביא התנא משנת רבי יהושע בן פרחיה [אומר עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות], שאומר כי גדול זכות התורה, ואם אינך תלמיד חכם אל תהיה תקנתך היות ביתך בית ועד לחכמים או פתוח לכל, כי אם עשה לך רב, כלומר אם בהיותך הולך למקום בית המדרש אשר שם תלמידים רבים אינך מצליח, עשה לך לבדך רב שילמדך לבדך, ולא תמתין עד הרב יבקשך ללמדך לקיים מצות ללמוד וללמד, כי אם אתה בקשהו ולך אליו. ואם לא ירצה עשה אותו, כי תלך ותעשה לו כמה פיוסים וכמה תחינות והתנפל לפניו עד ירצה, כי מעות אינך יכול לתת לו, כי מה אני בחנם אף אתה בחנם^ט, אך עשה, כלומר על ידי מעשה שתעשה בהשתדלותך יהיה לך לרב.

צמ. נדרים לו א.

• משנת משה •

ואם קשה אתה לקבל ולזכור תלמודך אשר ילמדך הרב, קנה לך חבר, וזהו בדמים יקרים, כי החבר אינו כרב שאסור לקנותו בדמים.

ושמא תאמר טוב לי אעסוק בתורה עם הרב ואחזור תלמודי יחידי, מלבקש לי חבר, כי הלא בהיותי יחידי לא יבא זכרון לפני, זולתי לדבר על איש אם טוב ואם רע, אך בהיות לי חבר לא יבצר מלדבר בין שנינו מה טיבו של פלוני חכם או טפש צדיק או רשע, וזה יזכור דבר אשר לא טוב עשה, ותצא תקלת לשון הרע מבינינו.

לזה אמר הנה אתקנך בעצה טובה מלפני, והיא והוי דן את כל האדם לכף זכות. באופן כי אשר תבואו לדון ביניכם אם טוב ואם רע לאיש ואיש מתוך מעשיו, לא יהיה כי אם לטוב, כי הלא תדינוהו לכף זכות.

או יאמר, טוב לי בלי חבר אולי תהיה הקפדה בינינו במה שידבר לי או יעשה דבר שאחשוד שהוא נגד כבודי, ותצא לנו איבה. לזה אמר והוי דן את כל האדם לכף זכות. (ויקרא ט כג-כד)

**ז נתאי הארכלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר
לרשע ואל תתיאש מן הפרענות:**

ח יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי אומר. אל תעש עצמך כעורכי הדינין. וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך ברשעים. וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין:

ט שמעון בן שטח אומר. הוי מרבה לחקור את העדים. והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר: י שמעיה ואבטליון קבלו מהם. שמעיה אומר. אהב את המלאכה ושנא את הרבנות. ואל תתודע לרשות:

י"א אַבְטְלִיּוֹן אָמַר. חֲכָמִים הִזְהָרוּ בְּדַבְרֵיכֶם שְׁמָא
תְּחֻבּוּ חֻבַּת גְּלוּת וְתִגְלוּ לְמָקוֹם מַיִם
הָרָעִים וַיִּשְׁתּוּ הַתְּלַמִּידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וַיָּמוּתוּ.
וַנִּמְצָא שֵׁם שְׁמַיִם מִתְחַלֵּל:

יב. משנת משה • וַתִּשְׁמָעֵנִי מִשְׁמַעֲתֵי דְרַשׁ
יב. ואת שעיר החטאת דרש
דרש משה והנה
שורף ויקצף על אלעזר ועל
איתמר בני אהרן הנותרים
לאמר. מדוע לא אכלתם
את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים הוא ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה
לכפר עליהם לפני ה'.

ראוי לשית לב למה חזר לומר פה הנותרים, שאם ללמדנו שגם הם היו ראויים למוות
אלא שהיו נותרים על ידי תפלת משה שהועיל לחצאין, הרי זה נרמז באומרו
למעלה¹² הנותרים פעם אחת ולמה חזר לאומרה. ועוד אומרו לאמר, כי אינו לאמר
לזולת. ועוד למה לא קצף על אהרן כי אם על בניו, ואחר כך בניו לא השיבו לו דבר כי
אם אהרן¹³.

אמנם הנה מלבד מה שאין ספק כי חש על כבוד אהרן מקצוף עליו ומגער בו, עוד כיון
בקצוף על בניו כי להיותם כאודים מוצלים מאש כי דרך שיויר נשארו אך גם היו
בכלל הגזירה, על כן היה ראוי להם לזהר בל יכשלו בענין העבודה כאחיהם, וזהו אומרו
ויקצוף משה על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לאמר, כלומר כי להיותם נותרים
כאוד מוצל מאש על כן להם יאות לאמר מדוע לא אכלתם וכו', כי אשר נכוה מהאש
יחוייב להזהר ביותר. אך המה לא השיבו מענותנותם והשיב אהרן במקומם, והוא כי המה
למדו מאביהם כי אפילו לזרים היה אוהב שלום ורודף שלום וכו', ומה גם למשה איש
האלהים, והיא משנת הלל אומר הוי מתלמידי של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב
את הבריות ומקרבן לתורה, ע"כ.

וראוי לשים לב, למה יחס הדבר אל תלמידי ולא אל אהרן עצמו. ועוד כי אוהב שלום
ורודף שלום, יראה ענין אחד כפול. וגם נשים לב אל יחס רדיפה בשלום. ועוד

ק. ויקרא י יב. קא. שם פסוק יט.

• משנת משה •

שהיה לו לקצר ולומר אוהב ורודף שלום. ועוד איך מתקשר לזה אומרו אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, כי אינו מקושר עם הקודם.

אך אמר הוי מתלמידיו של אהרן וכו', לומר לך שתהיה כאהרן הלא יכבד עליך הדבר כי רב הוא, אך אומר לך לפחות הוי מתלמידיו, שתהיה נכנס בסוג תלמידיו להיות מהן. ואשר תעשה הוא להיות אוהב שלום וכו', לומר בהיותך בשלום עם רעך אהב את השלום, בל תעשה מה שבו יאבד ממך כי תשתדל תמיד לקיימו, ואם עשית כן ורעך הוא המקלקל השלום, אל תאמר מה אעשה הלא אני החזקתי בשלום, ואם חברי מאבדו ממני מה אוכל לעשות, הלא האשם עליו, לזה אמר ורודף שלום, שאם תראה השלום בורח ממך, אל תתיימש מלרדוף אחריו, עד תחזיר השלום למקומו, וזהו ורודף שלום, כי אין לשון רודף צודק רק בהיות בורח, כי זה בורח וזה רודף אחריו, והוא כי השלום בורח ממך ואתה תרדוף אחריו בפיוסים וכיוצא עד תשיגנו.

ואשר תרדוף שלום שהוא גם לאשר בלתי חפץ שלומך, אל תהיה השלום שתרדוף מן השפה ולחוץ, רק מאהבת הלב, וזה אומרו אוהב את הבריות.

או שיעור הענין, אם תרדוף השלום ולא תשיגנו כי [לא] יועיל לך, שמע בקולי איעצך שתהיה אוהב את הבריות, שעל ידי כן שעם שהוא בלתי חפץ שלומך, אתה תרדוף שלומו מאהבה, הנה תועיל כי גם לבו יקרב לאהבה אותך ואז תצליח בהשגת השלום עמו.

ושמא תאמר זה יהיה אם צדיק הוא, אך אם לא כשר יהיה, גם כי ארדוף שלומו מפני דרכי שלום אך לא אהבנו כי רשע הוא, לזה אמר ומקרבן לתורה, כי אם רשע הוא קרבהו לתורה על ידי מה שתשלים עמו, ובזה תקיים גם בו היותך אוהב את הבריות. (ויקרא י טז-יז)

יג **הוּא הָיָה אוֹמֵר. נְגִיד שְׂמָא אָבֵד שְׂמָה. וְדָלָא מוֹסִיף יִסְרַף. וְדָלָא יִלְיָף קְטָלָא חַיֵּב. וְדָא שְׂתַמֵּשׁ בְּתַנְגָּא חֵלְפִי:**

יד **הוּא הָיָה אוֹמֵר. אִם אֵין אָנִי לִי מִי לִי. וּכְשֵׁאֲנִי לְעֵצְמִי מָה אָנִי. וְאִם לֹא עֲכָשְׁיוּ אִימָתִי:**

טו שְׁמַאי אָמַר. עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קָבַע. אָמַר מְעַט וְעֵשֶׂה הַרְבֵּה. וְהָיוּ מְקַבְּלִים אֶת פְּלִיפְּלִיפּוֹתָם בְּסִבָּר פְּנִים יְפוֹת:

טז רַבִּן גַּמְלִיאֵל אָמַר עֲשֵׂה לְךָ רַב וְהִסְתַּלַּק מִן הַסִּפְקָה. וְאַל תִּרְבֶּה לְעֵשׂר אֲמֻדוֹת:

יז שְׁמַעוֹן בְּנוֹ אֹמֵר. כָּל־יָמַי גְּדֹלְתִי בֵּין הַחֲכָמִים וְלֹא מִצָּאִתִּי

יז. ויאמר משה אל אהרן
הוא אשר דבר

ה' לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידום אהרן.

יכוין, כי על ידי סלוק הצדיקים מתמלאת השכינה שפע קדושה עליונה מלמעלה שנעשה יחוד, כנודע ליודעים חן. וזהו בקרובי אקדש, שאתמלא משפע עליון מאד, וזה לא יוכר אל העם, אך מה שהוא על פני כל העם הוא שאכבד, בראותם שלא נשאתי פנים. והנה מדממה שוידום אהרן ולא דבר מטוב עד רע, הורה לנו מוסר התנא וז"ל, שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, וכל המרבה דברים מביא חטא.

וראוי לשים לב, א - כי ללמוד כי השתיקה טובה, מה צורך להקדים ולומר שכל ימיו גדל בין החכמים. ב - כי אדרבא כל עסק הגדל בין החכמים הוא הדבור. ג - באומרו ולא מצאתי, שיוורה כי בין החכמים מצא מציאה זו, ואין בזה שייכות מציאה, ומה גם להיות בייחוד שם. ד - כי מלת לגוף תראה מיותרת. ה - אומרו כי לא המדרש הוא העיקר כו', כי אדרבא נמנו וגמרו^{קכ} כי הלמוד גדול שמביא לידי מעשה, הנה כי הלמוד עיקר. ו - מלת הוא, שהיא מיותרת. ז - אומרו וכל המרבה דברים וכו', הנה זה לבדו היה ראוי לומר, שבכלל היות המרבה [דברים] מביא חטא הוא כי טובה היא השתיקה, כי מהדבור אפשר ימשך הרבות דברים ויבא לידי חטא. ח - כי מקרא כתוב^{קכ} ברוב דברים לא יחדל פשע. ט - כי הפסוק אמר פשע, והוא אמר חטא בלבד.

אמנם הנה יש דבור בנוגע אל הגוף, ויש בנוגע אל הנפש כדברי תורה ודומה לה, ורצונו לומר כי בהנוגע אל הגוף אל תאמר כי הקיצור טוב, כי אם אין לגוף, שהוא לנוגע אל הגוף, טוב משתיקה לגמרי ולא קיצור בלבד. אך הקיצור טוב במדרש כאשר יבא^{קכ}.

קכ. קידושין מ ב. קג. משלי י יט. קד. וכתב הרהמ"ח בתהלים נח וז"ל, והוא מאמרנו על מאמר לא מצאתי לגוף טוב משתיקה, שאם השתיקה טובה מהדבור, הוא על עסק הגוף, אך לא במילי דשמיא.

• משנת משה •

והנה טרם ידבר דבר זה, ראה והנה יוכל איש

לדבר, כי מה שעצת השתיקה לגוף טובה, הוא

לְגוֹף טוֹב מְשִׁתִּיקָה. וְלֹא הַמְדַרְשׁ עֵקֶר אֲלֵא הַמַּעֲשֵׂה. וְכָל-הַמְרַבֶּה דְּבָרִים מֵבִיא חֵטָא:

להמון העם אשר לא למדו לשונם בלשון חכמה ומוסר ולדבר בקצרה, מה שאין כן למי שגדל בין החכמים, שאין ספק שיש לו לשון למודים לדבר בקוצר ובחכמה מסולק הטעות, על כן אמר כל ימי גדלתי בין החכמים, ועכ"ז לא מצאתי לגוף טוב משתיקה, כלומר על הנוגע על ענייני הגוף טוב משתיקה, כלומר אך לא בלמוד הנוגע אל הנפש.

ולבל יאמר איש כי גם שלגוף אין טוב משתיקה, אך ללמוד יהיה הקצה האחר שרובי הדבור יהיה טוב, שהרי קיימא לן שנמנו וגמרו כי הלמוד גדול, לזה אמר אם מה שהמדרש שהוא הלמוד הוא גדול היה מפאת עצמו בלבד, כן היה זה, אך לא המדרש הוא העיקר, כלומר אינו הוא מצד עצמו כי אם על שמביא לידי מעשה, הנה כי העיקר הוא המעשה. וזהו לא המדרש הוא העיקר וכו', ואם כן אמור מעתה בכל המרבה דברים שמרבה אפילו בלמוד, מביא לידי חטא ושגגה, והוא מאמרם ז"ל^{ק"י} לעולם ילמד אדם את תלמידו דרך קצרה. ואמר חטא שהוא שגגה, מפני שבלמוד ידבר כאן, אבל מקרא שכתוב לא יחדל פשע, על מילי דחול ידבר. (ויקרא י ג)

עוד יבואר

ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת.

הנה בכלל מאמרם ז"ל^{ק"י} על שמונה בגדי כהונה שמכפרים על שמונה גופי עבירות, הוא כי המעיל מכפר על לשון הרע, יבא דבר שבקול ויכפר על דבר שבקול. והן אמת כי רבה רעת האדם אשר לשונו לא מטוהרה היא עד אין קץ, ועל כן גבלו ראשונים והציבו ציונים לעורר לב האדם לשמור פתחי פיו. כי הנה הרמב"ם ז"ל^{ק"י} עמד וימודד חמש מדות בחלקי הדבור ויקרא להן שמוות. מצוה בו, ונזהר ממנו, נמאס, אהוב, מותר. הראשון, תפלה ולמוד תורה וקריאתה. והשני, כעדות שקר ורכילות וקללת חברו וכו'. והשלישי, סיפורי ההמון כמאורעות הימים היא שיחה בטלה. הרביעי, בשבח המעלות השכליות ומדותיות ובגנות הפחותות שהכוונה לעורר הנפש אל השלמות. והחמישי הוא מה שצריך לדבר בו מסחורתו ומאכליו ומשקיו, ע"כ.

והנה הן אמת, כי לו החי יתן אל לבו כי פעלו יוצרו ויפח באפיו נשמת חיים חלק אלוה ממעל ויתן בפיו תורת ה' תמימה משיבת נפש חמודה חמודה מכל מלאכי אלהים

קה. פסחים ג ב. קו. ערכין טז א. קו. בפירושו לאבות א יז.

• משנת משה •

לדבר בו לילה ויום לקדשו לכהנו לו, כי ע"י היות תורת ה' בפיו כי יעסוק בה לשמה כל העולם כולו כדאי הוא לו, נקרא ריע אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות^{קח}, וכאשר תצא מפיו תורה בטהרה כל שרפי קדש משרתי אלהינו יקרבו ויאתיו להתעלס באהבים הנחמדים, כמאמרם ז"ל^{קט} כי בדרוש רבי אלעזר במעשה מרכבה נתמלאה הבקעה מלאכי אלהים ואש מן השמים. ולא בלבד מעשה מרכבה, כי אם גם בפשטה, כמאמר מדרש חזית^{קי} שהיה בן עזאי דורש והאש מלהטת סביבותיו והוגד לרבי עקיבא ובא ויאמר לו שמא במעשה מרכבה היית דורש אמר לו לאו וכו'.

ומה גם כי הלא כל עבודת האדם לקונו או רובא דרובא בפיו ובשפתיו תהיה. כי הבקר אור והנה לפניו קריאת שמע ותפלת השחר, ולפניהם ולאחריהם שירי זמרת יה וברכות והודאות הרמות ונשאות אשר אהב ה' מכל שירי שרפי קדש, כמאמרם ז"ל^{קי} על פסוק^{קי} הקול קול יעקב, כי אין רשות למלאכים לשבח לקונם עד ישבחוהו ישראל למטה. ומדי צאתו מבית תפלתו, אם מתופשי התורה הוא שונה הלכות בבית מדרשו יום יום, וכהתימו יאכל קימעא ובשפתיו יברך הזבח נטילה המוציא ברכת מזון, ודברי תורה על שולחנו. וכי ינטו צללי ערב, יתפלל מנחה ועוד מעט תפלת ערבית. וגם בלילה לא ישכב עד יאכל טרף, קריאת שמע. ויקם בעוד לילה לעסוק בתורה. הנה כי כל היום וכל הלילה לא תשבות לשונו מלעבוד את ה' תמיד.

וגם אשר אין תורתו אומנותו, לא יעדר משלש תפלות ביום וקבוע עת למוד ביום ובלילה. וגם כל תרי"ג מצוות אשר יעשה ימלא פיו תהלתו יתברך על כל מצוה ברכה. וגם כל פרי אשר יאכל ואשר ישתה יברך תחלה וסוף. וכל פעולה גשמית אשר יעשה לא יבצר מתת חלק לפיו ולשפתיו להודות לשם ה', אפילו כי יפנה גופו הקטנים עד הגדולים על כל נטילה ברכה.

כלל הדברים כי כלי הדבור הן הם יהיו לבני ישראל כלי יקר משרתי אלהינו, העומדים יום ולילה לשרת במ את ה' מכל יתר אברי האדם, אל דמי להם. ומי בער לא ידע לדון קל וחומר ולומר האם מלך בשר ודם יערב לו להשתמש בכלים מכלים אחד מעבדיו, האם לא יזהר וישמר האיש ההוא בל יתגאלו כליו בשום חלאה ואבק ועפר, כי אם יכבסם בנתר וירבה למזו בורית למען יהיו מגוהצים וזכים לשרת במ את המלך, והוא מלך אשר הנשמה טפלה לו והגוף עיקרו כי מחומר קרוץ ככל עובד אדמה. וקל וחומר בן בנו של קל וחומר עד נחדל לספור כי אין מספר לגדודי ההפרשים בינו לבין מלך מלכי המלכים אשר כל העולמות הוא בראם וכולם כאין נגדו, אשר ברוב חסידות ענותנותו למעשה

קח. אבות ו א. קט. חגיגה יד ב. קי. שהש"ר א עה"פ צוארך בחרוזים. קיא. ב"ר סה כא. קיב. בראשית כז כב.

• משנת משה •

ידיו יכסוף ישרתהו בכלי חרש מחרשי אדמה פינו ולשונונו ושפתינו אתנו, ובהם בחר להללו ולשבחו תמיד יתר מכל חלקי גויתנו, מי זה החי לא יתן אל לבו לזיהר לבלתי טמאם לבל ידבק במ מאומה מן החרם ולשמור לפיו מחסום מדבר דבר אשר לא כתורת ה' ולשומרה בקדושה וטהרה. כי הם כלי הקדש אשר ישרת במ את המלך הקדוש ולא ישרתהו בכלים צואים. כי איך תכון תפלת שוחה עמוקה פי זרות ולשון מדברת גדולות קטרת לפניו והם כלי גלים מגואלים, ואיך יערב לפניו יתברך ניב לשון אנשי לצון ולא יקצוף על קולו וחבל מעשה ידיו.

ומי האיש אשר לא ישים הדברים האלה על לבו ויקרענו לשנים עשר קרעים ותדרנה עיניו דמעה ויתמרמר ויאמר בקול מר אוי לי כי נדמתי כי איש טמא שפתים אנכי, כי ה' אלהים נתן לי לשון למוזים וכלי יקר שפתי דעת טהורים וברים לעבוד במ את ה' אשר בהמה שמן חלקי בתורה ומצות, ואוי לי על שברי נחלה מכותי, אנה אוליך את חרפתי כי כלי הקדש אשר במ בחר ה' לעבדו טמאתים כמתים, זעם מלאתים, ותחת עשותי בהם שרפי קדש פרקליטים בראתי משחיתים, ובלעדי הרעה הגדולה כי פעלתי עולה אוי לה לאותה בושא אוי לה לאותה כלימה, כי איך אשא פני אל האדון ה', כי כל העבודה אשר עבדתי, שונה הלכות ותפלות ותשבחות, הלא היו בכלי טמא ועבד אויל הייתי לפניו, ואם אב הוא איה כבודו ואם אדונים הוא איה מוראו, ואויה לי כי הכעסתי גם כעס מעלה מנחה ומקריב דורון לפני האדון בכלים מכלים שנואים, וגם כי הכרתי משוגתי, במה אתרצה אל אדני ויהיו לרצון אמרי פי, כי איך בפי אתודה על חטאת פי והוא טמא. על כן ישפוך את נפשו לפני ה' בכל צדקותיו יפליא למן היום אשר נתן אל לבו יהי עמו להבין ולהשכיל לשמור לפיו מחסום נאלם דומיה בל ישמיע לאזנו מה שפה דובר נבלה ידבר, ויהיה כחרש לא ישמע לקול מלחשים שמע שוא, וכאלם לא יפתח פיו לדבר דבר אשר לא צוה ה', פן ישוב לכסלה כאשר בתחלה. ומן אז חדל, יעתר אל אלוה וירצהו כי יהיו דבריו קרובים אל ה', כי מעתה יהיו אמריו אמרי קדוש בכלי יקר.

והנה חשבתי למשפט, אחלקה שכם הדברים הרעים שבתרמית לשון רמיה אל שבע תועבות נפשו יתברך מסתבכים ומתאחזים זו בזו. א. גניבת דעת ודברי חונף מתהלל במתת שקר וכיוצא באלה; ב. נמשכת מזו הביא שמע שוא והוציא דבה; ג. היא הליצנות והתול הוללות כקלות ראש ודומה למו; ד. אשר יריבון אנשים והכה איש את רעהו בשוט לשון וגדופים; ה. והיא לשון הרע וספר בגנות חברו ובבן אמו יתן דופי; ו. רכילות לשלח מדנים בין אחים; ז. נבלות הפה.

והן אמת כי אמן של אלו אשר היא יולדה השבעה היא שיחה בטלה, כי ממנה פנה ממנה יתד לבא אליהם וממנה יהיו כלנה. כי הלא נראה יושבי קרנות יועדו יחדו לנוע על העצים תחת כל עץ רענן או בפתח שער חצר אשר יהיו שמה מקומות לשבת, ויהיה

• משנת משה •

מושבם בית מועד לכל חי איש לא נעדר אשר לא יעבור תחת שבט לשונם, ובגדולים יחלו בהלכות מלכים ומלחמותיהם שמה יבאו את אשר יתיצבו מלכי ארץ ואשר רוזנים נוסדו יחד בחדרי משכיתם שבתם וקמתם, ואיך זה נופל וזה קם, וכל איש נותן טעם לפגם הנופל איך נפל שדוד ולשבח הקם וגבורתו, ומועצת אי זה הדרך היה טוב למלך הדרום או למלך הצפון, ואיש עצתו יודיע לעומדים לפניו, ואשר אתו סיפורי מלחמות ודברי הימים ישמיע למו ובשמחת האיש במענה פיו יבדה מלבו המצאות כוזבות, למד לשונו דבר שקר למשוך לבבם אליו, ומשם ילמד לדבר חונף באמרי שקר וגניבת דעת. וככלותם לדבר על שרי עם ועם, ידברו על הארץ ועל המזון ועל המחיה ועל הכלכלה, אם מעט ואם הרבה יאכל כל איש לפי אכלו, ויספרו ברע עושק ושמע שוא, זה יאמר פלוני הרע לי וקפח מזוני, וזה יאמר גם אני כמוך עשוק וגזול מפלוני אלמוני. ואם נוגע הנדבר בו סרה אל אחד מהיושבים, יקום לריב עם אשר בזדון דברו, ויחרפו ויגדפו זה את זה ויוציאו דבה זה על זה, ובני לויה ישמחו לראות בקלון רעים ויתלוצצו עליהם ויעשו מושב לצים. ואם אחד מהיושבים יתן אל לבו פן יקצוף האיש אשר חירף רעהו יקום לגנוב דעתו ויחניפנו ובקרב לבו שמח לאידו. ועל פי דרכם יאונה לידם בחרף איש את עמיתו דברי נבלות לבזותו, לא ישיב ידו. ובנוסעם מבית מועדם כל ריע רכיל יהלך אל אשר לא נמצא אתם, ועליו דברו שם רעות. באופן כי כל שבעה תועבות הנאמרות יחד כלן מסתעפות משיחה בטלה כסדרן או שלא כסדרן.

ועל כן היטיבו אשר דברו רבותינו ז"ל באומרם^{ק"י} שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים, כי מהשיחה בטלה יתעתדו לליצנות, ולא הזכירו האחרות על כי משנים בלבד לא יחוייבו כמדובר רק המות הזה. על כן שומר נפשו ירחק משיחת חולין, כי רעה בעיני אדונינו שבשמים היא. ולו יוכל איש לבלתי דבר כל דבריו כי אם בתורה ומצות ובקדשי שמים מה טוב חלקו ומה נעים גורלו, ועוד מעט בצרכי מחייתו. אך עצור במילין מי יוכל.

אך ראה זה מצאתי יכול איש לשמור עצמו לבלתי דבר על הנוגע לזולתו מן הוא והלאה, ואף גם זאת בקוצר מילין. כי אז טוב לו למלט נפשו מכמה דברי עונות המתרגשים בהניח דברי עצמו ושור על האנשים.

ונחזור אל הענין, כי באר שבע הרעות האלה ירמזון דברי פשט ענין המעיל. כי הלא רבותינו ז"ל המעמידים אותנו על האמת למדונו כי הוא מכפר על לשון הרע כי יבא דבר שבקול ויכפר על דבר שבקול^{ק"י}. על כן יתכן כי בגלל הדבר הזה רמז לנו הוא יתברך במעשהו רעת הקול ואופן תקונו, ללמד דעת את העם כי ממנו יראו וכן יעשו

ק"י. אבות ג ב קיד. ערכין טז א.

• משנת משה •

להשמר מליפול אל פחת עון הלשון כי רב הוא. ומה גם בפי המעיל ומעשהו כי ידמה אל פי האדם כאשר יבא בס"ד. כי על כן חשבתי כי כל שבע רעות המתרגשות משיחה בטלה נרמזו בו. ולהיות כי הנזהר ממנו הוא מתג ורסן אל מניעת כל שבעתם, על כן בפתח דבריו הורה לנו לימוד זה. וזהו אומרו ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת.

ועל פי הרמז ינתן טעם אל בלתי היות במעיל רק תכלת לבדו. והוא, כי הנה השומר פיו ולשונו, את כל גופו הוא מקדש ומיפה בעדי עדים. וזהו אומרו ועשית את מעיל האפוד, כי המעיל המכסה כללות הגוף יהיה אפוד ועדי במה שיהיה מציאותו שהוא מיוחס אל הדבור כליל תכלת, כי יהיה כל דבורך כלול דברים שהתכלת רמז אליהם שהם דברים אלהיים, שהתכלת דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, ולא בדברי חול. והוא מאמר התנא, שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, וכל המרבה דברים מביא חטא.

והוא בשום לב, א - אל הקדמה זו כל ימי גדלתי וכו'. ב - אומרו טוב משתיקה שיורה שיש דברים הרבה טובים לגוף והוא לא מצא טוב מזו, ועוד לשותק ממלת לגוף ולא יאמר כי אם השתיקה טובה לאדם. ג - אומרו ולא המדרש וכו' שהוא בלתי מתייחס אל הקודם, וגם מלת הוא מיותרת. ד - אומרו וכל המרבה דברים וכו', כי זה היה ראוי לסמוך אל אומרו ולא מצאתי וכו' קודם לאומרו ולא המדרש וכו'.

אמנם הנה מציאות הדבור מתחלק לשנים. א - הנוגע אל הגוף כחיותו ומשאו ומתנו. ב - הנוגע אל הנפש כתורה ומוסר וכיוצא. והנה היה מקום לומר כי לענייני הגוף יש שני חלקים, אחד להמון העם אשר לא ידעו לזיהר בדבריהם ולהם שתיקותם יפה מדבורם, אך לחכמי לב אשר גדלו בין החכמים דבורם יפה כי הלא למדו לשונם בחכמה ודרך קצרה ולהם הדבור יפה, כי אפילו שיחה קלה של תלמידי חכמים צריכה תלמוד קטן ששיחתם לא בלבד בסילוק טעות כי אם גם יש ללמוד טוב ממנה, וגם בה הרבות לא טוב. אך בתורה כל מרבה דבור בה ואריכות לשון הרי זה משובח.

על כן בא רבי שמעון בן גמליאל ויורנו כי לא זו הדרך ישכון אור, כי החלוקה העולה על רוחנו אשר היתה טובה להמון העם היא הראויה גם לחכמים. וזהו כל ימי וכו', לומר לא כעולה על רוחכם כי אין השתיקה טובה רק להמון אך לאשר בקרב חכמים ילין הדבור יפה על כי בדעת ידבר. כי הלא כל ימי גדלתי בין החכמים ועכ"ז על בחינת הגוף לא מצאתי טוב משתיקה, כי אותה מצאתי טוב מהקיצור. אך על בחינת הנפש אשר חשבתם כי טוב בו האריכות, לא כן הוא כי בו יצדק הקיצור אשר חשבתם בגוף.

• משנת משה •

והנה היה אפשר להביא קצת ראייה שבתורה אריכות לשון בה הוא טוב, כי הלא נמנו וגמרו כי תלמוד גדול ממעשה^{קטו} ואם הוא גדול ממעשה מכל שכן שרבו הדבור בו טוב, כמו שבמעשה רבוי המעשה טוב. על כן לדחות זה אמר ולא המדרש הוא העיקר, כלומר לא המדרש הוא מפאת עצמו העיקר, רק על שמביא לידי מעשה, ואם כן אין משם ראייה שהתלמוד שהוא דבור יתארך, וזהו אומרו הוא. ועוד, כי הלא הצד השווה בין לנוגע אל הגוף בין לנוגע אל הנפש כי כל המרבה דברים מביא חטא שכולל הכל גם בדברי תורה. והוא מאמרם ז"ל^{ק"ו} לעולם ילמד אדם את תלמידיו דרך קצרה, כי רבוי דברים יביא חטא שהוא קרוב לישכח ויעבור לאו דהשמר פן תשכח^{ק"ח} ובשכחה יטעה בדין. וגם התנא הזהיר^{ק"ט} חכמים הזהרו בדבריכם וכו' פן ישתו התלמידים. וידוע כי באריכות דברים יש מקום ליאחז.

הנה כי בזולת תורה ומצוות אין טוב משתיקה. כי שיחה בטלה שוחה עמוקה ודרך רעה, כל דורך בה לא ידע שלום. והוא רמז הרומז באומרו ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת כמדובר. (שמות כח לא)

יחַ רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. עַל
שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם קַיָּם.
עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשְּׁלוֹם.
שֶׁנֶּאֱמַר אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שְׁפָטוּ
בְּשַׁעְרֵיכֶם:

יח. ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם.

לבל יצא עתק מפי איש לומר הלא מה בצע במשפטים אשר בין איש ובין רעהו אם לא לשים שלום בין איש ובין אחיו ובין גרו, כי ע"י ההישרה ההיא

ישקוט מדון, והיה זה שלום ומדבי דינא שקל גלימא זמר ואזיל באורחא^{קכ}, ואם כן איפה אם המצא תמצא דת נמוסית והיישרת משפטים כדיני ממונות מסודרים על פי שכל אדם חכם לב אשר גם בהם יתוונך שלום בין איש לרעהו ואיש על מקומו יבא בשלום, גם שלא מתורת ה' המה, למה ימנענו הוא יתברך מהם אחרי כי הנפקותא אחת היא והיה זה שלום גם הוא.

והנה האומר כדבר הזה אין לו שחר, ונסכים ונאמר אליו אל תעמוד בדבר רע, כי הלא לא כדתות הנמוסיות ומשפטים הנמוסיים המסודרים על פי חכמת האדם, דת משה

קמז. קידושין מ ב. קיז. פסחים ג ב. קיח. דברים ד ט. קיט. אבות א יא. קכ. סנהדרין ז א.

• משנת משה •

וישראל חלילה. כי הלא הדת הנמוסית אין בתוכיותה אלא מה שבנגלה כי היא משוללת קדושה, ולכן לא תקדש נפש המלאה לה מקיומה ולימודה כאשר תקדש בתורת ה' ומשפטיו הקדושים, כי הדבקים בה דבקים בה' יתברך. כי הלא כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, וכל מצוה ומצוה וכל דין ודין שרשו פתוח אלי מים העליונים, וכל המקיים מצוה אחת ומשפט אחד מניע ומאיר שורשו העליון הדבק בו יתברך וקונה לו פרקליט אחד ומלאך, והחכם מלכו של עולם במשפט יעמיד ארץ כי הוא אחד מהעמודים אשר העולם מתקיים בו, כמאמר התנא **על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום**. והיתכן כי משפט מסודר על פי שכל אדם משולל קדושה יספיק לקיים עולם, אם לא על פי משפטי ה' ישרים אשר קיומם מעורר תוכיות קדושתם למעלה ומוריד שפע רוחני וקדוש ומחיה את העולם כנפש המחיה את הגוף.

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם ודעת על מה זה צוה לנו הוא יתברך לפנייהם ולא לפני גוים^{קכא}, גם בדין שדנין כמונו עם שלא יהיו עובדי עבודה זרה, למה שהמשפט אשר לאלהים חיים, הוא עד האלהים יבא ויערה עליו רוח ממרום קדשו, משתלשל בסולם איש הישראלי הדן את דינינו הכולל בעצמו ארבע עולמות, כי גוף ונפש ורוח ונשמה לו, לעומת העולם השפל ועולם הגלגלים ועולם המלאכים ועולם העליון אשר ע"י המשפט הנעשה על ידו יקשר העולמות בשפע אשר ימשיך מן העליון לכל העולמות עד התחתון ומקיימם. אך אומות העולם אשר תחת שר צלם איזה הדרך על הארץ יריקו שפע עליון קדוש, וצורם אין לאל ידו וגם הוא חיצון, ומה גם אם עובדי עבודת כוכבים המה, כי לא בלבד תמנע שפע טוב על ידם כי אם גם שעל הארץ יריקו דם ואש ותמרות עשן. והוא מאמרו יתברך באומרו^{קכב} כי לא כצורנו צורם וכו', לומר כי גם אם לא יעבדו עבודה זרה לא כצורנו - אדון הכל המאיר לארץ ולדרים עליה בשפע אשר יערה עליו - צורם אשר לא יוכל, כי אין לו, וגם הוא חצוני. ועוד כי איך יהיה משפט שלום ע"י קשר העולמות אם אויבינו פלילים^{קכג} לקיים עולם בעמוד משפט שאפילו בישראל אויבים פסולים לדון. והן זאת גם אם לא היו עובדי עבודה זרה. ומה גם עתה כי מגפן וכו' ענבמו ענבי ראש^{קכד} ואשר (נמוץ) [כמוץ] יערה עליו מהם יהיה חימה וראש. כאשר כל זה באתנו על עוברנו. ועל תיקון הדבר בישרנו יתברך ויאמר^{קכה} ואשיבה שופטיך כבראשונה וכו'.

וגם לא על חנם צוה לנו יתברך דיני ממונות בשלשה^{קכז}, שתהיה הכרעה כחותיו יתברך העליונים בבית דין של מעלה כנודע. וגם דיני נפשות בשבעים ואחד כנודע ליודעי חן. כי אם לא שהמשפטים של מטה תלויים למעלה, ואם אינם רק הישרה בעלמא מה יתן ומה יוסיף רמזים עליונים.

קכא. גיטין פח ב. **קכב.** דברים לב לא. **קכג.** שם. **קכד.** שם פסוק לב. **קכה.** ישעיה א כו. **קכו.** סנהדרין ב א.

• משנת משה •

הנה כי כן יבורך גבר ההולך במשפטי ה', כי שם יקנה קדושה ממקראי קדש הכתובים הדוברים בהם. כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, ובכל דין ומשפט יבא פרקליט מלאך מליץ יהיה עם עושיהם הולך לפניהם. מה שאין כן במשפט הישרת חכם לבב לפי שכלו כמדובר.

וזה יאמר ואלה המשפטים שהם משפטי ה', הם אשר על ידם תשים אותם לפניהם של ישראל, שבקיימם אותם המשפטים עצמם נעשים מלאכים וסניגורים אשר הם נצבים וקיימים לפניהם ככל יתר מצות ה', מה שאין כן למשפט נמוסי העמים. (שמות כא)

עוד יבואר

לא תהיה אחרי רבים לרעות ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות. ודל לא תהדר בריבו. כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו. כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו.

כי הנה על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום. על כן אחר הזהירו על הדין באומרו אחרי רבים להטות שהוא שורת חיתוך הדין שאין דין נחתך רק ע"י הכרעה, ואפילו שנים שדנו אין דיניהם דין, ואח"כ על האמת שהוא כי דל לא תהדר בריבו שהוא לרדוף האמת, ואח"כ על השלום אמר כי תפגע וכו' השב תשיבנו לו, כי בראות אויבך כן, עושה שלום עמך. וכן כי תראה חמור שונאך וכו' תעזוב עמו, נמצאת שלום מתווכת ביניכם. (שמות כג ב-ה)

עוד יבואר

מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה. שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו. פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו.

אומר אסף, הנה במשפט תלוי גאולת השכינה וגאולת ישראל וקיום העולם זולת עונש הדיינים, והוא כי אסף בכל המזמורים שאמר עד כה ידבר בגלות שכינה וגלות ישראל, אמר עתה אל תתמהו אם הגאולה מתעכבת, כי דעו איפוא כי הכל תלוי בדייני ישראל כי ציון במשפט תפדה^{קכ}, והוא כי אלקים הוא שכינה נצב מלבוא ולהושיעכם בשביל עדת אל, כי הלא הדיינים ישפטו את העם והאלקים את הדיינים כי בקרב אלקים ישפוט בקרב איש ולב עמוק אם זך וישר פעלם. והוא כי לא ימנע או יודעים לדון ויצא משפט מעוקל על משוא פנים, או על בלתי ידיעה שיהיו דיינים בלתי בקיאים, ודנים ומעוותים משפט על שגגת גמרא. אם מהסוג הא' עד מתי תשפטו עול כי תדעו לשפוט

• משנת משה •

ותכירו מה הוא העול, אלא שפני רשעים תשאו סלה שהוא כמו שכתבנו למעלה שאומרים מה נעשה כי לא נוכל עם האלמים, כי הנה אם כה תעשו, תשאר לכם מדת משוא פנים תמיד אף במקום שתוכלו נגדם, וזהו אומרו סלה כי פני רשעים תשאו ישאר זה לכם סלה. לכן הזהירו מזה כי אם שפטו דל ויתום כו' והצדיקום נגד הרשעים ולא תיראו, ועל ידי זכות זה פלטו עם עני ואביון מיד רשעים הצילו, כי בזכות זה יצאו מהגלות כי ציון במשפט תפדה.

ואם הוא כי יש דיינים ודנים כל מה שיראה להם אלא שלא ידעו שלא למדו ואינם בקיאים, או שלא יבינו דבר מתוך דבר ולדמות מלתא למלתא, או שידעו ויבינו וילכו אחר כל החומרות שהוא כמו שאמרו ז"ל^{קכח} מי שעושה כחומרות של בית שמאי ובית הלל עליו הכתוב אומר^{קכט} הכסיל בחשך הולך, ועל זה יאמר פה בחשכה יתהלכו. אמר הנה בשלש אלו ימוטו כל מוסדי ארץ, כי **על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום**, והנה מעמד שלשתן תלויים במשפט אמת, כי גם בו שלום כמאמר הכתוב אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם^{קל}, נמצא כי בהבטל המשפט אמת כל שלשה עמודים שהעולם עומד בהם שהם מוסדי ארץ ימוטו כאחת, וזהו ימוטו כל מוסדי ארץ. (תהלים פב א-ד)

עוד יבואר

אם עֶשֶׂק רֶשׁ וְגֹזֵל מִשְׁפָּט וְצַדִּיק תִּרְאֶה בְּמִדְיָנָה אֵל תִּתְמָה עַל הַחֲפִץ כִּי גְבוּה מֵעַל גְּבוּה שְׁמֵר וְגְבוּהִים עֲלֵיהֶם. וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בְּכָל הוּא מְלֶךְ לְשֹׁדָה נֶעְבֵּד. אֲהַב כְּסָף לֹא יִשְׁבַּע כְּסָף וְמִי אֲהַב בְּהֶמּוֹן לֹא תִבּוֹאָה גַם זֶה הֶבֶל.

אמר אם תראה עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה, אל תתמה על החפץ איך יחפץ אלהי עולם בזה, ואיך יקיים העולם בנגוד הדברים המקיימים את העולם, שהוא **על הדין ועל האמת ועל השלום**, כי על ידי עושק אין שלום, ועל ידי גזל משפט וצדק אין דין ואין אמת. ומה שלא תתמה הוא, כי גבוה מעל גבוה שומר, והוא כי הנה יש מדת אלהים והוא דין, ויש מדת ה' והוא רחמים, וקיום העולם בהיותנו בלתי ראויים הנה הוא על ידי שיכבשו רחמיו את כעסו או מדת חסדו למדת הרוגו, כדעת חכמי האמת על פסוק^{קלא} ואל זועם בכל יום, שמדת אל זועם וכובש את מדת הדין^{קלב}.

וזה יאמר, תדע למה מתקיים העולם בהיות עושק בקרבו, הלא הוא כי הגבוה שמעל גבוה הוא השומר ברחמיו הוא מדת רחמים שעל מדת הדין, לכבוש רחמיו את כעסו.

קכח. עירובין ו ב. קכט. קהלת ב יד. קל. זכריה ח טו. קלא. תהלים ז יב. קלב. זהר צו לא א.

• משנת משה •

ואל תטעה באומרו גבוה מעל גבוה שגבוהים המה השתי מדות הנזכרות כטבע כל דבר גבוה שרחוק יהיה מהדבר השפל כגבוה שמים על הארץ, אך לא כן שני שמותיו יתברך אלה, כי אם גם שהם גבוהים הם עליהם ממש של עושק ושל רש, כי מלא כל הארץ כבודו. והוא הרואה והדיין, ולא מהפרדו מעל הארץ לא יפקוד על עושק רש וגזל משפט וצדק.

והטעם שהוא יתברך מרחם עם היות עושק רש וגזל משפט, הוא כי ויתרון ארץ בכל הוא. והוא, כי הנה אמרו רבותינו ז"ל בבראשית רבה^{קל"ג} על פסוק אדם ובהמה וכו', שהוא מה שסיפרו מאלכסנדרוס מוקדון שהלך לאפריקא ובה אל תוך היכל מלך הודו, ורצה לראות האיך ישפוט שם המלך את עם הארץ, וירא והנה שני אנשים נצים צועקים אל המלך, זה אומר את שדי מכרתי לאיש הזה ומצא בה מטמון ומאן לקחתו לו ואני את הכל מכרתי לו, וזה אומר לא חפצתי לקחתו כי שדה קניתי ולא מטמון, אז שאל המלך לאחד היש לך בן ויאמר כן, ואל השני היש לך בת ויאמר כן, יזווגו הבן והבת ויקחו את המטמון. ויהי כשמוע אלכסנדרוס את משפט המלך צחק, אמר לו מלך הודו למה את מצחק, אמר לו אם היה דין זה בא לפני בארצי כקונה כמוכר, הייתי הורג שניהם ולוקח המטמון לאוצר המלך, אמר לו האם גדל דשא בארצכם, אמר לו הן, אמר לו אינו בזכותכם כי אם בזכות הבהמה. ועל זה אמרו רבותינו ז"ל הדא הוא דכתיב^{קל"ד} אדם ובהמה תושיע ה', אדם בזכות בהמה תושיע ה'.

הנה מדבריהם כי כאשר אין משפט, בזכות בהמה יושיע ה' שימטיר על הארץ להוציא דשא לבהמה, ואגבה תבואה לבני אדם. וזה אפשר כיון הכתוב^{קל"ה} מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם, כדי להוציא אגבן לחם מן הארץ.

ונבא אל הענין, אמר אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה - הוא קלקול הדין, אל תתמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם - כי ה' בעל הרחמים שומר כמדובר.

וגם מצורף לזה כי ויתרון ארץ בכל היא - והוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל^{קל"ו} אפילו יתושים ופרעושים המיותרים בארץ, בכלל בריאתו של עולם הן. ועל דרך זה יאמר על הבהמות שגם הם מיותרות בארץ בערך מין האנושי, בכלל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד^{קל"ז} וזהו בכל היא, באופן שגם הם חשובים לפניו יתברך. ועל כן מלך העושק רש ובלתי עושה משפט, בשביל שדה הצומח לבהמה הוא נעבד מבני מלכותו,

קל"ג. לג א. קל"ד. תהלים לו ז. קל"ה. תהלים קד יד. קל"ו. קהלת רבה ה ח. קל"ז. בראשית א לא.

• משנת משה •

שאם לא כן היה לוקה ומתבטל מלכותו ולא יעבד. וזהו ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד.

אמר ראה גרעון עושק רש האמור, וגרעון המלך הבלתי עושה משפט לעשוקים שהוא להחניף ראשי המונו, כי הלא אוהב כסף הוא העושק מאהבת כסף, הלא לא ישבע כסף, כי אין הכסף משביעו, כי לא יאכל מהכסף, והמלך האוהב בהמון לא תבואה היא ההמון שמחניף לאכול ממנה, ואם יחסר לו תבואה לאכול מה יסכון לו כספו וממונו, והוא כי העדר משפט מרעיב הארץ, כמה דאת אמר^{קלח} ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ, הפך ענין^{קלט} צדק צדק תרדוף למען תחיה. (קהלת ה ז-ט)

קלח. רות א א. קלט. דברים טז ב.

פרק שני

• משנת משה •

א רבי אומר. איזו היא דרך ישרה
שיבור לו האדם. כל שהיא
תפארת לעשיה ותפארת לו מן
האדם. והוי זהיר במצוה קלה
בבחמורה. שאין אתה יודע מתן

א. ויאמר ה' אל שמואל אל
תבט אל מראהו
ואל גבוה קומתו כי
מאסתיהו כי לא אשר יראה
האדם כי האדם יראה
לעינים וה' יראה ללבב.
והנה ראוי לשים לב, א - כי
אין אומרו יראה
לעינים מקביל אל אומרו וה'

יראה ללבב. ב - ועוד שהוא בלתי מובן, כי אין האדם רואה לעינים, כי לכל האדם רואה,
ואם הוא כאומרו יראה בעינים קשה יותר, כי מי לא ידע כי האדם יראה בעינים, וגם
הוא תפל מבלי מלח.

אך יאמר מאמרנו על פסוק^א, ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרי, והוא כי הנה דרך
בשר ודם שאם הוא בחשוכא רואה משם מה שבאורה, אך אם הוא באורה אינו רואה
מה שבתוך בית אפל, אך הוא יתברך ידע מה בחשוכא עם היות כי ונהורא עמיה שרי.
והטעם הוא על כי ראות עיני האדם אינה טבעית עצמיית, כי אם כמאמר חכמי הטבע
כי עין אדם אין ראייתה מעצמה, כי אין העין רואה, כי אם שהיא כמראה מלוטשת
בהירה, ובהיותה באור מכה בהירותה באור ושואבת מהאור דרך התהפכות אור, ועל ידי
מה שמקבלת מן האור היא רואה, על כן לא תראה מה בחשוכא כי אין שם מה שתקבל
ממנו לראות. אך הוא יתברך אין ראייתו תלויה בקבלה מהאור, באופן כי ראייתו עצמיית,
על כן לא יעצרנה החשך, ועל כן ידע מה בחשוכא עם שנהורא עמיה שרא, מה שאין
כן האדם^ב.

וזה גם הוא מאמרנו על מאמר התנא דע מה למעלה ממך עין רואה, שהוא כי אין עין
עליון כעיניך שאינה רואה כי אם שתקבל מן האור לראות, כי על כן לא יראה ללבב,
או בכל דבר חשוק, כי הנה היא עין רואה בעצם מעצמה, כי על כן אין חשך מחשיך
לפניה.

וזה יאמר פה הוא יתברך לשמואל, לומר לו כי במה שהוא אדם אינו רואה ללבב כה'.
ואמר הענין בטעמו, כי מה שאין האדם רואה ללבב הוא על כי אינו רואה בטבע, כי

א. דניאל ב כב. ב. וכתב הרהמ"ח באיוב ז וז"ל, כי עין האדם לא יקרא עין רואה, שאין
הראות טבעי בו רק כמראה מלוטשת ומקבלת מהאור, אך עין של מעלה היא עין של רואי
בעצם.

• משנת משה •

אם שעל ידי מה שהאדם שם פניו להביט ולראות באור, מביא ראייה אל העינים, שמקבל ושואב מהאור, על כן לא יראה לנסתר. מה שאין כן הוא יתברך שראיתו עצמית מעצמו מפלשת הכל כחשכה כאורה, וזהו האדם יראה לעינים הוא יראה ויביט באור להביא ראייה אל העינים, כלומר שעל כן לא יראה ללבב, אך וה' יראה ללבב מצד עצמו כי ראיתו עצמית כמדובר. (שמו"א טז

ז)

א-ד. ואם פשה תפשה המספחת

בעור אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו ונראה שנית אל הכהן. וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא.

ועל פי דרכה רמזה התורה ענין הגלגול פעמים שלש עם גבר, כי אשר בנפשו כתמי עונות יובא אל אהרן הכהן - הוא מיכאל הכהן העליון, אשר אהרן במקומו למטה כך הוא באותו העולם, או לאחד מכחותיו כפי העולמות, ואז וראה הכהן את הנגע בעור

שְׁכָרְךָ שֶׁל מִצּוֹת. וְהָיוּ מְחַשְׁבֵי הַפֶּסֶד
מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׁכָרָה וְשֹׁכֵר עֲבָרָה
כְּנֶגֶד הַפֶּסֶדָה. הַסֵּתֶפֶל בְּשִׁלְשָׁה
דְּבָרִים וְאִין אֶתָּה בָּא לְיַדִּי עֲבָרָה.
דַּע מָה לְמַעַלָּה מִמֶּךָ. עֵינַי רוֹאֶה וְאִין
שׁוֹמֵעַת וְכָל מַעֲשֵׂיךָ בַּסֶּפֶר נִכְתָּבִים:
ב רָבֵן גַּמְלִיאֵל בְּנֵו שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה
הַנְּשִׂיא אֹמֵר. יָפָה תִלְמוּד
תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ. שְׂיִגִיעַת
שְׂנִיָּהֶם מִשְׁפַּחַת עֶזְרָא. וְכָל־תּוֹרָה
שְׂאִין עֲמָה מְלֹאכָה סוּפָה בְּטִלָּה
וְגוֹרֶרֶת עֶזְרָא. וְכָל־הַעוֹסְקִים עִם
הַצְּבוּר יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם
שָׁמַיִם שְׂזִיכוֹת אָבוֹתָם מְסִיעֵתָם
וְצִדְקָתָם עוֹמְדַת לְעַד. וְאַתֶּם מַעַלָּה
אֲנִי עֲלֵיכֶם שֹׁכֵר הַרְבֵּה בְּאֵלוֹ
עֲשִׂיתֶם:

ג הָיוּ זְהִירִין בְּרִשׁוֹת. שְׂאִין מְקַרְבִּין
לוֹ לְאָדָם אֵלָּא לְצַדִּיק עֲצֻמָּן.
נִרְאִין כְּאוֹהֲבִין בְּשַׁעַת הַנְּאֻתָן. וְאִין
עוֹמְדִין לוֹ לְאָדָם בְּשַׁעַת דְּחֻקוֹ:

ד הוא הָיָה אֹמֵר. עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ
 פְּרָצוֹן. פְּרִי שִׁיעֵשָׂה
 רְצוֹן פְּרָצוֹנוֹ. כִּפְּל רְצוֹן מְפִי
 רְצוֹנוֹ. פְּרִי שִׁכְפַּל רְצוֹן אַחֲרֵים
 מְפִי רְצוֹן:

• משנת משה •
 הבשר - שהוא משל אל
 הבחינה החצונה שבנפש.
 ושער בנגע - הוא כח
 הטומאה שנברא ודבק בנגע,
 הפך לבן - שהוא בתוקפו,
 ומראה הנגע עמוק -
 שמתפשט פנימה. אז וראהו

הכהן - יתברך וטמא אותו, שידיחנו אל כחות הטומאה בגיהנם. וזהו שחזר ואמר וראהו
 הכהן אחר שנאמר וראה הכהן. אך עד כה דבר במיכאל, ועתה ידבר בכהן העליון יתברך.
ואם לא כבדו כתמי אשמותיו כל כך כי אם הוא בהרת לבנה אך עמוק אין מראה, כי לא
 עצם כחו להתפשט ולהכנס, אז והסגיר הכהן שבעת ימים, שישגיר את הנפש בנגע
 אשמתה תוך חומר אחר, כי יביאנו בגלגול כדעת פיטאגורס. ועל ידי הגלגול הראשון
 הלז נמצא בא אל העולם הזה פעמים. וההסגר הוא שבעת ימים, משל אל שבעים שנה
 ימי שנותינו. ואחרי כן וראהו הכהן ביום השביעי, בשו בו אל העולם ההוא בעשור השביעי,
 ועדיין לא תיקן ועדיין הנגע עמד בעיניו, יחזור ויסגירו שנית בעולם הזה. נמצא בא
 שלשה פעמים, הראשונה והשני גלגולים, וזהו פעמים שלש עם גבר. ואז בשלישית הזאת
 וראה הכהן אותו במוותו, שהוא בצאתו מהסגר הגוף הזה, והנה כהה הנגע, שתשש כחה
 על ידי תיקון, ולא פשה, שלא שב אל אשמותיו הראשונים. אז וסיהרו - שיטבילנו בנהר
 דינור. וכבס בגדיו - הם חלוקא דרבנן, או כענין ספר הזוהר² מהלבושים שמחליף אחר
 טבילת הנהר הנזכר.

והנה על ענין זה כתבנו בשערים יחס נכון אל משנת רבי אומר איזו היא דרך ישרה
שיבור לו האדם. וגם ראיתי אחרי רואי כי גם משנת רבן גמליאל בנו צודקת אל
 הענין. והוא, כי אחרי הודיע אלהים אותנו כי הצרעת בא על לשון הרע כמדובר, וגלוי
 לכל יודעי דעת כי אחת היא הגדולה שבגדולות הגוררת לשון הרע, הלא היא הבטלה.
 כי אשר בעמל אנוש איננו לא בתורה ולא בדרך ארץ, יקנה לו חבר אשר יחדו יתלחשו
 על כל יוצאי שער עירם, יכחידום תחת לשונם, ידברו ברעתם. זה יאמר מה טיבו של
 פלוני לכל מראה עיניך אם טוב ואם רע, וזה יאמר רק רע הוא לכל מעיני, וזה ישיב גם
 בעיני. ועל הדרך הזה יעידון יגידון על כל איש ואשה, יניעון בפיהם חרבות בשפתותיהם.
 והן כל אלה יפעל למו מאוסם במלאכה ובארבע אמות של הלכה. כי גיעת שני אלה
 היתה מרחיקתם מלדבר על נגעי בני אדם, ולהביא עליהם נגעים גדולים ושיגענו
 בלבושיהם ובבתיהם.

ג. פקודי דף רמו א.

• משנת משה •

והן זאת כונת מאמר התנא וז"ל, רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשום שמים שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד, ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם. הוּו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן, נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו. הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ע"כ.

וראוי לשית לב. א - אומרו יפה תלמוד תורה, שיורה כי אינו אלא יופי בעלמא אך לא שיוכרח, ולא כן הוא כי זה בלא זה אינו, שהתלמוד כלל גדול הוא כנודע. ב - למה עשה עיקר מהדרך ארץ ואמר שיפה התלמוד תורה עמו, ונהפוך הוא, והראוי יאמר יפה דרך ארץ עם תלמוד תורה. ג - מהו הדרך ארץ שאמר, אם הוא מלאכה כפירוש הרמב"ם ז"ל, למה עוד מעט משנה את שמה וקורא אותה מלאכה באומרו וכל תורה שאין עמה מלאכה, ואם אומרו דרך ארץ הוא טוב המדות, איך יאמר שיגיעת שניהם וכו', כי אין בו לא עמל ולא יגיעה. ד - אומרו משכחת עון, כי מי הוא השוכח העון, אם הוא בית דין של מעלה הלא אין שכחה לפניו יתברך, ומה גם כי מה בצע בשכחה אם עון עצמו אינו נמחק, ואם הוא שהאדם ישכח עונו אשר העוה, טוב טוב היה שיזכרהו, כמאמר דוד¹ וחטאתי נגדי תמיד. ה - אומרו וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו', שהראוי יאמר וכל מלאכה שאין עמה תורה, מה ענינה שהוא מקביל אל הקודם, ואחרי כן יאמר גיזרה על תורה שאין עמה מלאכה וכו'. ו - מה הוא העון שגוררת התורה שאין עמה מלאכה. ז - איזה יחס יש לזה עם אומרו וכל העוסקים וכו'. ח - מה זו אוהרה שיהיו עוסקים עמהם לשם שמים, האם היה עולה על לב שיהיו עוסקים עמהם שלא לשם שמים שהוצרך להזהיר על כן. ט - כי מלשון זה יורה כי דוקא העוסקים עם הצבור צריך יהיו עוסקים לשם שמים, אך העוסקים במה שאינו של צבור אין צריך יעסקו לשם שמים. י - אומרו עם הצבור ואומרו עמהם. כי מהראוי היה יאמר וכל העוסקים בצרכי צבור יהיו עוסקים לשם שמים. יא - אומרו שזכות אבותם מסייעתן וכו', שיורה שעל שזכות אבותם מסייעתם וכו' יהיו עוסקים לשם שמים, שאם לא כן לא היה צריך לעסוק לשם שמים. יב - אומרו וצדקתם עומדת לעד, האם היה עולה על לב שצדקתם לא תעמוד לעד. יג - אומרו ואתם וכו', מה היה שעד כה מדבר שלא לנוכח ועתה מדבר לנוכח. יד - כי מלשון זה יורה כאילו עד כה דבר על אחרים ועתה מדבר עמהם, ואומר ואתם אינכם כאחרים, והלא הכל אחד. טו - אומרו מעלה אני עליכם שכר וכו' כאילו עשיתם, והלא על העושים ידבר ואיך יאמר שמעלה עליהם שכר כאילו עשו. טז - אומרו מעלה

ד. תהלים נא ה.

• משנת משה •

אני וכו', מי הוא המדבר, אם הוא רבן גמליאל איך יאמר מעלה אני, האם הוא המעלה השכר, הלא אין זה רק הוא יתברך, ואם כן היה ראוי יאמר מעלה עליכם הקב"ה שכר כו', ואם הוא יתברך המדבר, איך נכנס בין הדבקים, כי עד כה רבן גמליאל הוא המדבר, וגם מה שאחריו באומרו הוּו זהירין וכו' דברי רבן גמליאל המה. ואיך שש תיבות אלו באמצע, פי ה' המדבר. יז - אומרו הוּו זהירין ברשות כו', שאם הוא ענין אחר, היה ראוי יאמר הוא היה אומר הוּו זהירין וכו', ולא כאילו מדבר עדיין ענין הקודם, ואם עדיין משלים ענינו אינו נראה מאותו ענין. וגם למה לא יפרש מה היא הזהירות שיהיו זהירין וכו'. ומה הוא התיקון שיוכלו לתקן רמאותם שנראין כאוהבין כו' ואין עומדין כו'. יח - אומרו הוא היה אומר עשה רצונו כו', איזה יחס יש לזה עם הקודם. יט - כי אומרו עשה רצונו כרצונך, פשוטו הוא שתעשה רצונו יתברך עם שאינו רצונך כמו שהיה זה רצונך, ולפי זה היינו בטל רצונך מפני רצונו, ואם כן למה כפל ושינה הלשון. כ - מי הכניס אחרים בזה הענין שאומר כדי שיבטל רצון אחרים כו'. כא - כי הלא זה יראה נגד הבחירה, והעיקר אצלנו כי הבחירה חפשית ביד כל אדם להרע או להטיב, ואיך יבטל רצון אחרים מפני רצון זולתו.

אמנם הנה אין ספק כי לשון יגיעה האמור בתורה עם דרך ארץ, יורה כי דרך ארץ האמור פה הוא מלאכה כדעת הרמב"ם ז"ל. אך עדיין צריכין אנו לתת טוב טעם אל שנותנו את טעמו מדרך ארץ למלאכה.

וטרם נבאר הענין נזכירה מאמרנו בביאור משלי בתת טוב טעם למאמרם ז"ל^ה האומרים על התורה למה נקרא שמה תושיה¹ שמתשת כחו של אדם. כי הלא כמו זר נחשב בעיני ההמון למה בלא עמל ובלא יגיעת בשר תתיש כחו.

אך הוא, כי רוחו וגויתו של אדם נגדיים המה, וכשזה נופל זה קם, כמקרה יעקב ועשו, כי זה מצד הקדושה וזה מהפכה. ועל כן בעסוק איש בתענוגי בני אדם ויתרחק מן התורה, אז גופו ישמן ונפשו עליו תאבל. אך בעסוק בתורה, הן הוא משוש נפשו כי חלק משורשה היא, ואז משמן בשרו ירזה כי שכנגדו הוקם על.

והוא מאמרנו על מקרא שכתוב² אל ילוזו מעיניך נצור תושיה ומזמה ויהיו חיים לנפשך. שהוא אל ילוזו דברי התורה מעיניך, ואל תקוץ על שמתישין כחך והיותך תמיד במזמה ומחשבה בעיוניה כי עמל הוא, כי אם נצור ואהב תושיה ומזמה, כי הלא מה שמתישין כחך אמרינן אינו לנפש, כי אדרבה ויהיו חיים לנפשך, כי החומר הוא שניתש על ידי היות דברי התורה חיים לנפש, הנה כי היצר הרע הוא מצד החומר וניתש בהתשתו.

ה. סנהדרין כו ב. ו. ישעיה כח כט. ז. משלי ג כא-כב.

• משנת משה •

עוד ידענו מחכמי האמת, כי בכל מצוה שאדם עושה, מרבה אור שפע עליון ובורא מלאך סניגור. וההפך בעושה עון שמפליג בטומאה ובורא משחית קטיגור. והוא מאמרנו על משנת בן עזאי¹ שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. כי המלאך הנברא במצוה גורר מצוה אחרת, והכח טמא שנעשה בעבירה גורר עבירה.

ונבא אל הענין, והוא כי הנה שני סוגים יש באדם. כי יש עושה מלאכתו עיקר ותורתו עראי, והוא כל המון ישראל, ויש שרידים אשר ה' קורא שתורתם קבע יום ולילה. ועל שני אלה ידבר. ועל הראשון אמר יפה תלמוד תורה כו', ועל השני אמר וכל תורה כו'. והוא כי אשר עושה עיקר מהמלאכה, עסקו דרך ארץ יקרא, כי דרכו דרך הארץ ולא דרך שמים, כענין² איש האדמה, אך אשר עיקרו הוא מלאכת שמים לעסוק בתורה אשר יטפל קצת להרויח מזונו, מלאכה תקרא, כי מלאכה בעלמא היא, ולא תפס דרך הארץ העכורה בעצם.

וענין התנא לומר, אשר דרכו דרך כל הארץ שהוא לעשות כל עיקר עסקו מהארץ, הלא אין צריך לומר כי יחוייב לקבוע עתים לתורה, כי אם גם דבר יפה הוא שיצרף תלמוד תורה עם הדרך ארץ שיש לו כבר, שלא בלבד בהתבטל מהמלאכה ילמוד, כי אם גם עם הדרך ארץ שהוא עוסק ילוח תורה בעמלו, שיהיה מהרהר וחוזר תלמודו עודנו עוסק בדרך ארץ, וזהו **יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ**. והטעם הוא, כי **יגיעת שניהם**, כלומר כאחת, **משכחת עון**. והוא כי לא יבצר איזה עון יש לו, ודרך עונו לגרור לו עון אחר, כי עבירה גוררת עבירה, ועל ידי יגיעת תורה ביחד עם יגיעת דרך ארץ, משכחת עון אשר עשה מעשות דרכו לגרור לו עון אחר. והוא כי על ידי התשת החומר בדרך ארץ, יותש העון שהוא מאיכותו בצד מה מלהחטיאו המביאה עבירה, אך לא ישכחנו בעצם, אך בהצטרף עמו לחומר גם תשות התורה יחד שגומר התשות כח, וגם מקנה בכל גופו קדושה שהוא נגדיות איכות העון שהוא כח טמא, אז ניתש ומתמוגג על ידי התורה באופן שמתערבב עד שכוח מלגרור עוד עון אחר, וכמקרה השטן בראש השנה גם הוא יקרנו, שעל ידי שמוע קול שופר זוכר מה שעל ידי שופר יתמוגג ויתערבב, עד שכוח בערבובו מלבקש קטרוג על ישראל³. וזהו שיגיעת שניהם משכחת עון.

והשני והוא על שתורתו אומנותו, אמר **וכל תורה שאין עמה מלאכה כו'**, לומר אל יעלה על לבך לומר אעסוק בתורת ה' תמיד, ועליו יתברך אשליך יהבי והוא יכלכלני, כי לא זו הדרך, כי **כל תורה שאין עמה מלאכה** מה ליזון לפחות בצמצום, **סופה בטלה**. והוא מאמרם ז"ל⁴ יכול יושב ובטל, תלמוד לומר⁵ מעשה ידך אשר תעשה, והוא כי אין לאדם

ה. אבות ד ב. ז. בראשית ט כ. י. ראש השנה טז ב, ותוס' ד"ה כד'. יא. תנא דבי אליהו רבה יד. יב. דברים יד כט.

• משנת משה •

לסמוך על נס נגלה לומר שמן השמים יריקו או יתנו לו מטמון, כי אם לברך את מעשה ידיו גם כי מעט יהיה, ואם כה יעשה תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה, כי יחסר לחמו וגוררת עון חילול ה', כי לא יבצר מי שיאמר, הלא התורה היא הגדולה שבגדולות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, והלא פלוני יומם ולילה לא שבת מהתורה וירעב ללחם, ואיה פירות תורתו. והוא גם הוא יהרהר, ולא ידע כי אם הוא יתברך עשה כן במן מן השמים לדור המדבר שיעסקו בתורה, לא יעשה כן לכל יחיד, רק לצוות את ברכתו במעט עסק, אך לא בהיותו יושב ובטל, וזהו וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. וזה שאמרת שאין לסמוך על הנס לומר הנני עוסק בתורה לשם שמים והוא יכלכלני, היינו ליחיד, אך **וכל העוסקים עם הצבור** אל יראה להם שום דבר נמנע, כי אם יהיו **עוסקים עמהם לשם שמים** ויבטחו עליו יתברך והוא יעשה.

ולא זו בלבד, כי אם גם לא ינוכה להם שום זכות בהעשות להם נס כדרך כל סומך על נס, כי הלא **זכות אבותם מסייעתם** ליעשות להם נס, ובהצטרף זכות רבים עם זכות אבותם, גם נס נגלה יעשה להם הוא יתברך.

והוא מאמר יוסף הצדיק¹⁷ אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם, לומר אל תתמהו על נס נגלה כזה שיתן לכם ה' מטמון וישים אותו תוך אמתחותיכם, כי הלא זולת זכותכם גם זכות אבותיכם מסייע, וזהו אלהיכם וגם הוא ואלהי אביכם נתן לכם מטמון תוך אמתחותיכם שהוא נס נגלה, וזהו שזכות אבותם מסייעתם.

וגם אין זכיותיהם מתגנבין, כי אם **וצדקתם עומדת לעד**, כי אינם מעין מה שאמרו ז"ל¹⁸ על יחיד הסומך על הנס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו מנכין לו מזכיותיו, כי פה שהם צבור עושין להם נס וגם אין מנכין להם מזכיותיהם.

ואל נא תאמרו שאם כן לריק יגעו העוסקים עם הצבור ואין עליהם שכר אחר, שלא עליהם תתייחס המעשה והזכות, לזה אמר **ואתם מעלה אני עליכם שכר כאילו עשיתם הכל בזכותכם**.

ואמרו ואתם לנוכח, ובפתח דבריו אמר יהיו עוסקים שלא לנוכח, יהיה שתפס דרך הכתובים במקומות רבים שמדבר עם הבלתי הגון שלא לנוכח, ובדברו על מה שאחר תשובתו מדבר לנוכח, כענין¹⁹ ולצים לצון חמדו להם וכו' תשובו לתוכחתי הנה אביעה לכם וכו', שחוזר אל הלצים הנזכר שלא לנוכח, אך הוא שבטרם ענין תשובתם שאז רחוקים מה', המה ידברו שלא לנוכח, ובדברו על מה שאחרי שובם אל ה' שנתקרבו, מדבר לנוכח.

יג. בראשית מג כג. יד. תענית כ ב. טו. משלי א כב-כג.

• משנת משה •

כן עשה התנא באומרו יהיו עוסקים לשם שמים, שהוא אזהרה על מי שאינו עוסק עמהם לשם שמים, ומזהירן אל יהיה עסקם להתגדל כי אם לשם שמים, דבר שלא לנוכח, ובדברו על מה שאחר עשותם כך, אמר ואתם וכו' לנוכח.

וזה שאמרת שיהיו עוסקים עמהם לשם שמים, הוּו זהירין כן בעצם ברשות לעשות לשם שמים, מפני כי ברשות אפשר תבטחו במלך או שרים על המנחה ההולכת לפניכם, ונודרים אז לעשות כל בקשתכם, ותרפו ידיכם מלהחזיק בבטוח בה' כי הוא יטה לבבם אליכם בעשות העסק בעצם לשם שמים, כי הלא דעו כי אין לבטוח בהם, שאם תבטחו על היותכם קרובים אליהם ומשרתים אותם מטרם תצטרכו אליהם, ויעלה על רוחכם כי בעת שתצטרכו אליהם יעשו למענכם, לא כן הוא, כי הנה אין מקרבים לו לאדם אלא לצורך עצמן בעת צרכם שתשרתום, אך לא לשלם גמול בהצטרכם אליהם, ואם תבטחו על המנחה ההולכת לפניכם ואומרים שיעשו אחרי כן וייתב לבכם על מה שמראים אור פנים בקבלם הדורון, הלא דעו כי הלא אינם אוהבים רק נראים כאוהבים, ואף גם זה אינו רק בשעת הנאתם שהוא בעת קבלם הדורון, אך בשעת הדוחק שנדרו להטיבו ביום שיצטרך, ישכחו מה שקבלו ולא יעמדו לכם, וזהו נראין וכו' ואין עומדין וכו', לכן הוּו זהירין ברשות לעשות עניני הצבור לשם שמים, ואז בטחו בה' והוא יעשה, כי לכל אשר תחפצו יטה את לבם.

ושיעור הענין, כי הנה מנהיגי הדור העוסקים עסקיהם, שני סוגי עסקים המה להם, א - עם הצבור בינם לבינם, ב - לפקח על עניני הצבור ברשות. ועל הסוג הראשון שהוא בינם לבינם אמר עוסקים עם הצבור, ואמר יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שהוא עמהם ממש, ובזה אינו צריך להכביד בזהירות כי אם צווי בעלמא, לומר יהיו עוסקים וכו'. אך בסוג השני שהוא לפקח עם המלכות, בזה הוּו זהירין ברשות לעשות לשם שמים, בל תבטחו לא בשירות שתקדימו ולא במנחה מוקדמת אם לא בה' לבדו, כי אין מקרבין וכו' כמדובר.

ושמא תאמר הלא אמרת כי ברשות אם יהיו זהירין העוסקים בעניני הצבור לעסוק לשם שמים כי הוא יטה לבם לעשות רצונם, עם היות כי רשות הרצון אינו לעמוד לאדם שההנה אותם בשעת דחקו, רק יעשו לשם שמים ויסמכו על כי זכות אבות הצבור מסייעתן, עם היות עסק המטפלים לשם שמים, אם כן איפוא מה יעשה היחיד אם יהיה לו עסק ברשות, כי גם יעשה לשם שמים העסק ההוא ויבטח בשם ה' אין לו זכות רבים וזכות אבותם להפך לבב הרשות.

לזה אמר, הנה הוא היה אומר דבר אחד שהוא תיקון דבר זה, והוא עשה רצונו כרצונך וכו', והוא לומר כפי מה שתתנהג אתה עמו יתברך, יעשה לך כחפצך. והוא כי הנה שלשה הדרגות הן, א - מי שאומר הנה בבקר השכם אם הייתי הולך למקום פלוני הייתי

• משנת משה •

מרויח מנה, אך מה אעשה ורצונו יתברך הוא שאלך לבית הכנסת, ועל כן הוא הולך כמוכרח אך לא ברצון טוב כאילו היה עושה רצון עצמו. ויש מדרגה שנית, והיא שעושה הדבר שקול כאילו בעשותו רצון עצמו בטוב לב. ויש מדרגה שלישית, והיא שלא בלבד עושה רצון ה' כאשר אם היה עושה רצונו, כי אם שכל כך לבו ונפשו דבקה בו יתברך וחפץ עשות רצונו, כי מה שהיה רצון עצמו בעיניו הוא כדבר בטיל וחשיב כעפרא דארעא, שלא יכניס טבע חלוקה לומר זו רצוני וזה רצון קוני אעשה רצונו יתברך כאשר הייתי עושה רצוני, כי אם כאילו לא היה בעולם רצון אחר זולת מה שהוא רצון קונו, ואשר היה רצון עצמו בטל לגמרי, כי מה האדם שיכנס רצונו בסוג עם רצון קונו.

ובזה תהיה כוונת התנא, הנה ראוי לך תגעל בהדרגה הראשונה, ותבחר בשניה והוא עשה רצונו כרצונך, ובזה תגיע עד גדר שיעשה הוא יתברך רצונך כרצונו.

אך בזאת השנית עדיין לא הגעת לגדר שבשבילך שאתה יחיד יבטל הוא יתברך רצון הרשות מפני רצונך, שגם שהוא מלכות, הלא אתה יחיד לבטל בחירתם בשבילך, אך לכה איעצך, ועל מדרגה אחרת והיא השלישית שהזכרנו, והיא בטל רצונך מפני רצונו, ובזה יבטל הוא יתברך רצון אחרים הם הרשות הנזכר מפני רצונך.

והנה פירוש זה ישר ומקושר ומוכרח בעיני, שאם לא כן לקתה מדת חפשויות הבחירה, אם יבטל הוא יתברך רשות אחרים בשביל כל איש עושה רצונו, אך בזה הוא דוקא ברשות שבו ידבר, ואמר כי כשהוא על ידי זכות רבים, בהיות כונתם לשם שמים יבטל בחירתם, כי לב מלך ביד ה'¹⁰, או ליחיד אשר אל המדה השלישית הגיע כמדובר, אך לא לכל שאר אחרים. (ויקרא יג ז-ח)

ה הַלֵּל אֹמֵר. אֵל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצְּבוּר. וְאֵל תִּתְּמִין בְּעֲצֻמְךָ
 עַד יוֹם מוֹתְךָ. וְאֵל תִּדְרִין אֶת חֲבֵרְךָ עַד שְׁתַּגִּיעַ
 לְמִקוּמוֹ. וְאֵל תֹּאמֶר דְּבַר שְׂאֵי אֶפְשֶׁר לְשִׁמוּעַ, שְׁסוּפוּ
 לְהִשְׁמַע. וְאֵל תֹּאמֶר לְכַשְׁאֶפְנָה אֶשְׁנָה, שְׁמָא לֹא תִפְנָה:
 ו הוּא הָיָה אֹמֵר. אֵין בּוֹר יֵרָא חֲטָא. וְלֹא עִם הָאָרֶץ
 חֲסִיד. וְלֹא הַבִּישָׁן לְמַד. וְלֹא הַקְּפָדָן מְלַמֵּד. וְלֹא

כָּל הַמְרַבֶּה בְּסִחּוּרָה מִחֵבִים. וּבְמָקוֹם שָׂאִין אֲנָשִׁים
הַשְּׁתַדֵּל לְהִיּוֹת אִישׁ:

ז אַף הוּא רָאָה גְלַגְלַת אַחַת שֶׁצָּפָה עַל פְּנֵי הַמַּיִם. אָמַר
לָהּ עַל דְּאַטְפַּת אֲטָפוּךְ וְסוּף מְטִיפֶיךְ יִטּוּפוּן:

• משנת משה •

ח. לא תשתחוה לאלהים
ולא תעבדם ולא
תעשה כמעשיהם כי הרס
תהרסם ושבר תשבר
מצבותיהם. ועבדתם את ה'
אלהיכם וברך את לחמך
ואת מימך והסירותי מחלה
מקרבך.

הלא אמרתי לך לא תעבוד
שר ומזל כעבודה זרה
ולא אל מלאך. והלא תאמר,
והלא בני חיי ומזוני לאו
בזכותא תליא מילתא אלא
במזלא תליא, ואעבוד את
המזל או את השר, כי כמה
מעובדי ה' מזי רעב ולא
יאריכו ימים, ובנים לא יהיו

ח הוּא הָיָה אוֹמֵר. מְרַבֶּה בְּשָׂר
מְרַבֶּה רְמָה. מְרַבֶּה נְכָסִים
מְרַבֶּה דְאָגָה. מְרַבֶּה גְּשִׁים מְרַבֶּה
כְּשָׁפִים. מְרַבֶּה שְׂפָחוֹת מְרַבֶּה זְמָה.
מְרַבֶּה עֲבָדִים מְרַבֶּה גּוֹל. מְרַבֶּה
תּוֹרָה מְרַבֶּה חַיִּים. מְרַבֶּה יְשִׁיבָה
מְרַבֶּה חֲכָמָה. מְרַבֶּה עֲצָה מְרַבֶּה
תְּבוּנָה. מְרַבֶּה צְדָקָה מְרַבֶּה שְׁלוֹם.
קָנָה שֵׁם טוֹב קָנָה לְעֲצָמוֹ. קָנָה לוֹ
דְּבָרֵי תּוֹרָה קָנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם

הבא:

להם. לזה אמר ועבדתם את ה' אלהיכם. וגם שלא אומר לך שתעשיר שהוא מזוני, הלא
זאת אבטיחך כי וברך את לחמך ואת מימך שיתברכו במעיך ולא יחסרו לך. ולא תאמר
הלא טוב היה היו לי בשר ויין להבריאני בל אחלה מהלחם והמים. לזה אמר הלא גדולה
מזו אעשה לך, כי אין צריך לומר שלא תחלה, כי אם והסירותי בלחם ומים מחלה שהיא
בקרבתך, ומה לך עושר גדול מזה שתהיה בריא וחזק בלחם ומשולל דאגה, כי מרבה נכסים
מרבה דאגה, ואיזהו עשיר השמח בחלקו¹⁷. (שמות כג כד-כה)

יז. אבות ד א.

ט רָבֵן יוֹחָנָן בֶּן זְבַאי קָבַל מִהֲלֵל
וּמִשְׁמַאי. הוּא הָיָה אוֹמֵר.
אִם לְמִדַּת תּוֹרַת הַרְבֵּה אֵל תַּחֲזִיק
טוֹבָה לְעֵצְמָךְ. כִּי לְכַךְ נּוֹצְרָתָ:

• משנת משה •
ט. מצות יאכל את שבעת
הימים ולא יראה
לך חמוץ ולא יראה לך שאור
בכל גבולך. והגדת לבנך
ביום ההוא לאמר בעבור זה
עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפּיך כי ביד חזקה הוציאך
ה' ממצרים. ושמרת את החקקה הזאת למועדה מימים ימימה.

ואמר הוא יתברך, הנה אתה אשר יצאת ממצרים הלא בעיניך ראית את כל הנוראות
ולא תמוט. אך צריך גם את בנך תעמיד על האמת, והגדת לבנך כל הנוראות אשר
נעשו במצרים כדי להיות הכנה לאמר לו ענין הדבק בו יתברך וסילוק היצר הרע, וזהו
והגדת לבנך שהוא הגדת וספור יציאת מצרים בכל מפלאות תמים דעים אשר עשה.
וזהו לאמר כלומר, שיהיה הכנה כדי לאמר לו ע"י כן בעבור זה, כלומר, בעבור שאור זה
שהזכרתי לך שהוא היצר הרע, למען אוכל לו לגדעו ולבטלו ממני, עשה ה' לי בצאתי
ממצרים. והוא מה שנאמר^ט ולמען תספר וכו' וידעתם כי אני ה'.

לכן אתה בני, אחרי הודיעי אותך את כל זאת קבל עול מלכות שמים ובטל היצר הרע.
ואין זה, רק ע"י הגות בתורה יומם ולילה, כי כל איש ישראל לכך נוצר, כמאמר התנא
אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת. והוא צרי ומרפא לחולי
היצר הרע כמאמרם ז"ל^ט אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וכו'. ועל כן צריך
תהי לך מזכרת יציאת מצרים להכיר את גדלותו יתברך, למען ע"י כך תדבק בתורת ה'
שלא תמוש מפּיך. ומה הוא המזכרת, הלא הוא, כי והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין
עיניך שהוא כנגד הלב והמוח שבהם החכמה. וזה למען ע"י כן תהיה תורת ה' בפּיך
שתהגה בה יומם ולילה ויתבטל יצרך ממך ע"י התורה שאתה עמל בה. וזה יהיה לך על
היות עיניך ולבך שם כל הימים לזכור מקדם פלאיו יתברך. עיניך, ע"י מה שבין עיניך,
ולבך, ע"י מה שבקבורת נגד הלב.

ושמא תאמר אם כן איפוא למה יושם בזרוע המתייחס אל היד, ולא אל הלב בעצמו
במקום שהוא דופק, מעין תפלה של ראש שהוא ממש על המוח נגד מה שבין
העינים. לזה אמר כי בחזק יד הוציא וכו' לומר, כי בהיות במה שהוא מתייחס אל היד,
יהיה לך לאות לזכור מה שבחזק יד הוציא ה' וכו', שהוא על היותנו בלתי ראויים (שמות
יג ז-ז).

יח. שמות י ב. יט. סוכה נב ב.

י. חֲמִשָּׁה תְּלִמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. וְאֵלוֹ הֵן.
 רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן
 חֲנַנְיָא. וְרַבִּי יוֹסִי הַכֹּהֵן. וְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן גַּתְנָאֵל. וְרַבִּי
 אֱלִעֶזֶר בֶּן עֶרְדָּה:

יא. הוּא הָיָה מוֹנֵה שְׂבָחָם. (רַבִּי) אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס בּוֹר
 סוּד שְׁאִינוּ מְאֻבָּד טַפָּה. (רַבִּי) יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא
 אֲשֶׁרֵי יוֹלְדָתוֹ. (רַבִּי) יוֹסִי הַכֹּהֵן חֲסִיד. (רַבִּי) שְׁמַעוֹן בֶּן
 גַּתְנָאֵל יֵרָא חֲטָא. (וְרַבִּי) אֱלִעֶזֶר בֶּן עֶרְדָּה כְּמַעֲזֵן
 הַמַּתְגַּבֵּר:

יב. הוּא הָיָה אוֹמֵר. אִם יְהִיוּ כָּל־חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף
 מֵאֻזְנִים וְאֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס בְּכַף שְׁנֵיהֶם. מְכַרִּיעַ
 אֶת כָּלָם. אֲבָא שְׁאוּל אוֹמֵר מִשְׁמוֹ. אִם יְהִיוּ כָּל־חַכְמֵי
 יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֵאֻזְנִים וְאֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס אֶף עִמָּהֶם
 וְאֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְדָּה בְּכַף שְׁנֵיהֶם. מְכַרִּיעַ אֶת כָּלָם:

יג. אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הוּא דֶּרֶךְ טוֹבָה שְׂיִדְבַק בָּהּ
 הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר עֵין טוֹבָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ
 אוֹמֵר חֵבֶר טוֹב. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר שְׁכֵן טוֹב. רַבִּי שְׁמַעוֹן
 אוֹמֵר הַרוּאָה אֶת הַגּוֹלָד. רַבִּי אֱלִעֶזֶר אוֹמֵר לֵב טוֹב.
 אָמַר לָהֶם רוּאָה אֲנִי אֶת דְּבָרֵי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְדָּה מִדְּבָרֵיכֶם.
 שְׂבַכְלָל דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם:

יד אָמַר לָהֶם. צָאוּ וּרְאוּ אִיזוֹ הַיָּא דְרִיךְ רָעָה שְׂיִתְרַחֵק
מִמָּנָה הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר עֵין רָעָה. רַבִּי
יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר חֵבֵר רָע. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר שָׁכֵן רָע. רַבִּי
שְׁמַעוֹן אוֹמֵר הַלְלוּהָ וְאִינוּ מְשַׁלְּמִים. אַחַד הַלְלוּהָ מִן הָאָדָם
כְּלוּהָ מִן הַמָּקוֹם. שְׁנַאֲמַר לֹוּהָ רָשָׁע וְלֹא יִשְׁלַם וְצַדִּיק
חֹזֵן וְנוֹתֵן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר לֵב רָע. אָמַר לָהֶם רוּאָה
אֲנִי אֶת דְּבָרֵי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְךָ מוֹדְבְּרִיכֶם. שְׁבַכְלָל דְּבָרָיו
דְּבָרֵיכֶם:

טו הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים. רַבִּי
אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר. יְהִי כְבוֹד
חֵבֵרְךָ חֵבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ. וְאַל תְּהִי
גֹוֹחַ לְכַעֲוִים. וְיָשׁוּב יוֹם אַחַד לְפָנָי
מִיתְתֶךָ. וְהָיוּ מִתְחַמָּם כְּנֶגְדְךָ אוֹרֵן
שֶׁל חֲכָמִים. וְהָיוּ זְהִיר בְּגַחְלִתָּן שְׁלֹא
תִפְוֶה. שְׁנַשִּׁיכְתֵּן נְשִׁיכַת שׁוֹעֵל
וְעִקְצִיתָן עִקְצִית עֶקְרֵב וְלַחִישִׁתָּן
לַחִישַׁת שְׁרָף וְכָל־דְּבָרֵיהֶם בְּגַחְלֵי
אִשׁ:

מושנת משה

טו. ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד. באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה' חקת עולם לדורותם מאת בני ישראל.

יאמר, כי אתה בעצמך הוא אשר על העדות, כי אתה תעיד על מעשיך, כנודע מאמר רבותינו ז"ל כי טרם יתן חשבון ילמדוהו הדינים וישאלו לו לאמר

העושה עון פלוני מה משפטו, והוא אומר המשפט, ואז אומרים לו הלא תזכור כי אתה האיש ואומר הן, נמצא דן דינו ומעידו. על כן צריך מעתה יערוך אותו אהרן, כי האדם ואיבריו יערכו מעתה נר היא נשמתו ערוכה בכל ושמורה מכל חלאה בטרם ילך ואיננו. וזהו יערוך אהרן ובניו, כי מלת אהרן עם התיבה עולה י"ד כמספר האדם במספר קטן,

• משנת משה •

ובניו ירמוז על אבריו. ואם אין לך שיעור הקטן שאמרתי כמון הפרוזדור לטרקלין לשיער חייך, נקוט לך שיעור האור שתשער מיום ליום, שוב היום שמא תמות למחר. וזהו מערב עד בקר לפני ה', שתשער שמערב עד בקר תמצא עומד לפני ה' לדין. והוא מאמר האומר **שוב יום אחד לפני מיתתך** וכו'. ולא בלבד יעלה על לבך בהכשיר עצמך לקיים עצמך, כי אם את כל העולם, כי הלא חקת עולם, כי חוקי חק עולם בכל דור הוא מאת בני ישראל שהם המקיימים. וזהו לדורותם מאת בני ישראל. (שמות כז כ-כא)

עוד יבואר

וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו. ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם.

יאמר ענין מאמרם ז"ל **שוב יום אחד לפני מיתתך**, והקשו¹ וכי ידע איניש כמה חיי, אלא שוב היום שמא תמות למחר.

וזה יאמר, ושמרת את כל המצוות החקים והמשפטים כו' היום לעשותם, כי תכוין לקיים את כולם היום, ולא תניח קצתם לתקן למחר, כי תעשה כל יכולתך, והוא מהטעם האמור, כי לא תדע את עתך, שמא תמות למחר ולא תוכל לעשותם, ועל דרך זה תהיה בכל יום ויום משתלם בתשובה ומעשים טובים. (דברים ז ט-יא)

מז **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר עֵין הָרַע וַיִּצֶר הָרַע וְשָׁנְאָת הַבְּרִיּוֹת. מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:**

יז **רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר. יְהִי מָמוֹן חֶבְרֵךְ חֶבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וְהִתְקַן עֲצָמְךָ לְלִמּוּד תּוֹרָה. שְׂאִינָה יִרְשָׁה לָךְ. וְכָל־מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם:**

יח **רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר. הֲיוֹי זְהִיר בְּקִרְיַאת שְׁמַע וּבִתְפִלָּה. וּבְשִׂאתָה מִתְפִּלָּל אֶל תַּעֲשׂ תְּפִלָּתְךָ קָבַע אֶלָּא**

כ. שבת קנג א.

רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לְפָנַי הַמָּקוֹם. שְׁנַאֲמַר כִּי חֲנוּן וְרַחוּם
הוּא אֶרְךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנָחַם עַל הָרָעָה. וְאֵל תְּהִי
רָשָׁע בְּפָנַי עֲצֻמָּד:

יט רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר. הָיִי שָׂקוּד לְלִמּוּד תּוֹרָה. וְדַע מָה
שֶׁתָּשִׁיב לְאַפִּיקוֹרוֹס. וְדַע לְפָנַי מִי אֶתָּה עֵמֶל. וּמִי
הוּא בֶּעַל מְלֹאכְתְּךָ שִׁישְׁלֵם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ:

כ רַבִּי טַרְפוּן אוֹמֵר. הַיּוֹם קָצָר
וְהַמְּלָאכָה וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים וְהַשְּׂכָר הַרְבֵּה
וּבֶעַל הַבַּיִת דוֹחֵק:

כא הוּא הִיָּה אוֹמֵר. לֹא עָלִיד
הַמְּלָאכָה לְגִמּוֹר, וְלֹא
אֶתָּה בֶּן חוֹרִין לְהַבְטִיל מִמֶּנָּה. אִם
לְמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה נוֹתְנִין לְךָ שְׂכָר
הַרְבֵּה. וְנֶאֱמָן הוּא בֶּעַל מְלֹאכְתְּךָ
שִׁישְׁלֵם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ. וְדַע
שְׁמִתָּן שְׂכָרָן שֶׁל צְדִיקִים לְעֵתִיד
לְבֹא:

מושנת משה

כ-כא. וידבר ה' אל משה
לאמר. זאת
תהיה תורת המצורע ביום
טהרתו והוא אל הכהן.
ויצא הכהן אל מחוץ למחנה
וראה הכהן והנה נרפא נגע
הצרעת מן הצרוע.
אומרו תהיה מיותר.

אך בא הוא יתברך
להעמידנו על האמת.
והוא, כי כל הכפרות תלויות
בתשובה, כי החוטא אשר
כפרתו תלויה בקרבנות, אם
לא ישוב, גם כי יביא כל
אילי נביות, אין מתכפר לו,
כי התשובה היא העיקר
ואחריה כל הכפרות ימשוכו.
וזה ענין הכתוב באומרו זאת

תהיה תורת המצורע ביום טהרתו, והוא כי הנה היה מקום לדבר ולומר מה זאת, כי
הלא כל סדר הכפרות האלה האמורות בפרשה זו, הלא טוב טוב היה בפרשה הקודמת,
באמור כל מין נגע צרעת כי יהיה באדם, יחייבהו יתברך להביא כל הכפרות האלו לכפר
בעד כל עון אשמה אשר עליו נצטרע, ואז יכנע ושב ורפא לו, ולא אחר הסגר פעם או

• משנת משה •

שתים. לזה אמר אם ראית תורת המצורע שהם קרבנותיו שבפרשה אחר טהרת נגעו ולא עודנו בצרעתו, אל תתמה על החפץ, כי דע לך כי זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו, כלומר ביום הטהרה שלו בעצמו, שהוא אחר שלפני ה' נטהר מעונו, כי על ידי כן נשתנה מראה צרעתו לטוב ונרפא הנגע, אז תהיה זאת תורתו, ולא מאז היה מנוגע, כי כל קרבנותיו אלה לא יועילו לו טרם שובו מרשעו, שהוא על ידי הסגריז הנזכר למעלה על ידי הכהנים.

עוד ראוי לשית לב במקרא אומרו זאת תורת, כי יגיד לנו יתברך משפטי טהרתו וקרבנותיו, ואנחנו נדע כי זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו. ועל פי דרכנו נאמר עוד דרך שלישי, באומרו מן הצרוע שהוא לשון מיותר.

אמנם הנה אין ספק, כי אשרי אנוש אשר על ידו נכתבה או נתוספה פרשה אחת בתורה או אפילו פסוק אחד, כמאמרם ז"ל^{כא} על אשר זכה יתרו להוסיף על ידו פרשה אחת בתורה ואתה תחזה כו'^{כב}, על כן קראו אותו יתר שהוא שם חדש אשר פי ה' יקבנו, באומרו^{כג} וישב אל יתר חותנו, על שייתר פרשה אחת בתורה. וכן יחסו רבותינו ז"ל^{כד} זכות האמר פרשת נחלות על ידי בנות צלפחד לגודל זכותן, כמאמרם ז"ל עתידה היתה פרשת נחלות ליכתב בתורה, אלא שזכו בנות צלפחד שתכתב על ידן.

וכן כתוב אצלנו בביאור ספר איוב^{כה} באומרו מי יתן איפה ויכתבון מלי מי יתן בספר ויוחקו, בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון. כי הלא יראו דברים תפלים מבלי מלח, אם יש טעם לשאול יכתבון מליו, ולכפל אומרו מי יתן בספר ויוחקו, כי הוא האמור. וגם מלת איפה מיותרת. ועוד אומרו בעט ברזל, מה יתן ומה יוסיף עטיו עט ברזל ועופרת. ועוד אומרו לעד בצור יחצבון, איזה צור הוא זה.

אמנם הנה למדונו רבותינו ז"ל^{כז}, כי יתרו איוב ובלעם היו שלושה חכמי יועצי פרעה, ויתפרדו איש מעל אחיו.

ונבא אל הענין, והוא, כי בראות איוב כי רעיו יבזו מיליו ומחזיקים אותו לבועט בקונו חלילה, על כן אמר מי יתן וכו', לומר הנה ידעתי כי אחר זמן יכתבון מלי, כי נביא היה, והוא כי היה עתיד משה לכותבו, כמו שאמרו ז"ל^{כח} משה כתב ספרו ופרשת בלעם וספר איוב. אך מי יתן ולא יאחר מליכתב, כי אם שעתה יכתבון, וזהו איפה ויכתבון. כי אז תראו ותבושו, כי אילו רעות היו אמרי לפניו יתברך לא היה משפיע רוח קדשו לכותבם, והנה זאת תאותו אחת היא. אך עוד תאווה כפולה מזו, והיא כי גם שידעתי שיכתבון מלי, מי יתן בַּסֵּפֶר ויוחקו. והוא בשום לב אל היות הבי"ת פתוחה שהוא כאומרו

כא. עי' תנחומא יתרו ד'; שמות רבה כו ח. **כב.** שמות יח כא-כג. **כג.** שם ד יח. **כד.** בבא בתרא קיט א. **כה.** יט כג-כד. **כו.** שמות רבה א ט. **כז.** בבא בתרא יד ב.

• משנת משה •

בספר בה"א הידיעה, ולא ננקדה הבי"ת בשב"א. אך הוא לומר, הנה ידעתי כי יכתבון מלי ספר בפני עצמו, אך אין זאת עיקר תאוותי, כי אם מי יתן בספר הידוע שהוא ספר התורה שם יוחקו, כי למה אגרע משני רעי יתרו ובלעם שנכתבו פרשיותיהם בספר התורה. והוא, כי גדול מאד בעיניו חין ערך ספר התורה מכל יתר כ"ד ספרים. ועוד מטעם שני הייתי חפץ יוחקו מלי בספר התורה, שהוא למען יתפרסמו מאמרי בכל שבעים אומות, ויודע בגוים אם כנים דברי או רעים וחטאים כדבריכם על נועם מלי, והוא אומרו בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון, והוא כי היו עתידים ישראל לכתוב את התורה על האבנים שלש פעמים בשבעים לשון, כאשר למדו ז"ל^{כח} מאמרו^{כט} באר היטב, נמצא היו דברי התורה חצובים בצור הם אבנים שהקימו בעוברם את הירדן, והיו בשבעים לשון למען ישכילו מכל עמים רבים זאת התורה, וזהו בעט וכו' לעד בצור יחצבון, כי שם ילכו כל הגוים הלון וקראו את כל דברי ספר התורה, ואילו בספר יוחקו היו כל מלי חצובות שם בשבעים לשון ויודעו בכל הממלכות ויתפרסמו דברי אלה שמה, ויודע בגוים אם הטבתי אשר אמרתי בדברי ויכוחי עמכם אם אין. הנה כי גם איוב גדול בעיניו מאד זכות הכתב ענינם בתורה, כאמרו מי יתן בספר ויוחקו.

כלל הדברים, כי גדול זכות אשר נכתב מליו בתורה או נכתבה פרשה על ידו, כי נשתלשלה קדושה גדולה עד אין קץ דרך שורש נפשו.

והנה אין ספק, כי כאשר רב טוב אשר על ידו נכתבה פרשה בתורה של טובה, כך תתהפך לרעתו אשר על ידו נתוספו פסוקי רשעתו בתורה, כענין ויקוב בן האשה הישראלית את השם^ל. כי פסוק סיפור רשעתו ונקמתו שנתוספו על ידו, לא לטובתו יחשבו לו לזכות כי אם אדרבא לרעה גדולה יהפכו לו, כי הפסוקים ההם יהיו בעוכריו, וההיקש בזה ענין עון זמרי בן סלוא, כי ספור דברי עונו שנתוספו בתורה עם שקדושים המה, לא לזכות זמרי יחשבו לו, כי אדרבא הם מספרים רשעתו.

והנה על הדרך הזה כל מקראות סיפור נגעי צרעת המצורע הנסגר ובלתי שב וחוזר ונסגר ועודנו בטומאתו, וענין המצורע מוחלט אשר לא שב עד המכה ותמיד טומאתו בו, כל פסוקים אלה הם לרעתו ומנגדיו שמוציא פסוקי קדושת התורה בספור רשעתו ומשובתו ומראות נגעי חלאת טומאתו.

והנה לו היתה מדתו יתברך כמדת מלך בשר ודם, גם בשוב האיש צרוע הלז מרשעו ונרפאו בהרות צרעתו ויסדר לו הוא יתברך במקראי קדשו סדר כפרתו, לא לרצון יהיה לפניו יתברך כי יזכור אשר חטא לו, וגם כי ירצה אותו, לא יגיע עד גדר היות הכתובים המספרים טהרתו ותיקונו עזר כנגדו כמי שעל ידו נכתבה פרשה אחת בתורה,

כח. סוטה לה ב. כט. דברים כז ח. ל. ויקרא כד יא.

• משנת משה •

יען וביען כי לעומתם מקראות סיפור טומאתו וצרעתו שעל ידי רשעו ומשובתו. אך זה חסדו יתברך כי אל זה יביט אל שובו מרשעו וטהרת צרעתו ומקראי כפרתו, להחשיבם כאילו היא תורתו שהוסיף בתורה משלו להאיר לו לעולם הבא, כי הם נסדרים ונכתבים בתורה על ידי תשובתו מאשמתו.

וזהו אומרו זאת תהיה תורת המצורע, כי תורה של המצורע תהיה לפניו יתברך, למה שהיא ביום טהרתו, שעל ידי כן תגמר טהרתו עד גדר שוהובא פנימה אל הכהן.

ושמא תאמר הלא אם עתה שב ורפא לו, הלא מתחלה חטא על הנפש וינגע ה' אותו בנגע צרעת, ומה גם אשר האריך במשובתו, ואם כן איפוא יצא שכרו בהפסדו. לזה אמר ויצא הכהן וכו' והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע. לומר אל תביטו בעין רעה כל מכות בהרות הצרעת וכל תחלואיה אשר חלה ה' בו בעונותיו, כי הלא צרעתו היתה הבאת טובתו. ואם כן איפוא גם ספורי מראות צרעתו גם הם לטובה יחשבו לו ביום שובו מרשעו ונתגלתה טהרתו.

והוא אשר כתבנו על פסוק^{לא} בחלותו ויחי מחליו. והוא כי הלא הראוי היה יאמר ונרפא מחליו. אך יאמר כי כל כך יש להחזיק לו יתברך טובה על שהביא עליו החולי, כמו על רפאתו אותו, והוא כי טרם יחטא היה נגזר עליו שמת הוא בעולם הזה ולא יחיה בעולם הבא, והוא לא ידע וימות בלא עתו, אך על ידי אשר החלהו ה', נתן אל לבו למה חלה ה' בו ושב אל ה' וקרע גזר דינו ויתן לו חיים ט"ו שנה, נמצא כי החולי היה סבת החיים שהוסיפו לו, כי לא בלבד נתרפא כי אם גם חיים ניתנו לו על יד התעוררות חליו, מה שאין כן אם לא חלה, כי לא היה נותן אל לבו כי קצף עליו ה' לתקן את אשר עוותו, וזהו מכתב לחזקיהו וכו', לומר מכתב הודאה לה' מאת חזקיהו, ולא עשה מכתב ההודאה על שנתרפא, רק בחלותו, בשביל חלותו להודות לה' על שהחלהו, על כי על ידי כך ויחי מחליו, כי מחליו נמשכו לו חיו, כאילו היה כבר מת ויחי מפאת חליו שבו נתעורר לשוב, ויחי אחרי בשורת המות כמדובר.

וזה יאמר פה אל תתמה איך החשיב הוא יתברך סיפור טהרת המצורע וסדר כפרתו כאילו זאת תהיה תורת המצורע עצמו כל חלק זה מהתורה, ולא זכר את אשר חטא והוצרך הוא יתברך להראות כתמי חלאת אשמתו בצרעתו שהוציא כמה פסוקים בדבר, כי הלא דע לך כי הלא בטהרתו למפרע, גם כל מקראי קדש המספרים מראות צרעתו יהפכו לו לטוב. והוא, כי לולא המכות ההם, לא שב עד המכהו ואת אלהי ישראל לא דרש, ונמחה עונו כי שב עד ה', והיה נושא עון על ראשו עד שאול מטה, נמצא כי לטובתו הוכה למען ישוב שעל ידי כן נתעורר ושב ונטהר, וזהו ויצא הכהן וכו' וראה,

לא. ישעיה לח ט.

• משנת משה •

והנה על ידי מה שיצא חוץ למחנה להראות את הנגע אשר נתנגע בעונו, עכ"ז מה שראה והנה נרפא נגע הצרעת בהוראת מראה טהרה זה, מהיכן זכה לזה, הוא מן הצרוע, כי מצרעתו באה תרופת נפשו כי בו נתעורר על ידי הכהן, מה שאין כן אם לא נצטרע כלל, שאתו תלין משובתו ואשמתו ולא יתוקן, וילך לעולם ההוא בלי תשובה.

הנה כי על כל כבוד ועל כל זכות היא זכות תורה, כי היא העומדת להועיל למוכה אחרי טהרתו, ומה גם מתחילה כי מגן הוא להציל מכל חולי ומכל מכה שלא תבא, כמאמרם ז"ל^ל כל העוסק בתורה יסורין בדלין ממנו, שנאמר^ל ובני רשף יגביהו עוף. ואדרבא עיקר היסורין הן על ביטול תורה, כנודע מרבותינו ז"ל כדוחקין ועוקצין אותו שלא ירפה ידו מהתורה.

וכל אלה כלל רבי טרפון במשנה, באומרו רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק, הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה, אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך, ודע מתן שכן של צדיקים לעתיד לבא, ע"כ.

וראוי לשים לב. א - אומרו היום קצר, כי אם דעתו לומר דלא ידע איניש כמה חיי ומו יודע אם יתקצרו ימיו, לא היה לו לומר במונח שהיום קצר, כי אינו אלא ספק. ב - אומרו והמלאכה מרובה, שאם מה שהיא מרובה הוא בערך היות היום קצר, אך אם היה ארוך היה די בו לכל המלאכה, אם כן אין המלאכה מרובה מצד עצמה, כי קוצר היום יעשנה מרובה, ואם הוא שגם אם היה היום ארוך היא מרובה מעצמה, אם כן אין על האדם אשמת דבר, כי מה יעשה אם המלאכה ארוכה ממדת ימיו, גם אם לא היה יומו קצר. ג - אומרו והפועלים עצלים, כי להיותנו לו יתברך עבדים, מהראוי יאמר והעבדים עצלים. ד - אומרו והשכר הרבה, כי הנה היות השכר הרבה הוא יתרון ושבח לבעל המלאכה, אך לא תלונה על הפועלים, כי אם הפסידו לעצמם הפסידו. ה - אומרו ובעל הבית דוחק, שאם הוא כי הוא יתברך דוחק ומצוה עלינו תמיד לקיים תורה ומצות, לא היה לו לומר דוחק לשון הווה, ומה גם שיראה שאין הדבר קשה רק על היותו דוחק שהוא פעמים רבות, והלא להיות הבעל הבית הוא יתברך, אפילו לא היה דוחק רק אומר פעם אחת, היה חובה עלינו לעשותו, כי עבדיו יתברך אנחנו. וגם אומרו לשון דוחק, ראוי לשית לב למה לא אמר לשון שיורה רבוי אזהרות וצוויים, ולא לשון דוחק. ו - אומרו הוא היה אומר לא עליך וכו', כי הלא מי לא ידע כי לא על האדם המלאכה לגמור, כי מי יוכל. וגם שאין האדם בן חורין ליבטל ממנה, כי עבדו יתברך הוא. וגם מה בא להודיע

לב. ברכות ה א. לג. איוב ה ז.

• משנת משה •

כי אם למד תורה הרבה שנותנים לו שכר הרבה, מי לא ידע בכל אלה. וכן אומרו ונאמן הוא בעל מלאכתך וכו', האם חידוש הוא שחידשנו שנאמן הוא יתברך, הלא נודע הוא, ומה גם כי כבר קדמו משה בתורה^{לז} האל הנאמן וכו', וכן אומרו ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, מי לא ידע זה. ולא עוד אלא שאומר ודע, כאומר דבר נעלם, וגם כתוב בתורה^{לח} היום לעשותם, שמשמעו כמאמרם ז"ל^{לז} היום לעשותם ולא היום לקבל שכרם, ומה בא להודיענו רבי טרפון. ז - כי הלא באומרו הוא היה אומר, יראה כסותר כל מה שאמר למעלה, כי הוא היחל כמתלונן על האדם שלא ישקיף וירא כי היום קצר והמלאכה מרובה ולמה הוא עצל, ופה מרפה את השכר על נקלה לומר כי לא עליו המלאכה לגמור, ואם כן גם שיתעצל לא יאשם כי לא יחוייב לגומרה, ומה שאינו בן חורין, הוא ליבטל ממנה שהוא הרבה, אך מעט אם יעשה די לו, ואם כן גם שיהיו הפועלים עצלים מה בכך הרי אינן מקבלים [שכר] הרבה לגמרי. וגם באומרו אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה, היא טענה להרפות ידי עושי המלאכה, באומרם אם לא נלמד הרבה מה בכך, לעצמנו הפסדנו לא יתנו לנו שכר הרבה. ח - שהתחיל בלשון רבים באומרו והפועלים עצלים, ויצא בלשון יחיד באומרו לא עליך וכו'. ט - שהחלוקה הראשונה ידבר בה שלא לנוכח ובשניה לנוכח.

אמנם הנה אמונת עתנו לעסוק בתורה יומם ולילה, חובה על כל אישי ישראל, אך תלונת רבי טרפון היא כי אין איש יוצא ידי חובתו בה ובאין מחמת טענה. והן חמשה כמות.

יש כת אומרת, בימי הילדות והשחרות למה איגע בתורה לרשת עולם הבא מימי חרפי, ומתי אעשה לביתי של עולם הזה, כי רבים חפציה אשר הבית נכון עליהם, וטוב לי כי אוציא כל זמן בחרותי להכין את ביתי ולסעודו בכל כלי בית ומדור לפי כבודי, ואיגע להעשיר למען יהיה לי קרן קיימת לעת זקנה לעסוק בתורה, ואוכל מפירות קרן ממוני אשר אצרתי בבחרותי.

וכת שנית אומרת, טוב לעסוק בתורה מהילדות וגם עד זקנה ושיבה, אך די לנו שני עתים אחד ביום ואחד בלילה, והיא שאלת הבית דין של מעלה קבעת עתים לתורה^{לז}, ומה לי עוד לעצבים שיום ולילה לא אשבות.

וכת שלישית אומרת, הנה אבחר דרכי להיות תורתני אומנותי כשכיר יקוה פעלו, אך די לי שלא אעסוק בכל מלאכה זולתה כי אם בתורה אהיה עמל, אמנם אם אנוח קצת מהיום מעמלי לא אאשם, כי הלא היא מתשת כחו של אדם, וזאת המנוחה וזאת המרגעה תחשב לי לצדקה כי בה אעצור כח לעסוק בתורה ולא תביאני תשות כחה עד דכא.

לד. דברים ז ט. לה. שם פסוק יא. לו. עבודה זרה ד ב. לו. שבת לא א.

• משנת משה •

וכת רביעית אומרת, מי יתן יכולתי לעסוק בתורה יום ולילה כל שנותי, אך קשה עלי להתפרנס בצמצום רב, ועל כן למען ירוח לי ליזון ולהתפרנס כעשירי עם ועוסק בתורה, על כן איני עושה כל עסקי בתורה, כי גם זה טוב לעסוק בתורה למען אהיה בטוב לב מלהיות מצטמק ורע לי בלחם צר ומים לחץ.

וכת חמישית אומרת, מי יתן וינח לי והייתי עוסק בה יומם ולילה ומינה לא אזוז, אך חולני אני ובעל יסורין והן המטרידים אותי ולא יתנוני השב רוחי, ושמעתיא בעיאי צילותא וכח אמיץ לעסוק בה כראוי.

והנה על חמשה כתות אלו בא רבי טרפון כמתלונן על כל כת מהן.

ועל הכת הראשונה אמר, **היום קצר** - לומר איני אומר לך אולי לא יגיעוך עד זקנה ושיבה, כי אם גם אני אודך כי ימי שנותיך שבעים שנה לא יחסרו ממך, עם כל זה להשתלם בתורה, כל השבעים שנה לאין דומים להשיג התורה. וזהו היום קצר, והוא כי ממשיל קצבת ימי שנות האדם ליזמא אריכתא, ואומר אין צריך לומר אם לא תשלים היום כי יבא שמשך בעוד יומך, כי אם גם אם תחיה כל היום בשלמות, הוא קצר להשתלם בכל הזמן הזה, ואם כן איפוא מהילדות והשחרות הבל תהביל כל טובות העולם הזה, ושים כל עמלך בתורה עד אחרי זקנתך.

ועל הכת השנייה המסתפקים בעת אחת ביום ואחת בלילה, אמר **והמלאכה מרובה**, ובידך עתות אלו יהיו כרגיר חרדל בים הגדול.

ועל הכת השלישית אמר, **והפועלים עצלים**, לומר כי גם שתורתם אומנותם כפועלים, הם עצלים, ומי בעל הבית ישמח לבו לשלם שכר טוב פעולת שכיר העושה מלאכתו בעצלות, וגם יצא בגרעון כסף הראוי לינתן לו, ומה גם עתה מי שהוא פועל למלאכת השם יתברך, כי הלא יקצוף האלהים כי יראה מלאכתו בלתי חביבה בעיני פועליה ועושים אותה בעצלות כמבזים ערכה חלילה.

ועל הכת הרביעית אמר, **והשכר הרבה**, לומר הוי מחשב גודל שכר שהוא שמור לך לעולם הבא אם היית נזון בצמצום ועושה עיקר מייגיעת התורה, כנגד מה שירויחו מזונותיך בהתבטל חצי הזמן להרויח טרף ביתך שיהיו מרווחים, וזהו אומרו והשכר הרבה, כלומר ולמה תשגה בני ותאבד ההרבה בשביל המועט.

ועל הכת החמישית אמר, **ובעל הבית דוחק**, לומר אל ישיאך לבך לומר כי היסורין מעכבין למודך, כי נהפוך הוא, כי ביטול התורה מביא היסורין, כי כמקרה הבעל הבית שרואה את פועליו בטלים ממלאכתם ודוחק אותם שיעשו מלאכה כל עוד שרואה אותם בטלים, גם אתה יקרך עם קונך, שעל היותך מתבטל ממלאכתו יתברך הוא דוחק אותך ביסורין, ואם כן כאשר הבעל הבית הדוחק את הפועל בטל, בקבלו הפועל מוסר

• משנת משה •

ושובו לעשות במלאכה ירפה בעל הבית ממנו, כן הוא יתברך מה שדוחק הוא למען רפיונו, על כן בשובך להחזיק בתורה יסלקם מעליך, ואם כן בראותך היסורין, חובה עליך לשוב לידיבק בתורה בכל עוז ואז יסורין בדלים ממך, כמו שאמרו ז"ל^ל העוסק בתורה יסורין בדלים ממנו, שנאמר^ט ובני רשף וכו'.

ואחרי אומרו תלונה על כל אחד מחמשת הכתות, ראה התנא כי הלא כל אחד מהן יש לו מה להשיב על תוכחתו.

והוא כי הראשון אשר עליו אמר היום קצר ולמה יניח עסק התורה עד זקנה, הלא יענה ויאמר ממקום שבאת אני משיב, כי אחר שכל השבעים שנה הם כיום קצר להשגת התורה, אם כן איפוא גם כי הייתי עוסק כל השבעים שנה שלמים בתורה לא הייתי גומר, אם כן למה איגע לבלתי השיג, ואחר שבין כך ובין כך אין המבוקש בא אל הפועל, אסתפק במועט באחרונה.

וכן השני אשר אמרת לו והמלאכה מרובה, יש לו להשיב ולומר כלום אני עוסק כי אם לקבל שכר, ואם מעט יהיה אשר אטרח גם מעט יהיה אשר יתנו לי, והנני מתפייס בכך.

על כן אמר התנא דע כי לתקן אשר יוכלו להשיב כל אחת מחמשת הכתות, הוא היה אומר תשובה על כל אחד מהן.

על תשובת הראשון שהיא שאחר כי גם בהיותו עוסק כל השבעים שנה היה יום קצר אם כן כך הוא מעט כמרובה ואניח התורה לעת זקנה, אמר אין זו תשובה, כי הלא **לא עליך המלאכה לגמור**, כלומר אם היו אומרים לך שלא יתנו לך שכר אם לא תגמור, היתה טענה לומר כיון שבין כך ובין כך איני גומר, גם אסתפק במועט לעת זקנה, אמר לא עליך המלאכה לגמור רק להגות יומם ולילה, ולכן כל מה שתמעט מלעסוק בה יהיה בכ חטא.

ועל תשובת השני לומר למה יאשימני אם לא אלמוד רק עת אחת, הלא גם אני איני שואל שכר יותר מלמודי, לזה אמר **ואי אתה בן חורין להבטל**, כלומר עבד אתה, והאם יאמר עבד לרבו לא אעבדך רק עת אחת ביום ועת אחת בלילה, לא יתכן כי אם כל היום וכל הלילה.

והנה גם השלישית היתה יכולה להשיב לומר מה לי עוד מלהיות תורתני אומנותי ולמה יוכיחני בעצלות, על זה אמר **אם למדת תורה הרבה** וכו', הלא עליך שתורתך אומנותך אין תלונת התנא, רק על תועלתך למה תפסיד שכר הרבה, כי אם לא התעצלת

לה. ברכות ה א. זל. איוב ה ז.

• משנת משה •

ולמדת תורה הרבה יתנו לך שכר הרבה, ולמה תאבד טוב הרבה בהתרשלותך אחר שבין כן ובין כך תורתך אומנותך.

והנה הכת הרביעית שאמר ר' טרפון עליה והשכר הרבה שעל כן לא יתבטל מהתורה למען יהיו מזונותיו מרווחים פן יאבד הרבה בשביל מועט של העולם הזה, הנה היתה יכולה להשיב ולומר איך אחשב שכר העולם הבא כנגד שכר מה שאני מרחיב מזונותי ואפסיד המרובה במועט, והלא אני מהעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, על כן על תשובה האפשרית הזאת אמר ונאמן הוא וכו', לומר גם כי אתה לא תעבוד על מנת לקבל פרס, הלא הוא לא יבצר ממנו שישלם לך שכר פעולתך, וזהו ונאמן הוא בעל מלאכתך וכו', ואם כן צא וחשוב על פי האמת כי שכר ינתן לך איזה גדול מה שתרויח פה או מה שינתן לך אם צמצמת מזונך לבלתי התבטל מלמודך כלל.

וגם הכת החמישית שעליה אמר ובעל הבית דוחק, הנה היתה יכולה להשיב ולומר הלא אמרת לי כי לא אמונע מהלמוד על היסורין כי נהפוך הוא כי על הבטול תורה באין היסורין, איך יתכן זה כי הלא נגד פני שזולת העדר עסקם בתורה גם הם רעים וחטאים לה' ולא יסורין ולא שבט אלוה עליהם, ואני הגבר ראה עוני בשבט עברתו על התבטלי מעט מהלמוד, על זה אמר גם זו אינה תשובה, כי הלא ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, לומר מתן שכרן של צדיקים כמוך הוא לעתיד, אך לא של רשעים כי אם בעולם הזה, כלומר ובזה אל תתמה על החפץ למה באו עליך היסורין ולא על הרשעים, כי הלא הם מתן שכרן פה ואתה בעולם הבא, ועל כן צריך תנכה פה אשר חטאת גם כי מעט יהיה. (ויקרא יד א-ג)

פרק שלישי

• משנת משה •

א. ועשו את האפוד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חושב.

רמז באומרו זהב ותכלת וכו', כי להיות זה ראשון שבבגדים של כהן גדול ירמזו בו ענינו. והוא, כי

מצוה על כל הכהנים להעשירו כמו שאמרו ז"ל^א גדלהו משל אחיו, וכעובדא דסתת^ב. וזה ירמזו באומרו ועשו את האפוד זהב, שיעשירוהו. ושמה תאמר הלא טוב היה יהיה דל נכנע כי הלא יתגאה ואיך תקובל תפלתו וכפרת עבודתו על ישראל. לזה אמר ותכלת, כי יתן אל לבו שעתיד ליתן דין לפני הנמשל לתכלת שדומה לכסא הכבוד^ג הוא מדת הדין הרפה. ואם יתחזק, יזכור מדת הדין הקשה הוא האודם וזהו וארגמן. וגם יזכור לאן הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה, כמפורש אצלנו במקומו, שהוא שאם יזכה יהיה עפר, ואם לאו רמה ותולעה, וזהו תולעת אם לא יזכה, ואף אם יזכה יהיה לפחות שני שישתנה לפחות שיהיה עפר. וגם יכנס בקבלת עול תרי"ג מצות, וזהו ושש. כי משמעו ששה, והוי"ו ששה הרי י"ב, והשני שיני"ן הם ת"ר הרי תרי"ב, והתיבה הרי תרי"ג, זה הוא בבחינת המעשה. ואם יחשוב מחשבה לעשות כל מצוה מהן אשר הקב"ה מצרפה למעשה, נמצאו התרי"ג שתי פעמים, קבלת המחשבה בהן וקבלת המעשה. וזהו משזר מעשה חושב. שמה שאמר ושש שהוא תרי"ג יהיה משזר שהוא כפול ע"י מעשה חשב שהוא מעשה המחשבה. או יהיה אומרו חושב על הכוונה שבמחשבת העושה. והכל עולה אל ענין אחד. (שמות כח ו)

עוד יבואר

רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וזה אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה

א. יומא יח א. ב. תוספתא יומא א ו וז"ל, מצות כהן גדול להיות גדול מאחיו בנוי בכח בעושר בחכמה ובמראה, אין לו מנין שיגדלוהו אחיו שנאמר והכהן הגדול מאחיו שיגדלוהו אחיו. אמרו עליו על פנחס איש חבתה שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אחריו גוברין ואמרכלין, מצאוהו כשהוא חוצב ומילאו עליו את המחצב דיגרי זהב. אמר רבי חנינא בן גמליאל לא סתת היה והלא חתנינו היה ומצאוהו כשהוא חורש כמה שנאמר באלישע שנים עשר צמדים והוא בשנים העשר. ג. מנחות מג ב.

וּלְפָנַי מִי אַתָּה עֲתִיד לִתֵּן דִּין
 וְחֲשֹׁבוֹן. מֵאֵין בָּאתָ מִטְּפֶה סְרוּחָה.
 וְלֹאֵן אַתָּה הוֹלֵךְ לְמָקוֹם עֶפְרָרָה
 וְתוֹלְעָה. וּלְפָנַי מִי אַתָּה עֲתִיד לִתֵּן
 דִּין וְחֲשֹׁבוֹן לְפָנַי מִלֶּךְ מַלְכֵי
 הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא:

• משנת משה •

לו מאד. והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים. והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם.

הנה יותר היה צודק יאמר פן

ישיב את העם כו', ולא יאמר ולא ישיב שמורה שהוא ענין נוסף היזק על ריבוי הסוסים. ב - על דרך זה באומרו ולא יסור לבבו, שהיה לו לומר פן יסור לבבו. ועוד שהראוי יאמר ולא יסירו. ואם על האשה אשר יוסיף על השיעור, או על כל אחת ואחת, היה לו לומר ולא תסיר. ג - מה היה שבאומרו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד לא אמר שום טעם. ד - אומרו והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב כו', כי הלא גם צוויים ראשונים כשבתו על כסא ממלכתו הם, ולמה לא נאמר רק עתה. ה - אומרו מלפני הכהנים הלויים, מה ענין כהנים הלויים בזה. ו - אומרו והיתה עמו, בלשון נקבה, ואומרו וקרא בו לשון זכר. ז - אומרו למען ילמד ליראה, איך בהיות הספר עמו לומד ליראה. וגם אומרו לעשותם היא מלה יתירה. ח - אומרו לבלתי רום לבבו, כי הנה אמר טעם אחד למען ילמד ליראה, ועל כן באומרו טעם שני היה לו לומר ולבלתי רום לבבו בוי"ו.

אמנם הנה על משנת עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, כתבנו כי שלשה דברים פורקין מעל האדם עול מלכות שמים ומאבדים אותו, אחד - התנהגו אחר תאוות גופו כמשגל ומותרים מאכלות. שנית - התנהג בגאווה. שלישית - בלתי התנהגות בתמימות כי אם במזמות וחקרי לב עד יהיה עדי אובד. ועל שלשתן הזהיר, על האחד - דע מאין באת מטפה סרוחה, ואם כן לא טוב תהיה איכותך כאשר תמשך אחר החומר מן הדבר אשר נעשה החומר ממנו, כי כל דבר חוזר אל שרשו. ועל השנית אמר - ולאן אתה הולך למקום עפר כו', כלומר ואם כן איך תתגאה ולא תהיה מאד שפל רוח כי תקות אנוש רמה. ועל השלישית אמר - ולפני מי אתה עתיד ליתן דין כו', היודע מצפוני חקירות לבך.

ובזה נבא פה אל הענין, והוא כי שלשת הרעות האלה מפסידים את כל האדם, מה גם עתה את המלך, כי הפסדו לא לבדו יהיה כי אם גם את כל העם אשר תחת ממשלתו.

• משנת משה •

וזה מאמר הכתובים רק לא ירבה לו סוסים שהם מקנים בו גאווה, ולא בלבד תמשך לו רעה מזה, כי אם גם ימשך עון אחר לעמו, והוא כי ישיב את העם מצרימה למען הרבות להם סוס, כי משם מוצא הסוסים, וזהו ולא ישיב את העם מצרימה כו'.

וגם לא ירבה לו נשים, שהוא המשך אחר תאוות החומר שהוא הדבר השני. ועל הדבר השלישי אמר ולא יסור לבבו, והוא לימוד רבותינו ז"ל^ל כי עבירה גוררת עבירה, וכבר כתבנו במקומו כי הכח טמא הנעשה בעון אשר הוא רוח חיים, הוא הגורר עון כיוצא בראשון, כי מעשה העון אין בו ממש ואיך יגרור עון.

ונבא אל הענין, אמר לא ירבה לו נשים שהוא לאו אחד, אמר כי זולת המשך אחר התאוות יש רעה שלישית, והיא כי עברו זה הלאו הנזכר, זה הלאו יסיר לבבו גם מהיות אוהב את ה' בכל לבב, עד היות סר ממנו והולך אחרי אלהים אחרים ככתוב על שלמה. והוא כי הנמשך אחר תאוות החומר סר מהמשך אחר הנפש באהבת נשים, ואחר החילו לסור לבבו מאחרי ה' גורם לו גם לסור לבבו ממנו יתברך ללכת אחרי אלהים אחרים, שגם זה על ידי כן נקרא זנות, וזהו לא יסור, כי עון ריבוי הנשים יביאך לסור מאחרי ה', וזהו לא ירבה לו כו' ולא יסור הלאו הנזכר לבבו כו', כי יפתנו ללכת אחר שרירות לבו באמונות כאשר פתהו בתאוות, וזהו הדבר השלישי.

ומן הטעם הזה גם הוא, גם כסף וזהב לא ירבה לו מאד, והוא מאמר שלמה על העושר^ה ופן אשבע וכחשתי ואמרת מי ה', שהוא לכת אחרי מזמות לבו לפי שכלו.

ואחר הזהירו בשלשה דברים שבא לידי עבירה, בא לומר איך יתעטר בשלשה כתרים על ידי תורה, ובה יקנה גם כתר שם טוב, שלא בלבד יפרוש מהדבר המזיק כי אם גם יבחר ויקרב הדבר המאשרו ומרבה לו חיים וטובה בעולם הזה ובעולם הבא. והוא כי והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו כו', וענין הכתוב בהזכיר מאמר רשב"י^י שאמר כי שלשה כתרים הם, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, ולפיכך כתיב זר בארון ומזבח הקטורת ושולחן. עוד אמר^ל ולמה בכולם כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו, ללמדך שכל הזוכה לתורה זוכה לכולן, כמבואר מאמר זה אצלנו פרשת תרומה בס"ד. הנה כי הזוכה לתורה זוכה לכולם, כי בתורה מלכים ימלוכו^ה מאן מלכי רבנן^ט, וכמו שכתוב אצלנו בביאור משלי, כי תלמיד חכם מולך אף בעליונים כענין שמש בגבעון דום, וכמה נסים ונפלאות הנעשים על ידי חכמי ישראל עד אין מספר, כי כחות עליונים משועבדים אליהם ואין מלכות גדול מזה. וגם כתר כהונה, כי הלא כהן, ה' הוא נחלתו, ותלמיד חכם הוא נחלתו של ה', כמו שאמרו רבותינו ז"ל^כ על פסוק^כ וממתנה נחליאל ומנחליאל

ד. אבות ד ב. ה. משלי ל ט. ו. שמות רבה לד ג. ז. שם. ח. משלי ח טו. ט. גיטין סב א. י. יהושע י יב. יא. עירובין נד א. יב. במדבר כא יט.

• משנת משה •

במות, כי התורה שניתנה במדבר, בעסוק בה האדם נחלו אל, כי זה יותר מהכהונה, כי אשר לו כתר כהונה ה' הוא נחלתו, ותלמיד חכם הוא נחלתו של האל, והיא המעלה העתידה לישראל כדבר שנאמר⁷ ונחל ה' את יהודה חלקו כו'.

ונבא אל הענין, אמר והיה כשבתו כו', לומר הנה ראוי לו שיקנה על כתר מלכות אשר לו גם כל שאר כתרים וכתר שם טוב העולה על גביהן, והוא על ידי התורה, וזהו אומרו והיה כשבתו על כסא ממלכתו שיש לו כתר מלכות, כן יהיו לו שאר כתרים, שהיא ראשונה כתר תורה, שהוא כי וכתב לו את משנה התורה הזאת, שעל ידה גם כתר כהונה יש לו כמו שכתבנו מרשב"י שהזכיר לתורה הוא כאילו זכה לכולן, והראיה כי אפילו ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ⁷. וזהו אומרו וכתב לו כו' על ספר מלפני הכהנים הלויים, כלומר כי מעלת התורה הנזכרת היא מעלה אשר היא מלפני הכהנים, שהוא דבר מלפניהם קודמת וגדולה על הכהונה. והלא תאמר למה תגדל כתר התורה על הכהונה, וגם תנתן גם למלך לכהן גם הוא, לזה אמר הלויים, לומר שהוא על כי הכהונה לא השיגה הכהן על ידי בחירה, כי אם באה להם מהיותם לויים משבט לוי, וזהו הכהנים הלויים והזר הקרב ימות, הנה שקנה כל שאר כתרים, והלא כולם אינם כלום אם אין כתר שם טוב שעולה על גביהן, לזה אמר והיתה כו', לומר אשר אמרתי שיהיה לו הכתר תורה אינו שיקח הספר אצלו בלבד ויקרא בו לעתות הפנאי, שאם כן לא תהיה לו כתר תורה, רק שילמד החכמה ותהיה בקרבו, וזהו והיתה כלומר התורה הזאת עמו בקרבו, שיהיה תלמיד חכם ולא שתהיה בספר בלבד כי אם עמו ממש, וגם וקרא בו בספר הנזכר אחר שהתורה עמו.

ומה שאמר והיתה עמו, שהוא שימלא כרסו מן הגמרא הוא על שני טעמים, אחד שאם לא כן לא תהיה לו מורא שמים, כי אין בור ירא חטא¹⁰, וזהו למען ילמד שהוא הגמרא שימשך מזה ליראה את ה'. שנית, על כי תלמוד מביא לידי מעשה, וזהו לשמור כו' לעשותם, שעל ידי מה שילמד שהוא התלמוד יבא לעשותם, כי התלמוד גדול שמביא לידי מעשה¹⁰, נמצא שעל ידי כן בא לידי מעשה כל המצוות הוא כתר שם טוב.

וריבה באתין באומרו לשמור את כל כו' ובאומרו ואת החוקים כו', לומר גם שהוא משמרת למשמרתם, באופן שאיש כזה קנה שם טוב, נמצא שזכה עם כתר מלכות גם לכתר תורה ועל ידה ליתר כתרים וכתר שם טוב העולה על גביהן כמדובר. (דברים יז טז-ט)

יג. זכריה ב טז. יד. הוריות יג א. טו. אבות ב ו. טז. מגילה כו א.

• משנת משה •

עוד יבואר

אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק. אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי. ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים¹.

גם עתה אחר החרבן שאין קרבנות, אנכי שהייתי מוחל לך בקרבנות, אנכי הוא גם עתה בלי קרבנות. וקל וחומר הדברים, כי הפשעים שאין קרבן מועיל להם מוחה אותם למעני, כל שכן שחטאתיך שהיו מתכפרים בקרבן, שלא אזכור אותם.

ושמא תאמר במה יכופרו, אחר שגם קרבנות אינם, ולא עוד אלא שאפילו לא תזכור. הלא הוא בזאת שתהיה תשובתם שלמה, והוא שתזכרני מה שתתעתד שיבא זמן שנשפטה יחד שהוא אחר מותך, כי בהזכירך זה תרעד ותשוב תשובה שלמה. והוא זמן שאומר לך ספר אתה למען תצדק. והוא, כי כן הוא שמלמדים אותו כל התורה ומשפטים ומזכירים לו מעשיו, ושואלים לו העושה כך וכך מה משפטו, ונותן את הדין, ואחר כך אומרים לו הלא אתה הוא אשר עשית, ונפשו מספרת כל מעשיו הרעים אשר עשה. והוא מאמר התנא באמרו **אתה עתיד ליתן דין וחשבון**, כי תחילה הוא נותן הדין, ואחר כך נותן החשבון. וזהו ספר אתה למען תצדק, שהוא זמן שאומרים לך ספר אתה וכו'.

ושמא תאמר כי העונות בטבע הם לכם, כי אדם הראשון היחל, ואחריו כל אדם ימשוך, כי ממנו חוצבתם. אינו דומה, כי הלא הוא חטא בלבד שהוא חטא קל, אך אתה פשעת, ולא בלבד אתה, כי אם ומליציך פשעו בי. והם האומרים לך אל תירא מהכשדים, זה אמר להקיף את ירושלים מים וזה להקיפה אש, עד שהוצרכתי לחלל שרי קדש. והוא מאמרום ז"ל² על פסוק³ חלל ממלכה ושריה, ששינה מינוי המלאכים לבל יועיל השבעתם, וזהו ואחלל שרי קודש. והיה סיבה שואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים, ואין להם פשע גדול מזה. ומדבר כל זה על מה שאחר החרבן, שכל זה כתוב אחר פסוק למענכם שלחתי בבלה, שהוא אחר החרבן. וכן כל הנחמות הם על החרבן, שאומר⁴ נחמו נחמו על החורבן שעדיין לא היה. (ויקרא א ו)

עוד יבואר

מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך. הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו. נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד נשבע להרע ולא ימיר. כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם.

יז. ישעיה מג כה-כח. יח. איכה רבתי ב ה. יט. איכה ב ב. כ. ישעיה מ א.

• משנת משה •

הנה מפורסם בדברי רבותינו ז"ל^{כא} שהקב"ה עושה צל וחופות לצדיקים בגן עדן, וקראו אהל כי החופה מאהלת עליו כאהל, ואמר דוד כמגדיל הזכיות שצריך להשיגו, ואמר מי יגור באהלך, כלומר מי ומי יהיה הזוכה לכך שיהיה גר שם עד בא התחיה, ולא יצטרך להתגלגל, וישכון אחר כך בירושלים בהר קדשך בגוף ונפש.

הולך תמים ופועל צדק כו' - משיבה רוח הקדש ואומרת אל תהי מפליג הדבר, כי הלא בקלות וכמעט בשב ואל תעשה יושג, כמבואר אצלנו בספר רב פנינים בס"ד, כי יותר טורח צריך להשיג גיהנם מלהשיג גן עדן, כי להשיג גיהנם אם דרך משל חמד יופי אשה בלבבו, לא ינום ולא יישן ולא ינוח, ויקום בעוד לילה סובב סובב הולך בשוקים וברחובות, ואם ירגישו בו השומרים יתחבא לברוח וירדפוהו, מנוחה ידריכוהו, ואם ימצאוהו יכוהו יפצעוהו מכות אכזריות, ובקר יאמר מי יתן ערב כי לא ימיש מלשוב לאולתו בנשף בערב יום מחר בפחד לילה במחשכים ומהמורות כל יראה וכל ימצא, עולה במעלות דרך גגות ומפיל עצמו מלמעלה למטה אם מגבוה יראהו, וילך בצור יטמן בעפר מפני פחד הרואים את קלונו, ובהגיעו עד שערי מות בית האשה אשר חמד, אז יחרד מאשר ישית עליו בעל האשה מארבים ובפגעו בו הוא ימיתנו כי קנאת חמת גבר ולא יחמול, ואם ירגיש ברוח יברח ויפול באחת הפחתים ומהמורות כל יקום, ואם יטמן באחד הבורות וימצא טמון בבור אוי לה לאותה בושה.

ועל הדרך הזה בחמדת ממון, אם יראה גנב וירוץ עמו לחתור בחושך בתים כי לבו יתר ממקומו פן במחתרת ימצא ויתלו אותו על עץ, ואם לא יתפשוהו להייתו קל ברגליו ירוץ וייגע ילך וייעף עד ימאס חייו, ואם פעמיים שלש ימלט נפשו סופו ליפול. וגם אשר אומנותו רכילות ולשון הרע, בהמצא בדאי יקבוהו לאום ויהיה לבוז, ואלו ואלו יכירו רעתו יבקשו נפשו.

וההיקש בגוזל וחומס במשאו ומתנו, כי יהיה איש ריב ואיש מדון לכל הארץ ומפניו לא יחשכו רוק.

הן אלה דרכי ירשי גיהנם כי לא ישיגוהו כי אם בעמל וכעס רב מאד. אך החפץ לירש חיי העולם הבא, בשובה ונחת יירשנו כמעט בשב ואל תעשה, כי ישית לבו לבלתי הקפיד בשום דבר, וינוח מעשות רע, וכי תבא מצוה לידו יעשנה בתמימות לב, וכיר כי בא מטפה סרוחה ושהוא עתיד להיות רמה ותולעה כי בזה לא יבא לידי עבירה, הנה זה יורש עולם הבא.

והן הנה דברי רוח הקדש, אל תיקר בעיניך לגור באהליו יתברך ולשכון בהר קדשו, כי כמעט הוא בשב ואל תעשה, והוא כי ארבעה המה חלקי כל שלימות האדם, האחד

כא. בבא בתרא עה א.

• משנת משה •

מצוות עשה, שנית מצוות לא תעשה, ותתחלק לשלשה, אחת גאווה, שנית תאוות גופניות כזמה וייתורי מאכלות, שלישית חמדת ממון, וכולן קלים למסתכל בהם.

על מצוות עשה אמר הולך תמים בלתי מהרהר, בין אם יתנהג הוא יתברך עמו במדת רחמים בין בדין, בין אם יראה צדיק ורע לו רשע וטוב לו, וגם לבלתי דון את חברו לכף חובה וכיוצא באלה, והוא דבר נקל לקבל תמימות בלב בשב ואל תעשה, וטוהר לב זה יהיה לו בין במחשבה לבדה כאמור, וזהו הולך תמים, בין במעשה, כי בעשותך פעולה מה, לא תכוין שום פְּנִיָּה, כי אז תהיה פועל צדק, והוא הנודע מחכמי האמת, כי העושה מצוה נעשה מלאך, נמצא שהוא פועל ועושה אותו, כי כאשר המצוה זכה מפניה רעה או מהיותה באה בעבירה נמצא פועל צדק, וזהו ופועל צדק.

וכן בדבור יהיה בטוהר לב, וזהו ודובר אמת בלבבו. נמצא כי בהעדר עמל עיונים להתנהג רק בתמימות הוא משתלם במחשבה ובדיבור ובמעשה בלי לאות. ולא אמר בלבו כי אם בלבבו שכולל השני יצרים, לומר שכל כך הושרש לדבר אמת שבדבר אמת אין יצרו עוקצו, אלא אדרבא גם הוא חפץ בדבר, וזהו אומרו בלבבו ולא אמר "בלבו" שהוא על שני יצרים יצר הטוב ויצר הרע, ששניהם מסכימים בדבר, כמאמרם²² על אברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו נאמן לפניך²³ שהוא גם את יצרו. והקדים מעשה לדבור יען שבמעשה האמור כולל גם דבור של עסק התורה.

לא רגל על לשונו וכו' - אמר הלא אמרתי לך שלשה דברים הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו, על השלישית דסליק מניה ודובר אמת בלבבו אמר לא רגל וכו', והוא שיקרה שכל כך הושרש איש לדבר אמת עד שלפעמים לא ישית לב אם באמת שידבר שלא במתכוין הולך רכיל ומלשין איש אל זולתו, כמספר לתומו מה שעשה לו רעהו על דבר אמת, וזהו לא רגל על לשונו כלומר על לשונו אפילו דרך הרגל לשונו שלא מלבו, כי תמיד עיני לבו ומעייניו באמת שידבר זהירות בל יהיה דבר רכילות או לשון הרע.

ועל מה שאמר ופועל צדק - אמר, אך בזאת שלא תהיה מצוה הבאה בעבירה, שלא עשה כבר לרעהו רעה, שאינו נותן צדקה ממה שגזל, שנמצא בלתי פועל צדק, שהוא ממה שעשה לרעהו רעה.

או יאמר לא עשה לרעהו רעה - שלא נתן צדקה באופן שעשה לרעהו רעה, והוא שלא היה רוצה שיתן ולא יתנו אחרים, ונותן בכונה שלא ישאיר מקום לרעהו לזכות גם הוא, כי זה עושה לרעהו רעה, שעינו רעה בשל חברו לבל יתעשר בתתו גם הוא, כענין²⁴

כב. ירושלמי סוף ברכות. כג. נחמיה ט ח. כד. תענית ט א.

• משנת משה •

עשר בשביל שתתעשר. או תופס לבעל חוב בטוהר לב לעשות שתי מצוות עם החייב שיפרע לבעל חובו ועם המלוה שיקבל מעותיו, ולפעמים הוא במקום שחב לאחרים ועושה להם רעה. או הבא בהרשאה שמטיב למשלחו, ונקרא¹² אשר לא טוב עשה בתוך עמיו.

ועל אומרו הולך תמים - אמר, אך בזאת שלא לתום לבו לא יראה נגעי קרובו ולא יראה לו חובה בתום לבו, כי אם ימחה בידו, ולא ישא חרפה עליו מהרואים ויחשדוהו למחפה עליהם, [וז"ש וחרפה לא נשא על קרובו].

נבזה בעיניו נמאס וכו' - אחר אומרו איך בטוהר לב דבר קל בלי עמל ישתלם במצוות עשה, אמר עתה כי גם במצוות לא תעשה ישתלם בנקלה בהביט אל מהותו בלבד, והוא מאמר התנא **הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת כו'**, והוא מאמרינו בביאור המשנה, כי לבטל הגאווה, הוא הסתכל אל סופו כי הוא עפר רמה ותולעה ובמה יתגאה, ועל זה יאמר פה **נבזה בעיניו**.

ועל ענין זמה ויתר תאוות הגוף כי לא יהיו טובים מעשיך בתאוות הגוף מאשר נתהוה הגוף ממנה, ועל זה אמר **נמאס**, שיהיה נגד עיניו בואו מדבר מאוס.

ולבל ימושך מהיותו נבזה בעיניו שגם חבירו יהיה גם הוא נבזה בעיניו, כי גם הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה כמוהו, לזה אמר **ואת יראי ה' יכבד** שיהיו בעיניו מכובדים בעיניו, שבכל אחד יחשוב שמא הוא מאותם שהם שלמים, כרבי אלעזר בר' שמעון¹³ וכרבי אחאי בר' יאשיה ודומיהם.

ולמה שאם יהיה בעיניו נמאס כי בא מטפה סרוחה, ימשך שאם יקרנו כמקרה בעז או כמקרה יוסף באדונתו, שלא יקפיד לעשות הדבר, באומרו כי לא יחשוב ה' לו עון, כי במה נחשב טיפה סרוחה שיקפיד הוא יתברך עליו, ויהי נא הוא כאחד השקצים ורמשים שאין בפעולתם חשבון, לזה אמר שלא יעשה כן, כי אם אדרבא יעשה כבעז שנשבע ליצרו¹⁴, וזהו **נשבע להרע** להסיר תאותו ממנו, שהוא להרע והכניע גופו, **ולא ימיר**, ואין זה רק שאם בבחינה אחת נבזה בעיניו, בבחינה אחרת מצד הנפש חשוב, ויודע כי אינו כיתר בריות שמטפה סרוחה, כי הוא עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ואינו כבעלי חיים שלא יחשיבם ה' לכך, והוא הדבר השלישי שאמר התנא ודע לפני מי אתה עתיד כו'.

או יאמר נשבע להרע כו' - כי כל כך נבזה בעיניו נמאס, שאם נשבע לצום להתענות על אשמת דבר, ולא ימיר ללוות תעניתו ליום אחר לחוס על גופו, כי אם למה שהוא נבזה בעיניו נמאס, לא ימיר יום ביום לחוס על חולשתו.

כה. יחזקאל יח יח. כו. בבא מציעא פד ב. כז. רות רבה סוף פרשה ו.

• משנת משה •

ועל חמדת הממון אמר - כספו לא נתן בנשך כו', והנה זה העדר עבירה רבה וחמורה היא, ומה שבח הוא.

אך הנה תלמיד חכם מותר לתת יותר לחבירו שכמותו, שהרי ידעו חומר הרבית ומתנה הוא נותן^כ, על זה אמר **כספו לא נתן בנשך**, שלא נתן אפילו בכונת מתנה. ולדעת האומרים שלא הותר לתלמיד חכם רק בדברי מנות ומאכל, אפשר זה דקדק באומרו כספו לא נתן אפילו בדרך מתנה, אך לא ענייני מאכל. **ושוחד על נקי** אפילו בשכבר יצא נקי מלפניו בדין, **לא יקח** עליו שוחד מאוחר.

הנה עושה אלה לא ימוט לעולם, כי לא יוכל לו יצרו, ויבטח יגור באהלי ה' וישכון בהר קדשו יתברך. (תהלים טו)

עוד יבואר

לא לנצח יריב ולא לעולם יטור. לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו. כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו. כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו. כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו. כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ. כי רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו. וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים. לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו לעשותם.

יהיה שיעור הכתובים מעין הקודם, על פי הקדמתנו כי הדנין ומסגפין את האדם בגיהנם הם החטאים והעונות, שהם המלאכי חבלה קטיגורין הנעשים מהם כמדובר.

ונבא אל הענין, אמר דוד אל תדאגי נפשי על היסורין שעלי, כי הלא אם יראה שהוא יתברך מריב אתי ביסרה אותי אז טוב לי, כי על ידי כן לא לנצח שהוא בעולם הנצחי יריב, כי אם בעולם הזה בלבד, ואילו היה מטיב לי פה פירות מעשי והיה שומר אצלו עונש אשמותי, לא לעולם יטור וישמור אותו, כי הלא באותו עולם ייסרני בגיהנם, על כן טוב לי לנכותם פה ולהתענג בדשן שם. כי אשר אמרתי לא לנצח יריב, דעי איפוא מה טוב להתייסר פה מהתייסר שמה, כי הלא לא כחטאינו ועונותינו הם המלאכי חבלה הנעשים מהם המסגפים את עושיהם בגיהנם עשה לנו וגמל עלינו, שפה במה שייסרנו יה בעולם הזה כי חלקנו ה' הוא וייסרנו ברחמים.

ואשר אמרתי לא לעולם יטור שאם ייטיב לנו פה ויאכילנו פירות מעשינו פה, סוף סוף נתייסר בעד אשמותנו באותו עולם, דעי לך כי הנה זה טוב לנו, כי כגבוה איכות שמים על הארץ כן גבר ויתעלה חסדו הוא פירות מעשינו על יראיו, כי תחת טובות העולם הארצי יתן לנו טובות שמימיים רוחניים.

• משנת משה •

ולא עוד אלא שעל ידי ייסורי העולם הזה, כרחוק שיש בין מזרח למערב כי זה מתחיל להאיר והולך ואור ומתגדל וזה מתחיל להחשיך עד יהיה חושך אפילה בעצם, כן הרחיק ממנו על ידי יסורין את פשעינו. והוא, כי מעת התחיל אדם לפשוע שהם מַרְדִּים הלא בדרך טבע יהיה הולך ומתפקר עד אין קץ לאפילת רשעו, ועתה על ידי יסורין מתחיל לשוב מהפשע מעט מעט, עד קבל היסורין מאהבה בתשובה שלימה, עד עשות מהפשע זכות ואור, נמצא עושים יסורין מהדומה למערב שידמה למזרח, והוא מאמר ר' שמעון בן לקיש כי השב מאהבה זדונות נעשים לו כזכיות^{טז}.

ועוד טענה אל בחרו יתברך לישראל היסורין בעולם הזה מייסורי גיהנם לנכות עון, כי הלא כרחם אב על בנים ריחם ה' וכו'. והוא, כי כרחם אב הוא אברהם ששאלו הוא יתברך מה היה חפץ לבניו גיהנם או מלכיות, ובירר לנו את המלכיות^ל, שהוא כי טוב לגבר צרה בעולם הזה מבאותו עולם, כן ריחם ה' על יראיו, שגם הם בנים כמה דאת אמר^{לא} בנים אתם לה', ויבחר לישראל יסורין בעולם הזה תחת ייסורי גיהנם, ודי לנו יעשה עמנו הוא יתברך, כאשר עשה אב בשר ודם לבנים, ועם היות כי דרך אנשים לרחם יותר על בנו מעל עצמו, כאשר סופר מלסטים שהיו מכים אותו הכאות ויסורין רעים שיודה על ליסטאותו וכיחש, הביאו את בנו ואמרו ליסרו אם לא יודה, וטרם ישלחו יד בבנו הודה האב והערה למות נפשו, ואין זה כי אם שחביב לאדם בנו יותר מגופו.

כי הוא ידע יצרנו וכו', אחרי אומרו למעלה כי טוב בעיני ה' להנאת ישראל להביא עליהם יסורין בעולם הזה מלמרק אשמותם בגיהנם, ונתן טעם לדבר כמדובר למעלה, ובכלל דבריו היה אומרו כרחם וכו' ריחם ה' וכו', והלא יאמר איש כי היסורין הלא ידכאו ואין בהם דרך רחמים, לזה אמר כי הוא ידע יצרנו כי רע ומר הוא, כלומר ועל כן אלמלא היסורין היה יצר סמוך מתגבר עליו ומהוללו ומחטיאו.

ושמא תאמר הלא בלי יסורין אפשר ליתקן, והוא כי יבחר ויקרב עצת התנא לההביל אדם ערכו בזוכרו שהוא הולך למקום עפר, כמפורש אצלנו במקומו כי הולך למקום שנעשה עפר, וגם באומרו "הולך" ולא אמר "ולאן תלך" לומר שתמיד הוא הולך ומתקרב אל העשותו עפר. וכן יתן אל לבו שבא מטפה סרוחה, וכמו שכתבנו שם שאינו אומר על זמן ההזרעה, כי אם על מה שאחר שלשה ימים שגביל לכי מסרחה, כי אז נוצר הולד, מעין האפרוח ותבואת הארץ שאין מצמחת עד שמתעפש הזרע זרוע, ואם כן גם כי היצר הרע ישכיחנו הדין וחשבון כי אינו נגלה לאדם, לא יבצר מהסתכל בשתי אלה לשהחי יתן אל לבו, ומה בצע ביסורין.

כט. יומא פו ב. ל. בראשית רבה מד כא. לא. דברים יד א.

• משנת משה •

לזה אמר, כי הנה ידע הוא יתברך כמה כח יצרנו שמחטיאנו, עם היות זכור לנו כי עפר אנחנו, שהוא "ולאן אתה הולך למקום עפר", וגם שאינו רחוק, כי אם שאנוש כחציר ימיו שהוא מה שרמז התנא באומרו "אתה הולך" ולא אמר "תלך" כמדובר, וגם שיהיה לנו זכור שכציץ השדה שאינו צץ רק אחר התעפש הזרע, כן אנוש אינו נעשה רק אחר היות הטפה סרוחה שהוא מאמר התנא "מאין באת" וכו', ואמר כי הוא יתברך ידע יצרנו כי מר, עם היות זכור אצלנו מה שאמר התנא כי עפר אנחנו ושבאנו מטיפה סרוחה, עם כל זה כח היצר הרע ידע ה' כי רב הוא להחטיאנו אלמלא היסורין. כי רוח עברה בו ואיננו וכו', אחרי אומרו כי טוב לגבר יסבול יסורין בעולם הזה ונתן טעמים לשבח, אמר עתה עוד טעם אחר, והוא כי על ידי היותו מדוכא ביסורים עוד לו טובות אחרות, א - כי לא יהיו לו הרצובות במוותו, כי אם רוח ה' עוברת עליו ומיד בלי צער כמתדבק ברוח ה' ואיננו. ועוד שלא יצטרך להתגלגל פעמים אחרות כמאמר חז"ל, כי אפשר שעל ידי יסוריו מירק הכל ויגוח ויעמוד לגורלו לקץ הימין, וזהו ולא יכירנו עוד מקומו הוא העולם הזה שהיה בו, כלומר עד התחיה, כי אז יבוא זך אשר לא יכירנו מקומו, כי יהיה זך למעלה מאיכותו אשר היה בעולמו מתחילה, באופן לא יהיה ניכר למקומו.

ויעוד הטבה אחרת, והיא כי וחסד ה', הוא פירות מעשיו שהיה ראוי יאושר בארץ בהם, עתה יהיה אור רוחני נוסע מעולם ועד עולם על יראיו עצמם, כי החסד שהיה להם לקבל בעולם הזה יהיה עליהם בעולם הבא, וזולת החסד שהוא פירות מעשיהם, גם בתורת "צדקה" זולת פרי מעשיהם, ייטיב ה' לבני בנים, בהיותם שומרי בריתו מלטמאו, שאם לא כן אנדרלמוסיא באה והורגת גם רעים וטובים^ל, וגם שנוסף על (העדר) שמירת הברית לא יעשו מצות עשה בעצם, כי אם היותם זוכרי פקודיו בכונת עשותם, מספיק לעשות צדקה עם בני בניהם. (תהלים קג ט-יח)

א-ב. וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני

ב רַבִּי חֲנִינָא סֶגְן הַכֹּהֲנִים אֹמֵר. הָיִי
מְתַפַּלֵּל בְּשִׁלּוּמָה שֶׁל מַלְכוּת.
שְׂאֵלְמָלָא מוֹרָאָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ
חַיִּים בְּלֵעֹז:

הכפרת אשר על הארון ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת.

• משנת משה •

והנה ממאמרו יתברך כי בענן אראה על הכפורת ילמדנו דעת כמה וכמה מורא כפולה ומכופלת מן המקום עלינו, כי אהרן קדוש ה' בכל קדושתו הוזהר בל יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות, יען כי שם כבוד אלהי ישראל בעב הענן, ומי לא יירא לעמוד לפניו יתברך באמת, באמור אם אהרן בחיר ה' לא נתנו יתברך לעמוד לפני שכינתו, ואיך נעמוד אנחנו, כי מה אנו הבל נדף לפני גדולתו יתברך, כי הלא מוראו תמוגגנו כדונג מפני האש, ואנה נלך מרוחו ואנה מפניו נברח, וכל הארץ מלא כבודו, ומה גם עתה כי נחנו פשענו ומרינו, ואיך לא תאחזנו רעד ומפניו נבהל כי אלהים שופט ואל זועם בכל יום, והנה זה הדבר אשר שם לפנינו התנא באומרו ודע מאין באת וכו' ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו'.

ולבא אל ענין מאמרו נזכיר משנתו, וזה לשונה, עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, מאין באת מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

ולהבין כונת המשנה נעיר, א - כונת אומרו בשלשה, וכי מנינא אתא לאשמועינן. ב - אומרו דע, שלא היה לו לומר, שאינו דבר נעלם שיפול בו לשון הודעה. ג - למה חזר לפרש מאין באת מטפה סרוחה וכו', אחרי שהזכיר מציאותם, פירושם ידוע. ד - שהיה יכול לקצר ולומר דע מאין באת מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך למקום כו'. ה - אומרו מאין באת, כי הראוי יאמר ממה באת, כי על מהות ידבר ולא על מקום. ו - אומרו למקום עפר, שאם כיון שהקבר הוא מעפר, לא יצדק אומרו רמה ותולעה, כי אין הקבר מהם, ואם הוא כי האדם יעשה שם עפר רמה ותולעה, יזכיר החמור שהוא רמה ותולעה שמורה הפסד ועיפוש להשפיל גאותו ולא עפר. ועוד שהיה לו לומר להפך, כי תחלה נעשה רמה ואחר כך עפר. ז - למה לא מנה ארבעה, כבן עזאי במסכת כלה^ל שמוסיף על שלש אלה ולאן אתה הולך למקום חשך ואפילה. ח - שאדרבה מהקטין ערכו יוסיף לחטא, באומרו שלא יביא ה' במשפט עמו דבר מאוס ופחות כמוהו. ט - שהרי השלמות הוא בסור מרע ועשה טוב, ואיך עשה עיקר הוא מסור מרע לבד כאילו כל השלמות כולו תלוי בו. י - אומרו דין וחשבון, שהיה לו לומר חשבון לבד.

והנה דרך כלל אחשבה, כיון בדבריו לתת מסלול ודרך לפני האדם בל ישל באחד מכל חטאת האדם אשר לא תעשינה, והנה מיני העבירות יתחלקו לשלשה, א - אשר הם מסוג המשך אחר תאוות החומר. ב - גאה וגאון אשר יתגאה על זולתו ובגובה אפו בל ירוש בדרכי ה' ואין אלהים כל מזמותיו. ג - המשכו אחרי שרירות לבו באמונות זרות שיפנה אחר מחשבות לבו.

לג. מסכת דרך ארץ רבה פ"ג.

• משנת משה •

כנגד האחד אמר שישתכל בואו מטפה סרוחה ומאוסה, ועל ידי כן לא ימשך אחר החומר. כי לא יהיה טוב הפרי אשר יצא מהמשך אחר חומר מהעיקר אשר ממנו נעשה.

ועל השנית אשר הסתכלות זה לא יועיל אליו, כי יאמר גם כי מטפה סרוחה באתי למה לא אתגאה על חברי אם יש לי יתרון מה עליו, אמר שישתכל שהולך להיות עפר רמה ותולעה ואיך יתגאה בידועו זה, וידוע כי אין רמה ותולעה שולטים בצדיקים^ל אך נעשים עפר, כמועשה דרב אחאי בר יאשיה^ל, ואמר אתה הולך במקום שמה שבתוכו הוא הגוף הממלא את הקבר הוא עפר אם יהיה צדיק, כנודע כי אין הצדיק נעשה רק עפר, או הוא מקום רמה ותולעה אם אינך צדיק, באופן שלא יבצר מהיותר כשר מלהיות עפר, ואם כן אין לך להתגאות אפילו שיראה בעיניך היות בך יתרון על חבריך אפילו בצדקות.

וכנגד השלישי צוה להסתכל לפני מי אתה עתיד וכו', כי אף שהחטא הוא במחשבה ולא בפועל, מה שלא היה קשה אם היה בין איש לרעהו, הוא קשה מאד בערך [מלך] מלכי המלכים, וגם אם היה בין אדם לחברו היה אפשר להעלים ממנו מזמות לבו, מה שאין כן ממנו יתברך בוחן לב חוקר כליות, וזה רמז באומרו הקדוש ברוך הוא, כי מהיותו קדוש לא יעלם דבר ממנו. זהו דרך כלל בענין המשנה.

ונשוב לבאר בכל מלותיה קו לקו מראש ועד סוף להשיב על הנשאר מלהשיב בהערות שהקדמנו.

אמר בשלשה דברים, כיון בהזכרת המנין לחלוק על בן עזאי שחלק ומנה ארבעה, לזה אמר הסתכל בשלשה ובהן לבד תהיה מובטח שלא תבא לידי עבירה, ואילו לא מיעטו באומרו שלשה היה אפשר לחשוב שבכלל דבריו הוא גם הרביעית שהוסיף בן עזאי כאשר חשב בעל נחלת אבות ז"ל, ודחה אותה התנא, להיות שאותה הרביעית לא תורה פחיתות וגרעון האדם רק גרעון המקום שימצא בו שהוא חושך ואפילה ולא תורה על פחיתות האדם, כאשר לא יגרע גדר המרגלית בהיותה במקום גרוע או אפל, על כן לא הזכיר כי אם מה שהוא בעצמות האדם.

ואמר לידי עבירה, ולא אמר ולא תחטא או ולא תעבור עבירה. אך הוא כי הנה ידוע מאמר התנא^ל באומרו עבירה גוררת עבירה, והוא כמפורש אצלנו במקומו, כי מהעבירה נעשה מלאך רע קטיגור, וכי כח וכי שיג לו לגרור עבירה כיוצא בראשונה, כי חיוני הוא ומתחבר אל היצר הרע ויגיעת שניהם גוררת עון.

לד. עי' בבא בתרא יז א. לה. שבת קנב ב. לו. אבות ד ב.

• משנת משה •

ונבא אל הענין, אמר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא וכו', לומר אין צריך לומר טרם השתרר העבירה עליך שהוא טרם עשות אותה, כי אם גם בהיות בה כח לענותך תחת ידיה אתה לא תבא לידיה כי תרחק ממנה, וזהו באופן שלא תבא לידיה ולא תוכל להחזיק בך להחטיאך, וזהו מה שהיטיב אשר דבר באומרו אי אתה בא לידי עבירה, שהעבירה שעשית לא תבא לידיה לגרור לך אחרת.

ואמר ולאן אתה הולך, ולא אמר ואנה תלך או אתה עתיד לילך, להורות שאין המיתה באה ברגע אחד או יום או יומים, רק מתהוית מיום הלידה, וזה אומרו אתה הולך, כלומר כבר אתה הולך למות מעתה יום יום^ל. ואפשר שאומרו ולאן ולא אמר ומה אתה נעשה, רמז בלשון זה מה שאמרנו. אך הביאה לעולם היא לבד ברגע הלידה ולא אחרי כן, על כן אמר בה מאין באת, כלומר באת כבר מאז נולדת. ואומרו דע, שהוא כמודיע דבר בלתי נודע.

ומה שהוצרך לפרש אחר שהזכיר השלשה לומר מאין באת מטפה סרוחה וכו', הוא שאם היה אומר הסתכל מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון ולא היה מפרש אחרי כן, לא היה נמשך מזה שום הכנעה למסתכל בהם, כי יאמר באתי מטפה שהיא ממבחר דם האדם הבאה מהמוח וכוללת כל איבריו, ואף בצאתה מהאדם אינה מסרחת. ולאן אני הולך, לאור באור החיים, כי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ואף החומר ימשך לו עריבות ותועלת על ידי אושר הנפש. ולפני מי אני עתיד ליתן דין וחשבון, לפני ה' כי חנון ורחום הוא ויחמול על האיש החומרי שטבעו מחטיאו.

לזה אמר דע מאין באת ולאן אתה הולך וכו', כלומר צריך שאודיע לך איכות שלשת הדברים האלה למען תשכיל לבלתי תחטא על ידן, ועל כן אחר שהזכיר, בא לפרש מה היא הידיעה שמוסיף על הנראה בהן לאדם לכאורה, וזה אומרו מאין באת מטפה סרוחה, כלומר אל תשית לב אל היות הטפה מהיפה שבדם האדם ולא על צאתה מגופו, רק על עת שאתה בא ממנה שהוא כאשר תסרח במעי האשה בשלשה ימי קליטת הזרע אשר גבלו רבותינו ז"ל^ל, כי אז תסרח הטפה ויקלוט ויהיה הולד כאפרוח הנוצר בביצה, כמו שכתוב בגמרא אימת קא גביל לכי מסרח וכו', ובזה היטיב אשר דבר באומרו מאין באת ולא אמר ממה באת, שהוא לרמוז בל יאמר כי הן אמת כי מטפת הזרע הוא, אך היא מהמוח וממבחר דם האדם באדם, כי אם על עת היותה עצורה ברחם אמו אשר אז היא סרוחה ביום השלישי כמדובר. ויש סעד לזה מדברי בן עזאי במסכת כלה^ט שאמר

לז. וכתב הרהמ"ח ברות א וז"ל, כי הנגה האדם חיותו בעולם הזה אל הילוך יתייחס, כמאמר הכתוב (קהלת יב ה) כי הולך האדם אל בית עולמו, וכמאמרנו על מאמר התנא באומרו ולאן אתה הולך וכו', והוא כי יום המות מיום הולדו האדם הולך ומתמעט חיוניותו. לח. ברכות ס א. של. מס' דרך ארץ רבה פ"ג.

• משנת משה •

מאין באת מטיפה סרוחה מקום שאין העין יכולה לראות, שיאמר על עת היותו במעי האשה כמדובר.

וגם השנית, אל תתן לבך אל האושר המושג לעתיד, רק אל מהות חומרך המחטיאך, ולא אל אושר שמצד הנפש שהיא לא תחטיא את האדם.

ועל השלישית אמר, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וכו', לומר אל תשיב אל לבך כי חנון ורחום הוא ולא ידקדק עמך, כי אין לך להסתכל ענין דינו רק בערך היותו מלך שהוא מורה דין, שעל כן נזכרהו בשם מלך בעשרת ימי תשובה. וכאשר נסתגל בערך זה נתיירא מלחטוא, כי לא יוותר לנו דבר, כמו שאמרו ז"ל²² כל האומר הקב"ה ותרן וכו', וגם היותו מלך על כל מלכי המלכים והוא קדוש, כאשר ביארנו יחס שתי התארים למעלה בזה. ועל כן אמר דע מאין באת וכו', כי הידיעה תפול בזה בהסתכל אל שלשת הדברים האלו בערך שפירשם, ולא כנראה לכאורה.

ואמרו דין וחשבון, הוא מה שאמרו ז"ל²³ שמלמדין אותו כל התורה, ושואלין לו דין העבירות ועונשם, ואחר כך מזכירין לו איך עבר עליהם ומענישין אותו. הרי שתחלה אומר הדין ואחר כך נותן חשבון. והנה כל אשר הקטין ערכו הוא על החומר המחטיאו, אך מצד הנפש אין לו ערך, וזהו הזכירו כמה פעמים מלת אתה לרמוז אל מהות חומרו, ובזה נסתלקה קושיא שמינית שהזכרנו.

ועוד אפשר כיון בדבריו להשיב עליה באומרו אתה עתיד ליתן דין וכו', כלומר אתה בגופך ונפשך, כמשל החיגר והסומא שומרי התאנה²⁴, עתיד ליתן חשבון לפני מלך וכו', ואם כן לא תקטן ערכך בעיניך להתבזות כל כך שלא יהיה ממש במעשיך הרעים. **וגם** כיון באומרו לפני מלך וכו', שאינו כמלך בשר ודם המשלח מעבדיו חוקר ודורש במעשה בני עירו אם טוב ואם רע, אך הוא בעצמו הדיין ולא על ידי מלאך או שליח ישפוט.

ולא היה דעת עקביא בן מהללאל לומר כי הבריחה מהחטא הוא השלמות, רק שהוא התחלה לשלמות האדם שהוא סור מרע, ובא רבי חנינא סגן הכהנים לחלוק ולומר כי הנה עדיין אין כל זה מספיק כי אם לעבירות שבין אדם למקום, אך כל זה איננו שוה להכניע את האדם כנגד חבירו, כי לא יבצרו קנאות וחמדה ושנאה ותחרות שלא ינקה אף המקטין עצמו מלחטא בזה, על כן סמך משנת **רבי חנינא סגן הכהנים שאמר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו**, שחולק ואומר הלא דעתך שבשלשת הדברים הנזכרים שישתכל האדם, בהם ינצל מכל עבירה גם ממה שבין איש לרעהו, לא כן הוא כי אלמלא מוראה של מלכות לא יספיק הקודם. (ויקרא טז א-ב)

מ. בבא קמא נ א. מא. נדה ל ב. מב. סנהדרין צא ב.

• משנת משה •

ג-ד. בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה. הנה אמרו רבותינו ז"ל^{מג} בזכות התורה שנקראת זאת. והנה אין ספק כי לכח זכות התורה להועיל לכל דבר אמיץ, הנה אך ראוי לדעת למה ייחסה תורה זכות התורה אל דבר פרטי הזה. אך במה שפירש"י ז"ל בזאת בגימטריא ת"י, הוא מבשרנו כי ת"י שנה יעמוד בית ראשון שיבא כהן אל הקדש. והנה ידענו כי לולא עסק התורה שהיו עוסקים לא היו מאריכין להם כל כך עד שעבדו שבעה בתי דינין עבודה זרה, אך כשביטלו התורה נחרב וגלו, כי ויתר הקב"ה על עבודה זרה וכו' ולא ויתר על ביטול תורה^{מז}. ובה יתכן כיוונו כי בזכות התורה שיתעסקו בה יבא אהרן אל הקדש, כי בהתבטלם לא יבא עוד כי לא יוותר ה' עליה. ויהיה הטעם כי הלא אין לו

ג רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן אָמַר. שְׁנַיִם שְׂוִי־שְׁבִין וְאֵין בִּינֵיהֶם דְּבָרֵי תוֹרָה הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִיִּים. שְׁנַאֲמַר וּבְמוֹשֵׁב לְצִיִּים לֹא יֵשֵׁב. אָבָל שְׁנַיִם שְׂוִי־שְׁבִין וְיֵישׁ בִּינֵיהֶם דְּבָרֵי תוֹרָה שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בִּינֵיהֶם. שְׁנַאֲמַר אֲזִי נְדַבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל רַעְהוּ וַיִּקְשַׁב יְהוָה וַיִּשְׁמַע וַיִּפְתַּח סֵפֶר זְכָרוֹן לְפָנָיו לִירְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ. אֵין לִי אֱלֹא שְׁנַיִם. מִנֵּין אֶפְלוּ אֶחָד שְׂוִי־שֵׁב וְעוֹסֵק בַּתוֹרָה שְׂהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ לוֹ שְׂכָר. שְׁנַאֲמַר יֵשֵׁב בְּדָד וַיִּדַּם כִּי נָטַל עָלָיו:

ד רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר. שְׁלֹשָׁה שְׂאֲכָלוּ עַל שְׁלָחַן אֶחָד וְלֹא אָמְרוּ עָלָיו דְּבָרֵי תוֹרָה. כָּאֵלוּ אֶכְלוּ מִזִּבְחֵי מֵתִים. שְׁנַאֲמַר כִּי כָל־שְׁלָחַנֹת מָלְאוּ קִיא צוֹאָה בְּלִי מָקוֹם. אָבָל

מג. ויקרא רבה כא ו. מד. ירושלמי חגיגה א ז.

• משנת משה •

להקב"ה בעולם הזה אלא ארבע אמות של הלכה^{מ"ה}, ולכן במקום שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם, אך בהתבטלם מסתלקת אל

העליון, כי אין לו חפץ בזה ולא בבית המקדש כי היכל ה' המה^{מ"ו}. והוא מאמר התנא וז"ל רבי חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים, שנאמר^{מ"ז} ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם, שנאמר^{מ"ח} אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. אין לי אלא שנים, מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר, שנאמר^{מ"ט} ישב בדד וידום כי נטל עליו, עד כאן.

וראוי לשית לב, א - אל אומרו ואין ביניהם דברי תורה, ולא אמר ואין עוסקים בתורה. ב - אומרו הרי זה מושב לצים, איך יקרא העדר הדברי תורה ליצנות מבלי יתלוצצו בפועל. ג - למה יחס הדבר אל המושב ולא אמר הרי אלו לצים. ד - כי אין משמעות הכתוב שלא ישב בלי תורה רק שלא ישב עם לוצצים. ה - כי לא בשנים שיושבים מדבר הכתוב כי אם באחד, ולפי דרכו ילמוד משם כי אחד שיושב ואינו עוסק בתורה הוא לץ. ו - אומרו אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, כי היה לו לקצר ולומר אבל אם יש ביניהם דברי תורה וכו'. ז - אומרו שכינה שרויה, כי מה לשון שרויה הלזה, ולא אמר שכינה עמהם או שכינה ביניהם. ח - כי אין מהפסוק ראייה ששכינה שרויה, כי גם שנאמר ויקשב ה', אפשר שהוא מן השמים, כמה דאת אמר^ל ואתה תשמע השמים. ט - למה מביא סוף הפסוק. י - שיותר היה יכול לומר אבל שנים שיושבים וכו' שכינה שרויה ביניהם ומקשבת ושומעת ונכתב ספר זכרון לפניו, כי כל זה הוא בכתוב, ואם מה שהכתוב מדבר הוא יראי ה' ומה שאמר התנא שנים שיושבין וכו' הוא אפילו בבלתי יראי ה', אם כן אין לו ראייה מן הכתוב כלל, כי שם על יראי ה' ידבר. יא - אומרו אין לי אלא שנים מנין שאפילו אחד וכו', כי הלא האחד שיושב ועוסק בתורה הוא הפך השנים שיושבין, כי בשנים שכינה שרויה ובאחד אין בו רק שקובעין לו שכר, ואם כן יותר היה צודק יאמר אבל אחד שיושב וכו' הקב"ה קובע לו שכר, ולא יאמר אין לי וכו' כאילו בא להביא שגם הוא כיוצא בשנים, ואפילו בבואו לדבר דרך חיוב ולא רצה לומר אבל אחד שיושב וכו'

מה. ברכות ח א. מו. ירמיה ז ד. מז. תהלים א א. מח. מלאכי ג טז. מט. איכה ג כח. נ. מל"א ח לב.

• משנת משה •

כי אם דרך חיוב, היה יכול לקצר ולומר ומנין שאפילו אחד וכו', ולשתוק מאומרו אין לי אלא שנים שהוא מיותר. יב - קובע לו שכר, מה צורך ראייה לזה, היתכן שלא ינתן שכר לאחד שעוסק, וגם מה ענין אומרו קובע ולא אמר נותן לו או קוצב לו שכרו. יג - כי אין מן הפסוק ראייה לזה כלל, ומה גם אם אומרו וידום הוא כפשוטו שיושב ודומם.

אמנם הנה הוקשה לו בכתוב אומרו ובמושב לצים לא ישב, שאם הוא שלא ישב עם היושבים ומתלוצצים, היה לו לומר ועם לצים לא ישב, ואם הוא שלא ישב במושבם אפילו כשאינם יושבים שם, מה בכך, הוי אומר שהוא שיושבים שם שנים או יותר ואין מתלוצצים כי אם יושבים יחד, באופן שהמושב וההכנה יש ולא הליצנות עדיין, ואין זה אלא על העדר מביניהם דברי תורה, מדסמיך ליה כי אם בתורת ה' חפצו^נ, כי מכלל הן נשמע לאו המקביל אליו, ושיבח הכתוב את אשר עם שנים שיושבין במושב אחד ואין ביניהם דברי תורה, לא ישב, הנה כי שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה מושב לצים יקרא, ומשבח את הבלתי יושב אתם כי יתעתדו להתלוצץ, כי קביעות ישיבה אשר איננו לדברי תורה לא יצא ממנו רק העגל הזה.

והנה ממוצא דבר היה אדם דן מעצמו, כי אם השנים שיושבים בלי תורה הם מושב לצים, כשיש ביניהם דברי תורה די להם שנאמר שהקב"ה קובע להם שכר, אך לא שתהיה שכינה ביניהם, עד יהיו עשרה שאלהים נצב בעדת אל^נ, לזה אמר אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם, ולא בלבד אם יבואו לגדר [לימוד ביחד] יקראו עוסקים, כי אם אפילו בהיותם שבצד מה יש ביניהם דברי תורה ה' אתם. **או** יאמר, אין צריך לומר אם שניהם יודעי דעת ומביני מדע ומווכחים^נ זה עם זה שהוא משמעות עוסקים, כי אם אפילו שהאחד בלבד הוא היודע ומשמיע את הבלתי יודע, שכינה שרויה ביניהם. וזה אומרו ויש ביניהם דברי תורה, שגם שאין שניהם עוסקים, לא יבצר מהיות ביניהם דברי תורה זה מדבר וזה שומע.

ואמר שרויה ביניהם, לומר שבשעה שיש ביניהם הדברי תורה לא באה שכינה ביניהם, כי אם שכבר היתה שרויה מאז ישבו ללמוד, כי יודע אלהים את כוונתם. ומביא ראייה מן הכתוב אשר על דברי תורה ידבר כאשר הוכיח סופו באומרו ויכתב ספר וכו'. **ועל** כן הביא גם כן סוף הכתוב וגם הוכיח היות שכינה שרויה ביניהם, והוא שהוקשה לו בו, אחד - אומרו איש אל רעהו שהוא מיותר. ועוד - אומרו ויקשב וישמע שהוא ענין כפול, כי וישמע בלבד היה מספיק. ועוד - שנכנס ביראי ה' ויצא ביראי ה' וחושבי שמו.

נא. תהלים א ב. נב. שם פב א. נג. ומתווכחים.

• משנת משה •

אך פירוש הכתוב הוא אז נדברו וכו'¹¹, והוא כי למעלה נאמר¹² הוגעתם ה' בדבריכם וכו' באמורכם וכו', באופן שקצף ה' עליכם קצף, ואמר כי אז בעת הקצף על הנזכר נדברו יראי ה' וכו', והיה על אלה שפע רצון טוב, כי ויקשב ה' וישמע וכו', להורות שני דברים, א - כי ברגע באפו מרחם ומטיב לטובים. ב - כי הגינו אלו על הראשונים, ולא בלבד בדברם דברי תורה איש אל רעהו שמע ה', כי אם מטרים ידברו הקשיב כדי לשמוע, ובדברם וישמע. והוא כי הנה ידענו כי הקשבה או האזנה מקרוב, ושמיעה מרחוק, כמו שאמרו ז"ל¹³ על פסוק¹⁴ האזינו השמים וכו' ובפסוק¹⁵ שמעו שמים והאזינו ארץ, כי משה היה יותר קרוב לשמים מלארץ, וההפך בישיעה, ובה הוקשה לו פה בכתוב, כי איך אחר אומרו ויקשב ומה גם שהוא בקרוב אומר וישמע, כי ודאי הוא ששמע, אך אין זה רק שבאומרו ויקשב כיון שני דברים, א - שהוא יתברך קרוב שרוי ביניהם כי הקשבה מקרוב. ב - שטרם ידברו הקשיב כדי לשמוע בדברם, ועל כן אמר לשון שמיעה שהוא להורות על עת שצודק בו לשון שמיעה, מה שאין כן טרם ידברו, לא שכיון על ריחוק, והוא על דרך עוד הם מדברים ואני אשמע¹⁶, כי גם שטרם הקריאה הוא עונה וגוזר לעשות חפצם, עכ"ז אין שמיעה צודקת רק עודם מדברים, באופן שענין הכתוב ששכינה שרויה ביניהם, וזהו ויקשב, שבא להקשיב כדי לשמוע כשידברו, שאם לא כן לשתוק מויקשב ויאמר וישמע ה', והוא ממש אומרו שכינה שרויה ביניהם.

ואמר כי גדר זה בלבד הוא ליראי ה', שהוא לאשר הם יראי ה' בלבד כי שכינה שרויה ביניהם כמדובר, אמנם מדרגה אחרת יש גדולה מזו, והוא כי וכתב ספר זכרון לפניו, כאשר נוסף על היותם יראי ה' הם חושבי שמו, ושעור הכתוב אז נדברו יראי ה', ועל אלה שידברו דברי תורה איש אל רעהו אושרם הוא, כי ויקשב ה' וישמע שהוא כי שכינה שרויה ביניהם כמדובר, אך גם וכתב וכו' לאשר הם יראי ה' וגם חושבי שמו, ומאומרו איש אל רעהו מורה שלא בלבד בהיות שניהם עוסקים ומווכחים¹⁷ יש להם זה, כי אם גם בהיות איש אל רעהו, כלומר גם שלא ידבר גם רעהו אליו כי אם זה ידבר וזה שומע בלבד, כמדובר על אומרו יש ביניהם ולא אמר עוסקים בדברי תורה.

ואמר נדברו ולא אמר דברו, הוא כי הנה על פסוק¹⁸ כי עדותיך שיחה לי, אמרו¹⁹ כי כאשר היה שומע מכל מלמדיו, היה עולה על לבו כי לא [רק] המלמד היה דובר בו, כי אם גם העדות עצמה, כי התורה עצמה היא המדברת על ידי רוח פי המלמד, ואם כן מכל שכן שהמלמד עצמו בדברו התורה עצמה היתה כמשפעת בו מרוח קדשה, נמצאו שניהם נדברים הלומד והמלמד, וזהו אז נדברו וכו' איש אל רעהו כאמור.

נד. מלאכי ג טז. נה. שם ב יז. נו. ספרי האזינו לב א. נז. דברים לב א. נח. ישעיה א ב. נט. שם סה כד. פ. ומתווכחים. פא. תהלים קיט צט. פב. עי' קה"ר יב עה"פ דברי חכמים כדרבונות.

• משנת משה •

ועל הקושיא העשירית כי שם לא ידבר רק על יראי ה', אך התנא אומר סתם שנים שיושבים וכו', אומר, כי ידוע כי אין התנא מדבר רק על הסדר האמיתי, כי תחלת חכמה יראת ה', וגם התנא הזהיר על כך באומרו^{טו} כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו', ועל כן באומרו פה שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה, על מי שקדמה יראת חטאו ידבר גם הוא, כי לא במחוסרי יראת ה' ידבר.

והנה היה מקום לומר כי גם מפסוק זה נלמד כי אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו, כי שתי הדרגות הן, כשיראי ה' הם שנים כמשמעות אומרו נדברו לשון רבים, אז מלבד היות ה' ביניהם, גם מקשיב ושומע. ומינה שאם אחד הוא לא יחשיבנו להקשיב ולשמוע, אך לא יבצר מלהיות שכינה עמו. לזה אמר אין לי אלא שנים, כלומר אל תעש אותו הדיוק ללמוד שאפילו אחד שכינה עמו, כי דע לך, כי אין לי אלא שנים, כלומר כי אותו הדיוק איננו, כי לא יעדר הוא יתברך בהיותו שרוי עם האדם מלהקשיב ולשמוע כדי שנעשה שתי חלוקות, אחד ששכינה שרויה ומקשבת, ואחד ששרויה ואינה מקשבת, אך מנין שאפילו אחד שיושב וכו' שיש לו צד שזה עם השנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, והוא כי כאשר בשנים אין שכרו שהוא יתברך שולח מלאך להיות עמהם כי אם ששכינה עצמה עמהם, כך ומנין שאפילו אחד וכו' שהקב"ה בעצמו קובע לו שכר ולא על ידי מלאך או שליח, שנאמר וכו'. וכנגד היותו יושב שהוא הוראת קבע, גם ה' קובע לו שכר קבוע ומתמיד לעולם הבא.

גם רמז באומרו קובע, בל יאמר איש אם כל כך חביבה היא התורה, למה בהיות אחד יושב ועוסק בה יחסר לחמו בעולם הזה, לזה אמר קובע לו שכר, לומר כי אדרבה זה חסדו יתברך לבלתי תת שכרו בעולם שהוא עראי כי אם שכר של קבע שהוא בעולם העליון שהוא שכר עולם הקבע, וזהו שמביא ראיה מן הפסוק ישב בדד וכו', והוא כי למעלה אמר^{טז} טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו שהוא עול תורה^{טז}, ושמא תאמר ומה יעשה במקום שאין לו חברים אם לא ימצא במקום שיקיימוה בידו, לזה אמר אל יחוש, כי אם ישב בעול תורה הנזכר, גם שיהיה בדד וגם שיראה כי אזלת ידו בעולם הזה, אל יחוש, כי אם ידום לה', כמה דאת אמר^{טז} דום לה', כי הלא אם אין לו טובה פה, הלא נטל עליו בעולם העליון אשר הוא עליו ולא בעולם שהוא בו.

גם תהיה כוונת הכתוב על דרך זה, כי הנה אמרו רבותינו ז"ל^{טז} שני תלמידי חכמים בעיר אחת ואין מתחברים יחד, עליהם נאמר^{טז} חרב אל הבדים וכו', על כן יאמר פה ישב, כלומר שהוא יושב בעיר ואין אחר עמו, אז נטל עליו כי לא יאשם כי אין לו חבר.

פג. אבות ג יא. פד. איכה ג כו. פה. איכה רבה ג ט. פו. תהלים לו ז. פז. ברכות סג ב. פח. ירמיה נ לו.

• משנת משה •

והנה אחר אומרו רבי חנינא בן תרדיון מעלת התורה ששכינה שורה על העוסקים בה, בא אחריו רבי שמעון ואמר שאין צריך לומר בעסק התורה שאין בה פעולה, אלא אפילו בהיותם אוכלים ויש שם דברי תורה שכינה שרויה עמהם, ולא בלבד תתן שלמות באוכלים כי אם גם במאכלים עצמם, כאילו משלחן גבוה הם ומקדשים גם גויות אוכליהם ככהני ה' האוכלים משלחנו של מקום.

וז"ל המשנה, רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים, שנאמר^ט כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, כאילו אכלו משולחנו של מקום, שנאמר^י וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'.

ולבא אל ענין המשנה נשית לב, א - למה אמר מנין שלשה, כי למה לא יהיה כך במנין זולתו. ועל פי דרכנו נשית לב אל אומרו לשון עבר כאומרו שאכלו, ולא אמר שאוכלים על שולחן אחד ואין אומרים עליו דברי תורה וכו'. ב - אומרו כאילו אכלו מזבחי מתים, כי היתכן שעל העדר דברי תורה תחשב האכילה תקרובת עבודה זרה. ג - כי אין מהפסוק ראייה שנקרא זבחי מתים כלל, כי אם שנמאס השלחן מקיא וצואה. ד - כי אין נזכר בפסוק העדר דברי תורה כלל. ה - אומרו אבל שלשה שאכלו וכו', כי מכלל האמור הוא, כי ידיעת ההפכים אחד. ו - כי מהפסוק זה השלחן אין נראה ראייה לזה כלל.

אמנם הנה טרם בא אל תכונת דברי המאמר, נשית לב אל זמן הדברי תורה הנאמרים על השלחן מתי יהיו, אם קודם האכילה או אחריה. והנה הנראה הוא כי טוב להיות אחר האוכל, והטעם אשר יפול לב אדם עליו בראשונה הלא הוא כי שמעתא בעיא צילותא, ועל כן טוב הוא להניחה עד כלותו לאכול ולשתות שייטב לבו. וזה כיון רבי שמעון בן יוחאי באומרו שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, ולא אמר שלשה שאוכלין ואין אומרים עליו דברי תורה, לרמוז כי אחר שאכלו הוא זמן האמר הדברי תורה. נוסף על זה יש טעם שני, והוא כי טוב להיות אחר האוכל שמא יקדים קנה לושט.

ויתכן לבא אל ענין המשנה, והוא כי מאז נברא העולם בעשרה מאמרות נתקדש בעשר קדושות הן עשר כחות עליונות הידועות, והיה הכל זך האיכות עד עת חטא אדם ונתעכר הכל כגודע לאשר חננו ה' דעה. ולולא עון העגל היה חוזר ונתקן על ידי עשרת הדברות אחר פיסוק זוהמתם^י אשר קנו על ידי חטא אדם הראשון, וראה יתברך לתקן את העולם כלו להחזירו לאיתנו, על כן לאדם אמר לטהר ולתקן את עצמו יקיים תרי"ג מצות הכוללים את כללות האדם, שהם רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה

ט. ישעיה כח ח. ע. יחזקאל מא כב. עא. שבת קמו א.

• משנת משה •

לעומת רמ"ח איברים ושס"ה גידים, כי בהן יקנו כל חלקיו איכות טהרה וקדושה, כמאמרנו בכל נוסחאות ברכות המצות אשר קדשנו במצותיו, שהוא כי על ידי מצותיו יתברך מתקן חלאת זוהמת חומרנו ומקדשו חלף עכירות איכותו, כמבואר אצלנו על פסוק^{עב} סוף דבר הכל נשמע וכו' כי זה כל האדם, לומר כי אחר היות כל ענין הדרושים נשמע, סוף הכל הוא, כי להשלים האדם את עצמו, את האלהים ירא מעבור מצות לא תעשה, ואת מצותיו שמור שהם מצות עשה, כי שתיהן כללות כל האדם, כי איבריו וגידיו הם תרי"ג כמספרם שהוא ליקדש בם, והוא האמור.

ועוד חשב יתברך מחשבות להקנות גם כן איכות עילוי ותיקון לכל חלקי עולמו הלו, הלא המה דומם וצומח בעל חי בלתי מדבר ובעל חי מדבר, והוא כי על ידי חטאו של אדם שלט עכירות וחצוניות בעולם, והוא יתברך מעלה איכות כל חלק מהם על ידי נחת שולחן אישי ישראל, והוא כי על ידי אכול האדם ושתות לחמו ומימיו וכל יתר מאכל שלחנו, יפשיט חלאת כל טומאתם ויעלם אל העשות חלק הגדול מארבעתם - הוא האדם, הדומם - הוא המים, והצומח - בר ולחם וירק וכל פרי העץ אשר תוציא האדמה מכל מאכל אשר יאכל, ובעל חי בלתי מדבר - הוא בשר כל בהמה חיה ועוף, שעל ידי אכול אותם האדם והתקיימו בם יעלו ליחשב כחלק ממנו. ועל כן להיות שעל ידי נחת שולחן האדם, תיקון האדם והעולם שנברא בעשרה מאמרות, על כן צוה יתברך בעיקר המזון הוא הלחם אשר הוא אוכל יעשו בו עשר מצות, כאשר מנאום רבותינו ז"ל^{עב} מעת החרישה והזריעה עד האכל, וגם לפרוש האדם עשר אצבעותיו על הפת אחר טהרת הנטילה, לבל ישרה כח עשר כחות חיצונים רק הקדושים, וגם סדרו לומר ולברך ברכת המוציא בעשר תיבות.

ועל ענין זה הושווה השלחן אל המזבח, כי כאשר במזבח מתמרקת חלאת כל בחינה מבחינות העולם וקונים קדושה, כלי שרת וניסוך המים - מהדומם, מנחות וניסוך היין - מן הצומח, והזבחים - מבעלי חיים, ועל ידי עבודת המזבח עולים במעלה כנודע, כך השלחן על ידי האכל לאדם כי יעלו אל איכותו כמדובר.

והנה כאשר במזבח הוצרך אש מן השמים והיות שם שכינה לבל יאחזו כח חצוני, ומה גם בזבחים הבאים על חטאים כי שם כח החטאות רובץ, כך השולחן, למה שכל חלק מארבע בחינות לא יבצר ממנו חלאה מאז נתעבה העולם. וגם האדם האוכל לא יבצר ממנו עכירות זוהמת נחש זולת טומאת אשמותיו החקוקים בעצמותיו, על כן היה מקום לומר שבהאכל על השלחן תחת התמרק חלאתם והדבקם אל הקדושה, אדרבה תאחז הטומאה אשר במציאות מאז חטא אדם בה ותהיה האכילה זבחי מתים, על כן כאשר במזבח צריך אש מן השמים ושכינה, כי על כן נאמר על המזבח^{עב} לפני ה', למען

עב. קהלת יב יג. עג. ירושלמי חלה א ו. עד. שמות כט כה.

• משנת משה •

על ידי כך ידבקו כל הנעשה בו אל הקדושה, כן בשולחן צריך תורה מן השמים להשרות שם שכינה למען המשיך כל הנאכל בו אל הקדושה, כי יחשב כאילו אכלו משולחנו של מקום, ובוה יערב לנפש טעם התייחסם אוכלם בהעדר תורה אל זבחי מתים, והאכילה בדברי תורה אל אוכלם משולחנו של מקום, כאשר נמשיך הביאור בס"ד.

ולמה שענין האכילה הוא להעלות את ארבעה חלקי העולם אל השלמות, ואין דרך העליה רק מלמטה למעלה, על כן נצטוינו מרבוינו ז"ל^ט כי טרם יאכל איש יאכיל לבהמתו, כמה דאת אמר^י ונתתי עשב בשדך לבהמתך, ואחר כך ואכלת ושבעת, שהוא להעלות תחלה הצומח אל הבעל חי בלתי מדבר, ואחר כך יעלה את הצומח והבעל חי בלתי מדבר אל המדבר, ואחר הזנת גוף האדם מכל אשר למטה הימנו, יבואו הדברי תורה שהם הזנת הנפש וימשיכו הכל אל איכותה כמדובר.

ונבא אל ענין המשנה, והוא כי אחרי הודיע אלהים אותנו כי ענין השולחן הוא דוגמת המזבח והנאכל בו מעין הנאכל לאישים, על כן לא יוכן ליחשב כקרבתן אם לא בהיות מספר האוכל בו כמספר הצריכין לעבודת המזבח, הלא המה שלשה, והוא כי אין קרבן בלי שלשה, כהן בעבודה, ולוי בשיר, ישראל להתכפר, שאפילו קרבנות צבור היה המעמד במקומם, ובכן בהיות שלשה על השולחן, מוכנים לכך, אלא שאם אמרו על השולחן דברי תורה, משרים שכינה ומקדשים השולחן ונעשה מזבח ומה שעליו קדש, וכמו שכהנים משולחן גבוה קא זכו, כן השלשה כאילו אכלו משולחנו של מקום.

וידענו מה שאמרו ז"ל בבראשית רבה^י מפני מה מכנין את הקב"ה מקום, מפני שהוא מקומו של עולם, ועל כן בכל מקום שיזכיר השראת שכינה באיזה מקום, מכנה שמו יתברך מקום, להורות שאין המקום סובלו אלא אדרבא הוא יתברך מקומו של המקום ההוא, ולכן קרא את הקב"ה מקום פה, למה שדעתנו לומר שמשרה שכינתו על השולחן ההוא, וההפך בהעדר דברי תורה, כי שנים שאין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים הבלתי רואים פני שכינה, ומה גם בשלשה שהוא מספר מיוחד אל הזבחים כמדובר שמורידים כח הטומאה על השולחן ונעשה מאכל שולחן זבחי מתים, כמה דאת אמר^י ויצמדו כו' ויאכלו זבחי מתים, הוא זבח העבודה זרה.

והביא ראייה מכל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, הרגיש אומרו כפל ענין קיא צואה, וגם אומרו בלי מקום, שאם הוא שלא ישאר מקום פנוי, היה לו לומר עד אפס מקום. ועוד מי נתן שם צואה, שאם מקיאים מהשכרות הנזכר למעלה, צואה מאן דכר שמה.

עה. ברכות מ א. עו. דברים יא טו. עז. סח ט. עח. תהלים קו כח.

• משנת משה •

אך הוא כי כל שלחנות מלאו קיא מאשר תענו מן השכר שגו מן היין, וגם שם צואה היא העבודה זרה כמה דאת אמר^ט צא תאמר לו, כי צואה שהיא עבודה זרה שם היא, ועל כן זבחי מאכל שולחנם לתקרובת עבודה זרה יתייחס, והוא זבחי מתים, ומי גורם זה, היותם בלי מקום, שהוא מפני שאין שם שכינה הנקראת מקום אשר היא שרויה כשיש דברי תורה אפילו בשנים כל שכן בשלשה, וזהו אומרו בלי מקום שהוא מהעדר שכינה, וזהו בלי מקום, על דרך ויפגע במקום^ז שאמרו רבותינו ז"ל בבראשית רבה^ט שהוא בו יתברך, והעדר השכינה הוא בהעדר הדברי תורה כבמשנה הקודמת.

ומה מתקו דברי התנא באומרו בסמוך כאילו אכלו משולחנו של מקום, ולא אמר של הקב"ה, לרמוז כי נמשך אחר לשון הפסוק שהזכיר באומרו בלי מקום, שאת מה שקרא הנביא מקום, קרא התנא מקום הוא שכינה, ובוה נלמד בכתוב הזבחי מתים והעדר הדברי תורה.

ואמר אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, ולא אמר ואם אמרו עליו דברי תורה, לומר אל נא תאמר כי אם בהעדר הדברי תורה הוא זבחי מתים במציאותה, ישולל הרע הזה אך לא יהיה בו שלמות, לזה אמר אבל, כלומר אין המקביל העדר הזבחי מתים, כי אם חיוב שלמות גדול כאילו אכלו משלחנו של מקום, והביא ראיה מזה השולחן אשר לפני ה', הוא מה שאמרו פרק הרואה^ט פתח במזבח וסיים בשולחן, אלא בזמן שיש מזבח מזבח מכפר, ובזמן שאין מזבח שולחנו של אדם מכפר. **והוא** כי זולת זה הוקשה לו בכתוב אומרו^ט המזבח עץ שלוש אמות גבוה וארכו שתים אמות ומקצועותיו לו וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה', כי הלא אין המזבח כי אם מאבנים במקום אדמה, ומזבח הקטורת ממתכת, ומעץ פסול כנודע לפי הדין, ואיך יאמר שהוא של עץ. וגם אומרו ארכו שתי אמות, כי אין אורך המזבח פחות מעשר אמות.

אך ירמוז על הזמן הזה שהמזבח הוא של עץ חיים היא התורה, וגובהו ורוממותו תלוי בשלשה מסובין האומרים דברי תורה עליו, ואורך המשך הדבור שתי אמות, הוא מעט מתורה שבכתב ומקצת מתורה שבעל פה, ולהיות שיתמה יחזקאל בראות מזבח עץ ובדרך הנזכר הפך הדין, על כן וידבר אליו המלאך ויאמר זה השולחן אשר לפני ה', המכפר בימי החרבן, כמו שאמרו בגמרא^ט. (ויקרא טז ג)

עט. ישעיה ל כב. פ. בראשית כח יא. פא. פרשה סח ט. פב. ברכות נה א. פג. יחזקאל מא כב. פד. ברכות נה א.

ה רבי חנינא בן חכינאי אומר. הנעזר בליילה והמהלך
בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב
בנפשו:

ו רבי נחוניא בן הקנה אומר. כל המקבל עליו על תורה
מעבירין ממנו על מלכות ועל דרך ארץ. וכל
הפורק ממנו על תורה נוהגין עליו על מלכות ועל דרך
ארץ:

ו רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניא אומר. עשרה
שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם.
שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומנין אפלו חמשה.
שנאמר ואגדתו על ארץ יסדה. ומנין אפלו שלשה.
שנאמר בקרב אלהים ישפוט. ומנין אפלו שנים. שנאמר
אז נדברו יראי יהוה איש אל רעהו ויקשב יהוה וישמע.
ומנין אפלו אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את
שמי אבא אליך וברכתיך:

ה רבי אלעזר איש ברתותא אומר. מִשְׁנַת מֹשֶׁה
תן לו משלו שאתה ושלך
שלו. וכן בדרך הוא אומר כי ממך
הכל ומידך נתנו לך:

ת. איש כמתנת ידו כברכת
ה' אלהיך אשר נתן

לך.

הנה מהראוי היה לומר
מתנת איש בידו, או

כמסת ידו, כי אמרו איש כמתנת ידו יראה משולל הבנה. וגם אמרו כברכת כו' יראה
שהוא ענין ראש הכתוב, והוא כפול.

• משנת משה •

אך 'אמר מאמר התנא באומרו תן לו משלו שאתה ושלך שלו. וזה 'אמר איש כמתנת כו', לומר הלא אמרתי לך שלא תראה את פני ריקם, אל יראה בעיניך כי שואל אני ממך, כי אתה דע לך כי האיש הנותן הוא כמתנת ידו, מה מתנת ידו הוא שלו יתברך כי לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות^פ, כן האיש עצמו הוא שלו יתברך, ואל תאמר כי אתה הוא הנותן, כי הלא אמשול לך משל, כי הלא הכסף והזהב שהרוחת על ידי אמצעות בני אדם שנשאת ונתת עמהם, האם תאמר כי אותם בני האדם הם נתנו לך הריות, לא כן הוא, כי אם ברכת ה' היא העשירתך, ואם כן לא היו רק סרסורים שעל ידם ברכך ה', כן גם זה ה' הוא הנותן לדל אלא שהוא על ידך, וזהו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך עם שלא נתן מידו לידך כי אם על ידי הזולת, כן גם אתה מתנתך שלו יתברך הוא אלא שהוא על ידך, לכן אל ירע בעיניך לתת. (דברים טז ז)

ט רַבִּי יַעֲקֹב אֹמֵר. הַמְהִלֵּךְ בְּדַרְדָּר וְשׁוֹנֶה וּמַפְסִיק מִמִּשְׁנָתוֹ. וְאֹמֵר מַה נָּאֵה אֵילָן זֶה. מַה נָּאֵה נִיר זֶה. מַעֲלָה עָלָיו הַפְּתוּב כְּאֵלוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ:

י רַבִּי דוֹסֶתַי בְּרַ יִנְאֵי מִשׁוּם רַבִּי מְאִיר אֹמֵר. כָּל־הַשׁוֹכֵחַ דְּבַר אֶחָד מִמִּשְׁנָתוֹ. מַעֲלָה עָלָיו הַפְּתוּב כְּאֵלוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר רַק הַשְּׂמֵר לָךְ וְשִׁמּוֹר נִפְשֶׁךָ מְאֹד כִּי תִשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. יְכוּל אֲפֹלוֹ תִקְפָּה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ. תִּלְמוּד לֹמֵר וּפֶן יִסּוּרוּ מִלְּבָבְךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. הֵא אֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ עַד שִׁישֵׁב וְיִסִּיר מִלְּבוֹ:

פ.ה. חגי ב ח.

• משנת משה •

יא. ראשית חכמה יראת ה'
שכל טוב לכל
עושיהם תהלתו עומדת
לעד.

יהיה ענין פסוק זה מאמור
התנא כל שיראת
חטאו קודמת לחכמתו
חכמתו מתקיימת וכו', וזה
יאמר כשראשית חכמה היא
יראת ה', שיראת חטאו
קודמת, אז מלבד שעל ידה
יהיה שכל טוב לכל עושי
פקודיו הנזכר כמדובר
בקודם^{פו}, גם כן תהלתו
שהיא התורה, עומדת לעד
שלא תשכח ממנו, שהוא
תורתו מתקיימת. (תהלים
קיא י)

יא רבי הנינא בן דוסא אומר. כל
שיראת חטאו קודמת
לחכמתו חכמתו מתקיימת. וכל
שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין
חכמתו מתקיימת:

יב הוא היה אומר. כל שמעשיו
מרבין מחכמתו חכמתו
מתקיימת. וכל שחכמתו מרבה
ממעשיו אין חכמתו מתקיימת:

יג הוא היה אומר. כל שרוח
הבריות נוחה הימנו. רוח
המקום נוחה הימנו. וכל שאין רוח

הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו:

יד רבי דוסא בן הרבינס אומר. שנה של שחרית ויין של
צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של
עמי הארץ מוציאים את האדם מן העולם:

פו. שכתב וז"ל, אחרי אומרו שעל ידי התורה יהיה חירות ממלאך המות וממלכיות, והלא
יאמר איש אחר שהבחירה חפשית מי יודע אם יבחר ברע ויתבטל החירות, לזה אמר דע
כי אין פחד, כי הלא אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג א), ובתורה
אין פחד, כי הלא ראשית חכמה יראת ה', ועל ידי יראת ה' עם החכמה לא יכנס רוח
שטות, כי הלא שכל טוב לכל עושה שתייהם יחד, על כן תהלתו מהיות בן חורין תהיה
עומדת לעד.

טו רבי אלעזר המודעי אומר. המחלל את הקדשים
 והמבזה את המועדות והמלבין פני חברו ברבים
 והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה
 שלא כהלכה. אף על פי שיש בידו תורה ומעשים
 טובים. אין לו חלק לעולם הבא:

טז רבי ישמעאל אומר. הוי קל לראש ונוח לתשחורת.
 והוי מקבל את כל האדם בשמחה:

יז רבי עקיבא אומר. שחוק וקלות ראש מרגילין את
 האדם לערוה. מסורת סג לתורה. מעשרות סג
 לעשר. נדרים סג לפרישות. סג לחכמה שתיקה:

יח הוא היה אומר. חביב אדם שנברא בצלם. חבה
 יתרה נודעת לו שנברא בצלם. שנאמר פי
 בצלם אלהים עשה את האדם. חביבין ישראל שנקראו
 בנים למקום. חבה יתרה נודעת להם שנקראו בנים
 למקום. שנאמר בנים אתם ליהוה אלהיכם. חביבין
 ישראל שנתן להם כלי חמדה. חבה יתרה נודעת להם
 שנתן להם כלי חמדה. שנאמר פי לקח טוב נתתי לכם
 תורתי אל תעזבו:

יט הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל
 לפי רוב המעשה:

ב הוא הָיָה אוֹמֵר הַכֹּל נָתַן בְּעָרְבוֹן וּמְצוּדָה פְּרוּסָה עַל כָּל־הַחַיִּים. הַחֲנוּת פְּתוּחָה וְהַחֲנֻנִי מְקוּף וְהַפְּנִקָּם פְּתוּחַ וְהַיָּד פּוֹתֶכֶת וְכָל־הַרוּצָה לְלוֹת יָבֵא וְיִלְוֶה וְהַנְּבִאִין מְחֻזְרִין תְּדִיר בְּכָל־יוֹם וְנִפְרָעִין מִן הָאָדָם מִדַּעְתּוֹ וְשָׁלָא מִדַּעְתּוֹ וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מָה שְׁיִסְמְכוּ. וְהַדִּין דִּין אֲמַת וְהַכֹּל מְתַקֵּן לְסַעוּדָה:

כא רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר. אִם

אֵין תּוֹרָה אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ. אִם

אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין

חֻכְמָה אֵין יִרְאָה. אִם אֵין יִרְאָה אֵין

חֻכְמָה. אִם אֵין דַּעַת אֵין בִּינָה. אִם

אֵין בִּינָה אֵין דַּעַת. אִם אֵין קָמַח אֵין

תּוֹרָה. אִם אֵין תּוֹרָה אֵין קָמַח:

משנת משה

כא. ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתך אם לא. והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום. והי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת

הטל סביב למחנה. ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ. ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה. זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגולגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו. ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעט. וימודו בעומר ולא העדיף המרבה והמעט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו. ולא שמעו אל משה ויתירו אנשים ממנו עד בקר וירום תולעים ויבאש ויקצוף עליהם משה. וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו וחם השמש ונמס.

והנה דרך רמז בענין המון, רמז לנו הוא יתברך לפקוח עינים עורות, האומרים הלא בחזקנו לקחנו לנו הון ובר ולחם ומזון. והוא, כי יאמר איש כחי וחכמתי כי נבונותי הם הרהיבוני, כי בהמה שמן חלקי ומאכלי בריאה. ותהי להם הסברה הזאת לאבן נגף ולצור מכשול אל עקוד ידיהם ולא ימישון, רגליהם ולא יהלכון לעסוק בתורה, כי יאמרו מה

• משנת משה •

נאכל. כי לא נוכל להרבות בישיבה אם לא נצבור כעפר בצר, וטוב לנו כי נעסוק בפרקמטיא ונרבה בסחורה, ואם נזכה ונחיה ונצליח, הננו ועלינו במעלות תורה ומצות. ואם ימעט הבית מהיות בר ולחם ומזון לרוב, נמשוך ידינו מהתורה, כי אם אין קמח אין תורה.

והנה יבערו ויכסלו, כי המה לא ידעו מחשבות ה' כי בא ליטהר מסייעין אותו. והשם לבו לעשות תורתו קבע גם ה' יעשה את שלו. יצו את הברכה באסמיו, ויטריפנו לחם חקו, כאשר ימעט בעסק. כי אין מעצור לה'. צידה ברך יברך לאשר חשקו בתורתו ומחזיקים בה. ואשר חשבו כי טוב לגבר כי ישא ויתן עד ירבה הונו, ואז ינוח לו לעסוק בתורה, יום ולילה לא ישבות, לא ידע כי נהפוך הוא. כמאמר התנא **אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח**. והוא, כי דרך אנשים לדבר ולומר מי יתן לי מלא בייתי כסף וזהב, ואשתעשע בתורת ה' חפצי לילה ויומם לא אדמה, ולא דעת ולא תבונה לאמר טוב לבטוח בה' מבטוח באדם. ואם כן אמור נאמר לאיש, מי הוא ראוי לבטוח בו יותר. אתה האיש, או אלהי עולם ה'. הלא יענה ויאמר, חלילה להאמין כי בי ראוי לבטוח יותר ממנו. והלא נשיב לו, ואם כן איפוא, איכה תרצה יבטח בך הוא יתברך, שבהקדים לך בית והון תעסוק בתורה, ולא תקדים אתה לעסוק בה תחלה. ובטח עליו והוא יכלכלך¹⁹.

פז. עוד כתב הרהמ"ח בתהלים ד (ג-ו) וז"ל, בני איש עד מה כבודי לכלמה תאהבון ריק תבקשו כזב סלה. ודעו כי הפלה ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו. רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה. זבחו זבחי צדק ובטחו אל ה'. הנה מאמרנו על מאמר התנא באומרו אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח, שיראו הפוכי דברים בלי ענין.

אך יאמר כי דרך אנשים עוזבי תורה לומר אם אין קמח אין תורה, ומי יתן ינסני ה' בתת לי עושר ונכסים ויראה את אשר אעסוק בתורה, יומם ולילה לא אשבות, כי הלא זאת ישיב לו ה', מי הוא יותר נאמן, אני או אתה, הלא לא יבצר ממך לומר כי נאמן אני ממך, ואם כן למה תרצה שאקדים לך ממון ואאמין אותך שתעסוק בתורה, הפוך בה ועסוק בתורה מתוך דוחק, והאמין בי שאתן לך ממון מפירות התורה, כי אשר אמרת אם אין קמח אין תורה, אני מהפך ואומר, כי אדרבא אם אין תורה תחלה אין קמח. ועל דרך זה יאמר, זבחו זבחי צדק וכו', יאמר הלא אמרת לנו בני איש כו' אמרו בלבבכם כו' שנחזור בתשובה, ושמא תאמרו מי יגיד לנו שאם נעשה כן ונשוב מיד לה' שירצנו ויטיב לנו בעולם הזה או בעולם הבא, וטוב טוב היה ייטיב לנו תחלה ונשובה אליו, לזה אמר זבחו זבחי צדק ובטחו אל ה' ייטיב לכם, כי יותר ראוי תבטחו שייטיב לכם אחר כשרונכם, משייטיב לכם מעתה ויבטח בכם שתשובו, כי טוב לבטוח בה' מבכם.

• משנת משה •

והן כל אלה יפעל לאיש שוגה ופתי, השם נפשו בחיים חייתו להרבות בסחורה. העולה על רוחו כי לחמו ניתן על פי מזלו, או חכמתו וחריצותו, ולא מה' היתה לו. ולא יבין, כי הוא יתברך זן ומפרנס לכל, ומזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה לראש השנה. ואין האדם רק כמלקט אשר הכין לו הוא יתברך. ואם כן איפוא, למה ייגע להעשיר, כי לא בכח יגבר איש, וטוב לו ימעט בעסק, כי הנה לא יעדיף המרבה ולא יחסיר הממעיט, מאשר קצב לו ה'.

וזה רמז לנו הוא יתברך בפרשת המן כי ממנו נקח ראייה לכל מזון בני האדם, וזהו אומרו הנני ממטיר לכם וכו', לומר דעו איפוא כי כל מה שתרויחו בר ולחם ומזון בעולם הזה, אינכם הקונים אותו, כי אם הנני ממטיר לכם מאתי לחם מן השמים. וכל היוצאים ונושאים ונותנים לזון ולקנות ממון, אינם כי אם שויצא העם ולקטו מאשר הוכן לו, ולכן זאת יעשה האיש הישראלי, אל יגע להעשיר, רק דבר יום ביומו, למען אנסנו בכור עוני, אם ילך בתורתו אם לא, כי ע"י קיימה בעוני, אצליחו יקיימנה בעושר.

וזה שאמרתיו הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה^פ, הוא עד יום הששי של שבוע, שהוא משל אל המלאות לו ששים שנה. אך כאשר והיה ביום הששי, שהוא מששים עד מלאת השבעים, אז והכינו את אשר יביאו עמיהם במותם. לסדר תלמודם, ואסוף חבילות מצות ומעשים טובים. ותקן כל המעקשים למישור. וכל קלקולי פניות אשר פנה אליהם, והמר ימירם רעות בטובות, והיה משנה על אשר ילקטו תורה ומצות יום יום בעשורים הקודמים.

והענין בעצמו רמז בבואו אל הפועל, באומרו ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר וכו'. והוא, כי הנה העולם הזה ידמה אל המדבר, שממנו מצד עצמו אין הנאה, זולתי הבא מן השמים. והצלחות וטובות העולם, ידמה אל המן השטוח עליו, ששטו העם ולקטו איש כל אשר תשיג ידו. והנה על פני המדבר דק, הוא כמין יריעה שטוחה על פני המן. ויריעה אחרת תחת המן, לקבל עליו את המן שהוא דק ככפור על הארץ. ללמד דעת לאדם, כי מזונו מוכן מן השמים, אלא שעונותיו הם כמסך מבדיל בינו ובין מזונו, עד יבקש מקונו ויתקן עוונותיו. שעל כן קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף^פ. וכמאמרם ז"ל^ג מעולם לא ראיתי ארי סבל ולא צבי קייץ ולא שועל חנוני ומתפרנסים שלא בצער, ואני מתפרנס בצער, אלא אני הוא שקפחתי מזונותי. וכן יש יריעה אחרת דקה למטה שהמון עליה, לרמוז כי אין לבטוח בנכסים. כי אם, כאילו מונחים ביריעה דקה שקל ליאבד.

פ.ח. אבות ד יב. פ.ט. פסחים קיח א. ז. קדושין פב ב.

• משנת משה •

והנה כאשר ויראו בני ישראל שרואים הצלחות העולם אומרים איש אל אחיו מן הוא. כלומר, הכנה והזמנה ע"י משא ומתן, מבני אדם הוא. כלומר, נשתדל ונחלץ חושים ואיברים להרבות בסחורה ונעשיר. ואין זה כי אם כי לא ידעו מה הוא. כי יסכלו האמת, ולא ידעו כי החריצות הבל.

ויאמר משה אליהם הוא יצרם הטוב, שממשה ומושך אותם אחר ה'. הוא הלחם וכו'. לומר הסירו את הסכלות הלזה מלבבכם, כי הלא הכל בידי שמים, והוא הנותן לכם לחם ומזון, ולא למותרות רק לאכלה לקיים רוחכם בכם, לכן זה הדבר אשר צוה ה' אל תייגעו להעשיר, רק לקטו ממנו איש לפי אכלו. די ספוקו יהיה משאו ומתנו, ולא נבהל להון, כי טובות העולם הזה הבל המה.

ועל המהבילים טובות העולם הזה נאמר, להנחיל אוהבי יש. שהוא כמו שאמרו ז"ל^צ יש עולמות. וטוב לגבר יש עולמות לנפשו, מליהנות בעולם הזה גופו. וזהו אמרו עומר, שהיא יש כמספרו^צ לכל גולגולת הוא המספר של עומר לנפשותיכם.

ואל יאמר איש, כי גם הגוף ראוי גם הוא ליהנות, כי הלא איש לאשר באהלו תקחו. והוא, כי אין הגוף אצל הנפש, כי אם כמלבוש ואהל אל אשר בתוכו. ואם כן אל מי ראוי לחוש ולעשות עיקר, אל האהל או אל אשר בתוכו. וזהו אמרו איש לאשר באהלו, היא הנפש שבאהל הגוף, תקחו. ולא לאהלו, כי אשר בו הוא העיקר.

והנה אחר העצה הזאת ויעשו כן בני ישראל. אך לא מיד כשמעם, כי אם אחרי ראותם שוילקטו המרבה והממעיט. שיש מי שלקט הרבה הון רב ויש ממעיט, ואחרי כן ראו כי וימודו בעומר במדה, וראו כי לא העדיף המרבה והממעיט לא חסיר, כי אין הצלחה יתירה למרבה בסחורה על ממעיט, על כן משם למדו לבלתי הרבות רק איש לפי אכלו לקטו.

ויאמר משה אליהם הוא היצר הטוב אשר להם, הממשה אותו להקב"ה שנית, יזהרו לבלתי ישמט איש ללקוט יותר על די אכלו. כי הנה אין איש מותר ומוליך עמו לאותו העולם דבר, ולמה יעמול איש על מה שישאיר ולא על מה שיוליך עמו. ולא שמעו אליו ויותירו אנשים ממנו. ומי יתן, והיה נשאר למי שיעבוד את ה', כי אם למי שאכל ושבע ודשן וירם תולעים ויבאש.

ויקצוף עליהם משה, הוא יצרם הטוב. ומן אז חדלו וילקטו אותו בבקר בבקר דבר יום ביומו איש כפי אכלו בלבד. וגם מקבל עליו יסורין ויסבול. וזה וחס השמש של צרות ונמס, ולא יבעוט. למען עשותו עיקר מהעולם הבא, כי אורחות חיים תוכחות מוסר. (שמות טז ד-כא)

צא. עוקצין ג יב. צב. עמ"ר בגי' יש.

כב הוא היה אומר כל שחכמתו מרבה ממעשיו למה
 הוא דומה. לאילן שענפיו מרבין ושרשיו
 מועטים. והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו. שנאמר
 והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן
 חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב. אבל כל שמעשיו
 מרבין מחכמתו למה הוא דומה. לאילן שענפיו מועטים
 ושרשיו מרבין. שאפלו כל־הרוחות שבעולם באות
 ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו. שנאמר והיה כעץ
 שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא
 חום והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא ידאג ולא ימיש
 מעשות פרי:

כג רבי אלעזר בן חסמא אומר קנין ופתחי גדה הן הן
 גופי הלכות. תקופות וגימטריאות פרפראות
 לחכמה:

• משנת משה •

א. וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדוש יהיה לך כי קדוש אני ה' מקדשכם. והנה אמרו רבותינו ז"ל^א וקדשתו לכל דבר שבקדושה, לברך ראשון, לפתוח ראשון, ליטול מנה יפה ראשון וכו'. ועל פי דרכם זה יתכן אשר הערנו באומרו אני ה' מקדשכם ולא אמר מקדשו. שהוא מעין ענין מאמרים ז"ל^ב בתנחומא^ג על פסוק^ד כי מכבדי אכבד זה המכבד ת"ח, כי לה' המה ומשרתיו יקראו ככהנים בעבודתם.

פרק רביעי
א בֵּן זֹמָא אֹמֵר. אִיזְהוּ חָכָם. הַלּוֹמֵד מִכָּל־אָדָם. שְׁנַאֲמַר מִכָּל־מְלַמְדֵי הַשְּׂכֵלְתִי (כִּי עֲדוּתֶךָ שִׁיחָה לִּי). אִיזְהוּ גְבוּר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ שְׁנַאֲמַר טוֹב אֶרֶךְ אַפִּים מִגְּבוּר וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מְלוֹכֵד עִיר. אִיזְהוּ עֲשִׂיר הַשְּׂמֵחַ בְּחֻלְקוֹ. שְׁנַאֲמַר יְגִיעַ

ובזה יאמר וקדשתו אתה ישראל אתה הכהן לכל דבר שבקדושה לברך ראשון וכו', ולא תעשה כן על היותך נהנה על ידו שתתכפר בעבודתו, כי אם על בחינת כבודי כי את לחם אלהיך הוא מקריב, כי על כן קדוש הוא לאלהיו, באופן שאותי אתה מכבד בכבודך אותנו, ותרויח בזה כי גם אני אכבדך עמו כי מכבדי אכבד, וזהו אני ה' מקדשכם כאחד, כי כמוהו כמוך תהיו שוים לקבל כבוד ממני, כי אומרו מקדשכם הוא ענין כבוד, כאומרו וקדשתו שפירשו ז"ל לברך ראשון וכו', ואין מוציאין המשמעות מפשוטו לגמרי, כי אם יהיה בעיניך כקדוש להיות ראוי לכבוד, ועל דרך זה אני מקדשכם, שתהיו קדושים בעיני וחשובים לכבדכם.

והנה עדיין ראוי לשים לב מי הגיד לרבותינו ז"ל במדרש תנחומא שאומרו מכבדי אכבד מדבר בתלמידי חכמים.

אמנם יתבאר זה לפי דרכנו במשנת בן זומא האומר איזהו מכובד המכבד את הבריות, שנאמר כי מכבדי אכבד וכו'. ולבא אל ביאורו נעתיק כל המשנה ונבאר אותה בס"ד וז"ל, בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם, שנאמר^ה מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי. איזהו גבור הכובש את יצרו, שנאמר^ו טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר. איזהו עשיר השמח בחלקו, שנאמר^ז יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב

א. נדרים סב א. ב. בראשית א. ג. שמר"א ב ל. ד. תהלים קיט צט. ה. משלי טו לב.

• משנת משה •

לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. איזהו מכובד המכבד את הבריות, שנאמר כי מכבדי אכבד ובזוי יקלו, ע"כ.

וראוי לשים לב, א - מה היא כונת התנא בארבעה

כְּפִיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לְךָ.
אֲשֶׁרֶיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לְךָ לְעוֹלָם
הַבָּא. אִיזְהוּ מְכַבֵּד הַמְּכַבֵּד אֶת
הַבְּרִיּוֹת. שְׁנֵאמַר כִּי מְכַבְּדֵי אֲכַבֵּד
וּבְזוֹי יִקְלוּ:

דברים אשר בא לגדור גדרן מזולתן, שאם הוא על התנאים הצריכים להשגת נבואה, אם כן במקום איזהו מכובד היה ראוי לומר איזהו עניו ויגדור גדרו. ב - אומרו הלומד מכל אדם, כי הלא זה יותר יצדק בו תואר תלמיד מתואר חכם. ג - כי מה ראה במאמר התנא האומר איזהו חכם הרואה את הנולד¹ שדחה אותנו, או אם מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. ד - הראיה שמביא מפסוק מכל מלמדי השכלתי, כי הלא אינו אומר שם שעל לומדו מכל אדם נקרא חכם. ה - אומרו איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור, כי הלא תראה ראיה הפכית, כי מאומרו טוב ארך אפים מגבור יורה שהארך אפים אינו הגבור, ואיך יאמר שהוא תואר וגדר הגבור. ו - אומרו איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך וכו', מי אמר לו שמי שנאמר בו יגיע כפיך וכו' נקרא עשיר. ז - מי אמר לו כי האוכל יגיע כפיו האמור שם הוא שמח בחלקו ולא שבעצבון יאכלנו. ח - למה מביא פירוש אומרו בכתוב אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, כי הלא אין זה רק לתת טעם אל כפל התיבות, כי מי שהוא מאושר ידוע הוא שטוב לו, על כן פירש אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, וצריך לתת טוב טעם מה ראה על ככה ומה הגיע אליו פה להטפל בהתכת תיבות הכתוב, ויראה שלא כענין. ט - אומרו איזהו מכובד המכבד את הבריות, כי אדרבה הוא תואר מכבד ולא תואר מכובד. י - אומרו שנאמר כי מכבדי אכבד ובזוי יקלו, כי הלא המה דברי ה' האומר כי מכבדיו יכבד, ואיך ילמוד משם למכבד את הבריות, כי כבוד ה' שאני. יא - אומרו ובזוי יקלו, כי הלא לא ילמוד רק מאומרו מכבדי אכבד, ולמה יביא ובזוי יקלו לבלי צורך, והוא דבר הפך הענין, האם לגמור הפסוק בלבד לבד לא יחשד התנא ירבה דברים לבלי צורך, ומה גם במלות כאלה.

אמנם יתכן בכללות הענין, בא לתאר תוארים הראויים אל הדברים האפשריים לטעות בהם בני האדם, וירא והנה ארבעה המה התוארים אשר יתארם האדם הפך אמיתתם, ובא להסיר מלבם, והוא כי הלא אם יאמרו לכל אשר הוא חכם בעיניו, אמור

1. תהלים קכב ב. ז. תמיד לב א.

• משנת משה •

נא מה הוא גדר החכם, הלא יענה המלמד לכל אדם. ואם יאמרו אליו ומה תואר הגבור, הלא יאמר אשר יאבק איש עמו ויגבר עליו ויפילהו ארצה. ובאמור אליו אמור נא תואר העשיר וגדרו, הלא יאמר אשר רב חילו. ואם יאמרו לו איזהו מכובד, הנה יאמר אשר יכבדוהו אנשים.

על כן כנגד ארבעה דברים אלו דבר בן זומא, ויגלה עפר מעיני כל אשר טח מראות עיניו מהביט אל האמת. ואמר אשר יאמר כי חכם יקרא המלמד לזולת, אין זה תוארו האמתי, כי אם אדרבה הלמד מכל אדם כאשר נבאר בס"ד. וכן אשר יאמר כי גבור הוא גבור הכח באבריו, לא כן הוא, כי אם הכובש את יצרו אף אם חלש שבחלשים יהיה. וכן אשר בלב כל איש כי עשיר הוא אשר כביר מצאה ידו, נהפוך הוא, כי אדרבה רש הוא, כי מרבה נכסים מרבה דאגה^ה, אך לא יקרא עשיר כי אם השמח בחלקו המועט. וכן אשר אמר איזהו מכובד, לא אשר יכבדוהו, כי אם אדרבה המכבד את הבריות, כאשר נבאר בס"ד.

עוד יתכן דרך שני, והוא מחלוקת אחרונים במאמר הידוע מרבתינו ז"ל^ט בגדרי תוארים המיוחדים לנבואה, הלא המה חכם גבור עשיר ועניו. כי יש מהאחרונים אומרים דברים כפשוטן. אך הלא על זה הפירוש קושיא גדולה נופלת עליו, והיא כי היתכן יהיה איש צדיק חסיד ישר ונאמן והוא חלש או איש רש, היאבה ה' למנוע ממנו שפע נבואתו על שטבעו או מזלו גרמו לו יהיה חלש, או על שחשכו כוכבי נשפו מלהעשירו, נמצאת הנבואה תלויה ונתונה תחת הטבע או תחת המזל, והלא כמו זר נחשב. על כן יש מחכמי המחקר האחרונים הסכימה דעתן לומר כי גם מאמרם ז"ל באומרים חכם גבור ועשיר, מעמד שלשתן על הכשרון התלוי בבחירה הוא, כרביעית היא הענוה. ולפי זה, אשר הביאו בגמרא^א ראייה אל הגבורה משיבור הלוחות, יהיה כי לולא היות משה כובש את יצרו עד היות חומרו זך וכמעט רוחני, על כן עצר כח לשבר הלוחות, מה שאין באיש גבור כח גופני יכול לעשות. וכן מה שהביאו^ב ראייה אל העושר מפסוק^ג פסל לך, הפסולת לך יהיה, בשום לב כי הלא יקשה שאם כן כל אשר התנבא עד אשר פסל לוחות שניות איך השיג הנבואה הגדולה מבלי היותו עשיר עד לוחות שניות, אך הוא כי היה שמח בחלקו, וה' עשה שגם עושר בפועל יהיה לו.

והן זאת יתכן היה בלב בן זומא, כי התעורר על זה איך יעלה על לב תהיה השגת דבקוהו יתברך תלויה במזל ולא בחסידות וכשרון המעשה, על כן גזר אומר כי מעמד שלשתן תלויים בשלמות הכשרון, כרביעית שהיא היות עניו.

ה. אבות ב ח. ג. נדרים לח א. י. שם. יא. שם. יב. שמות לד א.

• משנת משה •

וזהו איזהו חכם וכו' איזהו גבור וכו' איזהו עשיר וכו', ואחרי אומרו איזהו עשיר השמח בחלקו, ראה והנה משנה שלמה שנינו⁷ המקדש את האשה ואמר על מנת שאני עשיר, אין אומרים כרבי אלעזר בן חרסום וכרבי אלעזר בן עזריה, אלא כל שבני עירו מכבדים אותו מפני עשרו, הרי כי גדר העשיר הוא היותו מכובד, ואם כן איפוא גם כן יתהפך שאיזהו מכובד מי שהוא עשיר, על כן מה עשה, אחרי אומרו גדר העשיר, אמר איזהו מכובד המכבד את הבריות, כלומר ולא היותו עשיר. זהו דרך כלל כונת בן זומא אשר הניעו לדבר דבריו אלה.

ונבא אל התכת מאמריו קו לקו, והוא כי הנה היחל ואמר **איזהו חכם** - ולא כיון על ענין האומר הרואה את הנוול⁷, כי שם ידבר על חכמת ההנהגה והמדות, כי אם איזהו האיש אשר ישיג גדר היותו חכם באמת ולא ימוט גדר זה ממנו, הלא הוא הלמד מכל אדם, והוא כלל נפלא. והענין, כי אין אדם שם לבו ונפשו להשיג חכמת התורה עד הכירו חין ערכה כי רב ועצום הוא, כי אז ימית עצמו עליה, והיא גם היא תמציא עצמה להחכימו כי כח ואל לה¹⁰, כי לא כחכמות הנכריות העבריות כי חיות ורוחניות הנה, ובמה יודע מי [הוא] זה ואיזה הוא המכיר ערכה, הלא הוא אם ילמוד מכל אדם אם אין, והוא כי אם יאמרו לאיש התחפוץ לשמוע חדוש אחד בתורה אשר לא ידעתו אך הוא מפי נער קטון שקבלו מרבו, אם אמור יאמר הלא איש אנכי גדול ורב בשנים ואם אקשיב אשמע מנער קטון איה כבודי, וימנע מלשמוע מפיו, הנה איש כזה לא יחכם, כי מפני כבוד בעלמא ישליך מרגלית דלית לה טימי אחרי גוו, כי ככה יעשה כל הימים ויאבד הונה של תורה, וכמקרה רבי אלעזר בן ערך, שמפני הכבוד שרצה יבאו חביריו אליו ולא הוא אליהם, הגיע עד קרוא מקרא החרש היה לבם במקום החדש הזה לכם¹⁰, אך אם אמור יאמר איה הנער הלז קראן לו, או ארדוף אשיג ואקשיב ואשמע מפיו תורה, כי לא אל זה אביט כי אם אל זאת התורה אשר תצא מפיו, כי לא הנער הוא המדבר כי אם התורה עצמה אעלה על לבי כי היא המדברת אתי, כי רוחנית היא כאשר נודע לאשר לו חלק בה, הנה האיש הלז נכון לבו בטוח יהיה שהשג ישיג חכמת התורה כי בא עד הכיר ערכה, ולא ישקוט האיש עד חכם יהיה בלי ספק. ומה מתקו אמרי רבותינו ז"ל כי נעמו האומרים¹¹ למה נמשלה תורה למים, מה מים אין הגדול מתבייש מלומר לקטן השקיני מים, אף התורה אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק או הלכה.

וזה מאמר התנא איזהו חכם הלומד מכל אדם, שנאמר מכל מלמדי השכלתי, והוא כי הוקשה לו כי מהראוי היה יאמר מכל מלמדי למדתי, וגם מה ענין כי עדותיך וכו'.

יג. קדושין מט ב. יד. תמיד לב א. יז. זהר משפטים צט א. יז. שבת קמז ב. יז. תנחומא ויקהל ח.

• משנת משה •

אך אמר מכל מלמדי, שלא געלתי בשום מלמד אם גדול או קטן יהיה, נעשתי משכיל, שהוא שהתחכם, והטעם הוא כי לא חשבתי בלבי שהמלמד הוא היה הדובר בי, ולא היה כבודי, כי מלך וגדול הסנהדרין אני, כי אם העולה על רוחי היה כי עדותיך עצמן שיחה לי, הם היוצאים מפי המלמד הן עצמן היו שיחה לי, כי הן היו משיחין עמי, ואם כן מה לי אם יצאו מפי קטון או גדול.

איזה הוא גבור - כלומר תכלית הגבורה הנקרא גבור שאין למעלה הימנו, הוא הכובש את יצרו. והביא ראיה מאומרו ומושל ברוחו מלוכד עיר, כי מושל ברוחו הוא הכובש את יצרו, ולא הביא מארך אפים האמור בכתוב. וביאור הכתוב לדעתו הוא, טוב ארך אפים ועובר על פשע מגבור המתנקם מאשר עשה לו רעהו, אך לא הגיע לגדר לוכד עיר שאינו מושל ביצרו ורוחו בשאר דברים, אמנם המושל ברוחו שכובש את יצרו תמיד, הוא טוב מלוכד עיר. והוא, כי יש הדמות בצד מה לכובש את יצרו ומושל ברוחו עם לוכד עיר, כי כאשר הבא ללוכד עיר יהיה לו עיכוב מצד היות בני העיר רבים והוא יחיד. עוד שנית כי הם תושבי העיר והיא מקום תולדתם ובקיאם במוצאיה ומובאה יותר מזה הלוכד שבא מחוץ לעיר. עוד שלישית שאינו רוצה להורגם רק ללוכד את העיר כאשר היא למשול בהם ויעבדוהו, באופן שהוא יחוס עליהם והם לא יחוסו עליו, שהוא חפץ בקיומם והם חפצים במיתתו, ויהיה קל להסתכן בידם. כן שלש אלה ימצאו באדם הכובש את יצרו, כי כל האיברים הם חומריים נמשכים אחר היצר הרע ועוזרים אותו, ורבים המה לעומת היצר הטוב שהוא יחיד בערכם. וגם השנית הנמצא בלוכד עיר שהוא היות בני העיר מושרשים בה, כן במושל ברוחו הוא מושל ביצר הרע וכלל האיברים שהם מיום הולד האדם, מה שאין כן ביצר הטוב שאינו בא עד י"ג שנה. וגם השלישית ימצא בו, שאין היצר הטוב חפץ בטולם, כי הוא צריך אליהם לעבודתו יתברך, והמה חפצים בביטולו, ויקרא הכובש את יצרו גבור מהלוכד עיר, מצד שהלוכד עיר מנגדיו חוץ מעצמותו, וזהו מנגדיו בו בעצמו והוא הנקרא גבור באמת.

איזה הוא עשיר השמח בחלקו - הביא ראיה מפסוק יגיע כפיך וכו', אע"פ שאינו מפורש בכתוב שעל שמח בחלקו ידבר, ולא על הנקרא עשיר, הנה על כן פירש כפל כונת הכתוב באומרו אשריך וטוב לך, ואמר אשריך בעולם הזה שיראה לבלי צורך, אך אין ספק כיון להודיענו מאין לו שעל שמח בחלקו ידבר, והוא כי מהכרח הכפל צריך לומר אשריך בעולם הזה וכו', ואם כן אם הוא יגע לאכול ואינו שמח בחלקו כי אם קץ על יגיעו, הנה זה לא יקרא מאושר בעולם הזה, ואם כן מוכרח הוא שהוא שמח בחלקו ואין לו דאגה. ויצא לו שיקרא עשיר, מפני כי אומרו יגיע כפיך וכו' הוא מתן שכר לירא את ה' הנזכר למעלה^ח, כי כן יורה פשט הכתובים כאשר ביארנו במקומו, שכיון אל שלשת

יח. תהלים קכז א.

• משנת משה •

מיני אושר שבעולם הזה, שהם בני חיי ומזוני, והתחיל במזוני באומרו יגיע כפיך כי תאכל וכו', ובבני באומרו^ט אשתך כגפן וכו', ובחיי באומרו^כ וראה בנים לבניך וכו', כמפורש במקומו.

ואמר איזהו מכובד המכבד את הבריות - כלומר אל תחשוב למכובד אשר יכבדוהו הבריות, באופן שהעשיר יקרא מכובד שהכל יכבדוהו, אך איזהו מכובד המכבד את הבריות, שהוא מדה טובה שהוא קנין בעצמות האדם, ולא עושר תלוי בזולתו. וכן בעשיר אמר השמח בחלקו שהוא קנין בעצמו, ולא תלה ברבוי הממון שהוא דבר חוץ ממנו ודבר האבד. וגם מפני שמרבה נכסים מרבה דאגה, ואיך יקרא אושר. וגם דעתו שלא יקרא מכובד המקבל כבוד מבני אדם, כי אם ממלך הכבוד יתברך, והביא ראייה מפסוק כי מכבדי אכבד, אע"פ שלא ידבר רק במכבד את המקום, אך הוא מקל וחומר, והוא באשר נשים לב אל הביאו סוף הפסוק ובוזי יקלו לבלתי צורך, אך הוא מאמרו בספר הזוהר^{כא} חש הקב"ה על כבוד הצדיק מעל כבוד עצמו, כי הנה ירבעם היה מקטיר על המזבח לעבודה זרה ולא נגפו ה', ובשלוח ידו לתפוש בנביא מיד ותיבש ידו, וכן אמרו רבותינו ז"ל בבראשית רבה^{כב} החמיר הקב"ה בכבוד הצדיק ממכבודו, שעל כבוד צדיק אמר ומקללך אאור^{כג} שהוא בקום עשה, ובכבוד עצמו אמר ובוזי יקלו מעצמם, ע"כ.

ובזה נבא אל הענין, כי אחר שמפסוק ובוזי יקלו נלמד כי גדול כבוד הצדיק לפניו יתברך מכבוד עצמו, הנה מזה ראייה אל האמור, כי המכבד את הבריות שהוא את הצדיקים ודאי יכבדוהו יתברך יותר מהמכבד את עצמו, ואם כן באומרו שמכבדיו יכבד, כל שכן שיכבד את מכבד הצדיקים, שידוע שלא אמר המכבד את הבריות רק על מכבד את הצדיק ולא את אשר לא נאה לו כבוד.

ולפי זה יתיישב מה שהביא התנא סוף הפסוק ובוזי יקלו, שיראה דברי מותר. אך כיון אל הנדרש בבראשית רבה כמו שכתבנו, כלומר מי הכריחני לומר שאת המכבד את הצדיק יכבד הקב"ה, הלא הוא אומרו ובוזי יקלו, כי משם הוא הקל וחומר כמדובר.

ובתנחומא אמרו פרשת בראשית^{כד} וז"ל, מכבדי אכבד המכבד בני תורה. והוא מעין מאמרנו, והוא שהוקשה למו כי כמה מכבדים את ה' ויצר להם בעולם הזה, כי זו היא קושיית צדיק ורע לו, לזה אמר המכבד בני תורה, כי ברית כרותה היא שייטב לו ויכובד בודאי מאתו יתברך, וזהו איזהו מכובד שהוא בודאי מכובד, המכבד את הבריות. (ויקרא כא ח)

יט. שם פסוק ג. כ. שם פסוק ו. כא. בשלח סד א. כב. טל יב. כג. בראשית יב ג. כד. א.

• משנת משה •

עוד יבואר

לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבותיהם. ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך.

הלא אמרתי לך לא תעבוד שר ומזל כעבודה זרה ולא אל מלאך. והלא תאמר, והלא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזולא תליא, ואעבוד את המזל או את השר, כי כמה מעובדי ה' מזי רעב ולא יאריכו ימים, ובנים לא יהיו להם. לזה אמר ועבדתם את ה' אלהיכם. וגם שלא אומר לך שתעשיר שהוא מזוני, הלא זאת אבטיחך כי ובירך את לחמך ואת מימך שיתברכו במעיך ולא יחסרו לך. ולא תאמר הלא טוב היה היו לי בשר ויין להבריאני בל אחלה מהלחם והמים. לזה אמר הלא גדולה מזו אעשה לך, כי אין צריך לומר שלא תחלה, כי אם והסירותי בלחם ומים מחלה שהיא בקרבך, ומה לך עושר גדול מזה שתהיה בריא וחזק בלחם ומשולל דאגה, כי מרבה נכסים מרבה דאגה^{כז}, ואיזהו עשיר השמח בחלקו. (שמות כג כד-כה)

עוד יבואר

ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן.

ועל גסות הרוח שגם כן באים עליו נגעים, הוא אומר אחרי כן ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש.

ועל השביעית והיא על צרות העין, אמר או בזקן, כי הזקן הוראת כבוד אשר איננו בצר עין, כי איזהו מכובד המכבד את הבריות, והצר עין הוא בלתי מכבד, על כן יתייחס לו צרעת בזקנו. (ויקרא יג כט)

ב. ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם.
 ב. וְלֹא תַחֲלִלּוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם.
 ב. וְלֹא תַחֲלִלּוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי, שֶׁתִּשְׁמְרוּ מִלַּעֲשׂוֹת דָּבָר שֵׁשׁ בּו חֲלוּל הַשֵּׁם, כַּעֲנִין רַבִּי יוֹחָנָן דְּאָמַר^{כז} הֵיכִי

ב. וְלֹא תַחֲלִלּוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם.
 ב. וְלֹא תַחֲלִלּוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי, שֶׁתִּשְׁמְרוּ מִלַּעֲשׂוֹת דָּבָר שֵׁשׁ בּו חֲלוּל הַשֵּׁם, כַּעֲנִין רַבִּי יוֹחָנָן דְּאָמַר^{כז} הֵיכִי

כה. אבות ב ח. כו. יומא פו א, ושם איתא על רב.

• משנת משה •

דמי חילול השם, דשקילנא בישראל ולא יהיבנא דמי לאלתר, או כרב¹² דאמר היכי דמי חילול השם כגון אנא אי מסגינא בלא ציציית ובלא תפילין, וההיקש בדברים אלו.

והנה אין ספק כי הזהיר לבלתי חלל את ה', יבטח בה' שאם יבא לידו לקדש את ה' שיקדשנו ברבים, שיהרג ואל יעבור, כי אשר נזהר לבלתי חלל יביאנו ה' לקדש שמו יתברך גם כן, כי מצוה גוררת מצוה.

וזהו ולא תחללו את שם קדשי וכו', לומר כי ממה שלא תחללו את שם קדשי, על ידי כן ונקדשתי בתוך בני ישראל, כי יגרור לכם לקדש שם שמים ברבים שהוא נסיון ומצוה שאין למעלה הימנה, כי אני ה' מקדשכם בגדר המצוה [שגוררת] מצוה. והוא מאמר התנא במסכת אבות, **בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה, שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה**, ע"כ.

והנה ראוי להעיר, ראשונה - דקדוק הלשון באומרו הוי רץ וכו' ובורח וכו', ולא אמר רוצ למצוה קלה וברח מן העבירה. וגם בענין המשנה כי מאומרו הוי רץ וכו' שמצוה גוררת מצוה, יראה שאם לא היתה גוררת מצוה לא היה ראוי להיות רץ לעשותה, ולא כן הוא, כי אם מצד עצמה גם כן ראוי לרוץ למצוה, וגם [בעבירה] מבלי תגרור עבירה ראוי לברוח ממנה. ב - למה בעבירה לא אמר מן העבירה קלה כמו שאמר במצוה, כי הלא גם מעבירה קלה ראוי לברוח. ג - אומרו מן העבירה בה"א הידיעה, והראוי היה יאמר ובורח מעבירה. ד - למה צריך גדר בריחה, והיה די יאמר והשמר מעבירה. ה - אומרו ששכר מצוה מצוה וכו', אם הוא טעם אחר היה ראוי יאמר וששכר מצוה בוי"ו, ואם הוא ענין אחד עם הקודם, הנה איננו דומה לו. ו - כי יראה משולל הבנה, כי איך תהיה שכר מצוה מצוה, האם נאמר שכר פעולת השכיר היא פעולתו, הלא אינו אלא דמי שכירותו, וההיקש בקושי זה באומרו ושכר עבירה עבירה.

אמנם הנה פתח דבריו בא ללמד דעת לעבוד את ה', הלא הוא כי אם יאחז צדיק דרך לעבוד את ה' ומה גם דרך חסידות, לא יעשה אותו לפרקים, כי אם יורגל בו עד יעשנו כטבע, שאם לא כן תמוט המדה הטובה ממנו, ומה גם אם עליו ישחקו הרואים יאחז במדת החסידות ואחר כך יעזבנו ויבוש וגם את הכל יעזוב, על כן צריך יהיה תמיד הולך וחזק מאד עד תהי לו הרגל כדבר טבעי.

וזהו אומרו הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה, הכל לשון הווה, כלומר הוי רץ תמיד, כי תהיה רגיל בריצה למצוה, וכן בורח לשון הווה מן העבירה, ולא אמר רוצ למצוה קלה וברח וכו'.

כו. שם, ושם איתא על רבי יוחנן.

• משנת משה •

ולענין המשנה, הנה הדרך הראשון שאחשוב, יפול לב אדם עליו, הלא הוא באומרו הוי רץ וכו' לומר יתרחק מדרך עובר לסוחר, כי דרך התגרים שבהזדמן סחורה שהריוח מועט מתעצלים ואומרים הנה זה כעת לפנינו נמתין ונראה אם תזדמן סחורה שהריוח גדול, ואם לא תבא הנה הקלה לפנינו ונעשה אחר כך לאטנו, אמר אל תעשה כן במצוה קלה לומר נייחל עד נראה אם תזדמן חמורה ולא נתבטל מעתה להטפל בקלה, ואם לא תבא החמורה בקרוב אז נטפל בקלה, כי אם הוי רץ מיד במרוצה למצוה קלה, כי לומר שבהמנעך ממנו תבא לך אחרת לא כן הוא, כי אדרבה אם תעשה זאת תזדמן אחרת, כי מצוה גוררת מצוה, מה שאין כן בהתבטלך ממנה, ואל יעלה על רוחך כי תרוץ למצוה אחת שלמצוה אחת אתה רץ, כי אם לרבות הן כל הנקראות קלות וחמורות.

וגם בעבירה כיוצא בזה, והוא כי אפשר יאמר איש אם תזדמן עבירה קלה די לנו בהמנע מעשותה כדרך התגר בראות הפסד במקחו, אך לברוח והתרחק מאד מאד מכל הדומה לכיעורה או מביא אליה, אין צורך בשביל עבירה קלה, לזה אמר לא תעשה כן, רק ובורח מן העבירה בה"א הידיעה, כלומר העבירה הדומה אל האמור היא הקלה לעומת מצוה קלה שהזכיר, כי אין לך להסתכל באיכות העבירה אם קלה היא לבלתי ברוח, כי אינך בורח מאחת כי אם מרבות, כי עבירה גוררת עבירה ונמצאת בורח מכולן.

ושמא תאמר למה המצוה גוררת מצוה והעבירה גוררת עבירה, לזה אמר ששכר מצוה וכו', ענינו ששכר מצות בהאי עלמא ליכא^כ זולתי שעושה הקב"ה כמלך או שר את אוהבו, שאומר לו עשה לי אומנות פלונית בשכר רב, ואם תעשנה, מיד אתן לך אחרת ולא יחסר לך במה שתרויח תמיד שכר טוב, כן הקב"ה לעושה מצוה, מזמין לו אחרת שירויח בה כי אין שכרן בעולם הזה. וכן בעבירה, המורגל בהן והשטן מזמין לו עבירה שיאבד בה בשכר מה שכבר עשה^{כט}.

עוד יתכן בכוונת התנא, והוא בהקדים מוסר נאה אשר טוב לגבר יהי לו כבגד יעטה ולא ילזז מעיניו, הלא הוא כי ימעטו בעיניו זכיותיו לשני סבות, א - אולי היה לו בהם צד פניה ולא היו לשמה. ב - אולי מעט אשר היה לפניו נכו אותם ממנו, כמאמר יעקב^ל קטנתי מכל החסדים, קל וחומר לשאר העם אולי לא נשאר לו גם אחד על ידי כמה חסדים טובים והצללות אשר הצילו ה', זולת אשר נעשה לו נס ולא הכיר בניסו, באופן יחוש פן הוא משולל מצוה, וישים נגד עיניו כי לא כן העבירות, כי מי האיש אשר יתפאר שאין לו עבירות, כי אדם אין שתבצר ממנו לפחות אחת, זולת אשר הוא יתברך העביר ראשון ראשון כאשר היחל לעשות אותן.

כח. קדושין טל ב. כט. וכתב הרהמ"ח בתהלים (יז, ט) וז"ל, וכמאמרנו על משנת בן עזאי, כי מה שעבירה גוררת עבירה הוא כי כח השטן משחית הנברא בעבירה, הוא העבירה עצמה אשר כח בה לגרור עבירה, גורר כיוצא בה. ל. בראשית לב י.

• משנת משה •

הקדמה שנית גלויה ומפורסמת, כי המצוה שאדם עושה היא עצמה המאירה לו ומעטרתו ומענגתו, ככתוב אצלנו על פסוק^{לא} ואת צדיקים ישלם טוב, כי הטוב עצמו שעושה הוא תשלומי פעולתו, כי האור שהפליג בעשותה נעשה ממנו מלאך. וההיקש בעבירה, כי היא תייסרנו פה ובגיהנם, כי כמספר העונות שעשה הם המלאכי חבלה הממרקים אותו בגיהנם כי הן הן, כי כל אחד נעשה משחית ומשחתו בידו, והוא מאמר הכתוב^{לב} ותמוגנו ביד עוננו, ואומר^{לג} תיסרך רעתך, ואומר^{לד} חטאים תרדף רעה.

ונבא אל הענין, אמר הו' רץ וכו', לומר יהיה בעיניך כי מיעטו מצותיך אשר עשית, והו' רץ תמיד למצוה גם שתהיה קלה, ובורח מן העבירה הידועה לך אשר לא יבצר ממך כי תדע יש לך עבירה ידועה לך לפחות אחת.

ושמא תאמר הלא בכל חלוקה יש עליה קושיא, כי במה שארוץ למצוה קלה, מה תתן ומה תוסיף לי מצוה קלה שארוץ לעשותה. ואשר אמרת ובורח מן העבירה, למה אמרת בורח אשר לא יצדק כי אם על מי שרודפים אחריו, ומן הראוי היה תאמר אלי והזהר מן העבירה.

על כן על הקושיא הראשונה שעל אומרו הו' רץ למצוה קלה, אמר אל ימעט בעיניך עשותך מצוה אחת, כי הלא זאת תמלאך מצות, כי הלא מצוה גוררת מצוה, ואם כן כאשר זאת תביא לך אחרת, גם האחרת זאת תעשה לך כן עד אין קץ.

ואשר אמרתי ובורח מן העבירה, אל יקשה בעיניך אומרי לשון בריחה כי רודף אין, כי עתה דע לך כי עבירה גוררת עבירה, ואם כן העבירה אשר לא יבצר ממך שעשית היא תגרור לך אחרת, נמצא כי רודף יש אותך, כי איזו עבירה שעשית רודפת אותך לגרור לך אחרת^{לה}, ועל כן צריך אתה לברוח ממש כבורח מפני אויב, והוא אומרו מתחלה מן העבירה, כלומר הידועה לך, שלא תעדר ממך לפחות אחת.

ושמא תאמר וכי האם כח ואל או רוח חיים יש בפעולת המצוה או העבירה כי זו תגרור מצוה וזו עבירה. לזה אמר אל תתמה על החפץ, כי הלא דע ששכר מצוה מצוה, והוא ענין ההקדמה השנית שכתבנו, כי המצוה עצמה נעשית מלאך ומאשרתו בהארה ותענוג נמרץ והוא שכרו, וזהו ששכר המצוה המצוה עצמה, וכמאמרנו על מאמרם ז"ל^{לו} צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, הם מצותיהם עצמן שנעשים עטרות רחניות. וכן שכר עבירה היא העבירה עצמה שנעשית היא כח טומאה שהוא משחית להשחיתו,

לא. משלי יג כא. לב. ישעיה סד ו. לג. ירמיה ב יט. לד. משלי יג כא. לה. וכתב הרהמ"ח בתהלים (לו) וז"ל, כי הלא ידענו כי עבירה גוררת עבירה, וכאילו העבירה הראשונה שהוא הכח הטומאה שנברא בה, כמאמרנו על עבירה גוררת עבירה, מדברת עם האדם לעשות אז יותר. לו. ברכות יז א.

• משנת משה •

והמשחית נקרא גם הוא חטא, כמאמר ספר הזוהר^{לז} על גם ה' העביר חטאתך^{לח}, ואם כן אמור מעתה, כי אחר שיש למצוה כח להיות שכר המצוה כי תעשה מלאך קדוש, ויש כח בעבירה להעשות מלאך משחית, איך לא יהיה כח למצוה לגרור מצוה ולעבירה לגרור עבירה כל אחת ואחת למינה, והן זאת כוונת הכתוב כמדובר^{טל}. (ויקרא כב לב)

עוד יבואר

שופטים ושוטרים נתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק. לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד כי השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים. צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך. לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אשר תעשה לך. ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך. לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת ה' אלהיך הוא. כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני ה' אלהיך לעבור בריתו. וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתו.

על דרך פשט הכתובים יהיה הסמוכות במה שנמשך סדר הכתובים מראש הפרשה, שאומרת התורה הנני מלמדך להועיל כלל גדול בכל ענייני התורה, והוא אשרי הגבר המתחיל להחזיק בכשרון מעט ויבטח בה', כי קו לקו יהיה עוזר לו הוא יתברך עד העלתו ממדרגה אל מדרגה מעלה מעלה עד בלי די. ואוי למתחיל להתפתות ביצרו אף גם בדבר מועט, כי יצרו הלך ילך ועוקר אותו מעבודת שמים עדי אובד.

לז. עיי' נח עג ב. לח. שמו"ב יב יג. טל. וכתב הרהמ"ח בתהלים (יט, יד) וז"ל, כי הלא אומרו "ששכר מצוה" טבע הלשון הוא כנותן טעם אל האמור ואיננו, וגם איך שכר מצוה מצוה. אך אחר אומרו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, אמר אל תתמה מי נתן כח בפעולת מצוה או בעבירה לגרור כי אין בם רוח חיים. לזה אמר דע כי שכר מצוה היא המצוה עצמה אשר אין זה רק שהמצוה נעשית מלאך והוא מאיר לו ומעטרו ומענגו, כענין (ברכות יז א) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, שלא אמר ועטרות, לומר עטרותיהם, כלומר שלהם שהם מלאכים שעשו במצותיהם, וההיקש בעבירה שנעשית שטן, והוא הדין אותו בגיהנם, וגם פה כאומרו (ישעיה סד ו) ותמוגנו ביד עונינו. וזהו "שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה" כי רוח חיים להם. ובכך אל תתמה באומרי "מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה", כי חיים וקיימים הן אשר כח בהן לגרור. וזה כיון המשורר באומרו גם מזדים ולא אמר מזדונות לומר כי נעשים קטיגורים חיים, על כן צריך תפלה שאל ימשלו בי כמדובר.

• משנת משה •

ובראשון היחל ואמר כמדבר אל ראשי עם גדולי ישראל ראשי שבטיהם, ואומר להם שופטים ושוטרים תתן לך שהוא שופטים לשפוט שורת הדין, ושוטרים להכות את הסרבנים בדין, אך התחלה זו תוכל אתה ראש העם לסובלה, כי אם יחייבך בדין תעבור במסורת הברית ותקבל מה שיחייבך בסבר פנים יפות, וזהו אומרו שופטים ושוטרים לכפות על שורת הדין תתן לך אתה הגדול הממנה שידינוך השופטים ויכפוך השוטרים כי עשיר אתה, כי עיקר שעריך הם אשר אני נותן לך לשבטיך שאתם הראשים ומחלקים לשבטיכם, אך לא כל המון העם יכולים לסבול שיקוב הדין את ההר, על כן ממדת הדיינות לשורת הדין יהיה נמשך עוד דרך חסידות לעשות משפט צדק הוא פשרה, על דרך מאמרם ז"ל^מ על פסוק^{מא} ויהי דוד עושה משפט וצדקה, שאמרו ז"ל זה הביצוע, הנה כי התחלת הטובה מביאה אל טובה גדולה הימנה.

וכן הרעה, כי הנני אומר לך הדיין לא תטה משפט, שהוא ככתוב למעלה שאם לא ירצו פשרה לא תאמר מפני השלום לא אעשה המשפט אך אטנו מעט קרוב לדין לעשות ואומר להם שהדין כך מפני השלום, לא תטה משפט, כי אין היצר הרע חפץ רק תתחיל לעשות אשר לא טוב, כי מעט מעט יגרשך מעבודת ה', כי תתחיל להטות מפני השלום, ואחר כך תטה מפני הכבוד כי תכיר פנים, ועוד מעט מפני המעות כי תקח שוחד, וזהו לא תטה כו' לא תכיר פנים ולא תקח שוחד, לומר השמר מהתחלה ולא תעשה השנית, ומבלתי עשותך השנית גם לא תעשה השלישית.

ואל הבעל דין אמר, הנה אתה תוכל לעשות יותר מהשתי הדרגות טובות שאמרתי אל הדיינים שהוא משפט ואחר כך משפט צדק, עוד תוסיף גם אתה, והוא כי לא בלבד משפט צדק, כי אם צדק צדק תרדוף, שאינו צדק מעט עם המשפט, אלא צדק כפול שהוא לפנים מן השורה הרבה, באופן שאפילו דיינים לא תצטרך, כי תניח מזכותך עד תשלם עם בעל דינך בייחור וחסידות, כי תאמר גם כי אלך אל הדיין יעשה לי משפט צדק שהוא פשרה מפני השלום, אם כן טוב לי אוותר גם מהפשרה הראויה ואעשה צדק צדק ועל ידי כן תחיה, כי הוא יתברך מנהל אותך כשאתה בא ליטהר מעט מעט עד הטיב אותך, כי אינו עוזר לך רק למען תחיה וירשת כו'.

כלל הדברים כי בא ליטהר מסייעין אותו, בא ליטמא יצר סמוך מסירו מעל ה' עד האביו, כמדובר שמתחיל בהטות משפט מפני השלום, וממשיכו לעשות מפני הכבוד, ואחר כך מפני המעות, ולכן ראוי יהיה אדם רץ למצוה אפילו תהיה קלה כי תגרור לו רבות, וכן יברח מן העבירה אפילו קלה כי תגרור לו עד האביו אותו.

מ. סנהדרין ו ב. מא. שמו"ב ח טו.

• משנת משה •

והנה בחמלת ה' עליו ובחמלת תורתו על עם בני ישראל, הוסיפה להראות לנו דרכו של יצר הרע, למען נברח ממנו כל יתחיל ללכדנו במצודה רעה, אפילו בדבר בלתי חמור, כי יגורנו בחרמו יאספנו במכמרתו קו לקו, ולו לא היה רק עד קחת שוחד כמדובר למעלה, כי אם גם עד העבדו עבודה זרה מעט מעט, כי כך הוא דרכו של יצר הרע מתחיל והולך עד שנעשה בעל הבית להביאך עד סוף קצה הרעה הוא עבוד אלהים אחרים.

כי הלא יתחיל במעט לא כביר, והוא כי לא יאמר לך עבוד אלהי נכר, רק נטע לך אילן יפה ענף וחורש מצל לנוי אצל מזבח ה', לא לעולה ולא לזבח, בלתי לה' לבדו על מזבח, כמאמר הרמב"ן ז"ל כי אומרו לא תטע לך אשרה הוא אילן לנוי ולכבוד לפני מזבח ה', ולא נאסר רק להיות כמעשה הגוים ההם לפני אליהם, כי הלא יאמר לך יצרך כי אין זה רע, ואדרבה כבוד ותפארת לה' אלהיך.

ועוד מעט יטך גם לעשות שינוי במזבח עצמו, כי יפתך לעשות מצבה אשר שנה ה' אלהיך להקריב בה, כי ממה שאצל המזבח, יביאך עד תגע במקום ההקרבה שגם זו היה מעשה הגוים להקריב לטעותם, וזהו לא תטע וכו' ולא תקים לך מצבה כו'.

ואחר החטיאך במקום ההקרבה יביאך לחטא גם בדבר הנקרב, שתקריב לה' בעל מום כאשר יעשו הגוים שלא ימנעו מהקריב בעל מום אם לא שיהיה מחוסר אבר, וזהו שסמך ואמר לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום.

ועוד מעט יעשה שגם המקריב הזבח יקריבנו לעבודה זרה, וזהו שסמך כי ימצא כו' איש או אשה כו' וילך ויעבוד אלהים אחרים כו'.

הנה כי היצר הרע היחל מאשר אצל המזבח עצמו, ואחר כך נגע בקרבן הנעשה בו, ואחר כך במקריב עצמו, על כן טוב מאד מאד צריך אדם לברוח מהתחלת אחיזת היצר הרע, כי מעט מעט יגרשנו מאלהי אמת ועד הבלי נכר יוליכוהו להאבדו, והוא ענין כתוב אצלנו במשנת בן עזאי באומרו **הוי רץ למצוה קלה** כאשר נכתוב בס"ד פרשת קדושים. (דברים טז יח-כב; יז א-ג)

עוד יבואר

ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדות לוחות אבן כתובים באצבע אלהים.

הנה מהשני דברים אשר ייעדנו לדבר במ, האחד מה שעל ה' יפלא כי למה לא הקדים רדת משה מן ההר לבל יצא העגל ההוא, והשני איך יצאת תקלה כזאת מתחת יד גוי צדיק כישראל גוי אחד אשר שמע קול אלהים מדבר מתוך האש. וטעם האחד הנה בא.

• משנת משה •

ועל השנית נאמר כי הנה אין ספק כי התערבות דעת והתחר במרעים מביא חטא. וכן דוד הוא אומר^{כב} אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה, כי מההתחברות אליהם יבא לקנא בעושי עולה. וכן שלמה בנו אומר^{כג} כשושנה בין החוחים כן רעיתי וכו', והוא כמבואר אצלנו במקומו כי בשבחו יתברך את רעיתו ישראל כי טובה היא מכל העמים וירא והנה נגד פניו יתברך את אשר עשו את העגל הנותן דופי בכל טוב מדותיה ונותן קיא תחת יופי כל מעשיה, על כן אמר אל ירפו ידיך מדאגה מדבר פן תקע נפשי ממך על עון העגל, כי הלא כשושנה בין החוחים אשר הקוצים ישרטו וינקבו בה נקבים עד השחיתה וישיתוה בתה כמושה וכסוחה סחי ומאוס, אל תאשם השושנה כי לא ממנה היו נקביה וכריתותיה אליה, כי על כל שכניה הרעים כי כל סביבותיה פחים קימוש וחוח והמה היו בעוכריה, כן רעיתי ישראל בין הבנות הם האומות, כי אם אינך כפורחת ועלתה נצך ונכרתה לארץ בהעותך מאת כל שכניך, זאת לך כי נתערבת בגוים ולמדת מעשיהם במצרים, כמאמרם ז"ל^מ שאמר משה רבנו ע"ה להקב"ה על רגל העגל אל נא אדוני תתמה על החפץ כי אמשול לך משל למה הדבר דומה, לחכם שהיה לו בן בחור ופתח לו חנות של בשמים בשוק של זונות ויצא לתרבות רעה וכעס עליו אביו, אמר לו פדגוג אתה עשית את כל אלה כי שמתו בקרב זמה באומנות המרגיל לה, כן אתה ה' כי הלא בימים ההם עודנו נער ישראל ותתנהו במצרים כי שם מקום זמה ועבודה זרה נתערב בהם וילמד מעשיהם. וזה יאמר כשושנה וכו' כן רעיתי בין הבנות. כי גוים רבים שיחתו את כרמה, בוססו את צדקתה, היסבו רעתה וענתתה, עד המיר כבודה בתבנית שור אוכל עשב. ומה גם כאשר יבא בס"ד כי גם בצאת ישראל ממצרים לא שקטו ולא נחו מחברת פועלי און הם ערב רב עלה אתם, כי המה היו בעוכם כאשר יבא בס"ד. הנה כי גדלה מאד רעת חבורות פשעי אויבי ה' הנלוים אל הצדיקים, כי המה היו במורדי אור לשמור לעשות ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם.

ובזה נבא אל הקושי הגדול אשר כל שומעו תצלנה אזניו, השמע עם קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כעם בני ישראל ועד שהמלך במסיבו כחשו בו ויאמרו לא הוא, וימירו את כבודם, והמה חכמים מחוכמים, ואיך נסרחה חכמתם לעשות המעשה הרע ומר ההוא. והנה מאמרם ז"ל להשיב על זה. הלא הוא^מ, לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה, אלא שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד, ואם חטאו רבים אומרים להם וכו', שהוא לבל יתיישו מן התשובה כי לא ירצם ה', אך עתה יתנחמו בטובים מהם כי לא עצרו כח לבלתי חטא לה' וישובו אל ה' יתברך וישובו אליהם, כאלה כי שבו ויתקנו.

מב. תהלים לז א. מג. שיר השירים ב ב. מד. שמות רבה מג ז. מה. עבודה זרה ד ב.

• משנת משה •

והלא כמו זר נחשב החטיא הוא יתברך יחיד או רבים להכין דרך לעוברי דרך ה'. ועוד כי אם כן איפוא אל יאשמו ישראל ודוד, והלא נגד עינינו כי לולא משה בחירו יתברך עמד בפרץ לפניו כלה היה עושה הוא יתברך. ואף גם עתה מתו אנשים כי רבים חללים הפילו בני לוי, ועצומים כל הרוגי מלכותו יתברך כי הלא ויגוף ה' את העם וכו'¹⁰, וגם המתים במשקה אשר השקה משה. ועוד ידו יתברך נטויה, כי אין לך פקידה ופקידה שאין בה מעון העגל¹¹. וכן בדוד, לולא התודה מיד ואמר חטאתי¹², היה מת בחטאו, כי כה ענה לו הוא יתברך ביד נתן הנביא¹³ גם ה' העביר חטאתך לא תמות, יורה כי אם לא התודה היה מות, וגם הבן הראשון מות גם על זה, וגם כל ימיו היה בתשובה וצום ובכי ומספד, ועוד מה ענין אומרו לא היה דוד ראוי לאותו מעשה, אחר כי הכל תלוי בבחירה. **אמנם** הוקשה לו לבעל המאמר, כי אחר שדרכו יתברך הוא כי אפילו לבהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמם לא כל שכן¹⁴, ואם כן איפוא תחת מה לא הפליא לעשות הוא יתברך להרחיקם מן החטא, כי הרבה דרכים למקום להרים מכשול מתחת ידם. או כמאמרם ז"ל בגמרא¹⁵, שאמר השטן לרבי עקיבא וכן לרבי מאיר אלמלא דמכרזי עלך ברקיעא הזהירו בפלוני ובתורתו הייתי מחטיאך. והאם כל עם ה' נביאים אשר שמעו את דבר ה' מפי הגבורה פנים בפנים כולם קדושים ובתוכם ה' וכן בדוד, והאם חסרו שלמות כתנאים ההם ודומיהם, שיגן ה' בעדם לבלתי יחטאו. **והנה** הדרך הראשון אשר יפול לב אדם להשיב הלא הוא, כי הנה לעומת זה נצב לריב כלל אחר אשר למדונו רבותינו ז"ל, הלא הוא, כי **עבירה גוררת עבירה**, ואפילו קלה תספיק לגרור חמורה כמאמרנו שם בלשון המשנה. וגם החוטא בשגגה כמאמר שלמה באומר¹⁶ גם בלא דעת נפש לא טוב, ללמדנו דעת כי גם אשר יחטא שוגג בלא דעת אל יקל הדבר בעיניו, כי הלא היא הוראה כי נפש לא טוב, כי אם נפשו לא מטומאה מתחלה לא באת תקלת שגגה זו מתחת ידו. ועל כן יצא עתק מפי איש לדבר ולומר אין זה כי אם שאיזה חטא גדול או קטן היה תחת יד ישראל אשר העבירה ההיא גררה עבירת העגל, שעל כן לא מצא מקום הוא יתברך להרחיקם מן החטא. וכן בדוד אולי איזה חטא היה בו שמנעו מהציל אותו הוא יתברך מן החטא. באופן כי אשמת דבר אשר היתה בם מקודם לכך, כי ראויים היו לחטא לו יתברך, מפאת רוע הכנתם. על כן להסיר מלב ראשי עם הארץ הסברא הזאת, אמר לא היו ישראל ראויים וכו' לא היה דוד ראוי וכו', שהוא כי לא היו ראויים מחמת קדימת חטא או עון לבא תקלה זו מתחת ידם שעל כן לא תמך אשורם הוא יתברך לבלתי יחטאו, כי אם למה לא שמר רגלי חסידי. אלא

מו. שמות לב לה. מז. רש"י במדבר יט כב ד"ה למשמרת. מח. שמו"ב יב יג. מט. שם.
 נ. חולין ז א. נא. קידושין פא א. נב. משלי יט ב.

• משנת משה •

מפני שאם יחטא יחיד אומרים לו וכו', ואם יחטאו רבים וכו'. והנה יספיק הטעם ההוא לבלתי הרחיקם מן החטא בקום עשה, רק להניחם בבחירתם משוללי עזר משדי.

וגם על זאת אחשבה התלונן דוד באומרו²¹ לפעולות אדם בדבר שפתיך וכו' תמוך אשורי וכו' אני קראתיך וכו'. והוא, כי אמר כמתנצל על חטאו ומתלונן על מה שלא סמך ידו להצילו מן החטא על דבר שאם יחטא יחיד וכו'. והוא כי אמר הנה באומרי לך²² בחנני ה' ונסני, ואמרת לי לא תעמוד בנסיוןך, הנה ידעתך כי בשביל פעולות אדם אם יחטא יחיד היה מה שחטאתי. שנית בדבר שפתיך שאמרת שלא אעמוד בנסיוני. והוא מאמר ספר הזוהר²³ על פסוק²⁴ למען תצדק בדברך תזכה בשפטך, שאומר יתברך שלא יעמוד בנסיון עשה רושם לחטא שאם לא כן לא הייתי ראוי לאותו מעשה. ועל הראשון אמר אוי לי כי אני שמרתי ארחות פריץ. כי לשמור ארחו נזקקתי לחטא בל יתייאש מן אורחות תיקונו, ולא שאחשוד אותך חלילה שקרבתי לידי חטא, רק שלא תמכנני בימין צדקך להצילני מן החטא. כי הלא אם היית תומך אשורי במעגלותיך לא היו מטים פעמי מדרכך מעשות רצונך. וזהו תמוך אשורי וכו' בל נמוטו פעמי. ועל השנית שאמרת בדבר שפתיך שאמרת לי לא תעמוד בנסיון שעשה רושם, למען תצדק בדברך, אל תאמר אלי כי אנכי הסיבותי כי שאלתי נסיון, כי הנה לו הונח שכן הוא, לא תבצר ממני תלונה. והוא כי הלא העולה על רוחי היה תעשה לי כאשר עשית לאברהם, כי אמרת לו²⁵ קח נא את בנך וכו' והעלהו לעולה וכו', כן חשבת תאמר אלי עשה דבר פלוני או השמר אל תעשה דבר פלוני, כי אז הייתי נשמר בכל נפשי ובכל מאודי לבלתי עבור מאמרך. אך לא עשית כן, כי אם אמרת לא תעמוד בנסיון. שעל כן למען תצדק נצחני יצרי. וזהו אומרו אני קראתיך לאמר שתבחנני ותנסני כדי שתענני אתה האל ותאמר לי הט אזנך לי שמע אמרתי לקיים המצוה אשר אצוך לנסותך, אך לא לומר שלא אעמוד בנסיון. והנה על פי הדברים האלה אשר אמרו רבותינו ז"ל, תקל אשמת ישראל, גם כי נאמר כי הם עשו את העגל. (שמות לא יח).

עוד יבואר

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטןך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך.

נג. תהלים יז ד-ו. נד. שם כו ב. נה. משפטים קז א. נו. תהלים נא ו. נז. בראשית כב ב.

• משנת משה •

ראוי לשים לב, מה ענין אומרו והיה, כי אין תיבה זו צודקת רק על הויה המתחדשת, כענין והיה כי יראו אותך המצרים¹¹, יתחדש כי יאמרו אשתו זאת, אך לא על שכר שמיעת מצוה, ואם כן איפוא היה ראוי יאמר עקב תשמעון כו' ושמר ה' לך כו'.

ב - אומרו עקב כו', שיורה כי טוב לעבוד את ה' על מנת לקבל פרס, והוא אשר לא כמאמר התנא¹², והן על זה פקחו עיניהם רבותינו ז"ל. ועל שנותו משכר ללשון עקב אמרו¹³ שהוא על מה שאדם דש בעקבו. ויש מרבותינו ז"ל אמרו שהוא על הטוב הבא באחרונה, כעקב שבסוף האדם¹⁴, ויהיה דעתם דעצה טובה קמ"ל שלא נשמע את דברי התורה לקבל עליה טובות העולם הזה, כי והיה עקב שהוא על טוב הבא בסוף הוא אושר הרוחני תשמעון, ועכ"ז גם טובות בעולם הזה לא יחסר לך, כי הנה ואהבך וברכך והרבך וברך כו', ויצדק במאמרם זה אומרו והיה, שהוא שלא יבצר מהיות טובה בסוף הנקרא עקב ועל כן על זאת תשמעון, וכן במה שידענו מרבותינו ז"ל¹⁵ כי כל מקום שנאמר והיה הוא שמחה, וזה יאמר כי הנה שמחה תהיה בעקב הוא בסוף שהוא שמחת עולם ועליו תשמעון כמדובר. אך בזה לא עלתה ארוכת הקושי עד תומו, כי עדיין יראה כי לא מנעתנו התורה רק שלא נעבוד על מנת לקבל טובות העולם הזה, אך טוב הוא שאת ה' נעבוד על מנת לקבל טובותיו בעולם הבא, אך אין ספק כי טוב משניהם יראה לעבוד את ה' שלא על מנת דבר, רק לעשות רצונו מאהבה שלמה לעשות נחת רוח ליצרו, עם שלא יבצר כי הוא יעשה את שלו כי נאמן הוא בעל מלאכתנו ישתבח לעד.

ג - אומרו תשמעון ושמרתם לשון רבים, ואחרי כן אמר ושמר לך לשון יחיד. ד - אומרו את המשפטים, אנה עזב גם חקים ומצוות ותפש משפטים בלבד מה שלא עשה כן בפרשה הקודמת, כי תמיד הזכיר מעמד שלשתן. ה - אומרו האלה, שהוא מיותר, כי מי לא ידע כי על משפטי ה' ידבר, ומה גם כי לא הוזכרו פה משפטים ביחוד שיצדק עליהם מלת האלה. ו - כי אחר היותו עתיד לומר ושמרתם ועשיתם, מה צורך היה לומר תשמעון, והלא בכלל מאתים מנה. ז - אומרו ושמר, שנראה כמוסיף על הטובה אחרת כמשמעות הוי"ו, והלא זאת היא הראשונה, ואם כן מהראוי יאמר וישמור לך את הברית כו', שיהיה הענין, עקב תשמעון כו' (ושמור) [וישמור] לך כו'. ח - אומרו אשר נשבע כו', איך יתכן ינתן במתן שכר מצותינו מה שנשבע לאבותינו כבר, והרי נשבע ועומד על מעשה אבותינו. וגם שנאמר שהוא לא יאחר לקיים שבועתו לדור אחר, גם זה אין צריך הבטחה, כי למה ימנע טוב האבות לבנים ההולכים בתמים שומעים ושומרים ועושים מצות ה'. ט - אומרו ואהבך כו', וכי כל אשר אמר עד כה האם בהעדר אהבה היה. י -

נח. בראשית יב יב. נט. אבות א ג. ס. תנחומא. סא. רמב"ן. סב. בראשית רבה מב ד.

• משנת משה •

כי בכלל אומרו וברכך, הוא אומרו והרבך, וכן בכלל אומרו והרבך, הוא וברך פרי בטנך כו'. יא - כי בכלל אומרו ופרי אדמתך הוא דגנך תירושך ויצהרך כו'. יב - אומרו על האדמה, כי אחר שהוא יתברך הבטיחנו באדמה ההיא לתתה לנו, בודאי שעל האדמה ההיא נתברך, ולא בגלות בארצות אויבינו. יג - אומרו והסיר ה' ממך כו', אם בקום עשה הוא ייטיב לנו, מכל שכן הוא שיסלק נזקינו ושלא ישים עלינו כל מדוי מצרים הרעים. יד - אומרו ברוך תהיה מכל העמים, אם הוא שהעמים יברכו אותנו, מה יתן ומה יוסיף לנו מה שנתברך מפי בשר ודם. ואם הוא כי ברכתנו מאתו יתברך תהיה יתירה על אשר יתברכו הגוים, מה יתרון הוא שיצטרך הוא יתברך לברך את עמו ישראל עושי רצונו יותר מכל העמים עוברי רצונו. טו - אומרו לא יהיה בך עקר, איך מתקשר ומייחס זה אל היותינו ברוכים מכל העמים. טז - כי הלא זה דבר מועט מכל ברכות טוב הנאמרות באמת, כי הראשונות הם טובות קנייניות, וזו שלילת רעה. יז - אומרו ואכלת את כל העמים כו', איך מתקשר זה אל הקודם. יח - אומרו כי מוקש הוא לך, כי הראוי יאמר כי מוקשים הם לך לשון רבים על כל רבים עמים הנאמרים באמת. יט - כי הנה יראה מזה כי עקב ושכר המצות הם טובות העולם הזה, והוא לא כן חלילה, כי אם ששכר מצות בהאי עלמא ליכא¹⁷, וכמאמר פסוק שבסוף פרשה הקודמת היום לעשותם, שהוא כמאמר ז"ל¹⁸ היום לעשותם ומחר לקבל שכרם.

אמנם, הנה המצות יתחלקו לסוגים רבים, יש מצות ויש חוקים ויש משפטים. וכן במיני הטובות יש שלשה חלקים, יש טובות העולם הזה, ויש טובות העולם הבא, ויש פירות המצות בעולם הזה.

והנה פסוק שבסוף פרשה הקודמת צונו לעשות שלשה סוגי מצות, באומרו ושמרת את המצוה את החקים ואת המשפטים, ועל שלשתם אמר היום לעשותם, שהוא שלא יקוו שכרם בעולם הזה כי אם היום לעשותם אך מחר לקבל שכרם.

והנה על אלה יתחמץ לבב אנוש באמת, באמור היתכן ששום שכר מצוה לא יהיה לאדם בעולם הזה לפחות להחזיק לב כל עושי טוב בראותם השגחת שכר מה בעולם הזה. עוד שנית יתחמץ לבבו, בראות כי השוה הוא יתברך את המשפטים עם המצות וחקים, ולא עוד אלא שהזכירן באחרונה, באומרו ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים, והלא הדעת נוטה כי העושה המשפטים אשר הדעת מחייבם, מאומה אין לו שכר בעמלם, כי איככה נחזיק טובה לעושי משפטי הישרות המחוייבות לפי השכל גם שלא היתה התורה מצוה אותנו לעשותם.

פג. קידושין טל א. פד. עירובין כב א.

• משנת משה •

על כן על שני אלה בא ויאמר והיה עקב כו', לומר העולה על רוחכם כי אין שום שכר בעולם הזה, לא כן הוא, כי הלא יש בחינה אחת של שכר מצות שישנו בעולם הזה, שבהם יכיר אשר דעה קנה השגחתו יתברך לשלם שכר טוב, והוא מאמר התנא באומרו **שכר מצוה מצוה**, והוא כי העושה מצוה אחת מזכין לו שיעשה אחרת לטוב לו, כי מצוה גוררת מצוה ורב טוב לבית ישראל הגמול הלז שמפליגין לו באושרו בעולם הבא, וזוה החי יתן אל לבו בראותו שאחר עשותו מצוה אחת תזדמן לו לעשות כיוצא בה, כי אין זה כי אם כאשר ה' אתו מאיר לו סוד אושר טובו אשר מכין לו בעולם הבא ונותן לו במה שיופלט אושרו שם, וזהו והיה עקב, לומר גם שאמרת היום לעשותם כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא, הנה והיה עקב, כי גם יהיה עקב ושכר פה, והוא כי שכר מצוה מצוה. **והענין**, ללמד לאדם דעת בל ימעטו בעיניו שמיעת אזניו אל דברי התורה כי על ידה יזכה לשמור ולעשות, כי עקב תשמעון את מצות ה', בשכר מצות השמיעה, תזכו כי ושמרתם ועשיתם אותם, שאקרב אתכם לידי זכות ואסלק כל מעכב ואעזור אתכם להביא השמיעה לידי שמירה, והוא דבר גדול למכיר ערכו.

ואגב אורחיה לימדנו באומרו אותם, כי ממש עשיה של הויה ומציאות קיים הוא עושה בעשות המצוה, והוא כי ממש יוצר אור ובורא מלאך מאיכות המצוה, וזהו ועשיתם אותם, כי את המצות ממש הוא עושה.

ועל השנית, והיא במה יזכה העושה משפטים והוא דבר שבלי מצות התורה היה עושה אותם האדם מדעתו, על כן אמר את המשפטים האלה, והוא כי אין צריך לומר חקים ומצות, כי אם אפילו משפטים שהדעת מחייבם יש לכם בהם כל האושר הגדול אשר אומר אליכם.

ושמא תאמר הלא מבלי מצות התורה היה האדם עושה אותם, כי הם הישרות להתנהג בהם לתווך שלום במשפטי צדק, לזה אמר **האלה**, לומר מה שהוא יתברך מחזיק טובה לעושה משפטיו הוא להיותם האלה, והוא כי היה יכול לומר איש הירצה ה' במשפטיו כי אם להישיר בהם את הבריות בל יבלע איש את רעהו, ואם כן איפוא מה לו יתברך אם נתנהג במשפטי תורתו או ביתר משפטי דתות נמוסיות העשויות על ידי חכמי הגוים בשום שכל והבין דרך ישכון אור הנהגה והישרה להתנהג בהם בני האדם, כי גם בהם איש על מקומו יבא בשלום, על כן באה תורת ה' תמימה ותאמר מה שיש לו יתברך להחזיק לכם טובה, הוא כי תשמעון את המשפטים **האלה**, ולא תאמרו כי גם בזולת אלה תהיה הישרת והנהגת בני האדם עולה יפה, ועל כן יען תניחו משפטים זולת אלו ותשמעון את אלה ביחוד, על כן שכרם הרבה מאד.

ושמא תאמר, עדיין אנו צריכים לדעת מה יתן ומה יוסיף יהיו אלה ולא זולתם, ומה בין דין לדין אחר כי גם בזולת אלה משפט שלום יהיה לעם והישרה טובה למתנהגים בהם.

• משנת משה •

על כן אמר ושמרתם ועשיתם אותם, והוא מה שכתבנו פרשת משפטים כי משפטי העמים בדיניהם אין בהם סוד או איכות קדושה בלתי אם מציאות הישרה, אך משפטיו יתברך כולם קדושים כולם עושים בהתקיימם אורות שרפי קדש בכל מצוה ומצוה שאדם עושה בעולם הזה, ויוצר אור ובורא מלאך קדוש בעולם העליון כנודע, וזהו אומרו ועשיתם אותם, כי אותם ממש אתם עושים ובוראים בקיים אותם, מה שאין כן בקיים משפטי נמוסי העמים.

ואמר עוד הלא אמרתי לך תהיה לך שכר מצוה מצוה, שעקב מה שתשמעון יהיה שושמרתם ועשיתם אותם, והנה עוד שנית יעשה לך ה', והוא כי ושמר ה' אלהיך לך כו', והוא כי לא בלבד שכר מצותיך בהאי עלמא ליכא, כי אם גם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך להיטיב לזרעם לא יאכילך אותם בעולם הזה, כי אם ושמר ה' אלהיך אותם שיהיה לך לעתיד, על דרך מאמרם ז"ל^ס על מה שבירך יצחק ליעקב שלא נתקיימו ושמורות לעתיד לבא.

ואם תאמר, אם כן מה נאכל בעולם הזה, הלא הוא פירות מעשיך, כי ואהבך כו', והוא כי כל מה שאטיב לך לא יהיה למען אשר אהבתי את אבותיך, רק ואהבך כו', כי אשמור לך אהבת אבותיך ואשר נשבעתי להם, ואעשה עמך אהבה חדשה מצד עצמך שעל ידה וברכך כו' שהוא פירות מעשיך בעולם הזה, כאשר יבא ביאורו בס"ד. (דברים ז יב-יג)

ג. הוּא הָיָה אוֹמֵר. אֵל תְּהִי בּוֹ לְכָל-אָדָם וְאֵל תְּהִי מִפְּלִיגָה
לְכָל-דָּבָר. שְׂאִין לְךָ אָדָם שְׂאִין לוֹ שְׂעָה. וְאִין לְךָ
דָּבָר שְׂאִין לוֹ מְקוֹם:

ד. רַבִּי לְוִיטָם אִישׁ יִבְנֶה אוֹמֵר. מְאֹד
מְאֹד הָיָה שְׂפַל רוּחַ שְׂתַקְנֹת
אָנוּשׁ רַמָּה:

ד. ולא תנונו איש את עמיתו
ויראת מאלהיך כי
אני ה' אלהיכם.

שיעור הכתוב, הלא באונאת
דברים תחשוב כי

בכבוד חברך אתה נוגע, ולא כן הוא, כי הלא ויראת מאלהיך, כי בכבוד אלהיך אתה נוגע,
כי הלא אני ה' אלהיכם אלהי שניכם, כי גם נפשו חלק אלוה ממעל כמון, ונמצאת נוגע

סה. זוהר ח"א קמו א; ותנחומא ישן תולדות יג. וראה דברים רבה ג ד.

• משנת משה •

במה שהוא חלק מאתי ומבזה מי שאני מכנה אלהותי עליו עמך, כי אלהיכם אני כאחת שלך ושלו.

וזה מוסר נאה שאל יחשיב אדם את עצמו לטוב מזולתו, כי קטון וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו^{טו}, והוא כמפורש אצלנו במקומו שהוא ענין מאמר^{טז} עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה, כי אין ניכר החשוב והבלתי חשוב רק באותו העולם, כי אל דעות ה' יכיר את מקומם ויעמיד לכל איש ואיש במקום הראוי לו, וזהו קטון וגדול שם הוא כו', לומר מי שהוא קטון הערך או גדול, שם הוא, מה שאין כן בעולם הזה שלא יוכר. וכן ימצא שם עבד יהיה חפשי יותר מאדוניו לפי מעשיו, כי זה משמעות המ"ם כד"א^{טז} לרעותה הטובה ממנה, ובכן שיבחו אהובים ורוממו לאחד מהשלמים שלא ראה איש מימיו שלא כיבדו ויהי בעיניו לטוב ממנו, כי הוא היה אומר, אם קטון בשנים ממני הוא, לא יהיו לו כל כך עונות, ואם גדול בשנים הוא, יהיו לו יותר זכיות, ואם חכם ממני זכותו מרובה, ואם חכמתי אני יותר, אשמותי גדלו על אשמותי, כי הוא לא ידע במה יכשל כאשר יחטא, מה שלא כן אנכי, וההיקש בזה בכל יתר בחינות, ועל כן הזהיר רבי לויטס איש יבנה באומרו מאד מאד הוי שפל רוח בפני כל אדם [שתקות אנוש רמה], שהוא כי יהיה כל אדם בעיניו טוב ממנו כמדת האיש ההוא שהזכרנו, הפך המאנה את חבירו בדברים כמדובר.

ועל פי דרכנו נשית לב, אל מאמר התנא הנזכר במה שכפל ואמר מאד מאד. וגם באומרו שתקות אנוש, כי הלא תקוה לא תצדק רק בדבר שאדם מקוה ומתאוה לו, ואם כן מי זה האיש יתאוה היות רמה, ומהראוי יאמר שסוף אנוש רמה. וגם למה זה אמר אנוש ולא אדם ולא איש.

אך הנה ידענו כי אין בכל המדות טובה לאדם מהבינונית^{טז}, כי המיצוע נבחר למוצאי דעת, ובכן היה מקום יאמר איש כי גם בשפלות יעשה כן, והוא הפך דברו יתברך באומרו^{טז} והאיש משה ענו מאד מכל האדם, על כן ראוי לשית לב למה בחר הוא יתברך בקצה האחרון ושיבח בו את משה.

על כן אחשוב כי זה כיון רבי לויטס לומר מאד מאד שהוא הקצה האחרון הוי שפל רוח, ואל תקשני מהמיצוע, כי הלא ראה שתקות אנוש רמה, כלומר ואם כן מי שיקוה להיות רמה, גם גדר מאד מאד למיצוע יתייחס בערך פחיתותו. והוא כי ידענו כי כמה שמות יש לאדם, אדם, איש, גבר, אנוש, והגרוע מכולם הוא אנוש, כי על כן לא יקרא

טו. איוב ג יט. טז. פסחים נ א. טז. אסתר א יט. טז. רמב"ם, פ"א מהל' דעות ה"ד.
ע. במדבר יב ג.

• משנת משה •

כה רק הבלתי כשר כנודע, ואין מדה מגונה להרשיע בה את האדם כגאווה, עד גדר אמור הוא יתברך^{עב} גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, כביכול אני והוא אין יכולים להיות יחד בעולם^{עב}, ואם כן זה תוארו אנוש.

ובכן יאמר הוי שפל רוח, שאם לא תעשה כן תבא עד גדר הקרא אנוש ולא תואר אחר, ובהיותך אנוש תגרע עד גדר היותך תאב ומקוה להיות רמה, והוא מה שידענו כי הבלתי כשר שהוא מגדר אנוש לא ימצא מנוחה אחר מותו עד האכל את בשרו בקברו, ועל כן טרם תתחיל רמה לבא בו, יתאוה ויקוה מתי תבא בו רמה לכלות את בשרו למצא מנוחה. (ויקרא כה יז)

ה רבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוּקָה אוֹמֵר. כָּל־הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם
בְּסֵתֶר. גִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ בְּגִלּוּי. אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד
מִזִּיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם:

ו רבִּי יִשְׁמַעֵאל בֶּר רבִּי יוֹסִי אוֹמֵר. הַלּוֹמֵד עַל מִנַּת
לְלַמֵּד. מִסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לְלַמּוֹד וּלְלַמֵּד. וְהַלּוֹמֵד עַל
מִנַּת לַעֲשׂוֹת. מִסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לְלַמּוֹד וּלְלַמֵּד לְשִׁמּוֹר
וְלַעֲשׂוֹת:

ז רבִּי צְדוֹק אוֹמֵר. אֵל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצְּבוּר. וְאֵל תַּעֲשֵׂה
עֲצָמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדִּינִין. וְאֵל תַּעֲשֶׂה עֲטָרָה
לְהַתְגַּדֵּל בָּהּ וְלֹא קָרְדוֹם לְחִפּוֹר בָּהּ. וְכֵךְ הָיָה הַלֵּל
אוֹמֵר. וּדְאִשְׁתַּמֹּשׁ בְּתַגָּא חֵלְף. הָא לְמַדְתָּ כָּל־הַנְּהַנְהָה
מִדְּבָרֵי תוֹרָה נוֹטֵל חַיּוֹ מִן הָעוֹלָם:

עא. תהלים קא ה. עב. סוטה ה א.

ח רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר. כָּל־הַמְּכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה גּוֹפּוֹ מְכַבֵּד
עַל הַבְּרִיּוֹת. וְכָל הַמְּחַלְלֵל אֶת הַתּוֹרָה גּוֹפּוֹ מְחַלְלֵל
עַל הַבְּרִיּוֹת:

ט רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בְּנוֹ אוֹמֵר. הַחֲשִׁיד
עֲצָמוֹ מִן הַדִּין פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ
אֵיבָה וְגִזְלֵי וְשָׁבוּעַת שְׂוֵא. וְהַגֵּם לָבוֹ
בְּהוֹרָאָה שׁוֹטְמָה רְשָׁעִי וְגַם רוּחַ:

משנת משה

ט. וַיִּשָּׂם הַמֶּלֶךְ אַחְשָׁוְרוּשׁ
מִסַּעַל הָאָרֶץ
וְאֵיִי הָיִים. וְכָל מַעֲשֵׂה תִקְפוֹ
וְגִבּוֹרָתוֹ וּפְרִשְׁתֵּי גְדֻלַּת
מְרָדְכִי אֲשֶׁר גְּדָלוֹ הַמֶּלֶךְ
הַלּוֹא הֵם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר

דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מְדֵי וּפְרָס. בִּי מְרָדְכִי הִיְהוּדֵי מִשְׁנֵה לְמֶלֶךְ אַחְשָׁוְרוּשׁ וְגָדוֹל לַיהוּדִים
וְרִצּוֹי לְרֵב אַחֲיוֹ דָּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדָבַר שְׁלוֹם לְכָל זָרְעוֹ.

הנה פסוק זה יראה בלתי מעלה ומוריד לענין המגילה. וגם מה שנכתב מעשה תקפו וכו' בדברי הימים למלכי מדי ופרס. ועוד אומרו כי מרדכי וכו', אין מלת "כי" צודקת לפי טבעה להיות נתינת טעם אל הקודם. ועוד שאומר שגדולת מרדכי כתובים בדברי הימים למדי ופרס, והלא גם פה כתובים באומרו שהוא משנה למלך. ועוד אומרו וגדול ליהודים, כי הלא גם עד כה היה גדול ליהודים. ועוד מה המה החלוקים האלה אחיו ועמו וזרעו, ובראשונה אמר רצוי ובשני דורש טוב ובשלישי דובר שלום. ועוד למה לא היה רצוי לכל אחיו.

אך יאמר ראו עתה השגחתו יתברך כי הלא כאשר ביטל עבודת בית המקדש מרדו בו מאה ושלוש עשרה איפרכות, וממאתים וארבעים שהם כל העולם לא נשאר לו רק שבע ועשרים ומאה כמאמרם ז"ל^ל, ולמען קשר אהבתו עם שרי המדינות הנותרים הביאם לפניו ויעש להם משתה גדול בהראותו את עושר מלכותו, ולא היה רודה בחזקה לשים עליהם עול מס כי אם מראה כי רב עשרו ובלתי צריך אליהם, אך עתה שהטיב לישראל אין צריך לומר שחזרו לו כל מאתים וארבעים האיפרכות, כי אם שהיה רודה בחזקה וישם מס על הארץ שהוא על כל הארץ כי זה כל הישוב, וגם על איי הים. ומי יגיד כי על אשר הטיב ליהודים היה הדבר, לזה אמר הנה זה היה מפורסם גם לאומות, כי הלא וכל מעשה תקפו כו' עם פרשת גדולת מרדכי הלא הם כתובים בספר דברי

• משנת משה •

הימים למלכי מדי ופרס, ומי הכניע את כותבי דברי הימים למלכים ההם להכתיב גדולת איש יהודי, ולא עוד אלא שהנוגע אל המלך כתוב דרך כלל מעשה תקפו וגבורתו, וענין מרדכי כתוב מפורש בכל פרטיו, וזהו ופרשת וכו' מה שלא אמר כן במעשה תקפו של המלך לומר ופרשת מעשה תקפו, ולא עוד אלא שאין הספר ההוא מיוחד רק למלכים, ושם פירשו פרשת גדולת מרדכי, וזהו אומרו למלכי מדי ופרס ולא היה ראוי יכתב שם רק הנוגע אל המלך ולא ענין איש יהודי, אך אין זה כי אם שהכירו שמעשה תקפו של המלך לחזור למלוך בכיפה ברוב כח, מהגדילו את מרדכי היהודי היה לו.

ושמא תאמר איך על שגדלו המלך יצליח ה' את המלך, והלא נהפוך הוא, כי אחר שגדל מאד יפרוש מהטפל לצרכי ישראל, ויקרנו כמנחם שיצא לעבודת המלך ופירש מהיות אב בית דין עם הלל בסנהדרין ונכנס שמאי תחתיו^ט עם היות המלך ההוא מישראל, ומה גם עתה אשר היה משנה למלך אחשורוש, ואם כן נהפוך הוא יאבד מזכותו.

לזה אמר אל יעלה על רוחך שבהיותו משנה למלך אחשורוש ביטל ויבז בעיניו מלהיותו ראש בסנהדרין ובלתי מחשיב מנויו בישראל, כי הלא עם שמרדכי היהודי משנה וכו', עכ"ז וגדול ליהודים, עודנו בגדולתו ליהודים שלא קרהו כמנחם שיצא מהסנהדרין אל עבודת המלך, כי מזה עשה עיקר ולא היה מכניס עצמו בעניני המלוכה כי אם בדיינותו כשהיה, והראיה כי הלא היה רצוי לרוב אחיו, הוא כענין מאמרם ז"ל^ע שדרך תלמיד חכם הוא דסנו ליה בני מאתיה, כי על ידי הדיינות ישנאוהו המחויבים, כי על כן אמרו החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה כו'.

ובזה יאמר ראו עתה כי גם שהיה משנה למלך, לא סר מאשר היה גדול ליהודים בסנהדרין, והראיה, שעל כן לא היה רצוי רק לרוב אחיו ולא לכל, ואין זה רק על היותו יושב על המשפט.

כי אין לומר אולי מה שקצתם לא אהבוהו היה על שלא היה להם ממנו הנאה בהיות לאל ידו, או היה מתגאה ופירש מהם כדרך אשר הוא משנה למלך גדול, כי הלא לענין ההנאה, אין צריך לומר שהיה מצילם מצרה או שהיה מטיב להם כשירדשוהו, כי אם גם הוא מתחיל ודורש ומבקש טוב לעמו הם הצדיקים המתייחסים לו, ולבלתי כשרים לפחות היה דובר שלום למה שלא יבצר כי זרעו הם, וזהו דובר שלום לכל זרעו. (אסתר י א-ג)

עד. חגיגה טז ב. עה. כתובות קה ב.

יִהְיֶה הָיָה אֹמֵר. אֵל תְּהִי דָן יְחִידֵי שְׂאֵן דָּן יְחִידֵי אֶלָּא
 אַחַד. וְאֵל תְּאֹמַר קְבִלּוּ דְעֵתִי. שְׂהֵן רִשְׁאֵין וְלֹא
 אַתְּהָ:

יֵא רַבִּי יוֹנָתָן אֹמֵר. כָּל־הַמְּקִיִּים אֶת
 הַתּוֹרָה מֵעֵנִי סוּפוּ לְקִיּוֹמָה
 מֵעֵשֶׂר. וְכָל־הַמְּבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה
 מֵעֵשֶׂר סוּפוּ לְבַטְלָהּ מֵעֵנִי:

•• משנת משה ••

יא. אל תקח מאתו נשך
 ותרבית ויראת
 מאלהיך וחי אחיך עמך. את
 כספך לא תתן לו בנשך
 ובמרבית לא תתן אכלך. אני
 ה' אלהיכם אשר הוצאתי

אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים.

לומר הלא אני קצבתי מראש השנה לאיש ואיש סך פרנסתו והצלחתו¹⁹, והנה לא קצבתי
 אני מנה ללוה הלז לצרכו ועשרים דינרים אחרים בשביל נשך אשר תקח ממנו
 כשתלוה אותו, כי לא עשיתי חשבון על האיסור, באופן שמה שתקח ממנו שיעור הנשך
 ומרבית אינו מאשר אתו כי אם ממני, כי אצטרך לתת לו ולסתור הדין והקצבה שקצבתי
 לו, וזהו ויראת מאלהיך, כי מאלהיך אתה בא ליקח ואת דינו אתה בא לסתור.

והנה כאשר אסתור דין העני להוסיף על אשר קצבתי לו בראש השנה, כן אסתור דינך
 שקצבתי לך הרבה, כי הלא כל אשר אוסיף לו ממך אקחנו מאשר קצבתי ונתתי
 לך, כי הלא מה שהעשרתי אותך עד כה הוא כי וחי אחיך עמך, כי חיי אחיך הדל דמי
 חיותו הוספתי בממונך למען פרנס אותו על ידך, כי חיי אחיך עמך, אך מעתה הנני הולך
 וממעט מאשר לך עד בואך עד ככר לחם, והוא כי לא בלבד אעביר ממך חי אחיך שעמך
 אשר היה חלק הדל והוספתיו על ממונך, כי אם שאחרי זאת את כספך שלך, כלומר
 בלי חלק העני כי אסירנו ממך על הרבית הראשון שלקחת כי אם עתה גם כן כשתשנה
 באולתך, את כספך בלבד הנשאר אני מצוך לאמר לא תתן לו בנשך, אחר אומרו כספך
 ולא אמר כסף.

ואם גם זה תעבור, דע לך כי עוד מעט יתום כספך עד בלתי ישאר לך רק אוכל אשר
 היה באסמיך ללחם ביתך אשר ישאר לך.

עו. ביצה טז א.

• משנת משה •

ועל שארית הפלטה אני מצוך כי ובמרבית לא תתן אכלך פן יאבד גם אכלך. ולא אמר לא תתן את אכלך כמו שאמר את כספך, לרמוז כי בבאך לתת אכלך לא על היות לך רבוי אוכל תעשה, כי אם גם כי מעט אכלך יהיה בעון תתן הכסף בנשך, עכ"ז אני צריך להזהירך במרבית לא תתן אכלך אחר שהורגלת בחטא.

והוא ענין מאמרנו על משנת התנא זו"ל, רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני, ע"כ.

והנה פשט דבריו נראה כי אשר יקיים את התורה מעוני יזכה להעשיר, וכל המבטלה מעושר יעני. והנה עד כמהר רבי חנינא בן דוסא^ט שקיים את התורה מעוני ולא העשיר עד יום מותו, וכן רבי אלעזר בן פדת^פ ורבה בר נחמני ורבים עד אין קץ כיוצא בהם. וכן כמה עשירים ביטלו את התורה מעושר ולא הענו. ועוד כי כאשר אמר מה משפט המקיים התורה מעוני, למה לא אמר מה משפט המקיים מעושר. וכאשר אמר משפט המבטל מעושר, למה לא דבר על המבטל מעוני.

אך לבא אל הענין, נקדים כי באחד משני פנים מנסה הוא יתברך את האדם, או בעושר או בעוני, והנה על זאת יתלונן כל עני, מי יתן וינסני ה' בעושר, ולא ידע כי בפש^ט מאוד יתעתד ליאבד, והוא כי גדולה סכנת נסיון העושר מסכנת נסיון העוני, והוא מאמר שלמה בחכמתו^י. ראש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי, פן אשבע וכחשתי ואמרתני מי ה', ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי. ומשני נסיונות שאני בורח, הקשה משניהם הוא העושר, כי בעוני לא אסתכן רק לעבור עליו בשני לאוין, שהוא פן אורש וגנבתי, וגם לאו של שבועה כי ותפשתי שם אלהי לישבע לשקר, אך לא זו בלבד סכנת נסיון העושר, כי אם פן אשבע וכחשתי ואמרתני מי ה', שהוא לכפור בעיקר חלילה.

הנה כי נסיון העוני הוא טוב מנסיון העושר, והוא כי העוני מכניע את האדם, ומההכנעה יבא הכשרון יותר בטוח מהפכו, מה שאין כן העושר, כי ממנו תוצאות מות הרשע וסכלות הוללות כל עון ופשע. וזה היה מאמרו יתברך את ישראל אני בחנתך ולא בכסף וכו'^פ, כלומר ועל כן עמדת, מה שאין כן בעושר כי תתעתד לבעוט.

וזה מאמר ר' יונתן כמדבר על לב העני לומר, אל תקוץ בתוכחת העוני, כי הלא הוא טוב לך מהעושר, כי הנה דע לך כמה טובת העוני, כי אם תזכה לקיים את התורה מעוני על כי יכניעך והיא הכנת הכשרון, סופך שאם יהיה שתעשיר אחר כך לא יספיק גסות הרוח להחטיאך, כי מאשר דבקה בך הכנעת העוני הושרשה בך, מה שאין כן אם היית

עו. תענית כד ב. עה. שם כה א. עפ. לשון ריבוי (עי' איוב לה טו). פ. משלי ל ח-ט. פא. עיין ישעיה מח י.

• משנת משה •

עשיר כי אשר יבטלך העושר את התורה כדרכו, כי כל כך תושרש בגסות הרוח לחטא, עד כי גם כי תהיה אחר כך עני לא יספיק העוני להכניעך אחרי אשר הוטמאה נפשך מצד העושר.

וזה ענין מאמר התורה, ראה כי על ידי עושר תבא ליקח נשך ומרביית, ולא בלבד כאשר עוד לך מעות שתבא להלותו בנשך, כי אם גם סופך לבטל התורה מעוני, כי גם כשלא יהיה לך כי אם אכלך, תבא לתתו בנשך.

והנה זה לך מה שתתרושש ותלקה בעולם הזה, מלבד מה שתפסיד נפשך בעולם הבא, כי הלא אם קיימתם מצותי אני ה' אלהיכם, מה שאין כן בעברכם.

וגם אני הוא אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, והוא מאמרם ז"ל²⁹ כי הלוא ומלוא ברביית הוא ככופר בה' וביציאת מצרים, ואחשוב הוא כי המלוא ברביית הוא יורה כי הריוח והצלחה תלויה בטבע שממון מרויח ממון, ואיננו יתברך מוריש ומעשיר בהשגחה להקים מעפר דל והפכו, ואם כן הוא כופר בה' אלהי ישראל שהוא לבדו המשגיח, וכופר ביציאת מצרים, כי שם היה המופת גלוי לכל העמים כי אין דבר בטבע כלל כמדובר במקומו, כי אז שינה הוא יתברך כל טבעי העולמות ואין טבע עולם השפל עומד לפניו יתברך, כאשר אז שינה והורה שליטה בארבע היסודות, וכן בעולם הגלגלים ששידד המזל, ושולט בעולם המלאכים שהרג את שרו של מצרים³⁰ [כמ"ש] וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים³¹, באופן שאין עוד מלבדו.

וזהו תתו יתברך לישראל ארץ כנען, על כי שם אין שר ואין מזל שולט בו, כי אם הוא יתברך לבדו, וזהו לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים, לומר כי על כן יחוייב כל איש ישראל לבטוח בה' לבדו, ולא יפנה אל הצלחה מפאת טבע ושר או מזל, כי אם אל מגדל עוז שם ה'.

ובזה יותן טעם אל אומרם ז"ל כי במתים שהחיה יחזקאל לא קם איש שהיה מלוא ברביית, שהוא כי על אשר שם על הטבע מבטחו, גם לא ישתנה הטבע בשבילו, כי אם שצדיק באמונתו יחיה. (ויקרא כה לו-לח)

עוד יבואר

²⁹ כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם. וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו

פב. תורת כהנים פסוק לח. **פג.** שמות רבה כב ב. **פד.** שמות יד ל. **פה.** אע"פ שהרעיון הנכתב כאן הוא דומה ממש למאמר שלפניו, עכ"ז אין ביהמ"ד בלא חידוש.

• משנת משה •

אם לא. ויענג וירעבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

ראוי לשים לב אל אומרו כל המצוה, ומהראוי יאמר כל המצוה. והנה במדרש¹⁹ אמרו שהוא ללמד על כל המתחיל במצוה שאומרים לו גמור, וזהו אומרו כל המצוה, כלומר כולה ולא מקצתה תשמרון לעשות.

ועל פי דרכם זה, יתכן בא ללמדנו שלשה למודים טובים.

אחד - לגמור את המצוה.

ועוד לימוד שני - והוא שמה שאפשר להרבות עושים את המצוה יעשה, כי אינו דומה מרובים העושים את המצוה למועטים²⁰. וזהו אומרו אשר אנכי מצוה היום, לשון יחיד, שהוא לכל אחד, עכ"ז בבא אל הפועל תרבה רעים, וזהו אומרו **תשמרון** לעשות לשון רבים.

לימוד שלישי - והיא כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה²¹, וזהו כל המצוה שהיא פסילי אלהיהם כו' עם שאין זה רק אחר בא אל הארץ, מעתה תשמרון לעשות, שהוא תשמרו בלבבכם לעשות אחרי כן, שמעתה המחשבה תחשב לזכות, שעל ידי כן תזכו לירש הארץ כי ובאתם וירשתם.

ולעומת הדבר האחד שהוא לגמור כל המצוה על ידי כן תחיון, שגם הוא יתברך כל מספר ימין אמלא²² ויגמור. ועל מה שתרבה עמך עושים את המצוה, גם ה' יגמור וירבה לך בנים וזהו ורבייתם. ועל מה שבמחשבה תגמרו לעשות בלב, כי בלי מעשה מלחמה תירשו, כי ובאתם וירשתם, כי בבואכם במחשבה לכבוש במצות ה', מיד וירשתם. וזהו על דרך רבותינו ז"ל שאמרו כל המצוה בא ללמד על גומרה.

ועוד נשקיף ונראה דרך ישכון אור לפי פשט המקרא. ועוד איזה יחס הוא השכר הנאמר בכתוב למען תחיון כו' אל המצוה אשר ידבר בה. ועוד אומרו תשמרון לעשות, ולא אמר תעשו. ועוד אומרו וזכרת את כל הדרך כו', מה ענין אומרו אל הקודם. ועוד לנסותך לדעת את אשר בלבבך כו', כי היתכן יצטרך הוא יתברך לנסות או לדעת את אשר בלבב אנוש. ועוד בפרשה שאחריו ויענג וירעיבך כו' למען הודיעך כו', כי הוא ענין בלתי מקושר אל הקודם. וכן פרשה שאחריו שמלתך כו' בלתי מקושר אל הקודם ומשולל הבנה אצל המאוחר, כי על כל הטובה הזאת שאמר שמלתך לא בלתה כו' הוא אומר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש כו' כי טובות המה ולא יסורין, וכל כי האי ריתחא לירתח רחמנא עלן²³.

¹⁹. תנחומא ו. ²⁰. תורת כהנים ויקרא כו ח. ²¹.ה. קידושין מ א. ²². נקט לשון הפסוק שמות כג כו. ²³. ר"ה לב ב.

• משנת משה •

אמנם אחשבה, כי כהתימו לצוות על אבדן העבודה זרה, בא ויאמר אשר ימשך אלינו בזכותה. והוא, בשום לב אל אומרו פסילי אלהיהם כו', כי מהראוי יאמר פסיליהם, או אלהיהם, או אליליהם וכיוצא משמות הבעלים, ולא פסילי אלהיהם.

אך הנה אין ספק כי בימים ההם כל עובדי פסל המתהללים באילילים לא היה עם לבבם אל עץ ואבן דומם, כי אם אל הוברי השמים וכסיליהם כוכבים ומזלות או משרתי עליון אליהם גוים ידרשו, ואלהיהם המה בחשבם כי כח ואל למו להשפיע עליהם, אלא שיעשו בתבונה עצבים מעשה חרשים תמונת כל דבר אשר בשמים ממעל אשר הם זונים אחריהם, וישתחוו אל תמונתם תמורתם, כמאמר הכתוב^{צא} כל תמונה אשר בשמים ממעל, והוא אומרו פה פסילי אלהיהם, שהם פסילים של אלהיהם אשר הם דוגמתם.

והנה היה פחד מאיש שוגה ומפתי בל יעבר פיו הוללות רעה לומר, הלא צויתני ה' להשמיד ולאבד פסילי אלהי העמים אשר הם דוגמת מזלות השמים, והלא תחת זאת ימעטו וישוחו המזלות אשר אשרוף דוגמתם בארץ העשויה בחרפת עושיהם מהריק עלי ברכה המתייחסת אל כל מזל אשר אאבד דוגמתו.

על כן אמר אל ישיאך לבך הרע הזה, כי דע איפוא כי נהפוך הוא, ואדרבה עינך תראה ותשפוט, כי הן לא בידם טובה להריק ברכה ולהניח ברכה אל בית דורשם, כי אינם זולתי כלים וצנורות להריק לאשר טוב בעיני היוצר יתברך, כי הלא הדברים המיוחדים אל המזל הנה הנם חיי בני ומזוני^{צב}, והנה אשכילך בינה כי הלא כל המצות השלימות אשר אנכי מצוך כעת שהיא פסילי אלהיהם תשרפון כו' אשר בזה תכניע המזלות אשר אלה דוגמתן, שהיה הדעת ההמוני גוזר כי הדברים התלויים במזל הם בני חיי ומזוני תעזב מהם, והיה להם טענות לחשוב מחשבה רעה זו לייחס טוב העולם הזה אל המערכות ולירא מהן באבדן את דוגמתן, א - כי הלא במדבר אחר עון המרגלים ויאשמו כל אשר מבן עשרים שנה ומעלה, ואת כל אשר עדן לא היו בני עשרים הניעם במדבר ארבעים שנה מעונים בכל הדרך ההוא, והם היו צדיקים ולמה בלי עון נשארו נעים במדבר, כי השארותם שם היסבה קצת אשמות שנתרגשו למו באריכות טלטולם שם. ואם נאמר שהוא דרך נסיון לנסותם במדבר, לא יתכן, כי הלא אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים אשר ידע יעמדו בנסיון, כמאמר ז"ל^{צג} על פסוק^{צד} ה' צדיק יבחן, מה שאין כן הדור ההוא כי לא עמדו בנסיון.

טענה שנית - כי הלא התורה והמצות היא רוחנית, והראוי ימשך מהם הוא שפע רוחני ואושר העולם הבא, אך טובות העולם הזה הגשמית הלא יצדק יבא כל השפע מעולם הגלגלים הגשמי ובוה יסכימו ויאמרו כי כל טוב העולם הזה תחת המזל, ועל כן

צא. שמות כ ב. **צב.** מועד קטן כח א. **צג.** בראשית רבה נה ב. **צד.** תהלים יא ה.

• משנת משה •

יתחמץ לבבם מהשחתת שרוף וכלה את פסילי אלהי העמים - הם דוגמת הוברי השמים וכסיליהם - פן יגרע שפע מערכות השמים מהם.

על כן אמר, דע איפוא כי נהפוך הוא, כי אדרבה על ידי עשותכם כל המצוה הזאת בשלמות לאבד דוגמת מזלותיהם, אז תזכו להפלגת שלשת הדברים המיוחדים אל המזל, והם חיי בני ומזוני.

ועל האחד אמר, למען תחיון - הרי חיי. ורבייתם - הרי בני. וירשתם את הארץ כו' - הרי מזוני. כי ארץ אשר היא זבת חלב ודבש אין לך מזוני רבים ונכבדים מהם.

ולבל תתמה על החפץ אמר אשר נשבע ה' לאבותיכם, והוא כנודע כי שבועות האבות הנה היתה באל שדי כפרש"י ז"ל בפרשת וארא על פסוק וארא אל אברהם כו' באל שדי^ג, שהטעם אצלי הוא לומר אל תפול חתת מערכות השמים עליהם פן יעכבום מלכבוש הארץ ומלאכול פריה וטובה כעולה על לב פרעה באומרו כי רעה נגד פניכם וכיוצא בזה, כי הלא אני אל שדי השודד מערכות השמים וכסיליהם, וזהו אשר נשבע כו', לומר כענין השבועה אשר לכולן היה באל שדי.

ולא בלבד אקבע לכם השכר הזה בעשותכם המצוה, כי אם מעת תשמרון בלבכם לעשותם שהוא מעתה טרם תכנסו לארץ, וזהו תשמרון לעשות, כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' במעמד שלשת הדברים המיוחדים אל המזל עם עשות דבר המורה הכנעתו (אל) [את] המזל כמדובר, והוא מאמרנו על פסוק^ל החודש הזה לכם ראש חדשים, כי עם הכניע את מזל טלה בשחיטת הפסח אשר המזל ההוא הוא המושל בחדש ניסן, והיה דעתכם אפשרי לגזור כי ימעט בחדש ההוא הוא חודש ניסן הצלחה וברכה מלבא בכם והוא ינגדכם, כי אדרבה החדש הזה לכם ראש חדשים כו' כמפורש שם בס"ד.

והנה שלשת הדברים האלה אשר יעדתי לך הכוללים כל עיקר טובות העולם הזה, שמע בקולי איעצך ויתחזקו ויתמידו לך, הלא הוא כי וזכרת את כל הדרך כו', הוא כל העוני אשר התענו, והענין במה שזכיר מאמר התנא אמר רבי יונתן כל המקיים את התורה מעוני סופה לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני, עכ"ל.

והוא, בשום שכל והבין, א - באומרו סופו לקיימה מעוני, כי הלא אין מספר לשלמים וכן רבים קיימו את התורה מעוני כרבי חנינא בן דוסא ורבי אלעזר בן פדת ודומיהם

צה. שמות ו ג. צו. שם יב ב.

• משנת משה •

ולא היה סופם לקיימה מעושר, ומתוך עניות מתו. ב - כאשר דבר על המקיים את התורה מעוני, למה לא דבר גם על המבטלה מעוני, וההיקש על אומרו וכל המבטל את התורה מעושר כו' למה לא דבר על המקיים את התורה מעושר מה יהיה סופו, אם הוא כי המבטלה מעוני לא יסור עניו ממנו וכן במקיים מעושר עמו תמות עשרו, הלא כמה וכמה בטלוח מעוני והעשירו לרעתם כי משלם לשונאיו אל פניו, וכמה קיימות מעושר ונתרוששו לטובתם. ג - באומרו וכל המבטל את התורה מעושר כו', כי כמה בטלו מעושר וארוחתם ארוחת תמיד בעושר וכבוד כל ימי חייו.

אמנם לבא אל הביאור נקדים הקדמה, הלא היא כי באחד משני דרכים מנסה הוא יתברך את האדם, א - בעוני אם יסבול חרפת רעב וחוסר לחם ולא יקוץ. ב - בעושר אם ישמן ויבעט או יכלכל דבריו במשפט. והן אמת כי אם יהיה נסיון העוני בכף מאזנים ונסיון העושר בכף שני איזה הדרך קשה מחברו הזה או זה, הלא ימצא כי הגדול מחברו הוא נסיון העושר, כי הנה יותר יתעתד לחטא בעל חומר גאוה אשר יקנה עשיר בעשרו ויאבד דעתו, מאשר יחטא עני בעניו, כי הלא אז יכנע לבבו הערל.

והוא מאמר שלמה בחכמתו^צ ריש ועושר אל תתן לי. שהוא בל ינסנו באחד משני הנסיונות הנזכרים, ופירש הרעות המתרגשות מכל אחת מהנה ואמר כי יחדו לא יהיו תמים, כי הראשונה והוא הריש, אין רעתו כל כך רבה כרעת העושר, כי הנה אשר הייתי מתעתד על ידי הריש הוא פן אורש וגנבתי ואעבור על לא תגנוב, ומזה אל שבועת שקר כי יתבענו הנגב בבית דין, וזהו ותפשתי שם אלהי, וגם זה לא יתרגש לי בהכרח על ידי הגניבה כי הלא כופר בכל פטור משבועת התורה, ואני אכפור בגניבה, כי שבועת היסת עדיין לא היתה בזמן שלמה, אך מה שאתעתד לעבור על השבועה הוא פן מכעס היותי נחשד בגנבות אקפוץ מעצמי ואשבע, וזהו ותפשתי שם אלהי, ולא אמר ונשבועתי בשם אלהי, הנה שכל רעת הדלות איננה זולתי גניבה וספק שבועה אך עדיין הוא יתברך אלהי יקרא, וזהו אומרו שם אלהי. אמנם נסיון העושר לא כן הוא, כי גדול כים שברו, כי הלא פן אשבע וכחשתי ואמרת מי ה', כי אגע באלהות חלילה עד בלתי הקרא אלהים אלהי, הנה כי גדול נסיון העושר מנסיון העוני.

וכן הוא אומר^צ הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני, כלומר כי על כן עמדת בנסיון, מה שאין כן אם בחנתיך בעושר, וטעם הדבר הוא כי אין לך דבר מכשיר את האדם כהכנעה, והנה אין ספק כי העוני הוא המביאו אליה, ימשך מזה כי טוב לגבר כי ישא עול עוני ויסורין בראשיתו למען יכנע לבבו, כמאמר הכתוב^צ טוב לגבר כי ישא עול כו', כי על ידי כן גם כי יעשירנו המלך הקדוש אחרי כן לא יירא מלבעוט בעשרו,

צו. משלי ל ח. צח. ישעיה מח י. צמ. איכה ג כז.

• משנת משה •

כי הלא אחר שהעונוי הכניע לבבו לא תסור מעליו הכנעתו, מה שאין כן אשר תחלתו בעושר ונכסים כי הלא ישמן ויבעט, עד כי גם יעני אחר כך לא תסור מעליו אולתו וגאונו וגאותו אשר קנה בעשרו.

וזה הדבר אשר דבר התנא באומרו כל המקיים כו', לומר טוב לך כי תחשוק העונוי בראשיתך, כי הלא בקיימך התורה מעונוי כי טבע העונוי לקיים בו את התורה, אז יכנע לבבך עד גדר כי גם אם תעשיר סופך לקיימה מעושר, ולא תירא מבעיטה הנמשכת מהעושר, כי אשר הכניעך העונוי לא ימוט ממך.

אמנם אם נהפוך יהיה כי תתעשר בתחלתך, הלא תתעתד לבעוט ולבטל התורה כטבע העושר, ורעת העושר רבה עד כי הלא גם כי תעני לא תקיים את התורה, כי רב הוללות העושר אשר לא תסור גם בעונוי, כי הלא כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעונוי. ועל כן לא תפש בחלוקות זולת אלה, כי אין הכוונה רק לומר כי מה שטבע העונוי לעשות מועיל גם כי יעשיר, ומה שטבע העושר לקלקל, כל כך יתחזק בבעליו שלא יתוקן גם כי יעני אחרי כן.

ובזה נבא אל כונת הכתוב באומרו וזכרת את כל הדרך כו', לומר הלא אמרתי לך שעל ידי המצות תחיון ורבייתם וירשתם, דע איפוא כי אין כל הדברים הללו אמורים כי אם במה שלא תשכח את כל העונוי אשר התענית זה ארבעים שנה, שעל ידי זכירת העונוי לא תתגאה ולא תשמון והבעט כאמור, כי המקיים את התורה מעונוי סופו לקיימה מעושר.

ונחזור אל הענין, והוא, כי אחר שהעונוי ויסורין הם מכניעים לב האדם באדם עד שגם כי יעשיר לא יאבד בעשרו, על כן טובה עצתי כי וזכרת את כל הדרך כו', כי על ידי זכירת היסורין יכנע לבבך בל תתגאה ברוב טובך אחרי כן.

והעולה על רוחך, כי על שתי טענות תגזור אומר כי טובות העולם הזה לא בקיום מצוה תלויים רק על המזל כפשט המאמר לאו בזכותא תליא מילתא, לבלתי מבין הדבר. האחד - כי הלא מה שהניעם הוא יתברך במדבר ארבעים שנה גם לבלתי חייבים על עון מרגלים בלי עון, כי על כן יעלה על רוחכם כי על פי המזל היה, כמאמר פרעה באומרו ראו כי רעה נגד פניכם. והשנית - על כי תורה ומצות רוחנים ואין מבא לטובות העולם הזה לבא על ידם.

הסירו את רוע מחשבותיכם מנגד עיני, כי האחד והוא טרחכם במדבר היה לנסותך לדעת כו', והוא כי דרך אנשים הטובים בלבותם, לחשוב מחשבות ולדבר דבר לאמר הלא צדיקים אנחנו ואהבת ה' בלבנו ומי יתן יבחנונו ה' וינסנו כי על משמרתנו נעמוד כי ידענו עם לבבנו כי נאמני ארץ לה' אלהינו אנחנו, ויתכן כי נכון לבם באומרם, אך המה לא

• משנת משה •

ידעו את רשעת יצרם הרע כי רע ומר הוא, ובעת המבחן יפתם וגם יוכל, ומי לנו גדול מדוד המלך ע"ה כי בכל לבבו אמר לפניו יתברך^פ בחנני ה' ונסני, אך בהבחנו פתחו יצרו ויוכל, והוא מאמרו לפניו יתברך באומרו, בחנת לבי פקדת לילה [צרפתי בל תמצא זמותי בל יעבר פי]^ק, ככתוב אצלנו במקומו, שאמר, רבון העולמים הלא לא התלתי בך חלילה, כי באמרי בחנני ה' לא היה עם לבבי לבלתי עמוד בנסיון ולא קיימתי, כי הלא בחנת לבי כי בכל לב אמרתי בחנני ה' כו' לעמוד בנסיון באמת, אך מה אעשה לך ומאז פקדת לילה הוא המלאך הממונה על ההריון הנקרא לילה, כמו שאמרו ז"ל^{קב} על פסוק^{קג} והלילה אמר הורה גבר, ואיך אעצור כח לבלתי בא אל בת שבע ואתה כבר פקדת לילה להביא ההריון אל הפועל, ולא עוד אלא שכאשר צרפתי בעת הפועל היתה כונתך לבל תמצא כי לא היו לי זמותי אם תמצא אם אין, כי אם לדעת מה שאמרת שלא אעמוד בנסיון, להביא אל הפועל מה שאמרת שלא תמצא, באופן שמחשבה טובה שהדרך לצרפה למעשה אפילו לא עבר פי ליחשב דבור, ומה גם ליחשב למעשה, עם שבחנת לבי במחשבה טובה כאמור, ואיך קרה לו דבר זה אם לא שטעה באיכות יצרו כי חשבה יוכל לו בעת הנסיון, וירא כי לא יכול לו, והכיר איכות יצרו כי רע ומר, באופן שאין לאיש לבטוח בכשרונו.

וזה יאמר פה, מה שענין על לא חמס שאמרתי שתזכור העוני, אל תתמה לומר וכי כדי שיהיה לנו מה שזכור אחרי כן עניתנו, דע כי היה לנסותך לדעת אשר בלבבך כו', שהוא כדי שתדע אתה בעצמך את אשר בלבבך, כי אתה היית בוטח בעצמך בטוב לבך שלא תמוט לבך לעולם בעת אומרו יתברך^{קד} מי יתן והיה לבבם זה בעת מתן תורה, כמאמרם ז"ל^{קה} כי על כן קראם כפויי טובת השם יתברך על שלא אמרו תן אתה, כי בטחו בעצמם, ולא ידעו כי צריכים עזר משדי, ועל כן ניסה הוא יתברך אותך כדי לדעת אתה את אשר בלבבך וראית כי לא עמדת, כאשר בכמה ענינים לא עמדו בנסיון באותה שנה.

ועל הטענה השנית והיא כי אין מהמצות רוחניות נמשך טוב העולם הזה רק מעולם הגלגלים הגשמי, אמר ויענך וירעיבך כו' למען הודיעך כו'. והוא, בשום לב אל פסוק אומרו^{קי} ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא. איך ידעו שמו ויקראוהו מן אם לא ידעו מה הוא, וגם תחת מה האכילם ה' לחם מן השמים ולא המציא להם לחם מן הארץ, כי לא יפלא ממנו כל דבר.

ק. תהלים כו ב. קא. שם יז ג. קב. נדה טז ב. קג. איוב ג ג. קד. דברים ה כו. קה. עבודה זרה ה א. קו. שמות טז טו.

• משנת משה •

אך כוונתו יתברך כמדובר אצלנו במקומו, הלא הוא למען הודיעם מעלת התורה אלהית ואיכותה, בל יעלה על רוחם כי למה שהיא תורה מן השמים רוחנית אין לה מבוא להשפיע ולהיטיב רק אל הנפש אשר היא מאיכותה ויהיה כן לה אחר הפרדה מהגוף, אך לא אל הגוף בעוד האיש בעולם הזה, כי גם הנפש לא תמלא ותקבל שפע ממנה עודנה מלובשת בחומר, ואם כן איפוא יכרעו ויפולו ייעודי התורה שבפרשת בחוקותי ושל פרשת כי תבא הגשמיים פרי מעלליהם, והנאת הגוף בקבר אשר שפתים דובבות למי שנאמרה שמועה מפיו^ק, ותחיית האדם מלובש בחומר.

על כן מה עשה הוא יתברך, הראם באצבע כי כאשר בנוהג שבעולם הגוף אוכל מאכל גשמי ועל ידי כן הנפש מתקיימת בתוכו, כן הנפש תאכל בעולם הזה מאכל רוחני הוא המן שמלאכי השרת נהנים ממנו - ומה גם לספר הזוהר^ח אשר הפליגו בעוצם רוממות רוחניותו - ועל ידי כן יתקיים הגוף אשר בחברתו. ומה מתקו דברי רבותינו ז"ל באומרם^ט לחם הנבלע באיברים, כי הלא יקשה איזה הדרך יכנס בעצמות האיברים, אך הוא כי למה שהוא מתקבל בנפש והנפש תחיה את כל האיברים, כי אין אבר משולל כל מציאותו תיכון וחיצון מאיכות הנפש שאם לא כן היה נפסד, כן גם הוא מתפשט עמה כי אל כל מקום אשר יהי שמה הרוח ילך.

וממוצא דבר נסכים ונאמר, כי כאשר המן הרוחני מדבק בנפש ואגבה יהנה הגוף, כן התורה אלהית עם היותה רוחנית, כי על כן יצאת מפי הגבורה, תדבק בנפש ויהנה גם הגוף למען יאמינו בתורת ה' ואיכות מתן שכרה לגוף ונפש ולא ירפו ממנה על סכלם דבר זה.

והוא מאמר הכתוב אצלנו כמבואר במקומו באומרו הנני ממטיר לכם לחם כו' למען אנסנו כו', לומר, הנני בעצמי ממטיר וגם הוא מן השמים, שבהיות על ידי וגם בהיות מן השמים יורה כי רוחני הוא מאד, ועכ"ז יהיה לחם סועד לבכם וזן אתכם, וזה יהיה למען אנסנו הילך בתורת, כי במה שיראו כי המן הרוחני זן את החומר בהשתלשלות הנפש, כן תורת הרוחניות, ויהיה להם לנסיון אם יעשו ההיקש הזה ללכת בתורת ה', ובגלל הדבר הזה המה ראו כן תמהו ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, כלומר הידוע כי רוחני הוא ואיך יזון את הגופים, ואומרת התורה הנה תמיהתם היתה על כי לא ידעו מה הוא, שהוא כי רצה הקב"ה לזכותם שיראו נפלאות אל, כי על ידי השתלשלות הנפש יזון הגוף, אז אמר להם משה הוא הלחם הזן, וגם שאינו טבעי, הוא אשר נתן ה' לכם לאכלה.

ונבא אל הענין, באומרו ויענך וירעיבך כו', לומר הלא אמרתי לך כל המצוה כו' למען תחיון כו', אל יתחמץ לבבך לאמר איך מצוה הרוחנית תחיה את גוף עושיה החומרי

קז. יבמות צז א. קח. בשלח דף סא ב. קט. יומא עה ב.

• משנת משה •

וירבהו וכל יקר עושר טוב הארץ ישביעהו, כי הלא דע לך כי הנה ויענך בטורח הדרך וירעיבך בחוסר לחם ככלות פרוסת מצרים, והנה דרך אשר אחד משני אלה לו - יגיעת בשר מלכתו בדרך, או חסר לחם והוא בריא, כי אם יתנו לו מאכל דק לא יסעד לבו עד יתנו בשל מבושל בשר שמן ותרגולת פטומה ויין ישן כי בהמה שמן חלקו ומחזיק את בשרו, מה שאין כן האוכל דבר דק כי תחת היותו מוסיף אומץ על ידו נהפוך הוא כי אדרבא הלא יתעלף, ומה גם אם המאכל הוא רוחני שלא יסעד את גופו היעף ויגע כי אם אדרבא יעף ויגע, ועכ"ז עם שויענך וירעיבך והאכילך את המן הרוחני הוא אשר לא ידעת רק מן גשמי הידוע שמשלשל בטבעו, אך זה רוחני היה, ולמה עשיתי כן ולא האכלתי אתכם מאכל גשמי המכלכל את הגוף ומסעדו ומשביעו, הלא היה כי למען הודיעך כי לא על הלחם הגשמי לבדו יחיה האדם הגשמי כמוהו ולא בדבר רוחני, כי אם שעל כל מוצא פי ה' היא התורה והמצוות אשר יצאו מפי ה' שהיא רוחניות עצמית יחיה האדם, כי על ידי המן תבין לאשורך כי כאשר המן רוחני השביע וקיים את הגוף עודנו עיף ויגע ורעב, כן על ידי התורה והמצוות הרוחניים יחיה האדם המלוכבש בחומר. (דברים ח א-ג)

יב רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר. הָיוּ מְמַעֵט בְּעֶסֶק וְעֶסֶק בְּתוֹרָה.
וְהָיוּ שֹׁפְלֵי רוּחַ בְּפָנָיו כָּל אָדָם. וְאִם בְּטִלְתָּ מִן
הַתּוֹרָה יֵשׁ לְךָ בְּטִלִּים הַרְבֵּה כְּנִגְדְּךָ. וְאִם עִמַּלְתָּ בְּתוֹרָה
יֵשׁ לְךָ שָׂכָר הַרְבֵּה לְתַן לְךָ:

יג. וידבר ה' אל משה
לאמר. דבר אל
בני ישראל לאמר אשה כי
תזריע וילדה זכר וטמאה
שבעת ימים כימי נדת דותה

יג רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אֹמֵר.
הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת קוֹנֶה
לֹא פְּרָקְלִיט אֶחָד. וְהָעוֹבֵר עֲבָרָה

תטמא. וביום השמיני ימול בשר ערלתו. ושלושים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה. ואם נקבה תלד וטמאה שבעים כנדתה וששים יום וששת ימים תשב על דמי טהרה. ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעלה ובן יונה או תר לחטאת אל פתח אהל מועד אל הכהן. והקריבו לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקר דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה. ואם לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה.

• משנת משה •

ראוי לשית לב, א - אל
אומרו לאמר פעם
שנית, דבר אל בני ישראל
לאמר. וגם הוא משולל

אחת קונה לו קטגור אחר. תשובה ומעשים טובים פתרים בפני הפרענות:

הבנה, כי אינו לאמר לזולת, כי למי יאמרו ישראל. ב - לבקש איזה טעם אל היות טומאה כפולה בלידת נקבה על לידת זכר. ג - למה תלה הדבר בנדות באומרו כימי נדת דותה, כי אפילו למאמרם ז"ל^ק שהוא ללמד שאפילו נפתח הקבר בלא דם טמאה לידה, קשה קצת כי מהיכא תיתי שהיה צריך יפתח הקבר בדם, כיון שלא הוזכר בכתוב רק מציאות הלידה. ד - למה הכניס דין המילה בתוך דיני טומאת היולדת, ומה גם כי הרי דין המילה בשמיני נאמר זה פעמיים במקומו^ק. ה - אומרו וכפר עליה הכהן וטהרה, למה תלה הטהרה בכפרה. ו - למה נסמכה פרשת היולדת אל שאת או ספחת או בהרת. ז - צוותו יתברך^ק כי כל אשר בו נגע צרעת יובא אל הכהן, ומי נתן כהן במקום המנוגע וצרעת הבגד ועור הבשר בעוד טומאתו בו, וטוב טוב הלוך ילך אל הרופא רפא ירפא, כי ישקנו מי המרים מהסמים המקררים דמיו בו בקרבו. ח - אשר יצוה עליו להסגירו שבעת ימים. כי הלא לא זו הדרך ישכון אור תרופתו, כי אם יצא ומטייל אל הגנות למצא מנוח אל דמו בנפשו ותתום חלאתו, ולא יסגירנו פן נפשו עליו תאבל מצער הסגרו כאשר אל בור, ובשרו עליו יאב, ודם האברים שלא פירש ולא הורק מן גיוו לא גורש כי לא הוקז יבער כאש בוערה מאופה, וכמשא כבד יכבד עליו חליו ויגיע עד שערי מות. ט - למה זה שבעת ימים יספרו לו, ולא יום אחד או יומים או עשרה ימים. י - במאמרם ז"ל^ק כי אלהינו מרחם ברוב רחמיו כאב את בן ירצה, יסור ייסר בקל הקל תחלה, ראשונה יתן נגע צרעת בבית, ואחריו בשתי או בערב בבגד צמר או בבגד פשתים, ואחריו כן בבשר האדם באדם, והלא יקשה כי נהפוך הוא, כי מנגעי בני אדם היחל, אדם כי יהיה בעור בשרו וכו'^ק, ובצרעת הבגד שנה^ק ובבית כלה^ק. יא - אומרו^ק אדם כי יהיה וכו' והיה בעור בשרו לנגע צרעת, כי אומרו והיה בעור בשרו הוא מיותר. יב - כי כלל אמרו רבותינו ז"ל^ק כי כל לשון והיה הוא שמחה, ופה היא תוגה. יג - אומרו^ק לנגע צרעת, כי הלמ"ד יתירה ומשוללת הבנה. ועל פי דרכנו נשית לב אל מלת אדם, כי הוא לפי האמת התואר המשובח שבתוארי המין האנושי כנודע מספר הזוהר^ק, ולמה נתייחד באשר שנה ה'. יד - מה יתן ומה יוסיף ראיית הכהן, ולא צוה יתברך איש חכם גדול בקי במראות נגעים,

קי. רש"י שם. קיא. בראשית יז יב, כא ד. קיב. ויקרא יג ב. קיג. ילקוט תזריע רמז תקנו.
קיד. ויקרא יג ב. קיז. שם פסוק מז ואילך. קיח. שם פרק יד. קיז. שם יג ב. קיח. ויקרא
רבה יא ז. קיט. ויקרא יג ב. קכ. תזריע דף מח א.

• משנת משה •

ככל מראה עיני הכהן, בעיניו יראה ועל פיו יהיה כל דין וכל נגע לטהרו או לטמאו על פי התורה. ולא עוד כי אם הכהן הוא מעם הארץ אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, חרש חכם יבקש לו והיה עמו, ואם יראה סימני טהרה יאמר אל הכהן אמור טהור והוא אומר, ואם טומאה יאמר לו אמור טמא, וככל היוצא מפיו יהיה, ואמירת החכם בפיו איננה מעלה ולא מורדת. והלא כמו זר נחשב למה לא יהיו דברי פי חכם חן. טו - אומר^{קכא} וראה הכהן את הנגע בעור הבשר, כי מלת את ואומר בעור הבשר הוא מיותר. טז - לבקש איזה טעם וסמך על היות התהפך השער בנגע ללבן ומראה הנגע עמוק סימן טומאה. יז - למה כינו החולי והרפואה אל טומאה וטהרה.

אמנם הן אמת חכמים ז"ל יגידו, כי כל עובר עבירה אחת, כאילו בורא כח טומאה שמקטרג עליו, כי מוסיף כח בחזוניות שמאחזו בנפש החוטא הקדושה, וחלק הטומאה המתייחס אל העון ההוא קונה חיוניות על ידי הקדושה ונעשה כבירה חדשה, והוא מאמר התנא **כל העובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד**, כי הוא הנצב לריב עומד ומקטרג לפני בית דין של מעלה, כמאמר ספר הזוהר^{קכב} על פסוק^{קכג} גם ה' העביר חטאתך כו', שהוא כי הוא יתברך העביר כח הטומאה אשר נעשה בחטאו מלקטרג עליו, והוא גם הוא המייסר את האדם בעולם הזה בתוכחות על עון בכל חולי וכל מכה הבאה עליו. והוא מאמר הכתוב^{קכד} ותמוגנו ביד עונינו. והוא מאמרנו על פסוק^{קכה} תיסרך רעתך וכו'. וגם בגיהנם הן הם המייסרים את עושיהם, כמפורש אצלנו על פסוק^{קכו} ושנותיך לאכזרי. וכן כל חולי ומכה הבאים על בני אדם גם בני איש, מנייהו הוו. וכל מראות נגעים המתראות בעור כל בשר איש, חטאת האדם אשר לא תעשינה ואשם, הן הנה כחות הטומאה המתגלים חוצה.

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל תואר אדם האמור אצל נגעים, אדם כי יהיה בעור בשרו וכו'. כי הנה תואר זה משולל מן האומות, כמאמרם ז"ל^{קכז} אתם קרויים אדם, ואין הגוים קרויים אדם, וכן בשמות בני ישראל הוא המשובח שבכולם אשר לא יכונה בו רק שלומי אמוני ישראל, כי הוא למעלה מתואר אנוש או גבר או איש, ואיך יכנהו הכתוב על איש צרוע אשר הוא טמא ונמאס. אך אין זה כי אם שכח טומאת עון אשר חטא על הנפש הוא המתראה, על כן הגוים אשר עיקרן טומאה, אין כח טומאת העון עושה בהם רושם, כי מין במינו אינו חוצץ, ואף גם בישראל עצמן אין רישומן של כחות הטומאה ניכר, אם לא בזמן אשר היו שלמים וטובים שהיתה קדושתן דוחה הטומאה חוצה, מה שאין כן בזמן הזה. ומה גם לרבותינו ז"ל שאמרו^{קכח} כי בא הצרעת על לשון

קכא. ויקרא יג ג. **קכב.** נח עג ב. **קכג.** שמו"ב יב יג. **קכד.** ישעיה סד ו. **קכה.** ירמיה ב יט. **קכו.** משלי ה ט. **קכז.** יבמות סא א. **קכח.** ערכין טז א.

• משנת משה •

הרע, ומה היה כי בימים הראשונים אשר היו טובים בני אדם מאלה היה במ נגע צרעת, ועתה שרבו כמו רבו מספרי לשון הרע יהיו נקיים, אך הוא הטעם, כי בזמן שנתמעטה הקדושה כי פסו אמונים מבני אדם, לא תגעל נפשם כח טומאתם להראות החוצה בעור הבשר בלבד.

וזהו אומרו אדם שהוא תואר המשובח שבתוארים כמדובר, וזהו אומרו והיה בעור בשרו לנגע צרעת, לומר מי שהוא אדם שהוא מהשלימים אני אומר כי יהיה בעור בשרו שאת וכו', כי הלא למה שוהיה בעור בשרו של אדם החשוב הנזכר, יהיה לנגע צרעת, כלומר שאילו היה בבלתי כשר לא היה רושם עונו ניכר בעור בשרו.

וגם לכלל רבותינו ז"ל האומרים שכל מקום שנאמר והיה הוא שמחה, ירמוז באומרו והיה, כי שמחה תחשב לו שעשה העון רושם בו, כי קדוש הוא והטומאה חוצה בעור, וגם שעל ידי כן ישוב ויתרפא. וגם ידוקדק אומרו בעור בשרו בדרך הזה כאשר יבא בס"ד. (ויקרא יב א-ח)

יד רבי יוחנן הסנדלר אומר. פל־כַּנְסִיָּה שְׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם. סוּפָה לְהִתְקַיֵּם. וְשִׂאיִנָּה לְשֵׁם שָׁמַיִם. אֵין סוּפָה לְהִתְקַיֵּם:

טו רבי אלעזר בן שמוע אומר. יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך. וכבוד חברך כמורא רבך. ומורא רבך כמורא שמים:

טז רבי יהודה אומר. הוי זהיר בתלמוד. ששוגגת תלמוד עולה זדון:

טז. החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר. כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. גם לכל הדברים אשר

ידברו אל תתן לבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך. כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים. כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. רחוק מה שהיה ועמק עמק מי ימצאנו. סבותי אני ולפי לדעת ולתור ובקש חכמה וחשבון

• משנת משה •

וְלִדְעַת רָשָׁע פָּסַל וְהַסְכֵּלוֹת הוֹלְלוֹת. וּמוֹצֵא אֲנִי מִרַמְמוֹת אֶת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִיא מְצוּדִים
וְחַרְמִים לְבַה אֲסוּרִים יְדִיָּהּ. טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמְלֹט מִמְּנָה וְחוֹטֵא יִלְכַּד בָּהּ. רֵאֵה זֶה
מְצֵאתִי אֲמִרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לְמִצַּא חֲשׁוֹן. אֲשֶׁר עוֹד בְּקִשָּׁה נִפְשִׁי וְלֹא מְצֵאתִי אָדָם
אַחַד מֵאֵלֶּף מְצֵאתִי וְאִשָּׁה בְּכָל אֵלֶּה לֹא מְצֵאתִי. לְבַד רֵאֵה זֶה מְצֵאתִי אֲשֶׁר עֹשֶׂה הָאֱלֹהִים
אֶת הָאָדָם יֵשֶׁר וְהֵמָּה בְּקִשּׁוֹ חֲשִׁבְנוֹת רַבִּים. מִי בְּהַחֲכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֶּשֶׁר דְּבַר חֲכָמַת אָדָם
תֵּאִיר פָּנָיו וְעַז פָּנָיו יִשָּׂא. אֲנִי פִי מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דְּבַרְת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים.

החכמה תעוז וכו', בהזכיר מאמרים ז"ל פרק ג' דנדרים קכט וזה לשונם, החכמה תעוז לחכם
- זו תשובה ומעשים טובים, מעשרה שליטים - שתי עינים ושתי אזנים שתי ידים
ושתי רגלים וראש הגויה ופה, ע"כ.

ויהיה עינים, כי אלה הם הדברים שלא יבצר משום עבירה להעשות בלתי אם על ידי
אחד מאיברים אלו, אך הלב לא ימנה, כי מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה
למעשה קל. וכונתם, שתשובה ומעשים טובים יגברו עליהם מלעשות רע.

והנה אנחנו ננקוט מיהא שפירוש עשרה שליטים הם עשרה אברים הנזכרים, ונמשיך
הכתובים בענין אחר, והנה בא ללמדנו עיקר גדול בתיקון ושלמות האדם, והיא
מסקנת רבותינו ז"ל קלא^א תלמוד גדול שמביא לידי מעשה, וכן אמרו שהעדר תלמוד מביא
חטא אפילו כשאדם חושב שעושה מצוה, כעובדא דרבי עקיבא קלב^ב כי תחלת שמושו
לפני חכמים היה שמצא מת מצוה והוליכו ארבע פרסאות על כתיפו עד בית הקברות,
ואמרו לו חכמים בכל פסיעה שפכת דמים כי מת מצוה קנה מקומו, ומאז קבל על עצמו
שלא לזוז מבין רגלי החכמים, וגם אמרו קלג^ג אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש,
וכן אמרו ששגת תלמוד עולה זדון.

ונבא אל הענין, והוא כי הנה האדם הוא עיר קטנה, והיצר הרע הוא מלך זקן, והאברים
הם אנשים בה מעט קלד^ד, ועשרה אברים אלו שהזכרנו שתי עינים וכו' הם שולטים
על כולם, פועלים כל מעשה בפועל בחברת כולם, ואילו מצד היצר הרע אנשי חילו וידם
תקיפה כי הם קדמו לו ליצר הטוב, ואין כח לבטל כחם ולתת כח ועוז לאדם להלחם בהם
לעבוד את ה', כי אם בחכמת התורה כמאמרים ז"ל אם פגע בך מנוול זה וכו'.

וזה אומרו החכמה תעוז - לאדם לעבוד את ה', מעשרה שליטים - שכנגדו עם היות שהם
קדמו, ליצר הטוב ומושרשים מתחלתם עם היצר הרע, וזהו אשר היו בעיר - הוא
הגוף הנקרא עיר קטנה, כי הנה אין צדיק בארץ משולל חכמה אשר יעשה טוב ולא יחטא

קכט. דף לב ב. קל. קידושין מ א. קלא. שם עמ' ב. קלב. שמחות סוף פרק ד.
קלג. קידושין ל ב. קלד. קהלת ט יד.

• משנת משה •

בטוב ההוא, כעובדא דרבי עקיבא שבטוב שעשה לגמול חסד עם המת חטא בה, הנה כי החכמה היא חכמת התורה תועיל לבלתי יחטא איש, כי אילו ידע הדין היא חכמה לא חטא, וקל וחומר הדברים אם בחשבו שעושה טוב חוטא בהעדר החכמה, מה גם עתה בבלתי חושב עשות מצוה.

הלא אמרתי כי חכמת התורה היא תיקון לכל מצות ה', והלא גם כי לרוב מצות ה' אשר לא תעשנה תועיל, הנה ללשון הרע לא תועיל, כנודע מאמר רז"ל כי ברית כרותה ללשון הרע שיתקבל, כי מי לנו גדול מדוד, וברוב חכמתו לא עצר כח לבלתי קבלו מציבא קלה.

על כן אמר גם לכל הדברים אשר ידברו - על החכמה שאמרתי ימשך שאל תתן לבך, והוא כי תשית לב אל שתי מצות, הלא המה לפני עור לא תתן מכשול ומצות ואהבת לרעך כמוך, כי לבל תעבור שתי עבירות אלו שהם בכלל חכמת התורה תשמר לבלתי קבל לשון הרע. והוא כי אם תקבל ותכעוס על מי שעליו אמרו לך לשון הרע, אין צריך לומר שיקללך אפילו אם יהיה אנוש כערכך, כי אם גם יהיה עבדך יקללך ואשמת כי תעבור על לפני עור לא תתן מכשול, שתעבירנו על לא תקלל חרש ונשיא בעמך לא תאור, וזהו אשר לא תשמע את עבדך מקללך, והוא הענין עצמו שקרה לדוד בקבלו מציבא שקללו מפיבושת בפניו, כמו שאמרו ז"ל^{קל} שאמר גם את הכל יקח אחרי אשר הביאך ה' בשלום, שאמר הלואי לא הביאך בשלום, כאשר הכריחו כן בגמרא, וזהו אם שקר הוא הלשון הרע. ואם אמת היה הדבר תשמר לבלתי כעוס ולקבל, על כי פעמים רבות ידע לבך כי גם אתה קללת אחרים, והוא ואהבת לרעך כמוך, כי כאשר קללת אחרים והיית חפץ שימחול לך כן מחול אתה גם כן.

פל זה נסיתי בחכמה - אמר דרך מווכח, הנה כל זה שאמרת שעל ידי חכמת התורה נתקן האדם, נסיתי בחכמה ואראה כי כן, אך מה נעשה וכמעט החכמה בשלמות בלתי מושגת, כי הלא אמרתי אחכמה - והוא גדר חכם שהוא לדעת מה שילמדוני רבותי, אך החכמה עדיין היא רחוקה ממני - כי אין שלמות חכמת התורה במה שילמד מרבותיו, אם לא יבין אחרי כן דבר מתוך דבר וידמה מילתא למילתא, כי כמה דברים של איסור והיתר אינן מפורשים בקבלה אם לא יבנם החכם מתוך דברים שילמדם ברוח מבינתו, והיא הנקראת בינה.

ושמא תאמר, הלא כל מה שעתידי אפילו תלמיד ותיק לחדש מרוח מבינתו קבלה נפשו בסיני, ואם כן בקלות תוכל להביאו אל הזכירה, הלא גם זה איננו שוה, כי הלא

קלה. שמו"ב טז ג-ד. קלו. שבת נו ב.

• משנת משה •

רחוק הוא מה שהיה - מאז עד עתה שרוחק בעצם, וגם שיש סעד להיות דולה אותו על ידי חבלי כללי התורה שהיא נדרשת, הנה הוא עמוק עמוק - שאפילו שהיה לי תחלה ונאבד ממני מי ימצאנו.

על כן סבותי אני ולבי, אני - ע"י מה שלמדתי, ולבי - להבין מתוך מה שלמדתי. ופירש, מה שאמרת אני הוא לדעת הנלמד בעצם לבל אשכח, ומה שאמרת ולבי הוא ולתור כתייר הזה החוקר ודורש מתוך מה שרואה לעין מצפוני ומסתורי העיר, כן חופש כל מה שלמד וחוקר בו להבין דבר מתוך דבר, ולא לסמוך על בינתי לבדי, כי אם גם ובקש מזולתי עד עמוד על בוריין של דברים.

ולא בלבד החכמה כי אם חכמה וחשבון, הוא המעשה לדעת החשבון העתידי לפני קוני איך אהיה, כי הנה מה שלימוד גדול הוא שמביא ליד מעשה, והנה שם הכל לפי רוב המעשה, וגם לדעת על ידי חכמה ובינה איך הוא רשע כסיל ואיך הוא הסכלות הוללות, והוא מרגלא בפומייהו דרז"לקל¹ אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, וזהו רשע כסל - שהוא רשע שבא מכסיל, וכן אמר התנא שגגת תלמוד עולה זדון. וזהו והסכלות הוללות, שהוא כי הסכלות שהוא מסכל התורה ומשפטיה, הוא הוללות הוא המזיד בהוללות רעה בגאווה ובגודל לבב, כי שגגת תלמוד עולה זדון והוללות רעה, והוא כי הבלתי עוסק בחכמה ובינה לא יבחין להכיר בעצמו הפרש שבין קודם שחטא לאחר שחטא איך הוא על ידי טירוף רוח שטות שכמעט יראה לו כי כדעתו אז דעתו עתה, אך השקוע בקדושת חכמה ובינה וחשבון ירגיש בעצמו בהעוותו טירוף רוח שטות אשר לא היה איכותו כך מתחלה, הנה יכיר וידע איך הוא רשע כסיל, וגם יכיר איך הסכלות הוא הוללות, כי אחר למודו בעצם, יכיר וידע איך הסכלות שהיה לו מתחלה היה מעוותו לחטא מזיד לבל יקרנו עוד כדבר הרע ההוא, כי עתה יאורו עיניו.

עודנו עומד בויכוחו כי נסה בחכמה איך הוא תיקון הכל, ועל ראותו כי אין מה שלמד מרבותיו מספיק, היסב להשתקע בעצם בחכמה ובינה בכל החלקים שהזכיר.

אמר עתה אחר עשותי זאת ראיתי אחרי רואי, והנה דבר מטריד ומחטיא ואין כל החכמה מועלת להמלט ממנו, והיא האשה כי היא מר ממות אשר היא מצודים וחרמים לבה, הן תאוות לבה, בהמשך אחר תאוות משכבה או תאוות תכשיטיה ותאוות לבה בפרטים אין מספר, שהיא מצודים לצוד נפשו, הן בביטול תורה הן במכשולות אין מספר, בין ברבוי משגל יקרה פעם שלא במתכוין תבא עת נדתה עודנו עמו, או תטעה בחשבונה ויחטא בוועלה, או יגע בה או יקח מידה כאשר לא טהורה היא, או יביט בבשרה במקום שדרכו להיות מכוסה, או אולי היה פקפוק בטבילתה, וכזה מינים ממינים שונים אין

קלז. סוטה ג א.

• משנת משה •

מספר לגדודם, זולת אשר למלא תאוות לבה בתכשיטיה ויתר תאוותיה לבלתי דקדק במשאו ומתנו להרבות לה, ולא ירחק מעושק וכיצא.

ולא תאמר הלא לעומת זה היא עזר כנגדך, כמ"ש בתנא דבי אליהו^{קלח} איך היא עזר, שאם מביא אדם חטים חטים כוסס^{קלט}, מביא פשתים פשתים לובש, אלא היא טוחנת ואופה וכו' וטוה הפשתים שתלבש, ובעוד שהיא עוסקת האדם עוסק בתורה, כי הלא **אסורים ידיה** מלעשות שום דבר, נמצא כי ההיזק יש בה ולא התועלת, ואין ענינה תלוי בחכמת התורה כי אם בכשרון, כי אשר הוא **טוב לפני האלהים ימלט ממנה** - בל יפול במצודתה, **וחוטא ילכד בה**, ואיך אמרת שהכל נתקן בחכמת התורה.

משיב שלמה ואומר **ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון**, והוא בשום לב אל אומרו אמרה בלשון נקבה.

אמנם אגב אורחיה חל עלינו חובת ביאור מה שקשה דידיה אדידיה, ששלמה עצמו האומר^{קמ} אשת חיל עטרת בעלה, וגם איה אמהות ונביאות ונשים צדקניות, על כן אמר כי קרה לשלמה כאשר קרה בגמ'^{קמב} לרב אחא מדפתי, שאמרו בגמ' כל המריעין לו מן השמים לא במהרה מטיבין לו, ורב אחא מדפתי אמר לעולם אין מטיבין לו, ואמרו שם ולא היא, רב אחא משום מעשה שהיה קאמר הכי, והוא כי מרוב שיחו ודאגתו על שהיו ממנים אותו לראש בפומבדיתא ולא נעשה אמר כן^{קמג}, אבל לעולם שגם הוא יודה שאין לומר חלילה שלעולם אין מטיבין, אלא שלא במהרה מטיבין.

ונבא אל הענין, והוא כי הנה שלמה היה נכוה מהאשה, כי הנה הצר לו מאד על רבוי הנשים ועל בת פרעה כנודע שהתישו את כחו ואת טובו כנקבה, וזהו אומרו **ראה זה מצאתי**, והוא כי הנה אומרו מוצא אני מר ממות וכו', אפשר הוא על אשה פרטית אשר היא רעה בלבד יהיה כן, או על כל אשה על הדרך הנזכר כי יתענד כל בעל אשה למצודים וחרמים, אמר **ראה זה מצאתי**, כלומר זה מצאתי מר ממות בלתי תרופה, ולא על אשה פרטית כי אם **אחת לאחת למצא חשבון**, כי אחר הביטו אל כל אחת והוא כך, אך הוא אומר בעצמו כי לא בכל דעתו אמר כן, כי אם **אמרה** שהוא בהיותו בתשות כח כנקבה על דבר הנשים, וזהו **אמרה** בלשון נקבה.

אך הנה אמר **עוד בקשה נפשי אחרי זאת ולא מצאתי** כאשר אמרתי מר ממות את האשה, כי הלא כמה נשים טובות היו בעולם, אך מה שראיתי אחרי רואי כאשר עוד בקשה נפשי הוא כי **אדם אחד מאלף מצאתי צדיק וישר שיצדק בו מצאיאה סתם, ואשה בכל אלה** שהוא בתוך אלף **לא מצאתי**, כלומר אך בתוך יותר מאלף תמצא טובה, ואפשר

קלח. רבא פרק ט; יבמות סג א. קלש. בתמיה. קמ. משלי יב ד. קמא. ב"ק פ ב. קמב. בבא בתרא יב ב.

• משנת משה •

כי למעט אלף נשים שהיו לו כיון. או אמר בכל אלה על המצויות בדורו, אך לא ביתר דורות, כי איה אמהות ונביאות, ומי ישמע לו לדבר הזה עליהן.

אמנם מסקנת הענין היה בהפך להטיל הפגם על עצמו ודומה לו, לומר שבמקום מה שאמר ומוצא אני מר ממות את האשה הוא **לבד ראה זה מצאתי** שהוא מר ממות אשר אין תיקון לו בחכמת התורה, והוא כי **האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים**, והוא אשר קרה לו כי בקש חשבונות לומר למה אמרה תורה ולא ירבה לו נשים כדי שלא יסור לבבו, אני ארבה ולא אסור^{קמ"ג}, וההיקש בכיוצא בזה הנוטים אחר חשבונות דעתם המתחכמים על גזרת התורה.

ושמא תאמר למה תתן דופי בזה, והלא כיוצא בזה עשה משה אדון וגדול שבכל החכמים, כי אמר למה צותה תורה מצות עונה לעשות מצותו יתברך אני אפרוש מהאשה ולא אחטא כי לא על כיוצא בי צוה ה', ופירש מן האשה ולא נענש, ואדרבה הסכימה דעתו יתברך עמו^{קמ"ד}.

לזה אמר אינני כמשה, כי **מי כהחכם** הידוע כי אין בחכמת התורה כמוהו בעולם, ומי **יודע פשר דבר** כמוהו שיוכל לפתור ולומר באופן זה היתה מצותו ית' ולא באופן אחר, והראיה כי אין צריך לומר שלא הפסיד בדבר, כי אם **שחכמתו האירה פניו כמה דאת אמר**^{קמ"ה} כי קרן עור פניו, והוא מה שאמרו ז"ל^{קמ"ו} מהיכן זכה משה לקירון פנים אלא כשהיה כותב נשתייר בקולמוס וקינחו בראשו, שהוא כמפורש אצלנו כי מאשר נשתייר שלא נכתב, כי אם נשאר לו על פה והיה הכל בראשו הבהיק האורה בפניו חוצה, ואלו לא היה כל פשר דבר התורה אמתי לא היתה התורה שבעל פה מאירה פניו, ועכ"ז **ועוז פניו ישונה** במה שביישוהו אהרן ומרים על הדבר שנשתנו פניו, כי עם שהסכימה דעת עליון במה שחילק, לא יצא ריקן על שלא שאל רשיון תחלה, ומה יעשה זולתו, באופן שאיש כמשה הוא יודע פשר דבר התורה והוא היכול לומר ולחלק במה שצוה ה', אך אני אין בי כח לחלק ולומר מה שצוה ה' היה על שאר אנשים ולא על איש כמוני, כי אם **אני פי מלך שמור**, היוצא מפי מלכו של עולם אני כיתר בני אדם ולא לחלק ביני לזולתי.

וגם לא אקיים מאמרו על שהשביעני לקיים התורה, כי לגודל אלהותו למה שיצא מפיו יתברך ראוי לשמור למה שהוא פי מלך גם שלא השביעני, וגם **על דברת שבועת אלהים**, כלומר על סיבת השבועה ולא על השבועה, והוא כי סיבת השבועה היתה למען זכותנו כאב את בן ירצה, שעושה כמה המצאות לדבק אותו אליו לרוב חיבתו, ועל זה ראוי לכון בעשותנו מצותיו על שחיבבנו. (קהלת ז יט-כט, ח א-ב)

קמ"ג. שמות רבה ו א. קמ"ד. שבת פז א. קמ"ה. שמות לד כט. קמ"ו. דברים רבה ג יב.

• משנת משה •

יז. ועשו ארון עצי שטים
אמתים וחצי
ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה
וחצי קומתו. וצפית אותו
זהב טהור מבית ומחוץ
תצפנו ועשית עליו זר זהב

יז רבי שמעון אומר שלשה כתרים
הן. פתח תורה ופתח פהנה
ופתח מלכות. ופתח שם טוב עולה
על גביהן:

סביב. ויצקת לו ארבע טבעות זהב ונתתה על ארבע פעמותיו ושתי טבעות על צלעו
האחת ושתי טבעות על צלעו השנית. ועשית בדי עצי שטים וצפית אותם זהב. והבאת
את הבדים בטבעות על צלעות הארון לשאת את הארון בהם. בטבעות הארון יהיו הבדים
לא יסורו ממנו.

הנה אומרו ועשו בארון, מה שאין כן ביתר דברים שלא אמר כי אם ועשית. ומה שיראה,
ענינו הוא כי כתר תורה אינו ככתר כהונה ומלכות הרמוזים בשולחן ומזבח. כי שם
לא כל אדם זוכה למלכות ולכהונה אם לא לבית אבותם אשר לזרע דוד וזרע אהרן, אך
התורה ידה פשוטה היא לכל, וזהו ועשו לשון רבים.

אמנם הנה בשמות רבה^{קמז}. אמר רבי שמעון בן יוחאי שלשה כתרים הם, כתר מלכות
וכתר כהונה וכתר תורה, כתר מלכות זה השולחן דכתיב בו^{קמח} זר זהב סביב, כתר
כהונה זה המזבח דכתיב בו^{קמט} זר זהב סביב, כתר תורה זה הארון דכתיב ביה^{קנ} זר זהב;
למה נכתבים זר ונקראים זר, אלא לומר לך אם אדם זוכה נעשים לו זר ואם לאו זר,
ומפני מה בכולן כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו, ללמדך שכתר תורה מעולה יותר מכולן,
זכה אדם לתורה כאילו זכה לכולן, ע"כ.

וראוי לשים לב איך אמר שלשה כתרים הם. והלא ארבעה הם כמאמר התנא וכתר שם
טוב עולה על גביהן. יקשה זה גם כן למה מתחלה לא אמר ארבעה כתרים הם.
וגם למה היפך בסדר שהתחיל במלכות וכהונה וסיים בארון שהוא ראשון בפרשה. ועוד
ששאל למה נכתבין זר וכו', והלא לא היה לו לומר אלא למה לא נכתב נזר. ועוד באומרו
למה בכולן כתיב ועשית וכו' אלא ללמדך וכו', כי אין זה תשובה, שלא היה לו לרמוז
הרבוי רק בקנינים ולא בקוננים, כי אומרו ועשו הוא בזוכים לתורה ולא בדברים שהזוכים
בה זוכה בהן, ויותר יצדק מה שאמרו שהתורה מונחת לכל הרוצה ליטול.

אך הנה הוקשה לו בכתוב אומרו ועשו בארון ובכל שאר דברים ועשית. וגם מה ענין הזר
הזה בשלשה דברים אלו בייחוד ארון ושולחן ומזבח הקטורת.

קמז. לד ב. קמח. שמות כה כד. קמט. שם ל ג. קנ. שם פסוק יא.

• משנת משה •

והנה בארון היה מקום לומר, כי היה הזר כמו שפה לבד לסבב שפת הכפורת סביב ויהיה עודף מעט למעלה כארגז שמור יפה. אך בזר האמור בשלחן ומזבח לא יצדק זה. על כן אמר שלשה כתרים הם. ואם כן אחר שהזר האמור בשלחן ומזבח יצדק בהם השני כתרים, אם כן גם האמור בארון הוא על כתר תורה כי יגידו עליו רעיו. ועל כן התחיל משולחן ומזבח המאוחרים ואח"כ הארון, כי הם ראייה על הזר האמור בארון. ושמה תאמר אם כן איפוא היה לו לומר נזר. על כן התחכם לשאול ואמר למה נכתבים זר ונקראים זר, לומר שע"י תשובת שאלה זו יתורץ. והוא, כי הלא התשובה היא לומר אלא אם זכה נעשים לו זר ואם לאו זר, כי ע"י כן נדע למה לא אמר נזר כי לא היה נשמע ממנו עונש הבלתי זוכה.

עוד כיון בשום שכל והבין מה היה שלא שת לב כי ארבעה הם. ואיך יצדק אומרו שלשה פעמים זר כי הרביעי איננו. אך הנה כתבנו כי גם זה יקשה למאמר התנא שלשה כתרים הם וכו' וכתר שם טוב עולה על גביהן שלא מנה ארבעה, ואם הוא להיות גדולה מהן, הלא גם התורה גדולה מהשנים ומנאה. ועוד נשים לב שלא אמר וכתר שם טוב עולה על כולן אלא עולה על גביהן.

אך הוא כי כתר שם טוב לבדו משולל תורה, אינה כלום, כי אדרבה לא עם הארץ חסיד^{קנ"ב}. ומי לנו גדול מרבי עקיבא, והיה בעל שם טוב בהיותו עם הארץ, והיה אומר מי יתן לי חכם ואנשכנו כחמור^{קנ"ג}. הנה כי הוא לבדו אינו שלימות. וגם כל אחד משלשה כתרים בלי שם טוב אינן כתרים. כי בעל כתר תורה ואינו בעל מעשים טובים, מוטב שנהפכה שלייתו על פניו. ואשר הוא מלך או כהן ואינו בעל שם טוב, הוא גרוע בעיני אלהים ואדם. באופן כי כתר שם טוב לבדו אינו כלום, וגם האחרים אם לא יתקשטו בכתר שם טוב אינם כתרים. וזה אומרו וכתר שם טוב עולה על גביהן, לומר אם תקשני למה לא מניתי ארבעה, הלא הוא כי כתר שם טוב הוא עולה כשהוא על גביהן של השלשה הנזכרים. כי הוא העולה כשהוא על גביהן, וגם המה יעלו עמו להיות כתרים בעצם שהוא בהיות כתר זה על גבי כל אחד מהן. והוא כי וי"ו של וכתר מושך את עצמו ואחר עמו, לומר כל אחד מהכתרים עולה וכתר שם טוב גם הוא עולה כאשר השם טוב הוא על גביהן, שבלעדיו אין עליה בהן ליקראם כתרים. ועל כן להיות כתר זה קשוט אל כל אחד אינו נמנה בפני עצמו.

וזה ענין מאמר התנא^{קנ"ד} אשרי מי שעמלו בתורה וגדל בשם טוב ועליו אמר שלמה בחכמתו^{קנ"ה} טוב שם משמן טוב וכו'. והוא כי רבי יהודה עצמו האומר שלשה כתרים הם וכו' וכתר שם טוב עולה וכו', הרגיש כי הלא אמר שלמה טוב שם משמן טוב, ושמן

קנ"א. אבות ב ה. קנ"ב. פסחים מט ב. קנ"ג. ברכות יז א. קנ"ד. קהלת ז א.

• משנת משה •

טוב הם מלך וכהן המשוחים בשמן טוב כמו שאמרו ז"ל^{קנ"ה}. הנה כי כתר שם טוב לבדו טוב מכתר כהונה ומלכות הנמשחים בשמן טוב, ואם כן למה תמנה אותם השנים ולא זה. לזה אמר דע איפוא כי לא שיבח שלמה רק כשהשם טוב הוא על גבי התורה, כי אשרי מי שעמלו בתורה וגדל בשם טוב וכו', ועליו שהוא על מי ששם טוב שלו הוא על היות עמלו בתורה הוא מה שאמר שלמה טוב שם משמן טוב. כי טוב הוא עם התורה [יותר] מעם כהונה ומלכות, אך לבדו אינו כלום כי לא עם הארץ חסיד. ויהיה כי לא הוצרך שלמה להזכיר התורה עם היות שעל מי שבידו תורה ידבר על כי אי אפשר יהיה שם טוב מבלי תורה, כי אין בור ירא חטא וכו'.

וזה יכוין פה רבי שמעון בן יוחאי ע"ה אחרי אומרו שלשה כתרים וכו', הוקשה לו כי הלא ארבעה הם ואיך יצדקו השלשה זר. על כן אמר למה נכתבין זר וכו', אלא אדם זוכה, שהוא שיש לו מעשים טובים דהינו שם טוב, נעשים לו זר ואם לאו זר. הנה כי כולן בלי שם טוב אינם כתרים, ואדרבה נעשים לו זרות ונכריות. הנה כי השם טוב הוא הקישוט והתיקון שלהם, ואיך תהיה כתר בפני עצמו^{קנ"ו}.

הקשה עוד, אם שלשה כתרים הם למה שינה ואמר ועשית ובארון ועשו. ואמר ללמדך וכו', והוא כי הנה אין הקושי מה שנאמר בארון ועשו, כי הלא לא היה משה העושה דבר כי אם בצלאל וכל חכם לב שיבואו ויעשו את אשר צוה ה', ואם כן אומרו ועשו הוא הצודק. אך הדבר הקשה הוא אומרו ועשית בשולחן ומזבח וכיוצא בהן כי לא היה משה העושה, על כן אמר כי מי שיזכה לתורה כאילו זכה לכולן, כי על כן משה שזכה לתורה אומר לו הוא יתברך בשאר ועשית כאילו הוא עושה וזוכה בכולן. (שמות כה י-טו)

עוד יבואר

לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל אשי ה' ונחלתו יאכלון. ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו. וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זובחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה. ראשית דגן תירוושך ויצהרך וראשית גז צאנך נתן לו. כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך לעמוד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים. וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו אל המקום אשר יבחר ה'. ושרת בשם ה' אלהיו ככל אחיו הלויים העומדים שם לפני ה'. חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות.

קנה. עיי קהלת רבה ז. **קנו.** ואתי שפיר דברי ר"ש כאן, שסתם ר"ש הוא רשב"י (כדכתב רש"י שבועות דף ב ע"ב ד"ה משמו), עם דברי רשב"י בשמות רבה שהביאם הרהמ"ח, חדא נינהו.

• משנת משה •

ראוי לשום לב, אל הסמיכות עם הקודם. ב - אומרו ונחלה לא יהיה לו כו', כי הרי נאמר לא יהיה כו' חלק ונחלה עם ישראל. ג - למה זה תחלה אמר עם ישראל ואחר כך אמר בקרב אחיו. ד - אומרו וזה יהיה משפט הכהנים כו', כי הלא גם מה שאמר למעלה ראשית דגן תירוש ויצהר וראשית הגז שאמר למטה גם הם משפט הכהנים. וגם אומרו מאת העם הוא מיותר. ה - כי עד כה דבר שלא לנוכח ואח"כ אמר ראשית דגן כו' לנוכח. ו - סמיכות אומרו וכי יבא הלוי כו'.

אמנם הנה שלשה כתרים הם, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, והעולה על כולן היא כתר תורה שהכל בה, וגם שבאה לאדם ע"פ בחירת עצמו.

ונבא אל הענין, אמר שלשה כתרים הם, אחת תלויה בבחירת האדם היא התורה ולא תחוייב תמשך לבניו, וזה אומרו למעלה כי יפלא ממך דבר למשפט כו' וקמת ועלית כו' אל השופט אשר יהיה בימים ההם, הוא ראש הקבלה חכם גדול שבישראל אשר בלשכת הגזית אשר אליו מתייחס כתר התורה, אך הוא על ידי בחירה שיגע ומצא ולא יחוייב תמשך לזרעו, וזהו אומרו אשר יהיה בימים ההם, שאינה תלויה רק בו בבחירתו אשר יהיה בימים ההם.

אך יש כתר אחרת תלוי בבחירת העם שהוא כתר מלכות שיבחרו לשום עליהם מלך כי יאמרו אשימה עלי מלך, ועכ"ז אומר הוא יתברך אחר שתבחרו לשים עליכם איש כגילכם, הניחו אותי שאבחר ביניכם הטוב והראוי שיבחר, וזהו אומרו אשר יבחר ה' אלהיך בו, אך אתה הוא המשים אותו עליך, וזה אני אומר לכם כי הראוי הוא שאם בנו הגון ימלוך אחריו, וזהו על ממלכתו הוא ובניו אם ראוי הוא.

אך יש כתר אחר הוא כתר כהונה שאינה תלויה לא בבחירת עצמו ולא בבחירת העם, כי אם בבחירתו יתברך שבחר מאז באהרן, והוא כתר כהונה. וזהו לא יהיה לכהנים הלויים כו' כי בו בחר ה' כו', ועל כן בניו ראויים או בלתי ראויים לא תעדר מהם הכתר ההוא, וזהו אומרו הוא ובניו כל הימים. (דברים יח א-ח)

יח רַבִּי נְהוֹרָאִי אָמַר. הָיִי גוֹלָה לְמָקוֹם תּוֹרָה. וְאֵל תֹּאמַר
שֶׁהִיא תְּבוּא אַחֲרֶיךָ. שְׁחַבְרֶיךָ יְקִימוֹהָ בְּיָדְךָ. וְאֵל
בֵּינְתֶךָ אֵל תִּשְׁעֵן:

יט רַבִּי יֵנְאִי אָמַר. אֵין בְּיַדֵּינוּ לֹא מִשְׁלֹת הַרְשָׁעִים וְאִפֵּי
לֹא מִיִּסוּרֵי הַצְּדִיקִים:

ב רַבִּי מֵתִיא בֶּן חֲרִישׁ אֹמֵר. הָיוּ מִקְדִּים בְּשָׁלוֹם
כָּל-אָדָם. וְהָיוּ זָנְבֵי לְאֲרִיזוֹת וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ
לְשָׁעִלִים:

כא רַבִּי יַעֲקֹב אֹמֵר. הָעוֹלָם הַזֶּה
רוֹמָה לְפְרוֹזְדוֹר בְּפָנָי
הָעוֹלָם הַבֵּא. הִתְקַן עֲצָמָךְ בְּפְרוֹזְדוֹר
פְּרֵי שְׁתַּפְּנִים לְטָרְקָלִין:

משנת משה
כא. ואתה תצוה את בני
ישראל ויקחו
אליך שמן זית זך כתית
למאור להעלות נר תמיד.
באהל מועד מחוץ לפרכת

אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה' חקת עולם לדורותם
מאת בני ישראל.

הורה לנו אבינו מלכנו במאמרו אל משה ואתה תצוה וכו' ויקחו וכו'. והוא, כי הן אמת
כי כל ישראל יש להם חלק בתורה להשכיל להיטיב ולהבין בה איש לפי שכלו, אך
הנה אין ספק כי אפילו אם ישבו שנים יחדו שוי ההשכלה לא ישיגו בעיונם בשוה, יש
ישיג למעלה מאשר ישיג חברו, וגם יש יאריך בהשגתו, ויש קל העיון, כי כל פעם אשר
יגש אל התורה היא מוצקת לו מרוח מבינתה, ויש יכוין אל האמת יותר מתברו. והמלך
שלמה בחכמתו בא ויאר לנו פשר דבר, כי הכל תלוי בכשרון המעשה, כי תחלת חכמה
יראת ה'קני, ואומר קני^ה ודעת קדושים בינה, ובת קול בא אחריו ומלא את דבריו קני^ט כי על
שבית הלל היו מעבירין על מדותיהן הלכה כמותן, שהוא כי על ענותנותם וטוהר לבם
היו מערים עליהם רוח ממרום מכוון אל האמת.

וזה יאמר פה ע"י מה שדרשו רמז רבותינו ז"ל כאשר נזכור. ואתה תצוה וכו' ויקחו וכו',
לומר כי כאשר השמן שבנר אם זך ואם עכור, ככה תהיה ההארה אשר יאיר, כך
מעשה האדם לפיהם יאירו ויריקו עליו רוח חכמה ובינה מן השמים. וזהו ויקחו אליך
שיקחו ממך מה שידמה אליך לפי שלמותך. וזה בשלשה דברים. א. שיהיו הדברים בשלך,
שהשמן משל אל הגדולה שהוא הכשרון, ויהיה להם בחינת הזית שהוא נטוע בשדה
ושמנו מאיר בבית, כן תהיה אתה בעולם הזה ואור מעשיך מאירים בעולם הבא; ב. שיהיה
זך, שתהיה טהור וזך הלבב, מעביר על מדותיך כהלל; ג. שתהיה כתית, מדוכה נכנע
ומקבל יסורין מאהבה. ע"י שלש אלה יעלה שמנך למאור האמתי הוא יתברך להעלות
לך נר שתהיה אתה מעלה נר אור תורתך עולה ומאיר ומבין נפלאות ממנה. זה יהיה

קני. משלי ט י. קנה. שם. קנטי. עירובין יג ב.

• משנת משה •

תמיד, ולא לפרקים כאשר יקרה לקצת משיגי אור הבינה לעתות ההכנה ולא תמיד. והנה אמרו רבותינו ז"ל^{קט} שאין ישראל עושים תשובה אלא ע"י יסורין כותים שנחבטים ונטחנים, ע"כ. ועל פי דרכם גם אנו נאמר כי ללמדנו דעת קנות עולם הבא בא האלהים. והוא, כי אחד משלשה דברים הנקנים ע"י יסורין הוא עולם הבא^{קסא}. והנה דרך אנשים שאין יסורין חביבין עליהם. על כן רמז ואמר כי כאשר אין הנר מאירה מבלי שמן, כך נר ה' נשמת אדם לא תאיר לעולם הבא אם לא ע"י שמן אור תורה ומצות אשר יסגל להאיר לפני קונו. וזהו ואתה תצוה את בני ישראל, שכולל כל צווי תורה ומצות. אך לא יהיו מצות אנשים מלומדה, כי אם ויקחו אליך שמן, שיקחו עמהם מה שיקרבו אליך בעולם הבא דרך המאיר שם עמך כשמן הזה של זית, שיאירו כזית שהוא רענן בקיץ ובחורף, כך אתה תהיה נפשך רעננה בעולם הזה הדומה לקיץ, ולאחר המות [הדומה לחורף] שכל האילנות יחרבו. ואל זה הנביא דבר^{קסב} זית רענן [וגו'] קרא ה' שמך. אך צריך תדמה לזית בכל פרטיו, כדי להאיר בשני העולמות, והן שלשה דברים. א. שלא תתגאה, כי תכיר בואך מטיפה סרוחה והיותך הולך למקום עפר רימה ותולעה; ב. להסיר מתוכך כל פניה בלתי טובה; ג. התרחק מכל תאוות החומר ולמתק מרירותו ביסורין בסבר פנים יפות. ועל שלשה אלה נאמר זית זך כתית. על הראשון אמר זית, מה זית פרוז עליון וחובטין אותו עד יפול למטה לארץ ואח"כ יקחוהו להאיר, כך אם תראה עצמך עליון יחבטוך מן השמים עד שעד ארץ ישפילוך ואז תכשר להאיר. ועל השני אמר זך שהוא בלי שמרים, כך אתה תהיה משולל שמרי כל פניות עכורות, ולא שתעשה מצות בעירוב שמרים ואח"כ תפרישם כדרך כל שמן שעושה שמרים ואח"כ בוררים הזך מתוכו, כי אם כשמן אגור ששמנו אגור בתוכו היוצא מאליו בלי טחינה שמתחלתו אינו בא לידי שמרים, כך מתחלת מעשיך יהיו משוללי פניות. ועל השלישי שהוא לסבול יסורים לבטל מרירות החומר, אמר כתית, כזית המר בטבעו וע"י כתישה נמתק, כך אתה ע"י כתישת יסורין ימתק חומרך וע"י כן תזכה להעלות נר נשמתך מעלה מעלה לפני ה', ולא עוד אלא שתזכה לאשר בישר ה' את דניאל איש חמודות באמור לו^{קסג} ואתה לך לקץ הימין ותנוח ותעמוד וכו', שלא תצטרך נפשך לבא בגלגול, רק תנוח ותעמוד לקץ הימין. וזה אומרו תמיד, שע"י אלה תעלה נפשך תמיד ולא תצטרך לשוב למטה לארץ בגלגול.

ויבא זה על נכון במאמרם ז"ל^{קסד} כתית למאור ולא כתית למנחות כי אם נטחן ברחים, שיהיה הרמז ויקחו אליך שמן כזית יהיה זך שמנו כנוס בתוכו ויוצא מעשה הטוב מיד בלי שמרים ע"י היותו כתית ביסורין, אז מיד יהיה למאור להעלות נר נפשו

קפ. עי' שמות רבה לו א. קפא. ברכות ה א. קפב. ירמיה יא טו. קפג. דניאל יב יג.
קפד. מנחות פו א.

• משנת משה •

לפני ה' תמיד בלי גלגול. כלומר שאם שמנו לא יוציא החוצה וישאר בלתי אגורי רק מעורב בחומרו ע"י פניות בלתי טובות, כמקרה הזית שאחר צאת שמנו האגור בתוכו ע"י כתישה בלבד מה שנשאר מעורב בחומר הזית וגרעיניו צריך לגלגלו ברחים למנחות, כך תצטרך לגלגלך בגלגולי רחים העולם הזה פעמים שלש ואז תוכן למנחות. שהוא, כי אחר גלגול פעמים לא יבצר מהשאר עדיין קצת לכלוך אשמת דבר או צד פניות, ומתמרק בגיהנם עד יטהר ואז יובל שי מנחה לה', דוגמא דזית שהשמן הנשאר מעורב בגוף הזית שאחר התגלגל ברחים נקלה באש תחת מחבת או מרחשת ואז הנקלה בו יהיה מנחה לה'. וכאשר המנחה ההיא יהיה בה סולת ושמן ולבונה, השמן למטה הסולת למעלה הימנו והלבונה למעלה על הכל, כך הנפש ורוח ונשמה יעלו מנחה. כי השמן משל אל הנפש, והסולת אל הרוח שעליה, והלבונה אל הנשמה שהיא לבנה ולמעלה מכולן, ושלשתן אזכרתה לה' ע"י מיכאל במזבח העליון. וכאשר אח"כ גם בני אדם נהנים פה מזכותו נמשל אל האוכל משארית המנחה לכהנים.

ואחר הזהיר את האדם על הכשרון הגדול, אמר באהל מועד וכו'. לומר אל ישיאך לבך לדבר ולומר למה זה אמהר לטהר את נפשי עודני בחור לענות את נפשי מראשיתי, וטוב לי אאריך נפשי עד זקנה ושיבה כי ימלאו ימי, ואז שנתים שלש לפני הרעש אתרעש לבקש על נפשי. לזה אמר מאמרנו על משנת **רבי יעקב האומר העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא**. שהוא, אל יעלה על לב איש כי אך רחוק יהיה בינו ובין המות, כי אינו רק כעומד בפרוודור אשר בפסיעה קלה ימצא עומד בטרקלין. כך יאמר באהל מועד לומר תזהר בני עודך בעולם הזה שהוא כאהל בלתי קבוע כבית כי אם בית מועד לכל חי, כי אל יעלה על רוחך כי רחוק אתה מאותו העולם, כי אינך רק מחוץ שבפסיעה קלה תמצא פנימה כענין הפרוודור שלפני הטרקלין, ואל יראה בעיניך שיש לך שם בית מנוס, כי הלא הפרוכת אשר אמרתי הוא פרגוד אשר על העדות כי שם תמצא עדות על כל מעשיך בפני בית דין של מעלה. (שמות כז כ-כא)

עוד יבואר

מגננו ראה אלהים והבט פני משיחך. כי טוב יום בחצריך מאלף בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע. כי שמש ומגן ה' אלהים חן וכבוד יתן ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך.

מגננו ראה וכו'. מחלה פני אלקים הוא מדת הדין ואומר, בבואך לדון, מגננו הוא שם ה' בעל הרחמים ראה אלקים, והוא כי מלבד מה שאמר דוד ואתה ה' מגן בעדי^{קס"ה} גם על זה מפרש אח"כ כי שמש ומגן ה' אלקים כאשר נבאר בס"ד כי את ה' קרא מגן,

• משנת משה •

וגם אח"כ הבט פני משיחך שתסייע לנו זכותו באופן שעל ידי כן תהיה לנו רחום בדיון. ולא שעל ידי כן ארפה ידי מתשובה על סמך זה כי הלא כי טוב יום וכו'.

ולבא אל הענין, נזכירה משנת ר' יעקב, העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין. הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה, ע"כ.

ראוי לשית לב, שאם הכונה היא שעולם הזה הוא עולם המעשה ושם עולם השכר, יאמר בפירוש, ולא ימשול משל פרוזדור וטרקלין. וכן מה שמפרש התקן וכו' היה מובן מעצמו. ועוד אומרו "הוא היה אומר", איך מקושר אל הקודם, כי לשון "הוא היה אומר" דרכנו לפרש שהוקשה לו קושיא בקודם ואומר אל תתמה, כי הוא היה אומר כך וכך שעל ידי מה שהיה אומר יתורץ האמור, כי לטעמיה אזיל. ועוד איך יאמר יפה שעה אחת וכו', שאין המעשה מסוג השכר לומר שיפה מעט מעשה מכל השכר, והענין בעצמו הלא כמו זר נחשב. ועוד איך סותר דבריו במה שמוסיף ואומר יפה שעה אחת של קורת רוח וכו'.

אך אמנם הנה אין דרך תשובה לאדם אם לא על ידי זכור יום המות להיות נגדו תמיד, וכמאמרנו על פסוק החיים יודעים שימותו וכו'^{קס}, ועל פסוק מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול סלה^{קס}, שהוא "מי גבר יחיה" בעולם הזה "ולא" יהיה תמיד רואה לפניו "מות" שיוכל להיות ממלט "נפשו מיד שאול סלה", כי גם שבלעדי זה אפשר ישוב בתשובה לא תהיה תשובה מעולה כ"כ שתספיק למלט נפשו מגיהנם "סלה", כי לא יבצר מהיות שם ימים או עשור להתם חלאת שיירי אשמתו. והנה לזה אמר שוב יום אחד לפני מיתתך^{קס}, ומקשו בגמרא^{קסט} וכי ידע איניש כמה חיי, ותרצו ישוב היום שמא ימות למחר, באופן שהכונה שהחי יתן אל לבו שחיי הם יום אחד וישוב בכל יום.

על זה בא ר' יעקב ואמר, לא כדברי האומר שתעלה על רוחך שחייך שיעור יום, כי אם שתצייר שאין לך מהחיים רק כשיעור כניסה מן הפרוזדור לטרקלין וזהו העולם הזה דומה וכו', על כן תמהר תחיש בכל עת לגמור תשובתך בשעה אחת להרהר תשובה וחרטה ותקון בכל פרטים ככל האפשר, כי אם לא תשער רק שיעור יום אולי תתרפה במלאכתך, נמצא כי באומרו התקן עצמך וכו' הוא פירוש אל האמור לומר מה שאמרת העולם הזה דומה לפרוזדור פירושו שתתקן עצמך בשיעור שיש כדי שתכנס וכו'.

והוקשה לתנא כי הלא טוב טוב היתה סברת האומר שישער יום אחד או יותר שעל ידי חושו שיעור בלתי קצר כ"כ יתיישב בדעתו לתקן מעשיו בחפש מחופש, מה

קפו. קהלת ט ה. קפו. תהלים פט מט. קפח. אבות ב טו. קפט. שבת קג א.

• משנת משה •

שאינן כן בשערו שעה קלה שבחפזון הנמרץ הזה לא יפנה לעשות תשובה ראויה, על כן אמר אל תתמה על מאמרו זה, כי הלא אזיל לטעמיה, כי "הוא היה אומר יפה שעה אחת" שהוא כשיעור הכנס מהפרוזודור לטרקלין "מכל חיי העולם הבא".

והענין כי בעולם הבא יש שני דברים, א - אריכות הימים. ב - התענוג והקורת רוח. ונבא אל הענין, אמר לו יצוייר היות שם אורך ימים בלי תענוג, בבחינה זו "יפה שעה אחת בתשובה" פה, כי בשעה מרויח זכות ותיקון מה שאין כן שם, שמי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, וזהו "מכל חיי", שהוא בבחינת מציאות החיים ארוכים. אך אל תחשוב שעל בחינת התענוג שבחיים ההם אמרתי, כי חלילה לי לומר כן, כי בבחינה ההיא "יפה שעה אחת של קורת רוח ועונג העולם הבא מכל חיי העולם הזה". כלל הדברים, כי עם היות טוב לגבר לחשוב שיש לו יום חיים לשוב בו, יותר טוב הוא לחשוב שהוא בפרוזודור שלפני הטרקלין.

וזה אחשוב כיון המשורר לומר, עם היות כי טוב יום בחצריך הוא העולם הזה שהוא כחצרות שלפני טרקלין העולם הבא, שקורא לעולם הזה חצרות ולעולם העליון בית, כענין שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו^{קכ}, שכתבנו שהוא כי למה צדיק דומה, לאילן שהוא נטוע במקום טהרה^{קכז}, שהוא בעולם העליון, ונופו הוא גופו נוטה ומפריח בעולם הזה וזהו "בחצרות אלקינו יפריחו".

ונחזור אל הענין, אמר עם כי טוב יום בחצריך שהוא שביום אחד שישער שיש לאדם בעולם הזה הוא טוב מאלף בעולם הבא בבחינת מציאות החיים, כי כאן הוא מרויח בתשובה ומעשים טובים, ושם אין ריוח שהיא סברת האומר שוב יום אחד וכו', אך אני לא בחרתי בהשערה זו, כי אם בחרתי הסתופף בבית אלקי שהוא החשיב עצמי כאילו אני בסף בית ה' שהוא סברת ר' יעקב לשער שאני בפרוזודור שלפני הטרקלין, ובחרתי בשיעור הקצר הזה מדור באהלי רשע, שהוא שאם הייתי עולה על רוחי שביני ובין המוות יש שהות יותר מזה, הלא אתרפה מהתשובה וימצא היצר הרע מקום להחטיאני, ומכל עון אשמה שאעשה, יעשה מסך מבדיל ביני לבין אלקי כמה דאת אמר עונותיכם היו מבדילים ביניכם וכו'^{קכב}, ובהעשות עון על עון נעשה מסך על מסך שהם כאהלים על עושיהם, נמצא אשר הוא בלתי טהור מעונות שהוא דר באהלי רשע שהם אהלים שנעשו מהרשע, וזהו בחרתי הסתופף שעל ידי כן אני מסלק כל מסך עון, מדור באהלי רשע אם הייתי מתמהמה מליתקן כמדובר.

ושיעור הכתובים, שאחר אומרו למדת הדין שיראה מגננו הוא שם הרחמים, וגם זכות משיחו דוד שהיה בימי בני קרח, איני אומר זה לסמוך על כן ולהרפות מתשובה, כי הלא כי טוב וכו' בחרתי הסתופף וכו' שהוא גדר תשובה גדולה.

קע. תהלים צב יד. קעא. עי' קידושין מ ב. קעב. ישעיה נט ב.

• משנת משה •

ומפרש ואומר מה שבקשתי את שם אלקים שיראה את מדת ה' לרחם בדין, הלא הוא כי טוב להיות מדת ה' עם מדת אלקים ולא אלקים לבדו, כי הנה שמש ומגן וכו' שהוא כמשל מי שהוא לפני שמש שמכה בו ולהיות נסתר מחמתו שם מסך למגן מהכאת השמש, כן הוא ה' אלקים ששם אלקים ישרוף את הנידון ושם ה' מגן לו.

ושמא תאמר האם שם ה' יוותר לנו מעוונינו אי אפשר, כי הלא שופט כל הארץ יעשה משפט ומאן דאמר קב"ה ותרן יותרו מעניק^ע, לזה אמר מה שיעשה הוא כי חן וכבוד וכו', כי ג' הטבות יעשה שם ה', א - כי יתן חנות בעיני קונו כמאמרנו יום ויתננו לחן ולחסד בעיניך כו'. ב - וגם יתן כבוד כי מה שיהא נגזר עליו מיסורין וכיצא, יותן לו בדרך כבוד ולא בביזוי. עוד שלישיית - והיא כי לא ימנע טוב להולכים בתמים, שאם יהיה איש הולך תמים נזהר מחטא אך לא יהיה לו זהירות לעשות כל מה שהיה אפשר לו לעשות כי על פי מדת הדין ימנעו הטוב ממנו, אך ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, והוא ענין וחנותי את אשר אחון^ע, שאמרו רבותינו ז"ל^ע שאוצר גדול הוא לתת למי שאין לו אע"פ שאינו הגון, שהוא למי שאין לו, כי הוא [ריק] שעבירות אין לו, אך אין לו זכיות כי הלך בתמים, כי ה' יחננו לא מדת הדין.

ואשר אמרתי והבט פני משיחך, הלא הוא כי ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך, אשר מדה זו היתה בשלמות בדוד, כי היו פלשתים בחרבם על ראשו, וברוב בטחונו אסף ידיו עד יראה צעדה בראשי הבכאים שהערה למוות נפשו^ע, כמו שאמרו ז"ל^ע שאמר אם ימיתונו נמות זכאים, איש כזה זכותו יעמוד לנו, על כן אמרתי עליו והבט פני משיחך. (תהלים פד י-ג)

כב הוא הָיָה אֹמֵר. יָפָה שְׁעָה אַחַת בְּתִשְׁבָּה וּמַעֲשִׂים
טוֹבִים בְּעוֹלָם הִזָּה מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וַיָּפָה
שְׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ בְּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם
הַזֶּה:

קעג. ב"ק נ א. קעד. שמות לג יט. קעה. ברכות ז א; שמות רבה מה ה. קעו. עי' שמו"ב ה כג-כד. קעז. ילקו"ש שמו"ב רמז קמב.

בג רבי שמעון בן אלעזר אומר. אל תרצה את חברך
 בשעת פעסו. ואל תנחמהו בשעה שמתו מטל
 לפניו. ואל תשאל לו בשעת נדרו. ואל תשתדל לראותו
 בשעת קלקלתו:

בד שמואל הקטן אומר. בנפול אויבך אל תשמח
 ובכשלו אל יגל לבך. פן יראה יהוה ורע
 בעיניו והשיב מעליו אפו:

כה אלישע בן אבויה אומר. הלומד ילד למה הוא דומה.
 לדיו כתובה על גיר חדש. והלומד זקן למה
 הוא דומה. לדיו כתובה על גיר מחוק:

כו רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי אומר. הלומד
 מן הקמנים למה הוא דומה. לאוכל ענבים קהות
 ושותה יין מגתו. והלומד מן הזקנים למה הוא דומה.
 לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן:

כז רבי מאיר אומר. אל תסתפל בקנקן אלא במה שיש
 בו. יש קנקן חדש מלא ישן. וישן שאפלו חדש
 אין בו:

משנת משה

כח-כט. יובל היא שנת
 החמשים

שנה תהיה לכם לא תזרעו
 ולא תקצרו את ספיחיה ולא

כח רבי אלעזר הקפר אומר. הקנאה
 והתאנה והכבוד מוציאין את
 האדם מן העולם:

• משנת משה •

תבצרו את נזיריה. כי יובל היא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה. בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו.

וצריכין אתם להכין בערב שבת מה שתאכלו

שם בשבת כאשר לקברות תובלו, כי הלא שם לא תזרעו מצות להצמיח לכם אור ושכר, כי שם אינו עולם המעשה, ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת^{קע"ח}, לכן מעתה טרם תלכו שמה

כִּי הוּא הָיָה אוֹמֵר. הַיְלֹודִים לְמוֹת. וְהַחַיִּים לְדִין. לִידַע וּלְהוֹדִיעַ וּלְהוֹדַע שֶׁהוּא אֵל הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבּוֹרֵא הוּא הַמְּבִיֵן הוּא הַדִּיֵן הוּא הַעֲד הוּא בַּעַל דֵּיִן הוּא עֲתִיד לְדוֹן. פְּרוּךְ הוּא שְׂאִין לְפָנָיו לֹא עוֹלָה וְלֹא שְׂכָחָה וְלֹא מִשׁוּא פָּנִים וְלֹא מִקַּח שׁוֹחַד. וְדַע שֶׁהַכֹּל לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן. וְאֵל

צמצמו עצמכם ולא תבצרו את ספיחיה כו' כמפורש למעלה, שלא תאבו בעולם הזה לא לאכול זכות הספיחים הוא זכות הלומדים מכם לעשות איזו מצוה, וגם לא תבצרו ענבי נזיריה הוא פירות מצות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, שהם ענבי מצות שהפרי מופרש מהקרן שהם אשר פירותיהם נאכלים בעולם הזה, כי תניחו הכל לעולם שאין בו מעשה למען שם יוכפל שכרכם, כמדובר למעלה שנעשה מהפירות קרן קיימת, כי הלא טוב לכם העשות מהספיחים ופירות קרן מלאוכלם בעולם הזה, כי הלא יובל היא שיובילו אז אתכם לעולם הבא, קדש יהיו לכם הספיחים ונזיריה כי תהפך לשכר קדוש ורוחני, והוא טוב מהיות שכר גשמי חולף ונפסד.

ועוד שנית תעשו, והוא כי לא תעשו המצות מלובשות ומלאות פניות גשמיות כתבואת השדה שיוצאת במוץ וקש, באופן שלא תאכלוה כצאתה מן השדה כי אם עד הסירכם הקש והמוץ בדישה ומירוח, כך לא תהיו צריכים לאכול זכות מעשיכם אחר דישה בגיהנם תחלה או מירוח גלגולים מעולם לעולם, כי אם מן השדה תאכלו את תבואתה, שבצאתה מהשדה תאכלו את תבואתה, בלי פעולה בינתיים תאכלו את זכותה, מעין מאמר הכתוב על הלחם הגשמי לעתיד כי יהי פסת בר בארץ, ואמרו רבותינו ז"ל^{קע"ט} שתוציא הארץ גלוסקאות, והוא כי למה שרוח טומאה ועכירות המעורב בה הגורמים צאת פסולת בתבואה, תוציא צמחה משולל קש ומוץ וסובין ומורסן וקמח, כי

קעה. ע"ז ג א. קע"ט. כתובות קיא ב.

• משנת משה •

[אם] סולת נקיה שתאכל
בצאתה מן הארץ כאשר
יאכלו התמרים ודומיהם.

ועוד יש לאל ידכם לעשות
בבחירתכם הטובה,
וגדולה היא על הכל, כי
תעשו באופן שבשנת היובל
הזאת, שהוא בשנת
החמשים שנה שהיא של
השבעים כמפורש למעלה,
תפליגו בכשרון עד גדר

שלא תצטרכו להתגלגל פעם אחרת לזכות לשוב אל אחיזת שרשיכם העליון, כי אם פעם⁹⁹ אחת תשיגו השלמות הראוי לכל נפש מכם, וזהו אומרו בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו שהוא בזאת ולא באחרת, והיא בשורתו יתברך לדניאל באומרו¹⁰⁰ ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך כו'.

הנה כי כן יבורך גבר חיי עולם בשיתו שומו לבו ועיניו וכל מעייניו אל כל דברי הרמז הלז אשר אמרנו במקראי קדש האלו, והכל תלוי בבלתי החשיב האדם כל עניני העולם הזה ומטעמיו וכל כבודותיו לאפס ותוהו, כי אם הרבה יזכור דין ומשפט העולם אשר הוא הולך שמה, ויגעל בקנאה ותאוה וכבוד, ולא ימוש משוב עד ה' ותקן כל אשר עותו נגד מלכים ולא יבוש.

והוא מאמר התנא פרק רביעי ממסכת אבות, באומרו רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם.

וראוי לשים לב מה נשתנו אלו משאר מדות רעות, כי רבות הנה ולא ייחד רק שלש אלה.

אך אמנה הן אמת כי איבוד העולם והאדם תלוי בעבור על מצות לא תעשה במה שבין אדם לבריות ועל מצות לא תעשה שבין אדם למקום, ואחרי איבודו, תקנתו בידו אם ישים כבודו מנגד, אך אם יחוש לתמוך כבוד לא ישוב עוד ויהיה עדי אובד.

וזהו אומרו הקנאה והתאוה והכבוד וכו', והוא כי הנה ראשית כל עון אשר חטא בין אדם לחבירו תלוי בה, כי מיד אחריה רעותיה שהיא שנאה ותחרות וגסות ורכילות ולשון

99. בפעם. 100. דניאל יב יג.

• משנת משה •

הרע ונקימה ונטירה מובאות לו. וכן התאוה היא ראשית כל עבירות שבין אדם למקום, כי ממנה תוצאות מות, כי הלוך ילך בהלכות איסורי ביאה ומאכלות אסורות ואשם מעילות ואשם גזילות וכל דבר רע אשר שנה ה'. והנה שתי אלה המה כוללות אבדן האדם את עולמו, ועדיין אלהינו מרחם לא השבית לנו תיקון להעלות ארוכה ומרפא, כי יעזוב רשע דרכו כו' וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח.

אך אם זה האיש יתמוך כבוד, אבדה תקותו כי אין ארוכה למחלתו, כי אם יאמרו לו לך התרפס^{קפב} ושאל מחילה מהאיש אשר חטאת לו, ואם לא יאבה האיש תשור על אנשים ולפניהם תאמר חטאתי וישר העוית^{קפג}, הלא יענה עזות מי האיש הלזה נבזה כי אחלל כבודי, ומה גם במקום שיש אנשים, וההיקש בזה ובכיוצא בזה.

וכן אשר חטא על הנפש במה שבין אדם למקום ככל הדברים הרעים שהזכרנו, ויאמר לו הסכת ושמע ישראל וצום ולן ושכב ארצה ואפר כלחם תאכל ובצום ובכי ומספד הלך תלך ובכה ללקות בבית דין, ואז טוב לך לכפרת עון כי טוב לך כי תבוש בעולם הזה מאשר תבוש בעולם הבא, כי הנה אם יחוש על דבר כבוד מדומה, הלא יענה הלהרגני אתה אומר שאחלל כבודי, ותהיה לי למחתה עוד לא ארים ראש כי אקל בעיני כל הרואים את כבודי שבקלון הומר, לכן קום ברח לך ולא תשנה באולת עצתך זאת, כי כה יעשה לי אלהים כי לולא נשאתי פניך אם אביט אליך ואם אראך, ונמצא במשא עונו על גבו, ולא ירחץ צואת אשמותיו, ומי רגלי עונותיו על פניו מפני הכבוד. כלל הדברים, כי מעמד שלשת הדברים האלה הן הם בעוכריו של אדם להוציאו מן העולם.

ושמא תאמר אם כן איפוא מה יעשה האדם וישליך כל מעמד שלשתן אחריו ולא יאבד. לזה אמר הוא היה אומר הילודים למות כו', כלומר כי החי יתן אל לבו כל הדברים הנאמרים פה, ואז יכנע ויקנה בינה להשכיל להיטיב ולא יאבד.

ולבא אל ביאורו נעתיק לשונו, הלא הוא, הילודים למות, והמתים להחיות, והחיים לידון, לידע ולהודיע ולהודע שהוא אל, הוא היוצר, הוא הבורא, הוא המבין, הוא העד, הוא הדיין, הוא בעל דין, והוא עתיד לדון, ברוך הוא, שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו. ודע שהכל בא לפי חשבון, ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס לך, שעל כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה נולד, ועל כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

קפב. ע"פ משלי ו ג. קפג. ע"פ איוב לג כז.

• משנת משה •

ולבא אל הענין נשית לב, א - מי לא ידע כי הילודים למות. ב - אומרו הילודים למות, ולא אמר החיים למות. ג - אומרו והמתים להחיות, ולא אמר לחיות. ד - אומרו והחיים לידון, שיורה שאין נדונים כי אם אחר תחיית המתים, והלא גם אחר מות נדונים. ה - כי מאומרו החיים לידון, הוא על בני אדם, ואיך יצדק על אומרו הילודים שכולל אפילו הבעלי חיים. ו - מה היא כונת התנא, אם הוא להפחיד את האדם מן המות כי הילודים למות, מי בער לא ידע כי כן הוא, ואם להזכיר לו יום הדין כי החיים לידון, לא היה ראוי לומר כי אם המתים להחיות ולידון. ועוד, שאדרבא מרחיק לו עד אחר התחיה הדין וממעט את האדם מליראה את הדין. ז - אומרו לידע ולהודיע ולהודע, כי אחר אומרו להודיע כו' מה צריך לומר ולהודיע, כי מי לא ידע שאם יש מודיע שְׁיָדַע. ח - כי מה שיראה פשט הענין הוא שמה שיודיע וידע ויודע הוא שהוא אל והוא היוצר כו', ומה קשר יש לזה עם הקודם שהילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון, ואם הוא כי מה שהחיים לידון אחר התחיה הוא לידע וכו', הלא הוא הדין מקודם התחיה היה גם כן נודע דבר זה, ואיך יאמר כי היות הדין אחר התחיה הוא לידע ולהודיע כו'. ט - למה לא פורש מי הוא אשר יידע ומי הוא המודיע ומי הוא אשר יודע לו. י - כי לא נכון הדבר שלא יודע שהוא אל והוא היוצר וכו' עד אחר הדין שאחר התחיה. יא - כי הלא אותו הדין אין עיקרו לידע וכו' רק ליפרע מן הרשעים וליתן שכר טוב לצדיקים. יב - אומרו הוא היוצר הוא הבורא, שהוא כפל ענין במלות שונות, שהן שתי קושיות, למה הוא כפל הענין ולמה במלות שונות. יג - למה נתייחדו ששה דברים אלו פה. יוצר, בורא, מבין, עד, דיין, בעל דין. יד - איזה הדרך יודעו הששה דברים, כי לא פורש כלל. טו - זאת הברכה אשר בירך התנא ואמר ברוך הוא כו', ומה ראה על ככה לברכו יתברך במוסר זה מבכל יתר הדברים שידבר. טז - מי הוא האומר פה ענין הברכה והודאה זו, אם הוא התנא, אין מקום פה רק ללמד לאדם מוסר השכל ולא לסדר סדר הודאה אליו יתברך, כי גם טוב להודות לה' אין כאן מקומו. יז - אומרו ודע כי הכל בא לפי חשבון, אל מי מודיע התנא דבר זה, ואיך יתקשר אל כל האמור. וגם מלת בא מיותרת. וגם אל מי בא לפי חשבון, ומה הוא החשבון הלז, שאם הוא לחשבון העתיד, היה ראוי יאמר לידי חשבון ולא לפי חשבון. יח - אומרו ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס, כי מי בעל שכל יבטיחנו יצרו לנוס משאול מטה. יט - אומרו שעל כרחך אתה וכו', מה ענין הודעה זו, וגם מה קשר יש לו עם הקודם. כ - כפל אומרו אתה נוצר אתה נולד. כא - אומרו ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וכו', כי למה יהיה זה על כרחו של אדם ולא מרצונו, כי מי פתי יגעל וימאס הדין והאמת.

אמנם לבא אל הענין, נזכירה מאמר רבותינו ז"ל בגמרא^{קפד} האומרים כי הגוף והנפש כאשר המות יפריד ביניהם, כל אחד מתנצל לאמר אני פטור מן הדין, הנפש תאמר

• משנת משה •

לא מטבעי להתאוות תאוות גופניות כי רוחנית מאת ה' מן השמים אני, אך הגוף הוא אשר חטא על הנפש. והגוף תאמר הנפש החוטאת היא תמות, כי אנכי עפר מן האדמה אשר לא ירע ולא ישחית. משיב הוא יתברך ואומר, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבכם כי בין שניכם נעשתה התועבה בהיותכם יחד שניכם, אף אני אביא הנפש בגוף כאשר היתה באמנה אתו בעשותם כל מצות ה' אשר לא תעשנה, וידונו ויענשו יחד כאשר חטאו. משל לחיגר וסומא ששמו אותם נטרים את התאנה, וישא עיניו החיגר וירא בכורה בתאנה בראשיתה ויחמדה, ויגד לסומא, ויאמר לו מה אעשה וחשכו הרואות בארובות ולא אדע איה מקום כבודה, והחיגר אומר פסח עבדך ולא אוכל להיות מיטפס ועולה. אז נועצו יחדיו, יעלה החיגר על הסומא ועל שכמו ישאנו עד מקומה, ויעשו כן ותוקח הבכורה ביגיעת שניהם ועודה בכפם יבלעוה, ויפרדו איש מעל אחיו. ואחרי כן יצא המלך אל גינת הביתן, וישא עיניו אל הבכורה והנה איננה, ויאמר להם מי עשה את הדבר הזה, ויאמר זה בכה וזה אומר בכה, הסומא אומר איככה אוכל וראיתי ועינים אין לראות, והחיגר אומר מאין הרגלים לעלות. אז נטל המלך את הסומא ויעלהו במות בעל הרגלים, ויאמר להם ככה עשיתם, וגם אני אעשה זאת לכם ליסרה אתכם איש על גב רעהו כאשר היו בעשותם הרעה, כמשל הזה הוא ענין הגוף והנפש כמדובר.

ונבא אל הביאור, והוא כי הנה אחרי אומרו כי הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם, ראה והנה יוכל איש לדבר ולומר על הקנאה ועל התאוה, והלא אם קנאתי בהוללים כי שלום רשעים אראה, וגם אתאוה למטעמותיו אשר לאדם רע ובליעל כקוץ מונד, ולמה הוא יתברך לא יאיר עינינו לתת פה לרשע רע כרשעתו ולצדיק כצדקתו, וידעו כי יש אלהים שופטים בארץ. לזה אומר גם אני ידעתי, החשו ואגיד לכם הדבר, על קושיא זו גדולה מקושייתכם אגיד לכם תשובתה, והיא כי הנה הילודים למות, ולא אומר החיים למות, אלא הילודים, כלומר כי מאז הם ילודים הולכים ומתקרבים למות, כי יום המות מיום הולדו, כענין כי הולך האדם אל בית עולמו^{קפ"ה}, ולא ידונם ה' בעולם הזה עודם בגוף ונפש כאשר יחד חטאו, ואם היה דן אותם נפרדים החרשת, אך לא יעשה כן כי אם והמתים להחיות, שממיתם להחיותם, שהוא לשים אחר כך הנפש בגוף ולתת חיות באחדותם לדון את שניהם בחיבור אחד, כמשל החיגר והסומא, וזהו והמתים להחיות, כדי שהחיים לידון, כי כל אחד מתנצל לאמר כי הוא לבדו לא יחטא, ועל כן אז ישוב לחברם כאשר חטאו מחוברים, והלא כמו זר יחשב כי אחר שלדון אותם שב לחברם, טוב טוב היה ידון אותם עודם בחיים מחוברים לייסרם בעולם הזה ביסורין

קפ"ה. קהלת יב ה.

• משנת משה •

לפי רשתתם, כיון שגם אחרי מותם לא ידין אותם עד ישוב יחברם, וישקוט ריב הרב את יוצרו כי יראה צדיק ורע לו רשע וטוב לו.

אך דע איפוא כי לא על חנם האלהים עשה את הדבר הזה, כי אשר עשה כן הוא להודיע ולידע ולהודע כי הוא אל וכו', והוא כי חש הוא יתברך על נפש כל איש ואיש אשר ייסר על חטאיו בעולם הזה פן תאבד, כי יהיו ייסוריו לו למוקש להוסיף על חטאתו פשע ולאבד נפשו מן העולם, והיא רעה המתרגשת לכל האדם לצדיק ולרשע, כי הנה אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ואשם, ועל כולם היה צריך יעבור כוס היסורין, ואין איש בארץ יזכור כל אשר חטא מיום היותו כאשר הכל גלוי לפני אלהי עולם ה', ועל כן בהביא עליו הוא יתברך רע כרשתו, והוא לא ידע עשירית האיפה איפת רזון זעומת אשמותיו, הלא יקוץ ויבעוט ויטיח דברים, ומי גבר כאיוב תם וישר וירא אלהים וסר מרע, ויבעט ויתלונן עד אמור ז"ל¹⁹ שכפר בתחיית המתים, והנה הן אלה קצות דרכי איש הרעים אשר יתהלך בהם, בראות לפי ראות עיניו כי רבו יסוריו על חטאתיו, על אחת כמה וכמה רעה כפולה ומה גם אם רשע הוא, כי יאמר בלבו אין אלהים, ואם ייטיב או ירע לאדם, מזלו גורם לו.

ואם רע בעיניו לנגוע באמונת האלהות, יאמר דבר אחר ביד חזקה, כי רם ה' ועל השמים כבודו ולא ישגיח בדברים חומריים, ואם יצר רוח אדם בקרבו כי רוחני הוא לא עשה ולא היטפל בבשרו, כי אם אביו ואמו עשו את החומר, ועל כן לא מן השם הוא זה החולי או המכה אשר יתייסר בו גוף האיש, כי אין לו יתברך עסק בגוף, כי חומר עכור הוא ואין לו יתברך מבא לבא בו, והיא סברא אשר רבים חללים הפילה, ועל כן המכות האלה מקרה הוא היה לו, או שיחשכוהו כוכבי נשפו ולא ה' פעל כל זאת, וחזק ראייתו כי הלא רבו נוטפי מכותיו על זוחלי אשמותיו.

או מעין זה יקל ברעה דרך שלישי לומר, כי הן אמת כי גם בשר האדם לו יתברך הוא, ואשר הוכה מאתו יתברך היה לו, אך יכפור במקצת, כי יאמר הלא לעוצם רוחניותו לא יבין מזמות קרב איש ולב עמוק, כי הוא תוכיות טינוף עכירות החומר, כי אם כחות הטומאה היורדים ומשטינים ועולים ומקטרגים הן הם היו מתערבים באדם בקרבו וכרעיו, והמה עלו ויעידו למעלה, ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע כי ירבו ידברו גבוה גבוה יותר מאשר חטא האיש ההוא, ובעדותו יעמיסו עליו משא כבד אשר לא יוכל לסבול.

או יחזיק בדרך רביעי, בגודל יסוריו יותר על חטאיו לדעתו, כי יהרהר ויאמר אין זה כי אם שלא ידין דין האדם הוא יתברך בעצמו, כי אם יעמיד בית דין למעלה מלאכים

קפ. בבא בתרא טז א.

• משנת משה •

אשר לא ישערו עד היכן גבול כל עונש חטא ועון מגיע, ויגזרו גזרות עודפות על השיעור הראוי, כי היה בגזרת עירין ובמימר קדישין ולא נצב לריב ה' בעדת הדיינים.

או אם לא יחזיק באחת מארבע סברות אלו, כי אם שיודה כי הוא יתברך הדיין, הלא לא יבצר ממנו מהיות טינא בלבו לומר, אם רשעתי מה אפעל לו יתברך ומה הצרתי לו, הלא אם חטאתי, לי אני מזיק כי אחסר נפשי מטובה, ומה לו יתברך מטובה מצרתי, באופן כי לא הוא יתברך ולא זולתו בעל דיני, ויהי נא כמיצר לעצמו כי מי יחוש על צרתו חוץ ממנו.

באופן כי אם כל חשך טמון ושמור לאדם בגיהנם על כל אשר חטא והחטיא מיום היותו היה משלם לו ביסורין בעולם הזה, הלא תרבה רעת היסורין עד מאד ויקוץ בהם, עד אשר לא יבצר ממנו מלהרהר אחרי ה', וליפול בשחת אחת מחמש הנה שנה ה' אשר הזכרנו הקשים מכל עבירות שבידו, ולא תהיה עוד תקומה למפלתו וארוכה למחלתו ויהיה עדי אובד.

אך כאשר ימות ואחרי כן ישוב יתברך יחבר את שני חלקיו וידונם בגיהנם, אז תנצל מכל שש^{קפ"ז} הרעות האלה ותצדיק עליך את הדין, לא בלבד תדע האמת והצדק אתה, כי אם גם תודיעהו לזולת, וזהו **לידע**, שהוא לידע אתה. **ולהודיע** ולפרסם כי יפה חייבך, כמאמרם ז"ל^{קפ"ח} כי גדול שבח העולה מגיהנם, כי יקראו בגרון אל יחשוכו יפה דנת יפה חייבת, וזהו להודיע, ואז יתפרסם לכל רבים עמים אשר ישמעו הודאתו שמה. וזהו **ולהודיע** לכל, כי אין דבר מכל ששה דברים הרעים אשר היו מתרגשים, אם כל עונש ייסורי גיהנם הראויים לכל אדם היה מקבלם פה, כי אם שמשפט אמת וצדק הוא יתברך נשפט אותנו.

והיחל בהם ואמר, **שהוא אל**, והוא כי הרעה הגדולה אשר יפול לב אדם רשע עליה, אם היה מקבל פה כל עונשו בחיים חיותו, הלא היה פן יאמר נבל בלבו אין אלהים, אך עתה שמקבל העונש אחר צאת נפשו תחלה מגופו, עתה ידע כי הוא אל, כי אין הנפש יוצאת עד אשר תראה השכינה.

וגם לא יפול בשחת רשת ההרהור השני, כי אז בראות כי את הנפש והגוף יחד מחברם ומייסרם ולא יעצרנו גשם חומריות הגוף, אז ידע גם כן ויודיע ויודע, כי **הוא היוצר** רוח היא הנפש, הוא בעצמו הבורא את הגוף, וזהו הוא היוצר שהוא את הצורה הוא הבורא, וגם אז בפרוע פרעות אשמותיך אחר המות, ועין בעין תראה אשר הוא יתברך יוכיחך לעיניך גם כל אשר הרהרת, ומה גם אם היה על עבודה זרה שמצרפה למעשה^{קפ"ט}, וכן כל דבר רע אשר עשית גם בסתר.

קפ"ז. אע"פ שהזכיר לעיל חמש, מ"מ בהמשך מבאר הששית. **קפ"ח.** עירובין יט א.
קפ"ט. קידושין טל ב.

• משנת משה •

גם תנצל מלכד הדבר השלישי, כי אז בעיניך תראה, כי הוא המבין הוא העד כי כל מזמותיך הבין וראה והעיד, ולא על פי עדות השטן נעשה הדבר.

וגם אז על ידי היות עונשך שמה אחרי מותך לפני ה' אלהיך, תנצל מרוע סברא הרביעית אשר היית נלכד בה אם היית מקבל כל עונשך פה, והוא כי אז תכיר כי הוא הדיין ולא מלאכיו, כי רק בעיניך תביט כי הוא הדין אותך, וזהו אומרו הוא הדיין.

וגם אז תנקה מהטיח דברים לומר כי איננו יתברך בעל דינך כי אם חטאת מה תפעל בו, כי הוא הדבר החמישי שאמרנו שהיה נופל בו האדם אם כל עונשו היה מקבל בעולם הזה, אמר כי עתה במה שתדון שם תנצל, והוא כי הלא אז בהיותך במותך משולל גוף תכיר איך חלק אלוה ממעל אתה, ותראה שורשך ואיך הוא דבק בו יתברך, נמצא כי כאשר תטמא את נפשך ותפגום בה ובשורשה, בעל דינך הוא יתברך כי טמאת טהרותיו ואשר הוא חלקו, וזהו אומרו **הוא בעל דין**, כי אז תכיר זה מה שלא היית מכיר בהיותך נדון פה כמדובר, והיית נופל במצודה רעה.

וגם תודה אז ותודיע לכל כי היית טועה בחשבונך אם היית לוקה בעולם הזה, כי היתה עולה על רוחך כי יותר מאשמותיך היו מענישין אותך, אך אז תכיר בהעניש אותך כי לא עצרת כח להיות נשפט ומקבל עונשך פעם אחת, כי אם עדיין הוא עתיד לדון אחר התחיה ליום הדין או בגלגול שאחר זה.

ועוד בכלל מה שתודיע ותדע וידע על פיך כל הדברים הנאמרים, גם הוא אמור הודאה לה' שיפה חייב, ולומר ברוך הוא שאין לפניו עולה כו' שיפה חייב כי דן אותי כמעשי.

הנה כי על ידי אשר אמרתי להשיב על דבר קושיית למה ימית ויחיה את האדם לדונם אחרי כן ולא יענישם עודם בחיים פה טרם ימות, מזה אני בא להשיב לך על קנאתך אשר תקנא בשלות הרשעים בעולם הזה, והוא כי כאשר בנוגע אל עצמך לא תדע עודך פה את מעשה ה' אם צדק משפטו עד אשר תלך שמה, כי אז יפקחו עיניך לדעת כי אין דבר כמלא נימא משולל השגחה, לכן כאשר הודעתך שהילודים למות כו', כן ודע מעתה שהכל בא לפי חשבון, כי אם יש לאיש רשע שפע טובה אשר מזה באה לך הקנאה כמדובר למעלה, אל תחוש, כי לא בלא משפט ניתן לו, כי אם הכל בא לעולם לפי החשבון, כי מאשר דנו אותו טרם יבא אל העולם, ראה יתברך כי לפי חשבוננו היה ראוי לתת לו השיעור ההוא, לא פחות ולא יותר לפי בחינת ענינו וגלגוליו, ושיעור מה שמקבל פה מנכין לו שם.

ושמא תאמר הנה טוב הדבר אשר דברת לאמר כי בהיות האדם נדון אחרי מותו ינצל מחמשת סברות הריקות והרעות, ושעל ידי כן אמצא ארוכה למחלת קנאתי אשר

• משנת משה •

קנאתי בהוללים כי שלום רשעים אראה, כי מזה אבין כי הכל בא לפי החשבון, אך מעתה אני עוקר את הכל, כי אעיקרא דדינא פירכא, כי איך אודה בשאול כי יפה חייב על אשר ישפטני שמה וימרקני בשאול אשר אני הולך, והלא יש לי טענה רבה לפטור עצמי מן הדין, ומה הנה טענותיך לומר כי טוב לגבר כי ישא עול עונשו בשאול מלקבלם פה, והלא גם שם יש לי בית מנוס וטענה לפטור עצמי מן הדין ומה גם עתה להתיישר פה, ומעתה אחזור אל הקנאה והתאווה והכבוד לקנא במי שיצליח יותר ממני, ואתאווה אשר אין ידי משגת לו, כי לא אומר כי עונותי מנעו הטוב ממני, כי הלא למה אענש על אשר לא טוב אעשה בעולם הזה, כי גם שם לפניו יתברך יש לי תשובה נצחת, כי אחר אשר אראה גדולתו יתברך ואשר יוכיחני על הרהורי קרבי וכליותי כי לא נעלם דבר ממנו, כי הלא אומר לו אם ידיעתך גדלה עד הארץ הלזו העכורה ואין דבר נעלם ממך, אם כן איפוא משפטי את ה' כי על מה תריבני על כל אשר חטאתי, ועל כרחי היה כי ממך הכל, כי אחרי הגלות אליך כל אשר התעתדתי לעשות טרם אעשנו, אם כן איה איפוא בחירתך, האם יכולתי עבור או נטות בבחירתי דבר מאשר ידעת.

על כן הנני בא להסיר תועה מרעיוני לבך, ואומר לך ואל יבטיחך יצרך לומר שיש בשאול בית מנוס וטענה לנוס וליפטר מן הדין, שהוא לומר כי על כרחך אתה חוטא ולמה תענש, כי הלא מאשר תראה שמה תגלה לך גם תשובה על זה, כי מאז תבין כי מה שהוא על כרחך הוא מה שאתה נוצר הוא יצירת הנפש, וגם מה שאתה נולד שאתה הגוף, ומה שאתה חי ואתה מת, אך לא על כרחך אתה נדון שיורה שאינך חייב וידינוך על כרחך, כי אם שתראה כי על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון כי לא הוכרחת בהעותך, ואם כן על כרחך אתה חייב ועתיד ליתן דין וחשבון כי בחירתך פגמה בך, כי הלא מלך מלכי המלכים הקב"ה הוא יתברך ואין מחשבותיו כמחשבותיך, והיא לפי תשובת הרמב"ם ז"ל על הדבר בהלכות תשובה^{קצ}. ועוד לנו דרך אחרת ישרה וטובה תחזינה אותה עיני הבאים במאה שערינו בס"ד.

ונחזור אל הענין, כי אומר התנא כי אז ישקיף וירא בלכתו מן העולם ועד העולם בכלל אמיתת חמשת הדברים הנאמרים, גם זאת השישית כי אין בשאול בית מנוס, ואחשבה שהוא כי שם עיניו יחזו משחיתים אשר פעל ועשה בעונותיו, ועפעפיו יבחנו כי אילו היה בחירתו בטלה על ידיעתו יתברך, לא היה עונו פועל כח טמא בהעותו, לכן טוב לגבר כי מהיותו חי יתן אל לבו. (ויקרא כה יא-יג)

קצ. פ"ה ה"ה.

פרק המישי

• משנת משה •

א. בראשית ברא אלהים את השמים ואת

הארץ.

הנה אמרו רבותינו ז"ל

בעשרה מאמרות

נברא העולם, והנה הקשו

בגמרא^א תשעה הן, ותרצו

בראשית נמי מאמר הוא.

והנה ראוי לשים לב שאם כן

איפוא למה לא נאמר ויאמר

אלהים יהיו שמים וארץ ככל

יתר מאמרות.

ולבא אל הענין נשית לב גם

על מאמרם ז"ל^ב

באומרו ביום השני יהי רקיע שהוא יתחזק הרקיע, כי לחין היו בראשון ונתחזקו בשני. כי הוקשה למו כי אחר הברא שמים בראשון איך יאמר בשני יהי רקיע, על כן פירשו על החזוק.

והלא יפלא הפלא ופלא האם יד ה' תקצר חלילה מלהחזיקם בראשון שהוצרך יום שני, ומה גם פעולותיו יתברך שאינם תחת הזמן, ולא עוד אלא שהוצרך מאמר בפני עצמו להחזיקם. ועוד למה קרא אל החזוק הויה.

אמנם לבא אל הביאור, נקדים לבאר ענין הברא העולם במאמרות איך הוא ולמה היו עשרה לא פחות ולא יותר. אך הוא כי הנה רצה הקב"ה להשפיע שפע אל העולם השפל בהבראו, מכל בחינות כחות עליונים, הלא המה עשרה ולא תשעה כמדובר בספר יצירה, ועל כן ע"י עסק התורה הכלולה מכולן כנודע יאירו יחד כולן ויושפע שפע מכולן. וזה ענין כל מאמר מעשרה מאמרות הנאמרים במעשה בראשית, כי כל אחד מהם הוא מאמר מהכחות ההן. באמור הוא יתברך המאמר הראשון, אותו רוח פיו היוצא מאתו הוא אור שפע רוחני מבחינת הכח הראשון, המשתלשל ומתפשט ומתלבש ומהוה המציאות הראשון אשר גזרה חכמתו יתברך לברא בו שהוא - את השמים ואת הארץ. ובהבל פיו יתברך במאמר השני באמרו יהיה אור נתהוה האור. וההיקש בכל השאר, כי

א. ראש השנה לב א. ב. בראשית רבה ד א.

• משנת משה •

גדול כח איכות הדבר היוצא מפיו יתברך². והוא מאמר רבי (יוחנן) [יונתן]³ כל דבור ודבור היוצא מפי הקב"ה נעשה מלאך. והוא מה שהנביא דבר⁴ כי כאשר ירד הגשם וכו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וכו', (כאשר יתבאר עוד במאמר פרקי רבי אליעזר שנוכיר בדרך שאחר זה בס"ד).

ונבא אל הענין, והוא כי אחר שהמאמר הראשון מהעשרה היה העליון מכולם, על כן מה שמתהווה ממנו מדברים גשמיים לגודל דקות רוחניותו אינו יוצא אל הפועל קנין חומריי ממשיי בעצם, כי אם מציאות התלבשות גשמי בצד מה, שצריך אח"כ מאמר מבחינה שלישית אליה לגמור הויה עצמית ממשית בגשם חזק. ועל כן אפילו השמים לא קנו הויה ממשית חזקה ביום הראשון כי אם היו לחים שלא היה רק התלבשות מה, עד בא המאמר השלישי שהוא שלש מדרגות למטה הימנו והוא הקנה הויה גשמית בעצם. ועל כן נאמר יהי רקיע כי עדיין לא היה ברקיע הויה קנינית בעצם עד יום שני במאמר שלישי. אך הארץ למה שטבעה עכור יותר הוצרך להוות אותה ולתתה תוך יסוד המים שהוא יסוד גשמי ושם נגמר עצמותה.

הוא מאמרם ז"ל על פסוק⁵ בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו, נטל עפר וכו' והשליך אל המים וכו' כמבואר אצלנו. ובוה נמצא טעם למאן דאמר כי האורה נבראת אחר שמים וארץ כפשט הכתוב, כי הלא היותר דק היה ראוי יברא תחלה. אך הוא כי יותר דקות הוא מה שלא נגמר עד השלישי מהאור שנגמר בבת אחת, ועכ"ז יותר דקות הוא גמר האור מגמר הרקיע, על כן נהיה ע"י מאמר שלישי לא בשני.

בוה הטיב אשר דבר בראשית ברא וכו' ולא אמר ויאמר אלהים יהיו שמים וארץ, כי הלא היה נראה שנגמרו בראשון ויקשה עלינו מאמר הכתוב ביום שני יהי רקיע, על כן להשכילנו בינה אמר בראשית וכו', לומר הלא תראה במאמר שלישי יהי רקיע אל תתמה איך הוצרך לגמור הויתו בשני, כי דע איפוא כי בראשית שהוא במה שהוא ראשית שהוא הבחינה הראשונה העליונה מכל העשר העליונים ברא אלהים, ואע"פ שהכל היה

ג. וכתב הרהמ"ח בתהלים קה וז"ל, או יאמר שמו בם דברי אותותיו, על דרך מאמרנו בעשרה מאמרות שנברא העולם, שדברי המאמר עצמו המה היוצרים, כי באמור אלקים "יהי אור" מאמרו יתברך שהן ב' תיבות אלו היו מהוין האור, וההיקש בשאר. על דרך אומרם ז"ל (ילקו"ש במדבר סוף רמז תשסג) על ודברתם אל הסלע (במדבר כ ח), היה לכם לומר פרק אחד או הלכה אחת ונתן מימיו, כי אותיות שהן שמותיו של הקב"ה ליודע הכוונה פועלות. על דרך זה יאמר שמו בם דברי אותותיו, שאמר להם בכל מכה הוא יתברך, ומיד היו מופתים נעשים בארץ חם. ד. חגיגה יד א. ה. ישעיה נה י. ו. פרקי דרבי אליעזר פ"ג. ז. איוב לח לח.

• משנת משה •

יוצא אל הפועל ע"י העשירית ולא היתה משמשת רק למעבר לשל מעלה, ועל כן לא היה מבוא לגשמיות לקבלו בעצם עד שויאמר אלהים יהי רקיע כי אז נגמר ונתחזק כמדובר. (בראשית א א)

עוד יבואר

השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו. הנותן שלג כצמר כפור כאפר יפזר. משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמוד. ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים.

כתוב אצלנו בענין **בעשרה מאמרות נברא העולם** וכו', כי כל מאמר ומאמר הוא עצמו היה מהוה הדבר שהוא ענינו, כי על ידי הבל פיו אמור "יהי אור" היה מהוה האור, וכן דברי כל מאמר מהוה הנדבר בו, כמאמר הכתוב וברוח פיו כל צבאם וכו',¹⁷ וכן הנביא על פסוק כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו¹⁸, ואמרו רבותינו ז"ל¹⁹ כי כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה נעשה מלאך, נמצא כי בכלל הדבר כי כאשר נאמר תוצא הארץ דשא עשב וכו', אמרתו זאת הוציא הדשא מארץ.

ונבא אל הענין, והוא כי אחרי אומרו שהוא יתברך ישיענו חלב חטים, שהוא שיהי פסת בר בארץ שהוא מובחר שבחטה הוא סולת נקיה, כמו שאמרו ז"ל גלוסקאות יפיפות, והלא כל השומע יתמה, כי מה נזרע שתהיה התבואה פסת בר נאכל כמות שהוא וכגלוסקא יפיפיה, על כן אמר השולח וכו', לומר אל תתמהו ואל יהיה כמו זר לכם, כי הלא השולח אמרתו ארץ לאמר תדשא הארץ וכו', ויהי כן בלי איחור, רק עד מהרה שהוא עד גדר האחרון ממיעוט זמן, כי הוא שיעור מהרה הוא רגע, כי אז ברגע היה מה שאמרתו תדשא הארץ, אותו הדבור אשר עודנו קיים כמאמרנו בפסוק לעולם ה' דברך נצב בשמים²⁰, כי דברו יתברך הפועל פעולתו עולה השמימה חי וקיים, כמאמר הכתוב כי כאשר ירד וכו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו, יִרְחַה כי הדבור פועל וישוב למעלה אחר שעשה פעולתו.

וזהו השולח אמרתו ארץ להדשות מהארץ דשא עשב וכו' עד מהרה כמו רגע, יעשה הוא יתברך שירוצו דברו ההוא עתה ויוציא פסת בר מהארץ הוא חלב חטים, כי עודנו קיים וככחו אז כחו עתה להוציא פסת בר מהארץ כמאז יום יום, שהוא מאכל זך היוצא בדבורו בל יזרע.

ה. תהלים לג ו. ט. ישעיה נה יא. י. חגיגה יד א. יא. תהלים קיט פט.

• משנת משה •

ולהיות המאכל דק, גם ימציא יתברך מים זכים מעין המאכל ההוא, מעין מים רוחניים, והוא כי יעשה ה' וימטיר מן [מן] השמים, וממנו יזיל מים דקים כרוחניים מעין מזון הנזכר. ולבל נתמה איך יבא מן רוחני מלמעלה אשר לא ראינו אנחנו ואבותינו, לזה אמר אל תתמה, כי הנותן שלג כצמר שהוא כלבוש החופה את הארץ, נקפה כאילו כולו לבוש אחד גוף אחד, מי שעושה כן לעיני הכל גם כן כפור הוא מן דק ככפור על הארץ², כי מי שעושה כן יעשה זה, וקל וחומר הוא כי העושה את השלג גוף אחד בארץ יעשה הכפור גרגרים כאפר מפוזר, והוא מה שאמרו ז"ל³ כי לעתיד לבוא ימטיר ה' מן כמאז, אלא שאז הוא היה המזון, ופה שיש להם פסת בר מהארץ שתהיה זכה אין צורך המן אלא לשתות מימיו, כי ישליך קרחו של כפור הנזכר כפתים גסים כפתותי לחם, כ"כ קר עד שלפני הקרח הנזכר מי יוכל לעמוד, ואז ישלח דברו יתברך וימסם, ולא שימס על ידי שמש, כי לא יערבו מימיו לשתותם כאשר בהיות קרים, אך על ידי דברו ימסם, כי ישב רוחו הוא רוח פי דבורו הנזכר כד"א וברוח פיו כל צבאם⁴, ועל ידי כך יזלו מקרתו הנזכר הוא הכפור מים קרים נוזלים לשתות, [נוסף] על החלב חטים הוא הפסת בר הזך היוצא על ידי דבורו יום יום, כאשר על ידו הוציא דשא מהארץ במעשה בראשית, על ידי אותו הדבור שירוף גם עתה כמדובר. (תהלים קמו טו-יח)

עוד יבואר

הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה. רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכס מכל העמים כיום הזה. ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד.

הנה הערנו שיראה בלתי מתקשר עם הקודם. אך יאמר מאמרם ז"ל כי **הרשעים מאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, והצדיקים מקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות**, לומר, שלא בלבד מקיימים העולם הזה השפל, כי אם מעמד שלשתן יחד [עולם] השפל ועולם הגלגלים ועולם המלאכים, כי לא הוצרכו העשרה מאמרות כי אם לשלשתן כנודע, כי גם מלאכי השרת הם בכלל מעשה בראשית, כמו שאמרו ז"ל⁵ למאן דאמר נבראו בשני ולמאן דאמר בחמישי.

והנה אין ספק כי גם שאין השכר של תורה ומצות ידוע, הלא לא יבצר מהיות רב מאד, כי הלא אחר שהצדיק מקיים שלשה עולמות, יוכרח יהיה שכרו גדול נערך אל הפעולה, וההיקש ברשעים שמאבדין אותו.

יב. עיי שמות טז יד. יג. חגיגה יב ב, ובהגהות הב"ח שם. יד. תהלים לג ו. טו. בראשית רבה ג יא.

• משנת משה •

וזה מאמרו יתברך, הלא אמרתי לך ליראה את ה' ולעבוד כו' לשמור כו', והכל לטוב לך. ושמא תאמר ואיזה שיעור שכרי, [והשיב] הלא ראה כי הן לה' כו', לומר הנה לה' במה שהוא אלהיך שהוא בהיותך צדיק שמתייחס אלהותו עליך יהיו לו שלשת העולמות, שהם השמים שהם עולם הגלגלים, ושמי השמים שהם עולם המלאכים, הארץ וכו' שהיא עולם השפל, שאם לא כן היה מחזירם לתהו ובהו, נמצאת אתה מקיימם כאילו אתה שותף עמו בבריאתו של עולם, ומזה תדע שכרך.

ושמא תאמר הלא גם אבותי היו מקיימים העולמות, ולא העמסת עליהם עול תורה ומצות ככל הכתוב בפסוקים הקודמים כי אם אשר היו מקיימים מעצמם, ולמה העמיס כל זה עלינו לשיתקיימו בנו העולמות.

לזה אמר רק באבותיך חשק כו', לגודל כשרונם הוא שחשק ה' לאהבה אותם מצד עצמם, כי מאז ברא העולם חשק לברא העולמות לשיבראו האבות לאהבה אותם, אך מה שרצה בכך לא שמצד עצמכם אתם כדאים, רק שויבחר בזרעם כו', כי לא היו רק שהעריך אתכם בערך העמים וראה שבערכם אתם טובים מהם, וזהו ויבחר בזרעם אחריהם בכך מכל העמים, ואין זה רק כיום הזה שקבלתם התורה ומצות כולן.

ואשר אמרתי שבערך העמים בחר מכם, לא שיש בכך עבירות, רק שלבבכם ערל מבקש מותרות כערלה הזאת כענין שאלת בשר וכיוצא, וגם קושי עורף שהיא מדה מגונה בלבד, כי אלה הן הדברים שצריך לתקנו, וזהו ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד. (דברים י' יד-טז)

עוד יבואר

ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר ה'.

אפשר כיונו אל עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, שהוא מעשה ידיו. ונמשלים מעשה העשרה מאמרות לעשר אצבעות, כנמצא בדברי רבותינו ז"ל¹⁰ בכותי ששאל, מים עליונים איך עומדים. אמר לו שיביא מים ויתן במשפך, ונתן רבי מאיר אצבעו למטה ועיכב המים. ואמר לו, אם אצבעי שאני בשר ודם מעכב המים, אצבעו של הקב"ה לא כל שכן שיעמיד המים. ופירושו הוא, כי מים עליונים תלויים במאמר¹¹. הרי קראו את המאמר אצבע. והנה אחת מן המאמרות הוא נעשה אדם¹². והוא, כי הנה ע"י סימן דצ"ך הודו מציאותו יתברך. שהוא אחד מהשלשה עיקרים האמורים למעלה שהודיע משה לפרעה, שהוא מציאותו יתברך. ובסימן עד"ש לאמת לו היותו יתברך אלהי ישראל.

10. שם ד ג. יו. בראשית א ו. יח. שם פסוק כו.

• משנת משה •

ובסימן באח"ב להודיעו, שהוא, עם שלא מישראל עמו הוא, מחוייב כעבד לעשות רצונו יתברך, לשלח את ישראל. שהם השלשה הרמוזים באמרו^ט כה אמר ה' אלהי העבריים, שלח את עמי. ובסימן דצ"ך שהוא להודיע מציאותו, הורה היותו יתברך מהוה הבריות המתהוים מן הטפה סרוחה הדומה למים. וגם הוא אשר יצר את האדם הראשון מן העפר בראשונה. מעין מאמר בת קיסר לאביה^ז, משל לשני יוצרים, אחד עושה כלים מן המים ואחד מן העפר, איזה משובח וכו', ואם כן מי שבורא מן הטפה, לא יברא מחומר בתחיית המתים. והנה מעין זה הורה יתברך, איך אחרי הכות את היאור בדם ברא ממנו צפרדעים, כן אחרי הכות את הנקבות בדם נדות שבו נתקללה האשה, מוליד מטיפת מים בקרבה ממנה. ולא השכילו להבין היות האדם מקל וחומר כבת קיסר, להודות מאמר נעשה אדם, עד בא מכת הכנים שנתהוו מהעפר. והודו ואמרו אצבע אלהים היא, שהוא מאמר ויאמר אלהים נעשה אדם מן העפר, כי זה הורה מהוציאו הכנים מן העפר, והוא אצבע אלהים, כמו שכתבנו. ועל כן אמרו שם אלהים, ולא ה', כי כווננו אל מאמר ויאמר אלהים נעשה אדם. (שמות ח טו)

ב עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ. לְהוֹדִיעַ בְּמָה אַרְךְ אֲפִים לְפָנָיו. שְׁפַל־הַדּוֹרוֹת הָיוּ מִכְעִיסִין וּבְאִין. עַד שֶׁהִבִּיא עֲלֵיהֶם אֶת מִי הַמַּבּוּל:

ג עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם. לְהוֹדִיעַ בְּמָה אַרְךְ אֲפִים לְפָנָיו. שְׁפַל־הַדּוֹרוֹת הָיוּ מִכְעִיסִין וּבְאִין. עַד שֶׁבָא אַבְרָהָם אָבִינוּ וְקָבַל שְׂכָר כָּלָם:

ד עֲשֶׂרָה נְסִיווֹנוֹת נִתְּנָסָה אַבְרָהָם אָבִינוּ וְעָמַד בְּכָלָם. לְהוֹדִיעַ בְּמָה חֲפָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ:

ד-1. ויאמר ה' סלחתי כדברך. ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותתי אשר עשיתי

יפ. שמות ט א. ב. סנהדרין צא רע"א.

• משנת משה •

במצרים ובמדבר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי. אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה. ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה.

והנה מעשותו עיקר העונש על מה שלא שמעו בקולו יתברך לבלתי רגל את הארץ, ולא מעשרה נסיונות שניסו את בוראם. הלא כמו

ה עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאֲבוֹתֵינוּ
בְּמִצְרַיִם. וְעֲשֶׂרָה עַל
הַיָּם. עֲשֶׂר מִפְּנֵי הַיָּם הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם.
וְעֲשֶׂר עַל הַיָּם:

ו עֲשֶׂרָה נְסִיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
בְּמִדְבָּר. שְׁנַאמַר וַיִּנְסוּ אֹתִי זֶה עֲשֶׂר
פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי:

זר נחשב, כי רע ומר נסות את ה' אפילו פעם אחת, וכל שכן עשרה.

אך יתכן במאמר התנא עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו וכו'. עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על היס. עשרה נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה, שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי.

והנה ראוי להשכיל בעשרות אלו, שכולם ברורים בכתובים. וגם למה מביא סוף הפסוק ולא שמעו בקולי, שאין בו צורך אל הענין.

אך הוא שבא לתת טעם למה ניסה הקדוש ברוך הוא את אברהם עשר פעמים, שאפילו אחת לא היה צריך, כי הוא יתברך יודע תעלומות.

והיה אפשר לומר, שהטריחו יתברך למען כנגדם יזכו לעשות עשרה נסים לבניו ביציאת מצרים, על כן אמר אם מה שנסהו עשרה פעמים הוא על כי עשר נסים נעשו במצרים, אי אפשר, כי הלא גם עשרה על היס, ואם כן היה צריך גם אברהם שני עשרות, ולמה נתנסה עשרה, אלא אין הטעם אלא כי עשרה נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה, על כן הקדים הקב"ה ונסהו עשר נסיונות, להגין על נסיונות שניסו בניו להקב"ה, וסמך לזה הוא אומרו בסוף הפסוק ולא שמעו בקולי, שהוא לרמוז יבא מי שנאמר בו עקב אשר שמע אברהם בקולי, ויגן על מי שנאמר בהם ולא שמעו בקולי. (במדבר יד כ-כד)

• משנת משה •

ז. ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ככל אשר

אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו.

הנה תצילנה אזנים משמוע כדבר הזר הזה, כי איזה

הדרך ישכון אור שכינתו יתברך בארץ הלזו במקדש כוננו בני האדם. וכאשר

ראה כן תמה שלמה המלך ע"ה באומרו^{כא} האמנם ישב

זְעִזְרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּבֵית
הַמִּקְדָּשׁ. לֹא הִפְלָה אִשָּׁה

מִיָּרִיחַ בְּשַׁר הַקֶּדֶשׁ. וְלֹא הִסְרִיחַ

בְּשַׁר הַקֶּדֶשׁ מֵעוֹלָם. וְלֹא נִרְאָה

זָבוּב בְּבֵית הַמִּטְבָּחִים. וְלֹא אָרַע

קָרִי לְכַהֵן גְּדוֹל בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים. וְלֹא

כָּבוּ הַגֹּשְׁמִים אִשׁ שֶׁל עֲצֵי

הַמַּעֲרָכָה. וְלֹא נִצְחָה הָרוּחַ אֶת

אלהים על הארץ כו'. והן אמת חכמים יגידו כי הן לו היה המעון הזה בהר המוריה גם כי לא יבצר היות כמו זר נחשב, הנה תשובתו בצדו הלא היא כי שם שער השמים מקום אל הורדת השפע העליון להאיר על הארץ ולדרים עליה, ומאז נברא העולם שרתה שכינה במקום ההוא, כי על כן שם הקריבו את קרבנם אדם ונח, ואברהם את יצחק בנו, והטעם כי הוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, כמאמרם ז"ל^{כב} על מכוון לשבתך^{כג} מכוון לשבתך. ועל כן אדם ממקום כפרתו נברא^{כד} שהוא מזבח אשר שם נוכח המזבח העליון, כי שם יקריבו נפשות ובשל מטה קרבנות אשר הם לעומת גופן. ועל ידי כן הטיבו אשר דברו רבותינו ז"ל באומרם כי הנכנס בבית המקדש של מטה מעלה עליו הקב"ה כאילו נכנס בשל מעלה, והכהן המקריב את עולת איש כאילו מקריב בשל מעלה. כי לסיבות הנזכרות בית המקדש העליון היה כיורד ומתלבש בבית המקדש של מטה בכל פרטיו, וכאילו מקדש של מטה ושל מעלה יעמדו יחד. ועל כן לא יפלא שבתו יתברך במקדש אשר על הארץ, כי שם ביתו יתברך העליון כאילו יושב בשני העולמות כאחד.

וזה אחשוב כיון שלמה, באומרו^{כה} בנה בניתי בית זבול לך, לומר הנה זאת חשבתי למשפט, כי לא מקדש אחד בניתי כי אם שנים, כי בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. וזהו בנה בניתי, שהם שני בניינים אחד פה ואחד של מעלה. והנה של מטה הינו בעין, אך השני היכן הוא. לזה אמר בית זבול לך, הוא בית

כא. מל"א ח כז. כב. ירושלמי ברכות ד ה. כג. שמות טו יז. כד. בראשית רבה יד ח. כה. מל"א ח יג.

• משנת משה •

מקדש של מעלה שהוא
כמאמרום ז"ל^כ ברקיע
הרביעי הנקרא זבול, נמצא
שעשיתי מכון מכון לשבתך
עולמים שתשב בו בשני
עולמים כאחד, כי יהיה בית
המקדש של מעלה כאילו
נעתק ובא פה, נמצאו
שניהם כאחד הנה. ובגלל

עמוד העשן. ולא נמצא פסול
בעמר ובשתי הלחם ובלחם הפנים.
עומדים צפופים ומשתחיים ורחים.
ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים
מעולם. ולא אמר אדם לחברו צר
לי המקום שאלין בירושלים:

הדבר הזה היה כל הטורח אשר טרח דוד המלך ע"ה עד מוצאו מקום בית המקדש אשר
נגד שער השמים, כי היה בלתי ניכר בימים ההם עד בא דבר האלהים אל נתן הנביא
והודיעו כי הוא מקום ארונה היבوسی, כי שם מקום קדוש לה' מאז נברא העולם, והוא
מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. שעל ידי כן הבית בהבנתו יחשב כשני בתים
מסובכים יחד העליון עם התחתון, כמאמרו באומרו^כ זכור ה' לדוד את כל ענותו, אשר
נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי, אם אתן
שנת לעיני לעפעפי תנומה, עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, הנה שמענוה
באפרתה מצאנוה בשדי יער, נבואה למשכנותיו נשתחוה להדום רגליו.

ועל פי דרכנו נשית לב אל אומרו אם אתן שנת לעיני וכו', ולא אמר אם אנום או אם
אישן. אך נשבע לה' וגם נדר לאביר יעקב הוא יתברך אשר החזיק את יעקב ע"י
נדרו אשר נדר שישלים מאמר יעקב ע"י נדרו זה. והוא כי בכלל מאמר יעקב בעת נדרו
היה והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית אלהים^כ, והוא המקום אשר היה דוד
מבקש. ועל אומרו אשר נשבע לה', פירש שבועתו ואמר אם אבא באהל ביתי, היא כילת
מלכים שעל מטותם בקרב ביתם, וכן על ערש יצועי שהיא אשר לו בו מצעות החשובות.
ועל אומרו נדר וכו', פירש ואמר אם אתן שנת וכו'. והוא כי אין הנדר חל אלא על דבר
שיש בו ממש כנודע^כ, כי על כן צריך לומר קונם עיני בשינה וידי למעשיהן, כדי שיחול
על דבר שיש בו ממש. על כן אמר אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה, שיחול הנדר
על דבר שיש בו ממש, מה שאין כן אם היה אומר אם אנום אם אישן. והיה כל הצער
עד אמצא מקום שאותו המקום טרם יבנה בית המקדש הוא לה' כבר כי קדוש הוא
מאליו על היותו מכוון לבית המקדש של מעלה. והטעם כי ע"י כן לא משכן אחד יחשב
אשר נבנה כי אם שנים כאילו העליון מתחבר עם התחתון. וזהו משכנות לאביר יעקב.

כו. חגיגה יב ב. כז. תהלים קלב א-ז. כח. בראשית כח כב. כט. נדרים יג ב.

• משנת משה •

ופירש שני הענינים האמורים בפסוק, ואמר הנה שמענוה באפרתה וכו', מה שאמרת עד אמצא מקום עם יודעי שהמקום הוא הר המוריה, הוא כי הר המוריה עצמו לא ידענו ייחוד מקומו, כי הנה שמענוה שהיה באפרתה הסמוכה לירושלים בצדה בין לזו לירושלים תחת שפוע סולם שראה יעקב באומר^ל אין זה כי אם בית אלהים. ואמרו ז"ל בבראשית רבה^ל שרגלי הסולם היו בלזו וראשו כנגד ירושלים, וחשב דוד היה המקום במקום עיר מושב ולא באחת מהשדות. ואח"כ מצאנוה בשדה יער בגורן ארונה על פי הדבור.

ואשר אמרתי משכנות לאביר יעקב, הוא כי לא יתחשבו הנכנסים בבית המקדש לבאים במשכן אחד שבארץ רק כבאים בשתי משכנות כאחד של מעלה ושל מטה, וזהו נבואה למשכנותיו. ויסולק דרכנו זה מדוחקי המפרשים אשר נדחקו על אומרו משכנותיו לשון רבים. והוא כי מצאנו מפורש בכתוב קבלת רבותינו ז"ל כי הנכנס בבית המקדש של מטה כאילו נכנס בבית המקדש של מעלה, והכהן המקריב בשל מטה כמקריב בשל מעלה כמדובר. ומפני שהיה מסתפק אם יבא הוא אל משכנותיו אם יבנה בימיו, על כן אמר אם אזכה נבואה למשכנותיו שאהיה בתוך הבאים אל המשכן הבנוי, ואם לאו לפחות נשתחוה להדום רגליו, אהיה מכלל המשתחווים במקום ההוא טרם יבנה בית המקדש, כי המקום קדוש מאז והדום רגליו יתברך יקרא. וזהו נשתחוה להדום רגליו. מה שאין כן במקום זולתו, כי גם כי מלא כל הארץ כבודו, על יתרון המקום ההוא נקראת הארץ הדום רגליו יתברך. הנה כי בית המקדש של מטה, זולת היותו מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, עוד לו כי גם הוא כאילו איכות העליון גם הוא מחובר בו, והיושבים בו כשיבתם בשני העולמות כאחד. וההיקש בירושלים עצמה, כי ירושלים של מטה מכוון כנגד ירושלים של מעלה, כי על כן **לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום בירושלים**, ועל כן היתה מכילה כמה אוכלוסים כמפורסם רבויים בדברי רבותינו ז"ל^{לב}.

הנה זה כל פרי גודל הדברים הנאמרים באמת. כי גם כי המצא תמצא דרך ישכון אור שכינתו יתברך בבית המקדש בהר המוריה, כי שם שם לו יתברך שער השמים ומכון

ל. בראשית כח יז. לא. עי' שם פרשה סט ז. לב. וכתב הרהמ"ח באיכה ב וז"ל, במה שידענו כי כל כך קדושת בית המקדש של מעלה דבק בשל מטה, שהם כדבוקים זה בזה כאילו של מעלה מחופף בשל מטה, כי על כן עומדים צפופים ומשתחווים רווחים, ואמרו ז"ל (עי' חגיגה יב ב, שמו"ר לג ד, ילקו"ש תהלים רמז תשיג) שהנכנס בשל מטה כנכנס בשל מעלה. וכן המקריב ועובר למטה כעובר בשל מעלה, וכמאמרנו על נבואה למשכנותיו (תהלים קלב ז) שנבא לשניהם כאחת. וכן שלמה הוא אומר (מ"א ח יג) בנה בניתי בית זבול לך, שבבנות בנין של מטה הוא כבונה גם בית שבזבול, הוא בית המקדש של מעלה.

• משנת משה •

לשבתו יתברך בבית המקדש של מעלה. וקרוב לשבתו יתברך על העליון שבתו בתחתון, כי שם ביתו העליון כמעט כמדובר. וכמאמר אבינו יעקב באומרו אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. והוא כי מורא עלה על ראשו ויחרד, כמאמר הכתוב וירא ויאמר וכו', ככתוב אצלנו במקומו, כי זה דרך מקום קדוש להטיל מורא על האדם. על כן כאשר וירא, אז גזר אומר ואמר אין זה כי אם בית אלהים, ועל כן מטיל אימה, כלומר איכות שפע בית אלהים העליון. ובאומרו כן תמה בדברו באמת באמור האמנם ישב אלהים על הארץ או בית המקדש של מעלה איזה הדרך דרך ובא לו על הארץ מתחת. על כן זאת השיב אל לבו ויאמר, וזה שער השמים, מקום הורדת השפע מכל העולמות העליונות מכוון לשבתו יתברך למעלה בבית המקדש שלמעלה. ועל כן נחה שקטה תמיהתי אשר תמהתי כי המקום גורם.

אמנם שבת המלך הקדוש באהל ובמשכן באחד המקומות אשר לא כנגד שער השמים גם כי בארץ הצבי יהיה, ומה גם עתה בארץ העמים, ולא זו בלבד כי אם גם במדברות ארץ ציה וצלמות מקומות המוכנים לכל כחות חצונים ומכוון לשבתם כנודע מספר הזוהר^ל. הנה לזאת יחרד כל לב ויתר ממקומו, איך ישתלשל שם שפע הקדושה העצומה דרך השר השורר בחלק הארץ היא, חלילה וחלילה שיהיה כדאי להשראת שכינה ע"י צנור שר חצוני, כי אין כח לזה אם לא ע"י הבא דרך שער השמים המיוחד אל כוון האחדות, כי אין שר ומושל ימשול בו לשלשל על ידו השפע, אם לא מאתו ובידו יתברך. ועל כן למלך הקדוש הוכן כסא במקום שהוא כאשר כתבנו מיעקב. (שמות כה ח-ט)

עוד יבואר

לא תעשון כן לה' אלהיכם. כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה. והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם ואת מעשרותיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבותיכם ובכורות בקרכם וצאנכם. ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך ה' אלהיך. הנה ידענו מרבותינו ז"ל^ל כי בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, שנאמר^ל מכוון לשבתך, מכוון לשבתך, הוא בית המקדש של מעלה שבזבול, ועל כן בהבנות בית המקדש למטה בהר המוריה המכוון כנגד של מעלה, מתייחסים לבונים. והוא מאמר שלמה בחכמתו באומרו^ל בנה בניתי בית זבול לך, לומר, שבנה בנין כמו של מטה ושל זבול אשר לו יתברך. וכן אמרו ז"ל^ל כי כשהיה הכהן משרת למטה היה

לג. תרומה קנו א. לד. ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה. לה. שמות טו יז. לו. מלכים-א ח יג. לו. עיין זוהר במדבר פ' פנחס דף רמא א.

• משנת משה •

מעלה עליו הקב"ה כאילו היה משמש בבית המקדש העליון בעולם העליון. וכן הנכנס בשל מטה כאילו נכנס בשל מעלה, כמאמרנו על פסוק^{לח} נבואה למשכנותיו. לומר, נבואה כאחד לשני משכנותיו, שבבואנו לשל מטה יחשב לנו כבאים בשל מעלה. וגם הוא מאמרנו על פסוק^{טז} ירושלים הבנויה כעיר כו'^{טז}, לומר כי הנה יש בית המקדש של מעלה ובית המקדש של מטה, וכן ירושלים של מטה וירושלים של מעלה, וכאשר הבא אל בית המקדש של מטה יחשב כבא אל של מעלה, כן הבא אל ירושלים של מטה הוא כבא אל ירושלים של מעלה. וזה מאמר הכתוב ירושלים הבנויה כו', לומר הנה יש שתי ירושלים אחת בנויה ואחת רוחנית מחוברת ומכוונת אל של מטה, ואמר הנה ירושלים הבנויה שהיא של מטה, עיר שחבורה לה היא הרוחנית ומכוונת כמחוברת לה, הם כאילו הם יחדו כאילו של מעלה גם היא של מטה ממש, באופן ששם עלו שבטים, שלא בלבד עלו שבטים בירושלים של מטה, כי אם גם שם בעיר שחבורה לה שהיא ירושלים של מעלה הנזכר, עלו שבטים, נמצאו היו בשני עולמות כאחד בשל מעלה ובשל מטה, ואינו מן התימה, כי הלא הם שבטי יה מתייחסים אל שם יה הכולל שני עולמות, כי ביה ה' צור עולמים^{מא} אל תקרי צור אלא צר^{מב}.

ובזה נבא אל הענין, אמר כי אם אל המקום אשר יבחר ה' לשום את שמו שם, כי גם שבבית המקדש של מטה אין שכנו שם בעצם כי אם בשל מעלה כמו שאמרו ז"ל מכוון לשבתך, כי רק שבתו לא יתייחס אלא בשל מעלה, אך בשל מטה אינו רק ששם שמו יתברך שם, עכ"ז אל תחשבו שבשבתכם בבית המקדש של מטה אין לכם חלק בשל מעלה, כי הלא לשכנו שהוא של מעלה תדרשו איה מקום שבתו יתברך אשר הוא שוכן כי שם הוא עיקר שכנו. וגם זה הוא אמת כי ובאת שמה כי בשכנו ממש אתה בא. והוא, כמו שכתבנו כי איכות של מעלה מתלבש בשל מטה, באופן שהבא אל התחתון הרי הוא כאילו בא אל העליון, כי על כן היו **עומדים צפופים ומשתחיים רווחים ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום כו'^{מג}**. (דברים יב ד-ז)

עוד יבואר

לא האמינו מלכי ארץ כל יושבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים. **על** דרך הפשט יאמר, בשום לב אל אומרנו בשערי ירושלים, כי הצר או אויב באחד השערים נכנס, והראוי יאמר בשער ירושלים או בירושלים.

לה. תהלים קלב ז. **פל**. שם קכב ג. **מ**. מובא לקמן. **מא**. ישעיה כו ד. **מב**. תוס' ברכות נא א ד"ה זוכה. **מג**. וכתב הרהמ"ח בתהלים כד וז"ל, ועל כן היו עומדים צפופים ומשתחיים רווחים, כי איכות בית המקדש של מעלה שהיה שורה למטה, היה מכיל אותם כמדובר אצלנו במקומו.

• משנת משה •

אמנם הנה כתוב אצלנו על פסוק עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים²⁷, כי ירושלים של מטה מכוונת כנגד ירושלים של מעלה²⁸ ובכן הנכנס בשער ירושלים של מטה, בשני שערים הוא נכנס, באחד בשל מעלה ובשל מטה כמפורש אצלנו במקומו. כי כל כך שפע של מעלה בשל מטה שהוא כאילו של מעלה הוא למטה. כי על כן היו בעזרה **עומדים צפופים ומשתחווים רוחים**, כי איזה הדרך מקום שיעור שתי כפות רגליו, יחזיק אדם שטוח כל גופו בו בפשיטות ידים ורגלים. אם לא שמקום הרוחני של מעלה, אשר הוא כנגד המקום שהם בו למטה, הוא כאילו הוא למעלה, ועל כן אינו מן התימה יחזיק אפילו יותר מזה, הרוחניות משולל מקום וגבול כנודע.

כלל הדברים, כי קדושת שער ירושלים התחתונה גדולה, עד שחשב העומד בשער ירושלים למטה כעומד בשער ירושלים של מעלה, כנכנס ועומד בשני שערים כאחת. ועל כן לא יעלה על לב, בלתי מסכלי האמת, כי לא יעצר כח צר ואויב לבא אל מקום קדוש כזה, על כן לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבא צר ואויב במקום שהוא שני שערים כאחד לרוב קדושתו, ששער של מעלה הוא כנמצא בו, באופן שבבואו לא יבצר מבא בשני שערים כאחד, גם כי אחד הוא השער אשר בא בו. (איכה ד יב)

עוד יבואר

ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדו. ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה'.

והוא בשום לב, כי יראה כי בשני שערים יעמדו רגליהם כאחת, אך הוא כלומר בעמדנו באחד שעריך למטה עמדנו בשני שעריך בשל מטה ובשל מעלה המכוון נגדו, שאם לא כן לא יעמוד העומד בירושלים בשני שערים כאחד.

ופירש ואמר, מה שאמרתי שעומדות היו רגלינו בשני שערים כאחד, הוא, כי ירושלים הבנויה היא של מטה הגשמית העשויה על ידי בנין, היא כאילו עיר שחבורה לה, היא ירושלים של מעלה המחוברת ומכוונת נגדה, כאילו שתיהן יחדו, ועל כן העומד באחד שעריה הוא כאילו רגליו עומדות בשערי העליונה גם היא, והעומד בירושלים כעומד בירושלים של מעלה²⁹.

וזהו ששם עלו שבטים וכו', כי הלא יקשה כי מי לא ידע שבירושלים עלו שבטים. ועוד אומר שבטי יה, מה ענין תוארם זה לשבטים פה.

מד. תהלים קכב ב. מה. תנחומא פקודי א. מו. ובתהלים קלה הוסיף הרהמ"ח וכתב וז"ל, ומבואר אצלנו כי בית המקדש של מטה הוא כחצר לשל מעלה והוא ענין (תהלים צב יד) שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו.

• משנת משה •

אך יאמר, ששם בעיר שחבורה לה היא העליונה, שם עלו שבטים ברגלים בבואם להראות את פני ה' בהיותם בתחתונה, ואל תתמה איך יהיו בשני עולמות כאחת למטה ולמעלה, כי הלא הם שבטי יה שקדשם ה' בשתי אותיות אלו, שבהם נבראו שני העולמות תחתון ועליון, העולם הזה בה"א והעולם הבא ביו"ד¹², על כן אל תתמה על המצאם בשני העולמות כאחת.

ומי יעיד להם לישראל שכך הוא שבהיותם בירושלים ובבית המקדש של מטה הוא כשל מעלה, וששם עלו שבטים בשניהם, הנה עדות לישראל שכך הוא, הלא הוא להודות לשם ה', והוא כי ביום הכפורים כשהיו שומעים את שם המפורש יוצא מפי כהן גדול היו משתחווים בפישוט ידים ורגלים, ולא היה המקום אף להם, עם עמדם צופפים, כמאמר התנא עומדין צופפים ומשתחווים רווחים, כי מקום שהיה מחזיק ב' כפות רגלי כל אחד, מחזיק אותו שטוח על הארץ בפישוט ידים ורגלים, שאין זה בלי ספק רק כי שפע ירושלים ובית המקדש של מעלה הרוחניים היו שם אתם, כאילו שם עלו, והרוחניות מתרחב כי הוא כאילו חובר אל התחתון, ואם כן אין לך עדות לישראל גדול מזה, וזהו עדות לישראל הוא בבואם להודות ולהשתחוות לשם ה' שהיה מזכיר כהן גדול.

ולא אמר בהודות רק להודות, למה שלא היה נרגש הדבר בהודאה והשתחויה לבד, כי אם בשום לב אל מה שמקודם בסמוך היו מצומצמים בעמידה נערך עם מה שבעת ההודאה, ולזה אמר להודות, ששימו לב אל מצבם בעמדם להודות עם ההודאה, והוא עדות גמורה בלי ספק. (תהלים קכב ב-ד)

עוד יבואר

סבו ציון והקיפוח ספרו מגדליה. שיתו לבכם לחילה פסגו ארמונותיה למען תספרו לדור אחרון. כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות.

סבו ציון והקיפוח כו', אמרו בני קרח ברוח קדשם, הנה תראו מעתה אשר ייטיב ה' לעתיד עמנו, כי הנה סבו ציון כו', והוא כי הנה בבנין בית המקדש שהיה בזמן בני קרח בבית ראשון, על דרך נס היה יישוב ציון, כי שיעור עמה וארמונותיה לפי הטבע היה צריך אלף פעמים שיעור רוחב ואורך העיר על אשר היתה, וזהו אומרו **סבו ציון** פעם אחת, והקיפוח פעם שנית, כדי שתהיו חזקים בדעת שיעורה, ואחר כן **ספרו** מספר **מגדליה** כמה הם, ואח"כ **שיתו לבכם לחילה** הוא חיל העם שבתוכה כי רב מאד מהכיל אותם שיעור העיר ההיא, וכן **פסגו ארמונותיה** כי זולת מגדליה יש ארמונות לשבת בהן חילי עמה, והנה לפי שיעור אורך ורוחב העיר הלואי יהיה מקום למספר מגדליה, ונמצא

מז. מנחות כט ב.

• משנת משה •

כי הארמונות הם כמרומומים באויר העיר, כי לפי הטבע אין העיר מחזקת אותם, וזהו פסגו ארמונותיה, והוא ענין ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום כו', כי שלא בטבע היה יישוב ירושלים כרבותינו ז"ל.

ועל כן אמר כי מאשר היה בבית הזה הוא הוראה מקל וחומר על העתיד בבית השלישי, וזהו למען תספרו לדור אחרון שיהיה לישראל אמונה אומן ומבטח על העתיד, כי זה אלקים העושה פלא עתה הוא אלקינו עולם ועד להפליא גם כן לעתיד מעין זה, ומזה יצא לנו בטחון שהוא ינהגנו על מות, כי כאשר בבית הראשון ובשני היה יתברך מראה לנו שפע טובו בירושלם, היא הוראה שכן ירבה וכן יפרוץ לעתיד, גם שביני וביני בחורבן נבלעה וצר המקום, עם כל זה יחזור ויתרחב לעתיד בלי שיעור, כך הוא ינהגנו על דבר המות, כי גם שנמות ונפשנו יוצאה, גדול יהיה כבוד הנפש בגוף אחר מות בזמן התחיה, מאשר היתה באמנה אתנו הנפש טרם מותנו, כי מזה נקח לבטחון אושר התחיה, כי אשר גזר מות עלינו אינו שפועל בנו ענין נקמה חלילה, כי אם כאשר שב ורפא לציון ובנותיה כן יעשה עמנו.

כי זה יבחן בדורו של משיח, בראות כי בתחילה היתה ציון רחבה וצמקה, ובימות המשיח חוזרת להתרחב, כמה דאת אמרת^מ הרחיבי מקום אהלך כו', אז יאמרו אין זה כי אם שבהיות ה' בקרבה היתה מחזקת הרבה מחמת הרוחניות, ככתוב אצלנו על פסוק^ט ששם עלו שבטים כו', ובהסתלק הקדושה חסר זה ממנה, כי אין קדושה להחזיק מועט את המרובה, והוא כמי שהיתה נפשו בו ובצאתה ממנו מתייבש, ואחרי כן בימות המשיח חוזר הוא יתברך להיות בה כנשמה בגוף, היא חוזרת להחזיק מרובה.

והנה ציון ידוע כי היא חביבה תמיד לפניו יתברך, ולא מאשר געל בה מחמתה נסתלק ממנה, כן תהיה התחיה אמונה אומן בדור אחרון הוא של משיח, כי (האמר) [יאמר כמון] שקרה לנו בציון היא שהיתה נפש בה ותרחב והוסרה ממנה ובאחרונה שבה, כן בנו אם הוסרה נפשנו ממנו, תשוב ונחיה, כי לא משנאה היה, רק כאשר לארץ שהוא דרך הנהגה לפי העת, כן הוא ינהגנו על מות כמדובר. (תהלים מח יג-טו)

ה עֲשֶׂרָה דְּבָרִים נִבְרָאוּ בְּעֶרְבַּ שֶׁבֶת ת. ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא

מח. ישעיה נד ב. מ. תהלים קכב ד.

• משנת משה •

תעבור. וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה'. ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה. ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה.

וְהַמֶּן. וְהַמִּטָּה. וְהַשְּׂמִיר. הַפְּתָב.
וְהַמְּכָתָב. וְהַלְחֹת. וַיֵּשׁ אֹמְרִים אֶף
הַמְּזִיקִין וְקְבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. וַיֵּאִלוּ
שֶׁל אֲבָרָהָם אֲבִינוּ. וַיֵּשׁ אֹמְרִים אֶף
צָבַת בְּצָבַת עֲשׂוּיָה:

יאמר מה שכתבנו בביאור מאמרם ז"ל¹ שאמר משה כשהיה מסיח עם נפשו היכן את עתידה ללכת, ואמרה לו אתה לך לפני ה' בארצות החיים, והוא כי הלא כמו זר נחשב מה זו שאלה, הממנו יפלא שילך בארצות החיים.

אך הנה אמרו רבותינו ז"ל במדרש² על הצדיקים המתים בחוץ לארץ ונקברים בארץ ישראל, אמרו אינה דומה פולטתו בידי אמה לפולטתו בידי צרתה. והוא כי חלל ארץ העמים טמא, ובכן בצאת נפש החצונית אל הנגדיית שבחוץ לארץ הלא תצטער עד עלותה השמימה דרך אויר ארץ העמים, ומשם עד תטה אשורה אל חלק השמים שלעומת ארץ ישראל, כי יבקשו כחות חצונים לידבק בה בצאתה בחוץ לארץ, מה שאין כן כאשר תצא בארץ ישראל אשר הוא מושב השכינה כי אמה היא.

ועל כן בראות משה את נפשו מצירה מלצאת, אמר לה היכן את עתידה לילך, האם השמים תעלה דרך אויר ארץ העמים, ותמצא גם על השמים במקום תחום החיצונים עד תטה ותפנה משם אל הקדושה, ותאמר לו אתה לך לפני ה' בארצות החיים, כי מעתה עם שאני יוצאת בחוץ לארץ, לא אתה לך למה שאני לפני ה' רק בארצות החיים מיד.

וזה יאמר פה הוא יתברך למשה, אל תחוש על מה שלא תכנס לארץ פן תעלה דרך כחות חיצונים, כי הלא זאת הארץ אשר נשבעתי וכו', לומר אם אפילו ארץ ישראל אתה רואה כולה בעיני בשר לך, כי כל ארץ ישראל תשעבדה לגופך, ומה גם עתה לנפשך שארץ ישראל שלפניך בה תהיה, ולא עוד אלא כי ושמה שהוא בארץ התחתונה שנשבעתי כו' הוא שלא תעבור, כלומר אך בעליונה אתה עובר, כי לא תעכב לך צאת נפשך בחוץ לארץ, כי בארצות החיים תתהלך.

או שיעור הכתוב על דרך זה, זאת הארץ אשר נשבעתי כדי לאמר לזרעך כו' שהיא ארץ התחתונה, הראיתך בעיניך שבצאת נפשך ולא תצטרך לצאת מתחום חוץ לארץ ולעבור לארץ ישראל, כי ושמה לא תעבור, כי אם מעתה אתה בתוכיות קדושתה.

ג. דברים רבה יא ד. נא. ירושלמי כתובות יב ג.

• משנת משה •

ושמא תאמר האם יוכחש המוחש כי הוא מת בחוץ לארץ, וצריך ללכת נפשו דרך אויר טמא של ארץ העמים עד עלותה למקומה, לזה אמר וימת שם משה, לומר אל יעלה על רוחך כי בחוץ לארץ מת משה, כי אם וימת שם משה, כלומר שם במקום הנזכר, שהוא במקום שאמרת ושמא לא תעבור שהוא בארץ ישראל שם מת משה, ומלת שם תראה מיותרת, אך הוא לומר כי גם שאת זולתו עם שצדיק יהיה, לא למת בארץ ישראל יחשב אם ימות בחוץ לארץ, אין זה משה האיש כזולתו, וזהו וימת שם למה שהוא משה, כי מי דומה לו בכל האדם.

ואם תאמר כי הלא אשר חושב למת בחוץ לארץ אם ימות בה הלא הוא אשר כח לחיצונים למשול בו בצד מה ונפשו יוצאה על ידי מלאך המות, כמאמר הכתוב²² יחיו מתיך, ואמרו רבותינו ז"ל²³ אלו מתי ארץ ישראל, נבלתי יקומום הם מתי חוץ לארץ. והוא כי נבלה יקראו שמתיים בסכין פגום הוא מלאך המות, אך משה הוא עבד ה' כלומר לא היה כשכיר יקוה פעלו, רק כעבד העובד את רבו שלא על מנת לקבל פרס כי כספו הוא ואינו שכיר, ועל כן מת על פי ה' שהיא מיתת נשיקה על ידי השכינה שמתדבקת בנפשו ומושכה אליו, ואם כן איפוא למה יחשב כמות בחוץ לארץ, אם בדבקות השכינה מסתלקת נפשו.

או יהיה נותן טעם גדול אל דרך זה, והוא במה שהערנו כי לעיל קראו הכתוב איש האלהים ופה עבד ה'.

אך יהיה הענין כי האלהים היא השכינה, ולגבי דידה לאיש יתייחס כי במעשיו הטובים מוריד שפע מלמעלה אליה, אך לגבי השם הגדול עבד יקרא, כי על ידי עבוד את ה' הוא מוריד שפע אל האלהים.

ובזה יאמר ראה נא איך למת בארץ ישראל יתייחס, כי הלא הוא בין שני שמוותיו יתברך, כי הלא הוא עבד ה' הוא השם שתחתיו הוא כעבד, והוא על פי ה' משפיע על הנקרא פי ה' הוא השכינה, על ידי עבוד את ה', נמצא שהוא בין שני שמוותיו יתברך, ואם כן איפוא מה יחסיר ומה יגרע במוותו בחוץ לארץ, כי כל מקום אשר ימות בו, ימצא שם ה' ושכינתו, והוא מסובב מהם והשכינה היא ארץ החיים, ובכל מקום שתהיה, שם איכות ארץ ישראל באמת, ולכן הטבתי אשר אמרתי כי מת שם בארץ ישראל יאמר עליו.

ושמא תאמר הלא כל זה יהיה לנפש בצאתה כי כבוד ה' יאספה ותעלה גם עלה עמה, אך גופו הנשאר על הארץ הלא יקרנו ככל אשר ימות בחוץ לארץ, כי פירשה שכינה מהגוף וידבקו בו חיצונים.

נב. ישעיה כו יט. נג. כתובות קיא א.

• משנת משה •

אל תאמר כדבר הזה, כי הלא גם ה' לא פירש מגופו, כי הלא פי ה' הנזכר הוא שכינה קבר אותו, וזהו ויקבור אותו בגי.

ושמא תאמר האם גוף של איש מת יקבור הוא יתברך, וגם יעשה פעולה בעפר גשמי, לזה אמר לא יעלה על דעתך שהושם תוך עפר ארץ מואב, חלילה לקדוש כמוהו, כי אם שהגי הוא בארץ מואב אך לא משה.

ושמא עתה תאמר שני דברים, אחד למה נקבר במקום תחום מואב, שנית שאחר שנקבר בגי והגי הוא עפר ארץ מואב, איך נקבר בגי ולא בעפר.

כי הנה על האחת הלא מה שהיה בגי, הוא להיות מול בית פעור שהוא להגין על עון פעור להכניעו ממוראת קדושתו.

ועל השנית אמר אל יעלה על רוחך שנטמן תוך עפר ארץ הגי, כי הנה לא ידע איש את קבורתו עד היום הזה, והוא כי קברו עפר רוחני היה **שנברא בין השמשות** בזמן שפע קדושת שבת, שהיה מה שנברא דבר משולל עכירות, זך ונקי, מעין אילו של יצחק, כי על כן הועמד חי יותר מאלפים שנה והיה רועה תחת עץ החיים בגן עדן.

ואחשוב כי אומרם ז"ל **ויש אומרים אף קברו של משה**, כי לדעת תנא קמא גדול היה יותר קברו של משה שהוא למעלה מאיכות כל דברים הנבראים בין השמשות, שהוא למה שנקרא עפר תחת כסא הכבוד.

כלל הדברים, כי עפר קבורתו היה דבר שלא שלטה בו עין איש כי רוחני היה, וזהו ולא ידע איש קבורתו עד היום הזה הוא יום הגאולה, שאז תראינה עיני ישראל במה שלא השיגו מקודם, ואם כן הוי אומר כי לא בעפר הגי נקבר, כי בעפר רוחני נגנז, ואותו עפר הוא על הגי מול בית פעור להכניע הקליפה ההיא.

ושמא תאמר אחר שנשאר גוף בלי נשמה, למה נגנז תוך קדושה רוחנית, וטוב טוב היה בעפר גשמי של ארץ ישראל.

לזה אמר ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו וכו', והוא כי אינו כשאר כל אדם שבמותו חלפו ימיו, ולא יאמרו על מי שחי מאה שנה שהוא בן מאה שנה אם לא עודנו בחיים, אך לא אחרי מותו לומר פלוני בן מאה שנה אך יאמרו היה בן מאה שנה, וגם לא כשאר הצדיקים שימיו מתקרבים בזמן הסילוק, כי על עשותו בהם מצות ומעשים טובים ימיהם קיימים, כמאמר ספר הזוהר¹¹ על ויקרבו ימי ישראל¹², ויקרבו ימי דוד¹³, כי גם בהם יתדבקו הימים הרוחניים ההם בנפש בלבד אך לא בגוף, אך משה גם אחר מותו

נד. ח"א רכב א. נה. בראשית מז כט. נו. מל"א ב א.

• משנת משה •

יאמר עליו בן מאה ועשרים שנה, ולא עוד כי אם שגם ימיו לא בלבד דבקו בנפשו כשאר צדיקים, כי אם גם שהימים היו דבקים גם בגופו כי קדוש היה גם גופו.

וזהו אומרו ומשה בן מאה ועשרים שנה גם במוותו, כי הגוף המת היה בן הסך ההוא, ולא כבני אדם שבמותם חלפו ימיהם, שלא יאמרו על מת כך וכך שנים הוא עתה כי לא יספרו לו ימיו כי אם עודנו חי, אך במשה עליו יאמר כי גם במוותו הוא בן מאה ועשרים שנה, ולא בלבד תהיה קדושת הימים עם נפשו, כי אם גם עם גופו, וזהו אומרו במוותו שהוא לנקרא מת הוא הגוף, ולא בלבד הימים שאחר שגדל ועשה מצות ומעשים טובים, כי אם כל ימיו, שמעת לידתו שהוא כל מאה ועשרים שנה, ואל תתמה כי הלא גופו היה כנפש זולתו, כי הלא לא כהתה עינו ולא נס לחה, ואם כן לחי ורוחני יחשב ואיך יטמן בעפר. (דברים לד ד-ז)

עוד יבואר

¹² והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל הר סיני ונצבת לי שם על ראש ההר. ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בכל ההר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא.

[יש לדעת] כי העשרה דברים שנבראו בין השמשות אינן דברים גשמיים ממש, ולא רוחניים לגמרי, רק בינוניים, קרובים יותר אל הרוחניות בפנימיותן, עם שיש בהם התלבשות גשמי להיותן בעולם השפל. וכמאמרנו על דבר קרח כי פי הארץ לא בקוע גשמי בארץ היה, שאם כן איך היה לו כח להתפשט בכל מחנה ישראל ולבלוע כל כלי אשר להם מושאל ביד כל איש ואיש מכל אישי ישראל אשר במחנה ולהבחין בין כליהם לשל זולתם. וגם לא נאמר רק לשון בליעה, כי לא היה שנבקעה הארץ ונפלו בבקוע, רק שכטבע פי האדם השואב ובלוע כן פי הארץ היה שואב ובלוע אותם כפי בעל חי ממש. ואין זה כי אם כח חיוני, כי על [כן] בראו יתברך ערב שבת בין השמשות זמן שהתחיל רוחניות השבת להופיע בעולם אשר לא כזמן שאר ששת ימי בראשית שהנברא בהם גשמו עצם ואיכות. וכן פי האתון שנברא גם הוא אז, לולא היה בו כח חיונית רוחני למעלה מכל פי בהמה וחיה לא היתה אתון בלעם מוכיחתו, עד אומרם ז"ל¹³ שבתוכחת אתונו לא יכול לעמוד. וההיקש בזה בכל שאר עשרת הדברים שנבראו בין השמשות. וידוע כי מכללם הלוחות, אשר אין ספק אצלי כי לא על לוחות ראשונות ידבר כי אותם מעשה אלהים היו רוחניים בתכלית שלא נתגשמו עד רדתם אל הר סיני. וכמו שאמרו ז"ל¹⁴ שהדברות שדבר ה' בסיני היו הולכים ונחקקים למעלה בלוחות, שנאמר¹⁵ קול ה' חוצב להבות אש, הרי שקראו את הלוחות להבות אש יורה שרוחניות בתכלית היו. ומה

נז. הרהמ"ח כתב בזה דרוש ארוך, ואנחנו הבאנו רק מה ששייך לענינו. נח. עי' סנהדרין קח ב. נפ. שיר השירים רבה א ב. פ. תהלים כט ז.

• מושנת משה •

גם לספר הזוהר^{סא} שהפליגו במעלת רוחניותם העליון, ואינן כדברים שנבראו בין השמשות. לכן ודאי אין אומרם ז"ל שהלוחות נבראו בין השמשות אלא בלוחות שניות שהיו בעלי רוחניות מלובשים גשמות מעין העולם השפל כמדובר (שמות לד א).

ט **שְׁבַעַה דְּבָרִים בְּגִלְם וְשִׁבְעָה בְּחָכָם. חָכָם אִינוּ מְדַבֵּר לְפָנַי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה וּבְמַנְיָן. וְאִינוּ נִכְנָס לְתוֹךְ דְּבָרַי חֲבָרוּ. וְאִינוּ נִבְהַל לְהִשִּׁיב. שׂוֹאֵל כְּעִנְיָן וּמְשִׁיב כְּהִלְכָה. וְאוֹמֵר עַל רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן. וְעַל מָה שֶׁלֹּא שָׁמַע אֹמֵר לֹא שָׁמַעְתִּי. וּמִזְדָּה עַל הָאֱמֶת. וְחִלּוּפֵיהֶן בְּגִלְם:**

י **שְׁבַעַה מִיָּנִי פְּרַעְנִיּוֹת בָּאִים לְעוֹלָם עַל שְׁבַעַה גּוֹפֵי עֲבָרָה. מְקַצְתָּן מְעַשְׂרִין וּמְקַצְתָּן אֵינָן מְעַשְׂרִין. רָעַב שָׁל בְּצַרְתָּ בָּא מְקַצְתָּן רְעִבִים וּמְקַצְתָּן שְׂבִיעִים. גָּמְרוּ שְׁלֹא לְעִשָׂר. רָעַב שָׁל מְהוּמָה וְשָׁל בְּצַרְתָּ בָּא. וְשְׁלֹא לְטוֹל אֶת הַחֲלָה. רָעַב שָׁל כְּלִיָּה בָּא:**

יא **דְּבָר בָּא לְעוֹלָם. עַל מִיתוֹת הָאֲמוֹרוֹת בְּתוֹרָה שְׁלֹא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין. וְעַל פְּרוֹת שְׂבִיעִית. חָרַב בָּאָה לְעוֹלָם. עַל עֲנוּי הַדִּין וְעַל עוֹת הַדִּין וְעַל הַמּוֹרִים בְּתוֹרָה שְׁלֹא כְּהִלְכָה. חִיָּה רָעָה בָּאָה לְעוֹלָם. עַל שְׂבוּעַת שׂוֹא וְעַל חִלּוֹל הַשֵּׁם. גָּלוּת בָּאָה לְעוֹלָם. עַל**

סא. יתרו פד א-ב.

עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל
שמטת הארץ:

יב בארבעה פרקים הדבר מתרבה. ברביעית ובשביעית
ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל-
שנה ושנה. ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית.
בשביעית מפני מעשר עני שבששית. במוצאי שביעית
מפני פירות שביעית. במוצאי החג שבכל-שנה ושנה
מפני גזל מתנות עניים:

יג ארבע מדות באדם. האומר שלי שלי ושלך שלך. זו
מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום. שלי
שלך ושלך שלי. עם הארץ. שלי שלך ושלך שלך.
חסיד. שלך שלי ושלי שלי. רשע:

יד ארבע מדות בדעות. נוח לבעוס ונוח לרצות. יצא
הפסדו בשכרו. קשה לבעוס וקשה לרצות.
יצא שכרו בהפסדו. קשה לבעוס ונוח לרצות. חסיד.
נוח לבעוס וקשה לרצות רשע:

טו ארבע מדות בתלמידים. מהיר לשמוע ומהיר לאבד.
יצא שכרו בהפסדו. קשה לשמוע וקשה
לאבד. יצא הפסדו בשכרו. מהיר לשמוע וקשה לאבד.
זה חלק טוב. קשה לשמוע ומהיר לאבד. זה חלק רע:

• משנת משה •

טז. וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך.

כיון באומרו והחזקת בו, לומר אל תאמר בלבבך כי אם ימוך אחי כמה אחים לו בכל ישראל, ואם מטה ידו ליפול יתקיים על ידי אחרים, וזהו אומר

מז ארבע מדות בנותני צדקה. הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים. עינו רעה בשל אחרים. יתנו אחרים והוא לא יתן. עינו רעה בשלו. יתן ויתנו אחרים. חסיד. לא יתן ולא יתנו אחרים. רשע:

והחזקת בו, כלומר אתה ולא שתהיה מהאומרים יתנו אחרים והוא לא יתן, וכמאמר התנא באומרו ארבע מדות בנותני צדקה, רוצה שיתן ולא יתנו אחרים - עינו רעה בשל אחרים. יתנו אחרים והוא לא יתן - עינו רעה בשלו. יתן ויתנו אחרים - חסיד. לא יתן ולא יתנו אחרים - רשע, ע"כ.

והראוי להעיר הוא. א - למה יאמר ארבע מדות בנותני צדקה, והשנים מהם אינם נותנים כלום. ב - אומרו רוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים, כי הלא אחר שהרוצה שיתן ויתנו אחרים הוא חסיד, שיראה כי זה הוא לפנים משורת הדין, שאם לא כן היה לו לומר צדיק, ואם כן את מי יקרא צדיק, הוי אומר את הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים, ואם כן היה ראוי יאמר יתן ולא יתנו אחרים צדיק, ואם זה הוא גרוע מצדיק על מה שאינו רוצה שיתנו אחרים, אם כן הרוצה שיתן ויתנו אחרים יהיה צדיק, ולמה אמר חסיד. ג - אומרו יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, כי היתכן יהיה איש באנשים תרע עינו בשלו, אך אין זה רק אדרבה מסכל^{טז} היות מתעשר על ידי תת צדקה, ועולה על רוחו שמה שנותן הוא מחסר משלו, ויראה לו כי בזה שהוא לא יתן עינו יפה בשלו. ד - כי על דרך הבבות הראשונות היה ראוי יאמר, יתן ויתנו אחרים עינו יפה בשלו ובשל אחרים, לא יתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשלו ובשל אחרים, ואילו חסיד ורשע לא יאמר. ה - כי הלא מדת הנקרא צדיק איננה במשנה, והלא אין דבר בכל מצות ה' שאין בה מדרגת צדיק ומדרגת חסיד ומדרגת רשע. ו - כי אחר שהצדקה היא מצוה גדולה מן התורה, גם יקרא רשע יתנו אחרים והוא לא יתן.

אמנם הנה הקושי הראשון הוא מסולק למבין, והוא כי גם שהיה אפשר לצדד צדדין בדוחק שלא על מי שאינו נותן כלום הם השתי בבות של יתנו אחרים והוא לא יתן ובבת לא יתן ולא יתנו אחרים, אכן לשקר ידמה הדרך ההוא, כי הלא מה נשיב על ארבע מדות בהולכים לבית המדרש^{טז}, והאחת מהם הוא עושה ואינו הולך.

טז. לשון סכלות שאינו מאמין. טז. אבות ה יז.

• משנת משה •

אך האמת הוא כהא דתנן^ט הנודר מן המהולים אסור בערלי ישראל כו', והוא למה ששורש כל איש ישראל הוא היות מהול, גם אם יחטא ולא ימול מהול יקרא, כי אין הערלה בו טבעית כי אם כאריא דרביע עליה בעלמא, וההיקש בזה כל איש ישראל טבעו ושרשו הוא תורה, כי אם אין ישראל אין תורה, על כן כל ישראל יקראו הולכי לבית המדרש גם הבלתי הולך.

וכן כל ישראל טבעם ושורשם הוא עשות צדקה, כד"א^ט כי ידעתיו למען אשר יצוה כו' לעשות צדקה כו', וכן מנו בישראל שלשה מדות מושרשות, והשתים הם רחמנים וגומלי חסדים^ט, על כן אמר ארבע מדות בנותני צדקה גם שיש חלוקות שאינם נותנים. ומעין זה כתב הרמב"ם ז"ל^ט על אומרם ז"ל כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, לתת טעם למה לא יקרא אנוס כיון שמתוך כפיה מודה.

ונבא אל ענין המשנה, והוא כי הנה ראה התנא, כי הבא לתת מדות בנותני צדקה, הלא יאמר כי שלשה המה ולא ארבעה, ולא כגדר שגדרם התנא, כי אם יאמר כי הרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן, ואשר לא יתנו אחרים והוא לא יתן, שניהם רשעים עוברי מצות ה'. יתן ויתנו אחרים צדיק, ולא יקרא חסיד אם לא מתן בסתר שהנותן והמקבל לא ידעו מי נותן ומי מקבל וכיוצא בזה. והרוצה שיתן ולא יתנו אחרים גם צדיק יקרא, ואין עושה כן להיות עינו רעה בשל אחרים, אלא שרוצה לעשות כל המצווה שעינו יפה בשלו.

על כן בא ויאמר כי לא כן הדבר, כי אם ארבע מדות בנותני צדקה ולא שלש כאשר היה עולה על לב, ופירש ואמר רוצה שיתן כו', והוא בשום לב אל יתור מלת רוצה, שהיה די יאמר יתן ולא יתנו, והוא כי אמר הלא העולה על רוחך כי יתן ולא יתנו אחרים צדיק, לא היה זה רק אם יתן ולא היה שת לבו אל האחרים אם יתנו ואם יחדלו, אך זה לא כן הוא, רק רוצה שיתן ולא יתנו אחרים, כי מלת רוצה חוזר אל הכל, רוצה שיתן וגם רוצה שלא יתנו אחרים, כי רצונו הוא בהחלט שלא יתנו אחרים, זה אינו צדיק, כי הלא עינו רעה בשל אחרים, כלומר אין דעתו בצדקה מצד עצמה לעשות רצון קונו ועניו ירחם, רק בשביל הנאת הטובה ושפע הבא אל נותנה, ועל כן חפץ בל יתהנו זולתו, באופן שעל ידי כן לא יקרא צדיק כי אם עובר על ואהבת לרעך כמוך.

וכן הרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן, לא יקרא רשע, כי אינו אלא שטובה הצדקה בעיניו אלא שעינו רעה בשלו, והוא כי אם היה מואס במצווה לא היה חפץ יתנו אחרים צדקה, וגם אל יעלה על לבך כי יסכל, כי הנותן צדקה מתברך, כי זה מושכל

פד. נדרים לא ב. פה. בראשית יח יט. פו. יבמות עט א. פז. הל' גירושין פ"ב ה"ב.

• משנת משה •

ראשון לכל ישראל, אך הוא שכל כך קשה בעיניו להוציא ממון מתחת ידו, כי גם שיודע שיתוסף לו הרבה אינו מוציא, ואיש כזה עינו רעה בשלו יקרא, כי עם שיודע בודאי שיתוסף לו הוא נמנע מלתת.

ואשר היה נראה לך שהוא צדיק כשיתן ויתנו אחרים, זה היה אם יתן בכלל הנותנים, אבל כשהוא על נדיבות יקום ויקדם לכל למען ילמדו ממנו הרואים, הנה כיון שהוא מקדים חסיד יקרא, וזהו יתן ויתנו אחרים, שהוא נותן תחלה ואחר כך יתנו אחרים שילמדו ממנו, זה חסיד יקרא על קדימתו.

וזהו מאמר שלמה בחכמתו באומר^ט טוב עין הוא יבורך [כי נתן מלחמו לדל], אך הוא על חמשה תנאים, א - כי **נתן** כבר קודם לזולתו, וזהו שלא אמר כי יתן או כי נותן, רק נתן שהוא לשון עבר. ב - שהוא **מלחמו** שלו שיקנה בהיתר. ג - שלא אמר אני אוכל פת קמח סולת ואתן לדל פת קיבר, כי אם **מלחמו** אשר אוכל. ד. שאפילו אין לו אלא ככר לחם אחד, ממנו נתן. ה - כמעשה אליהו עם הצרפית^ט שרצה יותן לו תחלה ואחר כך תאכל היא ובניה, כך **נתן** כבר מלחמו לדל טרם יאכל הוא.

ועל אשר רוצה לא יתנו אחרים והוא לא יתן, זה לבדו יקרא רשע, ולא כאשר חשבת למשפט כי גם תואר זה יתואר לרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן. (ויקרא כה לה)

עוד יבואר

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון. כי פתוח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו.

יאמר ענין מאמר התנא **ארבע מדות בנותני צדקה** כו', והטוב מכולם הוא **שיתן ויתנו אחרים**, ולא אמר יתנו אחרים ויתן הוא, כי המדה הטובה היא שיתחיל הוא ויתן תחלה ואחר כך האחרים, כענין^ב ונדיב נדיבות יעץ שהוא לאחרים, אך הוא על נדיבות יקום כי הוא יתחיל.

וזה יאמר כי פתוח, לומר כי אם צורך העני הזה הוא פתוח שצריך לקחת בתורת צדקה, אל יהיה באופן שיתנו אחרים ולא אתה או שיפתחו אחרים תחלה, כי אם תפתח את ירך לו. ואם צרכו הוא ללוות שהוא העבט, כי עדיין לא הגיע למדת קבלת צדקה כי אם בתורת הלואה, תעביטנו אתה ולא שיעשו אחרים ולא אתה, והוא עד די מחסורו, ובזה אשר יחסר הוא לו, מה שאין כן אם תרצה שיתנו אחרים ולא אתה, כי אז עינך רעה בשלך, כי מעתה יחסר גם לך, כי מלח ממון חסר^ט. (דברים טו ז-ח)

פח. משלי כב ט. טט. מ"א יז יג. ע. ישעיה לב ח. עא. כתובות סו ב.

יז אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ. הוֹלֵךְ וְאִינוֹ עוֹשֶׂה
שָׂכָר הַלִּיכָה בְּיָדוֹ. עוֹשֶׂה וְאִינוֹ הוֹלֵךְ שָׂכָר
מַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ. הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה חֲסִיד. לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה
רָשָׁע:

יח אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבִים לִפְנֵי חֲכָמִים. סְפוּג וּמְשַׁפֵּךְ
מְשַׁמֵּרֵת וְנִפְהָ. סְפוּג. שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת הַכֹּל.
וּמְשַׁפֵּךְ. שְׂמֻכָּנִים בּוֹז וּמוֹצִיא בּוֹז. מְשַׁמֵּרֵת. שְׂמוֹצִיאָה
אֶת הַיַּיִן וְקוֹלְטָת אֶת הַשְּׂמָרִים. וְנִפְהָ. שְׂמוֹצִיאָה אֶת
הַקֶּמַח וְקוֹלְטָת אֶת הַסֶּלֶת:

יט כָּל־אֲהָבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְּדָבָר. בְּטַל דָּבָר בְּטִלָּה
אֲהָבָה. וְשִׂאִינָה תְלוּיָה בְּדָבָר. אִינָה בְּטִלָּה
לְעוֹלָם. אִיזוֹ הִיא אֲהָבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְּדָבָר. זוֹ אֲהָבַת
אֲמָנוּן וְתָמָר. וְשִׂאִינָה תְלוּיָה בְּדָבָר. זוֹ אֲהָבַת דָּוִד
וַיהוֹנָתָן:

כ כָּל־מַחֲלֶקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוֹפָה לְהַתְקִיָּם.
וְשִׂאִינָה לְשֵׁם שָׁמַיִם אִין סוֹפָה לְהַתְקִיָּם. אִיזוֹ הִיא
מַחֲלֶקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם. זוֹ מַחֲלֶקֶת הַלֵּל וְשִׁמְאִי.
וְשִׂאִינָה לְשֵׁם שָׁמַיִם. זוֹ מַחֲלֶקֶת קָרַח וְכָל עֲדָתוֹ:
כא כָּל־הַמְּזוּכָה אֶת הַרְבִּיּוֹם. אִין חֲטָא בָּא עַל יָדוֹ.
וְכָל־הַמְּחַטֵּיא אֶת הַרְבִּיּוֹם אִין מְסַפִּיקִין בְּיָדוֹ

לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. מֹשֶׁה זָכָה וְזָכָה אֶת הָרַבִּים. זְכוּת
הָרַבִּים תְּלוּי בּוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר צְדָקַת יְהוָה עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם
יִשְׂרָאֵל:

כּוּ יִרְבְּעוּ בֶן נֶבֶט חָטָא וְהַחֲטִיא אֶת הָרַבִּים חָטָא
הָרַבִּים תְּלוּי בּוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר עַל חַטָּאת יִרְבְּעוּ
אֲשֶׁר חָטָא וְאֲשֶׁר הִחֲטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל:

כּוּ כָּל־מִי שֵׁיֵשׁ בּוֹ שְׁלֵשָׁה דְבָרִים הַלְלוּ. הוּא מִתְלַמְּדִיו
שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְשְׁלֵשָׁה דְבָרִים אַחֲרֵים. הוּא
מִתְלַמְּדִיו שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע. עֵין טוֹבָה וְרוּחַ גְּמוּכָה
וְנֶפֶשׁ שְׁפֵלָה. תְּלַמְּדִיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. עֵין רַעָה וְרוּחַ
גְּבוּהָה וְנֶפֶשׁ רְחֹבָה. תְּלַמְּדִיו שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע. מַה בֵּין
תְּלַמְּדִיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ לְתַלְמִידִיו שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע.
תְּלַמְּדִיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ אוֹכְלִין בְּעוֹלָם הַזֶּה וְנוֹחְלִין
הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר לְהַנְחִיל אֶתְּכֵי יֵשׁ וְאוֹצְרוֹתֵיהֶם
אִמְלֵא. אָבֵל תְּלַמְּדִיו שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע יוֹרְשֵׁן גֵּיהֶנֶם
וְיוֹרְדִין לְבָאֵר שַׁחַת. שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִידֵם
לְבָאֵר שַׁחַת אֲנָשֵׁי דָמִים וּמְרָמָה לֹא יַחֲצוּ יְמֵיהֶם וְאֲנִי
אֶבְטַח בְּךָ:

• משנת משה •

כד. וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. דבר

אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה'. שש שנים

תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה. ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור.

והנה למה שמגדולת תורתנו כי על דרך פשטה יש ויש גבוה מעל גבוה דרכים ישרים גדולים וטובים רמז ודרש וסוד. והנה כה מבטינו בספרינו אלו להיות קורא ופושט, כי לא שמנו בהם בלתי אל הפשט עינינו. וגם ברמז הרמז על הארץ והדרים עליה להדריכם בדרך ישרה בקצת מקומות לא משכנו ידינו. וגם פה בכתובים שדברנו במ קצת מהבאים אחריהם, ראיתי ונתון אל לבי להעלות על ספר רמז דרך ישר לפני איש שיתקננו יתברך בעצה טובה מלפניו כאב לבנים אשר אהב.

והוא אמור להם כי תבאו אל הארץ העליונה היא השכינה, בעלות נפשותיכם מן העולם ועד העולם העליון לעת מצוא זו מיתה, עשו הכנה מעתה באופן שבסילוקכם שושבתה הארץ הנזכרת שבת לה', כי תשבות ותעלוז ארץ העליונה עם השם הגדול, וזהו ושבתה הארץ שבת לה', והוא הנודע מספר הזוהר^{עב} כי כשהצדיק נפטר מן העולם נעשה יחוד למעלה בין שם המיוחד לשכינה לשם הגדול כשמחת חתן וכלה, ומרגלא בפומייהו לקרוא לסילוק הצדיק הילולא, והנני נותן לפניכם היום סדר הנהגתכם בעולם הזה להשיג בו האושר הנזכר בל ימוט מפני עקת היצר הרע, והוא כי שש שנים שהם בששים שנה שלך תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך, והוא כי אם שדה אתה משולל תורה ומצות, כשדה בור שמעצמו אין בו דבר, בלתי מה שנזרעו בו, בששים שנותיך תזרע שדך מתורה וכל מצות ה', ואם תדמה לחרם שבו ענבים מאליהם, כן גם אתה יש בך תורה ומצות, הלא לא יבצר מהיות במ איזו פניה בלתי טובה, וצריך לקצותם כזמור את הכרם מהפסולת ההוא ומשאיר הטוב. ואספת את תבואתה, כי הלא הזרע את עצמו בתורה ומצות כמקרה הזרע את השדה גם הוא יקרנו, כי הלא לא יבצר מצאת אצל גרעיני החטה מוץ וקש, שעל כן להעבירו דש וזורה ברחת ובמזרה ואוסף החטים לבדם, כן גם אתה במצות אשר תזרע בך, לא יעדר מהיות בהם צד יוהרא וגאוה כמוץ שבראש

• משנת משה •

השבולת, או צד השליך עצמך אחר תאוות גופניות בהמיות הנמשלות לקש הוא התבן הנעשה ממנו שהוא מאכל לבהמה, משני אלה צריך לנקות מעשיך באופן שלא ישאר לך רק פרי תבואת המצוה משוללת מוץ וקש הם שתי בחינות הנמשלות להם, וזהו ואספת את תבואתה, וכל זה תעשה בששים שנותיך שהוא זמן המעשה בעודך בעולם המעשה, כי **ובשנה השביעית** שהוא בעשור השביעי לא תבטח במעשה השנים ההם, פן תמות ואז הוא עולם השבת והשכר ולא עולם המעשה, ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, וזהו **שבת שבתון יהיה לארץ**, כי תמות בעישור ההוא ויהיה שבת לשכינה לשלם שכר, ולא יאכל בשבת רק מי שטרח בערב שבת, אך אז אינו עולם המעשה, כי אם אז תדמה לשדה שאין בה זריעה כך אין בך מעשה מצות, כי אז לא יזרע אחר שכבר הוא מת, ואם יש בך מעשה מצות כענבים בכרם ואינך צריך רק זמור איזו פניה רעה, אז לא תוכל לזמור ולתקן, והוא מענין מאמרם ז"ל^ע כי בראות הרשע אחר מותו מה שעושים לו, אומר הניחוני ואעשה מצות, ואומרים לו מי שטרח כו', וזהו **שדך לא תזרע**, שלא תוכל לומר הניחוני ואעשה מצות כי כבר הוא שבת כמדובר.

כלל הדברים בל יתעצל אדם מלתקן מעשיו אשר לא טובים ולסגל מצות ומעשים טובים בטרם יחשיך, כי לא ידע האדם את עתו, לכן צריך יאזור כגבר חלציו יום יום, כמצות התנא עלינו, כדתנן יהודה בן **תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים**, ע"כ.

כי הנה לא על חנם המשיל עבודתו יתברך לארבעה מיני בעלי חיים אלו, וכינה תוארים לפעולות כל אחד שניין דא מן דא. ואחשבה בארבע מידות אשר ייחס לארבעה בעלי חיים הללו, לחלקן לשני חלקים. השנים הראשונים על מצות עשה, והשנים השניים על מצות לא תעשה. והוא כי שתיים הנה התואנות המפילות עצלה על בני אדם מלעסוק בתורה ומצות כראוי, ובשתי רעות יתאנה המתאנה בעשותו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה, הלא המה כי הנה יש אשר לא הורגל לעסוק בתורה או מצות או להתנהג בחסידות, כי יאמר זלעפה אחזתני מליצני הדור, כי הלא בעשותי אחת מכל מצות אשר לא הורגלתי במ הנה כל רואי ילעיגו לי יפטירו בשפה מאין ולאין פלוני זהיר במצות כי לא נסה באלה. ויש אחר יאמר הלא גם לי מצות ומעשים טובים, ואם אינני מהחסידיים, גם אינני מהרשעים, כי בינוני אנכי ואני טוב מרבים ודי לי, כי טוב אנכי מכמה בני אדם אשר לא השיגו למדרגתי, והאם אתחייב אהיה אני טוב מכל האדם.

עג. מדרש זוטא קהלת (בובר) ב ח, על הפסוק (קהלת א טו) מעות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות.

• משנת משה •

על כן להסיר מלב ראשי עם הארץ התואנות האלה, בא התנא ואמר על האחד **הוי עז כנמור**, כי לא תבוש מפני כל, והוא מאמר שלמה בחכמתו כמבואר אצלנו במקומו באומרו^ט חכם לב יקח מצות כו', והוא שמזהיר את הנמנע מן המצות מפני הבושה על אשר ילעיגו עליו, ואומר מי שהוא חכם לב יקח מצות ולא ישית לבו אל אשר ידברו עליו לאמר הגם פלוני בחסידים, כי דע כי אויל שפתים המפטיר בשפה להלעיג עליך ילבט ויתחרט. ודקדק באומרו יקח מצות ולא אמר יעשה מצות, לומר אל תעשה המצות דרך עראי או לפרקים, כי בזה ימצא פתח הלץ להתלוצץ עליך, רק יקח מצות קיחה עצמית בקנין, ואז בראות האויל שפתים כי החזקת בעצם, אז ילבט ויאמר אוי לי כי דברתי דופי בהלעיג על פלוני כי חשבתי כי היה לפנים בלבד, אך הנה הוא מחזיק בהן, יורה כי בכל נפשו ובכל כחו החזיק, ואני חטאתי נגדו, על כן על חלוקה זו הזהיר התנא ואמר הוי עז כנמור.

ועל טענה שאמר השני שדי לו היותו צדיק מאשר למטה ממדרגתו, אמר **וקל כנשר**, והוא כי הנה ידענו כי אין בעוף יפרח כל כך גבוה מעל גבוה כנשר, כי על כן את ילדיו ישא על אברתו ולא בין רגליו כשאר עופות, כי אמור יאמר כי אין פורח למעלה ממנו יוכל לישאם מעליו, באופן כי לא יירא רק מחץ יעוף מלמטה מבני אדם, על כן ישאם על אברתו, שאם יורו המורים בקשת יהיה הוא כמטרא לחץ כי יורו בו ולא בילדיו אשר עליו. והנה מי הכריחו את הנשר לדאות על כולם, אם לא שרצה יהיה הוא גבוה מכל יתר עופות, ואם כן גם אתה כן ראה דרכיו, ואל תאמר האם יחוייב יהיה כשרוני גבוה מכל האדם, כי הנה צא ולמד מהנשר אשר לא ישקוט מלדאות עד יגביה למעלה מכל עוף כנף, ועשה כן גם אתה והוי קל כנשר, כי לא תנוח עד עלותך בכשרון על כל האדם אשר על פני האדמה.

ואחרי אומרו סתירת התואנות מהמתאנים לבלתי עסוק במצות עשה, בא וידבר על מצות לא תעשה. והוא כי לאחד משתים רעות יעבור העובר עבירה ויהיו לו לתואנות מדי עברו, אחד כי יאמר הלא חטא בא לידי פתאום אשר לא בקשתיו ולא עלה על לבי, ומה יכולתי עשות. ויש יתאנה בדרך אחרת, לומר הנה יצרי הטעני והלהיב לבי ואחזתי דרך החטא לחטוא לה', ושבתי וראה כי רע עלי המעשה, ולא יכולתי כי כבר החזיק בי יצרי ולא הרפני, והוא כמעשה רב עמרם חסידא עם שתי הנערות ששם בעלייתו כי יצרו פתהו, עד התחיל לעלות בסולם ונתחרט ורצה לרדת ולשוב מעשות רע, ולא יכול ליצרו עד שצעק נורא בי עמרם נורא בי עמרם, ואתו כולי עלמא ויבוש וירד^ע, כי הוא כי אחר שהיחל היצר הרע להחזיק בו ויאחז צדיק דרכו לעשות הרע, לא

עד. משלי י ח. עה. קידושין פא א.

• משנת משה •

יוכל לו, והוא אשר כתבנו שאמר יעקב לראובן לומר פחז כמים¹⁷, לומר פחזיתך להתחיל לעשות הדבר סיבב יהיה כמים הנגרים שלא ישובו אחור, כן אתה לא שבת גם כי אחר החילך ראית כי לא טוב הדבר.

על כן על האחד בא התנא ויאמר ורץ כצבי, לומר אל תתיאש מן החטא ולא יבא לך פתאום, והוא כצבי, כי שתיים הנה קוראותיו, אחד כי מרחוק יביט אם יראה בן אדם וירוצו לברוח, ובבורחו לא יאמין כי רחוק ממנו, ותמיד יהפוך פניו להביט אם אך רחוק יהיה בינו ובינו, כן גם אתה בשתיים תעופף להנצל כצבי מיד, כי מרחוק תביט אפשרות בא החטא והרחק ורוץ, ולא תאמין בעצמך שרחקת, והפך ראש והבטתך תמיד תהיה להביט אל החטא ותנצל מפתאומיות. ועל השנית אמר וגבור כארי, כן תגבר על יצרך כי יהיה בעיניך כאחד מהבעלי חיים לפני הארי, וגם כי היחלת בחטאך תשוב ממנו. (ויקרא כה ב-ד)

עוד יבואר

שאל ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו מאריות גברו. בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן.

יאמר מזה שכתוב אצלנו על משנת ר' יהודה בן תימא אומר, **הוי עז כנמר קל כנשר רץ כצבי וגבור כארי**, שכלל שני גדרי מצות עשה, באומרו עז כנמר וקל כנשר, ושני גדרי מצות לא תעשה, ברץ כצבי וגבור כארי, והוא כי במצות עשה יש נמנע מהם פן ילעגו עליו ויחשבוהו למתייהר, ומה גם אם מתחלה לא הכשיר מעשיו, שעתה עליו ישחקו, ויש שני עושה אותן אך שמוח בחלקו ולא ירבה לו, באומרו האם אעלה על כל קדושים אשר בארץ ודי לי אהיה כאחד מהבינוניים, ועל שניהם אמר, על האחד הוי עז כנמר, נגד הלועגים עליך, ועל השנית אמר וקל כנשר, שאינו אומר די לי לדאות כשאר העופות כי אם למעלה מכולן, כך אתה עלה במצות על כל שאר העם, ועל מצות לא תעשה (יש) צריך יהיה תמיד בורח מן העבירה, נשמר מיצרו ומביט תמיד לאחוריו, אם יש דבר אשר לא ידע לישמר והוא אחריו, וזהו ורץ כצבי, אם יראה איש מרחוק ברוח יברח ובמרוצתו לא ימיש תמיד מלהפך ראשו לאחוריו אם יש רודף, כי לא יבטח במרוצתו בברחו, אך אם לא נשמר ובא לידי עבירה, אחר שכבר באה לידו, מי ומי היכול לינצל, לזה צריך גבורת אריה, וכעובדא דרב עמרם חסידא שלא יכול לימלט עד שצווח נורא בי עמרם¹⁸, ואף גם ביוסף אמרו רבותינו ז"ל¹⁹ שאחר שהיה יחידי בבית, אלמלא דיוקנו של אביו היה נכשל, והוא מאמרנו על מאמר ר' יוחנן בן זכאי²⁰ בביאור משלי,

עו. בראשית מט ד. עו. קידושין פא א. עח. סוטה לו ב. עפ. ברכות כה ב.

• משנת משה •

יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, ועל זה יאמר וגבור כארי, כלל הדברים כי סוף גדר מצות עשה הוא היות קל כנשר, ותכלית שלמות מצות לא תעשה הוא גבור כארי.

ובזה נבא אל הענין, והוא כי אמר, שאול ויהונתן הנאהבים ונעימים לכל, ואשר רוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, אשר מתו יחד, הוא כי בחייהם ובמותם לא נפרדו, כי לבלתי יתאחר אחד מהשני להיות במחיצה העליונה, וזה באחד משני פנים, או אם לא ימותו כאחד ויעבור זמן מזה לזה, או אם היו מתים יחד מיתת עצמם, אם האחד טהור ועולה מיד למחיצתו, והשני יצטרך זמן עד ינכה חלאתו, ועל דרך זה אם שניהם יצטרכו ליטהר, וזה יותר מזה יהיו זמן נפרדים, אך במותם יחד, ובמיתה קשה המטהרת שניהם יחדיו מכל סיג, המה יעלו יחד מיד בלי עיכוב, ועל זה אמר בחייהם ובמותם לא נפרדו, שהוא על ידי מותם כאחד ובמיתות משונות.

ומה היה גדר צדקתם, הלא הוא כי היו שלמים במצות עשה ובמצות לא תעשה, במצות עשה כי מנשרים קלו, שהוא גדר התנא באומרו וקל כנשר, ושלמים במצות לא תעשה כי מאריות גברו, שהוא תכלית שלמות במצות לא תעשה אשר גדרו התנא באומרו וגבור כארי, באופן שאין לבכות עליהם, כי אם לאובדים, ובכן בנות ישראל אל שאול בכינה, שאבדתם אותו המלבישכם שני עם עדנים כו', ואני אבכה את יהונתן כאשר יאמר^פ צר לי עליך אחי יהונתן כו' כאשר יבא בס"ד. (שמו"ב א)

כה הוא הָיָה אֹמֵר. עוֹ פָּנִים לְגִיהֶנֶם וּבִשְׁת פָּנִים לְגֵן עֵדֶן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שְׂיִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ:

כו הוא הָיָה אֹמֵר. בֵּן חֲמֵשׁ שָׁנִים לְמִקְרָא. בֵּן עֶשֶׂר שָׁנִים לְמִשְׁנָה. בֵּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לְמִצְוֹת. בֵּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לְגִמְרָא. בֵּן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לְחֻפָּה. בֵּן עֶשְׂרִים לְרְדוּף. בֵּן

פ. שמו"ב א כו.

שְׁלֹשִׁים לַכַּח. בֶּן אַרְבָּעִים לְבִינָה. בֶּן חֲמִשִּׁים לְעֵצָה. בֶּן
שֵׁשִׁים לְזִקְנָה. בֶּן שִׁבְעִים לְשִׁיבָה. בֶּן שְׁמוֹנִים לְגְבוּרָה.
בֶּן תִּשְׁעִים לְשׁוּחַ. בֶּן מֵאָה כָּאֵלוּ מֵת וְעֹבֵר וְכֹטֵל מִן
הָעוֹלָם:

כז בֶּן בֶּג בֶּג אוֹמֵר. הִפְדָּ בָּהּ וְהִפְדָּ בָּהּ דְּכֹלָא בָּהּ. וּבָהּ
תַּחֲזִי וְסִיב וּבְלָהּ בָּהּ. וּמְנָה לָא תְזוּעַ. שְׂאִין לָךְ
מְדָה מְטוּבָה הִימְנָה. בֶּן הָא הָא אוֹמֵר. לְפּוּם צַעֲרָא
אַגְרָא:

פרק ששי

• משנת משה •

א. כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך. וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום.

ראוי לשים לב אל אומרו מעמך, בין בפסוק

ראשון בין בשני, כי שניהם מיותרים. ב - כי אחרי שהחידוש הוא מה שאינו עובד, מהראוי היה יאמר לא יעבוד כי אם שש שנים, ולא יאמר ועבדך כו', כי מה שעובד אינו חידוש, כי עבד הוא מקנת כסף. ג - כי תחלה אמר לא תשלחנו ריקם שמורה כי מעט יספיק, ואחר כך הוא אומר הענק תעניק לו שירה על הרבוי. ד - כפל אומרו הענק תעניק. ה - אומרו אשר ברכך כו', כי מי לא ידע כי אשר ברכו ה' הוא מה שיתן לו. וגם אומרו תתן לו הוא מיותר. ו - אומרו וזכרת כי עבד היית כו', מה ענין זה אצל הענקה, ואילו היה אומר כי עבד היית ויוציאך ה' ברכוש גדול היה צודק, שכיון כי נעניק לו כאשר העניק לנו ה', אך אומרו ויפדך ה' כו' אין הפדיון מה שהצילנו ברכוש, רק מה שפדאנו מיד מצרים. ז - אומרו על כן אנכי מצוך, שהנפקותא הזאת נשמעת מאליה באומרו וזכרת כי עבד היית כו'. ח - כל הכבוד שמצוה יתברך לעשות לו בשלחו אותו, למה לא יצוה כן בהיותו עמו שיכבדהו יותר מדאי, כי לא נצטוינו רק לבלתי עבוד בו עבודת עבד שהוא שלא להכביד עליו במלאכה מאוסה ושלא להאכילו פחות מרבו, אך לא להעדיף עליו. ט - אומרו היום, שהוא מיותר ובלתי מתייחס היות הדבר היום מימים זולתו. י - ראוי לבקש איזה רמז אל הענין המרצע באזנו, שאינו מספיק מה ששמע כי לי בני ישראל עבדים, כי הלא כל עובר מצוה מן המצוות ששמעה אזנו בסיני ירצע. יא - כי אחר שאף לאמתך אינו חיוב אל הרציעה, למה לא נאמר למעלה אחר הענקה. יב - אומרו כי משנה שכר שכיר עבדך, איך היה משנה השכר שכיר, כי אדרבה לא היה כי אם כשכיר עצמו, שנאמר כשכיר כתושב יהיה עמך.

שְׁנֵי חֻמֵּי בְּלִשׁוֹן הַמִּשְׁנָה. בְּרוּךְ שֶׁבָחָר בָּהֶם וּבְמִשְׁנָתָם:

א רַבִּי מְאִיר אָמַר כָּל־הָעוֹסֵם בַּתּוֹרָה לְשִׁמְהָ. זוֹכֵה לְדַבְרֵי הַרְבֵּה. וְלֹא עוֹד אֵלָּא שְׂפָל־הָעוֹלָם כִּלּוֹ פְּדָאֵי הוּא לֹו. נִקְרָא רַע. אֶהוּב. אֶהוּב אֶת הַמָּקוֹם. אֶהוּב אֶת הַבְּרִיּוֹת. מְשַׁמַּח אֶת

• משנת משה •

אמנם יאמר הלא צויתך על דבר הצדקה ועל ההלואה שהעבט תעביטנו להחזיק בידו בל יפול לגמרי, ועתה הנני בא להשכילך אשר גרמת בבלתי עשותך כן. שנית, אודיעך גדר איש מה הוא אפילו הבזוי ונמכר לעבד, למען בין תבין איך המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא^א.

והוא על הראשונה - הנה

המקום. משמח את הפריות. ומלבשתו ענוה ויראה. ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן. ומרחקתו מן החטא. ומקרבתו לידי זכות. ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה. שפאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה. ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין.

מאשר לא החזקת ביד הדל, הוצרך לימכר לך, וזהו סמיכות כי ימכר לך אחיק, כי זה ידבר כמו שאמרו ז"ל על הנמכר מחמת עוני.

ועל השנית אמר - הנה דע לך כמה אני מחשב את העני הלז, כי הנני מצוך ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו, כי מה ענין המנין הזה אם לא שהוא רמז אל מה שבראתי העולם בששה ימים ואשבות בשביעי ממלאכת העולם ומלואו, ומה לי לרמוז בריאת עולם ומלואו בזה אם לא להעיר אזנך כי איש זה באשר הוא יהודי הוא אחד מהכדאים להיות כל העולם נברא בשבילו, כי צדיק אחד יסוד עולם, ובחירת כל אחד מוכן בבחירתו להתקיים דבר זה בו, שהוא אחד מטעמי רבותינו ז"ל^ב למה לא ברא השם יתברך כי אם אדם אחד כהתימו לברא העולם ולא שנים או שלשה אנשים, שהוא למען הודיע כי איש אחד בטוב בחירתו יכול לקיים העולם ומלואו כאילו כל העולם לא נברא רק לו, והוא מאמר רבי מאיר על כל העוסק בתורה לשמה כי כל העולם כדאי הוא לו, ועל כן המקיים נפש אחת מישראל כאילו מקיים עולם מלא, כי העולם ומלואו כדאי הוא לו לפי הכנת בחירתו.

והנה על פי הדברים האלה, אפשר כי עבדך יהיה טוב ממך על פי בחירתו, ואיככה תוכל וראית כי רב יעבוד צעיר באיכות, על כן איני אומר לך לא יעבוד כי אם שש שנים, כי אם ועבדך שש שנים, לומר כי מה שעובד הוא החידוש.

ושמא תאמר הרי קנייתו קנין כספי, הנה מצד אחר גם כן הנני מעיר אזנך שאין קנינך כלום, והוא כי בשביעית תשלחנו חפשי מעמך, לומר מעמך הוא חפשי אך לא

א. סנהדרין לז א. ב. שם.

• משנת משה •

מאדוני האמתי הוא הקב"ה, כי לי בני ישראל עבדים, כי תמיד הוא תחת אדוני יתברך, כי מי יקנה עבד איש אם לא מאדוני, אך אתה קנית עבד מלכו של עולם מהעבד עצמו.

וּמַגְלִין לוֹ רְזִי תוֹרָה. וְנַעֲשֶׂה כְּמַעֲיָן
הַמִּתְגַּבֵּר וּכְנֹהֵר שְׁאִינוּ פּוֹסְקִים. וְהִזְהָר
צְנוּעַ וְאֶרְךְ רוּחַ. וּמוֹחֵל עַל עֲלֻבוֹנוֹ.
וּמַגְדִּילָתוֹ וּמְרוֹמְמָתוֹ עַל כָּל
הַמַּעֲשִׂים:

וזה רמז בפתח דבריו באומרו כי ימכר לך אחיך העברי, כי הוא ימכר לך ולא אדוניו מכרו, ועל כן כי תשלחנו חפשי מעמך למה שהוא מעמך ולא מאדוניו, כי לא הופקע שעבודו יתברך ממנו במה שנמכר לך, נמצא שנשתעבדת בו שלא כדן, על כן לא תשלחנו ריקם, כי לא תשיב לו יתברך את עבדו בידיים רקניות.

וזה הוא אם מעט הוא אשר אתך, אך אם העניק שהעניקך השם יתברך בהיות העבד הזה עמך, אז תעניק לו גם אתה, וזהו העניק תעניק לו כו', ואל תרע עיניך בהעניקך לו, כי הלא אשר ברכך ה' אלהיך לא היה רק כדי שתתן לו, וזהו אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו, לא היה רק כדי שתתן לו, כי על כן מאז היה בביתך העניקך ה' ברכה, כי לא היה רק למען תדע כי גם עודנו זה לך, הוא יתברך אדוניו ועליו מזונו, ואשר היה ראוי לו, העדיפו הוא יתברך בנכסיד, לרמוז לך כי מלחמו הוא אוכל וממנו תעניק לו כי הוא חלקו.

והנה אמרתי לך שני טעמים למעט קנינך, אחד על חשיבותו. שנית על כי עבד מלך העולם הוא, יתברך שמו, ואין בו כח למכור עצמו.

עוד יש טעם שלישי, והוא כי וזכרת כי אתה הקונה אותו עבד, היית במצרים ויפדך ה' ונשאת עבד קנוי לה', ואם כן איפוא כאשר תקנה עבד לא נקנה לך כלל, כי יד עבד כיד רבו וכל מה שקנה עבד קנה רבו², ואם כן במה שאתה עבד לה', גם כל אשר תקנה לה' הוא ולא לך, על כן שהודעתך שאין זה קנוי לך בדיון, לכן אני מצוך את הדבר הזה היום שהוא יום שעדיין לא קנית דבר, בל תהיה קורא תגר אחרי קנותך העבד באמור לך שתשלחנו חפשי, כי הלא טרם תקנה אותו ידעת הדבר בטעמו, וזהו על כן אנכי מצוך כו'. (דברים טו יב-טז)

עוד יבואר

וַיֹּאמֶר שְׂאוּל חֲטָאתִי שׁוּב בְּנֵי דָוִד כִּי לֹא אָרַע לָךְ עוֹד תַּחַת אֲשֶׁר יָקַרְה נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ הַיּוֹם
הַזֶּה הִנֵּה הַסִּפְלָתִי וְאֲשָׁגָה הַרְבֵּה מְאֹד. וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה חַנּוּת הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲבֵר

• משנת משה •

אֶחָד מֵהַנְּעָרִים וַיִּקְחָהּ. וְה' יָשִׁיב לְאִישׁ אֶת צְדָקְתּוֹ וְאֶת אֲמָנָתוֹ אֲשֶׁר נָתַן ה' הַיּוֹם בְּיַד
וְלֹא אָבִיטִי לְשַׁלַּח יָדִי בְּמִשְׁיַח ה'. וְהָנָה כְּאִשֶׁר גָּדְלָה נַפְשֶׁךָ הַיּוֹם הַזֶּה בְּעֵינַי כִּן תִּגְדַּל נַפְשִׁי
בְּעֵינַי ה' וַיִּצְלַנִי מִכָּל צָרָה.

ויאמר שאול וגו' שוב בני דוד אצלי כבתחלה, כי לא ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי
בעיניך היום הזה. ושמה תאמר כי בלעדי הפעם הזאת יקרה נפשי בעיניך, ואין
תאמר היום הזה, לזה אמר הנה הסכלתי כו', לומר הנה עד שלש פעמים אדם סובל אך
לא הרביעי, נלמד מאדון הכל, על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו⁷. ובכן
אתה סבלת ממני שלשה, חשבתני כי ברביעית לא תשוב אפך ולא תעביר, כי אני הסכלתי
פעם אחת כשצויתי לשמור את הבית להמיתך ולהביאך במטה וברחת⁸, ואשגה פעם
שנית כשרדפתי אחרך אל ניות ברמה⁹ כי מאז הוצרכת לברוח פעם שנית, ואחר כך
הרבה בבא הזיפים¹⁰ והלכתי אחריהם, שהם שלשה פעמים, ולא הרגתני אז במערה¹¹.
והראוי היה שברביעית לא תמחול כענין על שלשה פשעי כו', וזאת הרביעית היא מאד,
שבאו הזיפים פעם אחרת¹² ורדפתי אחרך, וחשבתני כי אם הייתי נופל בידך לא תיקר
נפשי בעיניך, כענין ועל ארבעה לא אשיבנו, על כן זו גדולה על כולן. ועל כן אמרתי
תחת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה כי היום שהיא רביעית עלתה על כולן, כי באחת
הסכלתי, ואשגה בשנית, הרבה בשלישית, מאד ברביעית כמדובר.

ועם כל זה לא שמע דוד לקול שאול באומרו שוב, כי לא רצה לשוב אליו, כי אם אמר
הנה חנית המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה. כלומר אך לא אלך אני. ואשר אמרת
לא ארע לך עוד, איני נשען על זה, כי אם על ה' כי בו בטחתי כי ישיב לאיש את צדקתו
כו'. וגם שעל עצמו ידבר לא אמר ישיב לי, כי בוש מלומר ישיב לי צדקתי ואמונותי,
שלא להתפאר שהוא צדיק ונאמן, על כן אמר כמדבר על הזולת. והענין כי נאמן הוא
למעלה מגדר צדיק ארבע ידות, כמאמרנו על ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן,
שהוא שהתורה מכינתו לעלות ארבע מעלות ממדרגה אל מדרגה, תחלה להיות צדיק,
וממנה לעלות אל גדר חסיד, ומחסיד להיות ישר שהיא המדרגה השביעית שבגן עדן
הרואים את הפנים שנאמר ישר יחזו פנימו, ישבו ישרים את פניך¹³, והיא מדרגת אהרן
כמו שאמרו ז"ל¹⁴, וממנה אל בחינת נאמן היא של משה, כמה דאת אמר¹⁵ בכל ביתי
נאמן הוא.

ונבא אל הענין, אמר דוד ישיב לאיש את צדקתו, כשקרעתי כנף המעיל ולא הרגתיך,
כי היתה מדרגת צדיק, כי (הא מה) אז עשיתי איזה דבר וגם היה מיד נרגש לכל

ד. עמוס ב ו. ה. שמו"א יט יא-יב. ו. שם פסוק בג. ז. שם כג יט. ח. שם כד ו. ט. שם
כו א. י. תהלים יא ז. יא. שם קמ יד. יב. עי' ילקו"ש מלאכי רמז תקפח. יג. במדבר
יב ז.

• משנת משה •

העם שחוץ למערה, וכמו שאמרו ז"ל¹ שאמר אבנר לשאול מה תחזיק טובה לדוד שלא הרגך במערה, חי ה' היינו אוכלים אותו צלי. על כן כאשר לקח החנית ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי תרדמת ה' נפלה עליהם², אמר לו³ הלא תענה אבנר, עתה לא הייתם מרגישים ולא הייתי כלוא במערה שהייתי יכול לברוח ולהרוג, נמצא כי זאת היתה חסידות גדולה, ועליה יאמר ואת אמונתו, שהוא גדר נאמן שלמעלה מצדיק שלש מעלות. והטעם הוא כי עתה נתנך ה' היום בידי, שהפיל בכולכם תרדמת ה', על כן על זאת אמרתי ואת אמונתו, שעם כל זה לא אביתי לשלוח ידי כו', ובזאת אני בוטח ולא בהבטחתך שלא תרע לי, כי אין ספק כי הנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני, כן תגדל נפשי בעיני ה' ויצילני מכל צרה, שבכלל הדבר היא ההצלה ממך. (שמו"א כו כא-כד)

עוד יבואר

וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה. אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה' לחטאת.

ראוי לשים לב. א - אל אומרו לאמר פעם שנית, באומרו דבר אל בני ישראל לאמר. ומה גם כי אינו לאמר לזולת. ב - כי אומרו ועשה מאחת מהנה הוא מיותר, [כי] אחר אומרו מכל מצות ה' כו' יובן ששגג באחת מכל מצות. ג - אומרו ועשה מאחת מהנה, כי מהראוי יאמר ועשה אחת מהנה. ד - כי אחר שהתחיל בשגגת אחד מעם הארץ, היה לו לגמור ענינו ולומר הקרבן שיביא, ולא שיניח הענין ויאמר דין אם הכהן המשיח יחטא וכל משפטי קרבנו, ואחרי כן ענין אם כל עדת ישראל ישגו בכל משפטי קרבנם, ואחר כך אשר נשיא יחטא וכל משפטו, ואחר כך חוזר אל ענין ראשון מחדש כאילו לא דבר בו עד כה, ואומר ואם נפש אחת תחטא וכו', והוא הדבר הראשון אשר בו היחל ואמר דבר אל בני ישראל כו' נפש כי תחטא וכו'. ויותר היה ראוי לבלתי הזכירו מתחילה עד מקומו שאחר הכל. ה - אומרו אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם, מה לעם כי יבכו על הכהן המשיח שחטא. והן אמת כי על זה אמרו רבותינו ז"ל⁴ כשכהן גדול חוטא אשמת העם הוא, שזה שהעם תלויים בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל, ע"כ. ועוד נאמר דרך, על פי דרכנו ביתר ההערות. ו - אומרו על חטאתו אשר חטא, כי אומרו אשר חטא הוא מיותר. ז - למה על שוגג יביא זכר. וכן כאשר כל עדת ישראל ישגו. וכן אשר נשיא יחטא. מה שאין כן על שגגת אחד מעם הארץ, כי אם קרבן נקבה. ח - אומרו בסוף ענין קרבן כל עדת ישראל, חטאת הקהל הוא, כי מי לא ידע כי מה שעדת ישראל ישגו שחטאת הקהל הוא. ט - אומרו אשר נשיא יחטא, שמהראוי

יד. ילקו"ש שמו"א רמו קלו. זו. שמו"א כו יב. זי. שם פסוק יד. יז. ויק"ר ה ו.

• משנת משה •

יאמר ואם נשיא יחטא מאי אשר. והנה על זה אמרו רבותינו ז"ל¹ שאשר הוא מלשון מאושר. שאמרו אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו ע"כ. ולפי דרכנו נשיב, גם בהיות אומר אשר כמשמעו. י - מה נשתנה קרבן נשיא מקרבן כהן משיח, שזה מביא פר וזה מביא שעיר. יא - מה נשתנה הנשיא שנאמר בו ונסלח לו, וכן בנפש אחת מעם הארץ, מה שאין כן בכל הקודמים. יב - אומרו ואם נפש אחת תחטא כו', ואשם, כי נכנס בלשון נקבה ויצא בלשון זכר כאומרו ואשם, וגם נכנס בשגגה ויצא באשמה שהוא מזיד. יג - אומרו בעשותה כו' שיראה מיותר כי מאומרו תחטא יובן. יד - אומרו או הודע כו', והראוי יאמר אם הודע, או והודע, ולא יאמר מלת או שהוא כמסתפק.

אמנם הנה כונתו יתברך להעיר און עם בני ישראל הקטנים עם הגדולים. ישמרו פן ואל יאמרו ללבכם, אם המצא תמצא בידם חטא שוגג, ברוך ה' ואעשיר, כי לא ברשע ולא בפשע פעלתי עולה, ולא אתעצב אל לבי על שגגה שיצאה מתחת ידי ואנכי לא ידעתי, ואנכי אדם ולא אל, שלא אוכל להתעלם או לשכוח, כי דרך אנשים לי, וכל עדת ישראל ישגו כי השגגה מצויה בכל אדם, והנה יהיו הדברים האלה שומה בפיהם ובלבם, להקל מעליהם אשמת דבר כל עון שוגג, ולא מזער הוא, כי קו לקו הלך ילך ופושט ידו בכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשם.

על כן למען ולבעבור הסיר תועה זו מלבנו, בא האלהים ויאמר, דבר אל בני ישראל לאמר נפש כו', לומר הנה ידעתי דרך אנשים, שהוא לדבר ולומר כי יחטאו שוגג, מה עשיתי ובמה נחשב הוא, כי לא לבי הלך במעשה הרע, ואם נעשה ולא מלבי, מהבל ימעט חטאתי זה. על כן וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר, כלומר דבר אל בני ישראל כי מה שראוי להם לאמר, אינו כדרך אנשים, כי אם מה שראוי להם לאמר, נפש כי תחטא בשגגה. והוא, כי אין זה לו כי אם שגם בלא דעת נפש לא טוב, שאם יחטא איש שוגג, אין זה כי אם שנפשו לא טובה היא, מאיזה עון שעשה תחלה, ואותה עבירה גרמה לו זאת, והוא כי אשר אין בידו עון אשר חטא אין שוגג בא על ידו, כי הוא יתברך אפילו בהמתם של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמם לא כל שכן². והוא מאמר הכתוב³ רגלי חסידיו ישמור, והוא מאמר **רבי מאיר** על **העוסק בתורה לשמה ומרחקתו מן החטא**. וזהו מה שראוי לאמר, הוא נפש כי תחטא בשגגה, מהיכן נמשכה לו תקלה זו, הלא הוא מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה, כי אשר כבר עשה אחת מהנה, גרם לו תבא תקלת שגגה זו מתחת ידו. (ויקרא ד א-ג)

יה. הוריות י ב. יז. חולין ז א. כ. שמו"א ב ט.

• משנת משה •

עוד יבואר

גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת.

הלא אמרתי שתגל עיני להביט נפלאות מתורתך, והנה דרך המשיג בעולם הזה נפלאות התורה שמתלהב ומשתקע בתורה בכ"כ התלהבות שימעט במעשה המצוות כי אינו רודף אחריהן, על כן אמר דוד גר אנכי וכו', והוא מאמר ר' מאיר כל העוסק בתורה לשמה זוכה וכו' עד ומקרבנו לידי זכות, שהוא יתברך מזמן לו מצות לעשות באופן לא יבצר ממנו מעשה המצות, וזה יאמר הנה גר אנכי בארץ שהעולם הזה אצלי עראי כי עסקי בתורה היה לשמה ולא על טובות העולם הזה, ואם כן אל תסתר ממני מצותיך, כי אם שתקרבני לידי זכות, והוא מאמר התנא שהעוסק בתורה לשמה מקרבנו לידי זכות, וזהו אל תסתר ממני מצותיך באמורך כי תלמוד תורה כנגד כולן²², כי אם שאקיים גם כן מצותיך.

וראה והביטה עוצם עשותי מהעולם הזה עראי כגר בארץ, כי הלא אני תאב ליסורין בעולם הזה המביאים לחיי העולם הבא, כי (משם) [מהם] אני עושה עיקר, ואני עושה כאומר תמיד בואו אחי בואו רעי²³, וזהו גרסה ונשברה נפשי לתאבה אשר תתאב אל משפטיך הם יסוריך בכל עת, והיא מדת ר' אלעזר בר' שמעון²⁴.

ואם גרסה הוא לשון גירסא, יאמר כ"כ אני גר בארץ דבק אל הרוחניות, שעם שאין תאווה צודקת אלא במה שהוא מזמן לזמן, נפשי גרסה לתאבה במה שהוא בכל עת, וזהו בכל עת. (תהלים קיט יח-כ)

ב אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי. בְּכָל־יּוֹם וַיּוֹם בַּת קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב וּמִכְרֹזַת וְאוֹמְרַת אוֹי לָהֶם לְבְרִיּוֹת מֵעֲלֻבוֹנָה שֶׁל תּוֹרָה. שְׁכַל־מִי שְׁאִינּוּ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה נִקְרָא נְזוּף. שְׁנַאֲמַר נְזוּם זֶה־בְּאֵף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם. וְאוֹמַר וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הִמָּה וְהִמְכַתֵּב מִכְּתָב

כא. פאה א א. כב. בבא מציעא פד ב. כג. שם.

אֱלֹהִים הוּא חָרוֹת עַל הַלְחָת. אֵל תִּקְרָא חָרוֹת אֱלֹא
 חָרוֹת. שְׂאִין לָךְ בֶּן חוֹרִין אֱלֹא מִי שְׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד
 תּוֹרָה. וְכָל־מִי שְׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה הָרִי זֶה מִתְעַלָּה.
 שְׁנַאמַר וּמִמְתַּנֶּה נִחְלִיאֵל וּמִנְחִלִיאֵל בְּמוֹת:

ג הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק
 אחד או דבור אחד או אפלו אות אחת. צריך
 לנהוג בו כבוד. שפן מצינו ברוד מלך ישראל. שלא למד
 מאחיתפל אלא שני דברים בלבד. קראו רבו אלופו
 ומידעו. שנאמר ואתה אנוש בערכי אלופי ומידעי. והלא
 דברים קל וחמר. ומה דוד מלך ישראל שלא למד
 מאחיתפל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו
 ומידעו. הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או
 פסוק אחד או דבור אחד או אפלו אות אחת על אחת
 כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד. ואין כבוד אלא
 תורה. שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב.
 ואין טוב אלא תורה שנאמר פי לקח טוב נתתי לכם
 תורתִי אל תעזבו:

ד כִּי הִיא דְרָכָהּ שֶׁל תּוֹרָה. פֶּתַח
 בְּמַלְחָה תֹאכַל וּמַיִם בְּמִשְׁוֹרָה
 תִּשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיֵּי צַעַר
 תַּחֲיֶיהָ וּבַתּוֹרָה אֶתָּה עֹמֵל. אִם אֶתָּה

מושנת משה
 ד. יששכר חמוור גרם רובץ
 בין המשפתיים.
 וירא מנוחה כי טוב ואת
 הארץ כי נעמה ויט שכמו
 לסבול ויהי למס עובד.

• משנת משה •

פסוקים אלו אומרים
דרשונו. אך

יהיה כי הנה ידענו מרבתינו
ז"ל^{כד} כי ג' מתנות טובות

ניתנו ע"י יסורין, תורה וארץ ישראל ועולם הבא. באופן כי כאשר יחפוץ באחת מהן לא ימלט מיסורין, ואשר יחפוץ בתרי מגו תלתא יחוייב יכפלו ייסוריו, והחפץ בכל מעמד שלשתן לעסוק בתורה ולדור בארץ ישראל ובעולם הבא ישולשו ייסוריו, ולא יקוץ אם ירבו לו מאד. כי אפילו אחת מהנה לא נעדרה מייסורין, ומה גם שלשתן כאחת. אמר כי יששכר חמור גרם, כי כחמור בעל עצמות אשר ישא עול סובלו תמיד, ורובץ על הארץ, כן היה יששכר עוסק בתורה תמיד, ועל הארץ ישן, כמאמר התנא **כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל^{כה}, אם אתה עושה כן, אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא, ולא היה קץ.**

ולמה עשה כן והלא זבולון יזון אותו במעדני מלך כדי שיעסוק בתורה, לזה אמר רובץ וכו'. לומר הנה ראה כי שלשה דברים הם ע"י יסורין כל אחד מהן, והוא בחר בשלשתן, על כן נטל עליו עול משולש. וזהו רובץ בין המשפטים בין המדרשות, כי נטל עליו עול תורה בעצם, כי מה שהיה כחמור בעל עצמות על הארץ ישן, היה בשביל התורה, וזהו בין המשפטים.

ועוד שנית כי גם וירא מנוחה כי טוב היא מנוחת העולם הבא, כי היא טוב, כד"א וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל, שגנזו לעולם הבא, הרי כאן שנים תורה ועולם הבא.

וגם ראה השלישית והיא ואת הארץ כי נעמה, היא ארץ ישראל שהיא השלישית, על כן ויט שכמו לסבול יסורין, באומרו כי אחת משלשתן אינה רק ע"י יסורין כל שכן כששלשתן יחד כי ישתלשו עליו.

ומה הרויח בזה הלא הוא כי ויהי למס עובד, והוא ענין אדם לעמל יולד ואשרי מי שעמלו בתורה, שהוא כי אין אדם שאין לו עמל בזה העולם, אלא שיש עמלים ואינם מקבלים שכר, ויש עמלים ומקבלים שכר - הם עמלי תורה. ועל כן אחר שבין כך ובין כך לעמל יולד, טוב לגבר ישא עול תורה עליו ויהיה בו עובד את ה' ומקבל שכר, וזהו אומרו ויהי למס עובד כי היה למס ועמל, שעובד בו את ה', מה שאין כן בעמל זולתו. ויהי המס הוראותיו שהיו יוצאים לכל ישראל. וכל זה הוא כנודע שיששכר זכה לתורה דכתיב^{כז}

כד. ברכות ה א. בה. וכתב התפא"י ז"ל, ר"ל כך הוא אופן התחלת הלימוד, אף שלבסוף ינחל כל טובות שבעולם, אפי"ה אינו זוכה להטובות ההם כשיתחיל ללמוד מתוך עידון והתרשלות, עכ"ל. כו. דה"א יב לג.

• משנת משה •

ומבני יששכר יודעי וכו', ושם כתבנו במקומו טעם צודק כי אמרו רבותינו ז"ל^{כז} אמר רבי אליעזר וישכב עמה בלילה הוא, מלמד שהקב"ה סייעו באותו לילה. ומאמרו באותו לילה יורה כי היה שייכות לאותו לילה בדבר ההוא שיזכה לתורה, אך הוא מה שכתבנו שם כי הלילה ההוא היה ליל שבועות, כי על כן נאמר שם שהיה בימי קציר חטים שהוא זמן שבועות. ויורה זה מאמר מדרש רות^{כח} אמר רב שמואל בר נחמן כל מקום שנאמר קציר שעורים בקצירת העומר הכתוב מדבר, קציר חטים בשתי הלחם הכתוב מדבר. (בראשית מט יד-טו)

עוד יבואר

דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני. דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי. דבקתי בעדותיך ה' אל תבישני. דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי.

הנה מאמר התנא כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו'.

ונבא אל הענין, אם תאמר נא ה' כי דרך זיכוך החומר אינו אלא על ידי עסק ריבוי תורה, ושגם משה מה שהיה מתקיים ומזדכך בשמים היה על ידי שהיה יתברך מדבר לו (היו) דברי תורה, לזה אמר, אם כן איפוא מי מעכב אם לא שאין אדם שאין (ש)טבעו ממשיכו אחר טוב העולם הזה בצד מה, לכן דרך שקר שהוא טוב העולם הזה שהוא שקר הסר ממני, ועל ידי כן ותורתך חנני, שתתנה לי בדרך חן, כי אז תהיה לי דרכה של תורה כראוי ואזדכך בה.

ומה ששאלתי ותורתך חנני, הנה ששה (הנה) סדריה הרמוזים על פי הנביא באומרו^{כט} והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וכו', "אמונת" היא סדר זרעים שהוא דרך אמונה שמאמין הזורע בהקב"ה שהארץ תוציא צמחה ולא תאבד זריעתו, "עתיך" היא סדר מועד, "חוסן" סדר נשים, "ישועות" סדר נזיקין, "חכמת" סדר קדשים, "ודעת" סדר טהרות^ל. ואמר דוד מה שאני מחלה שתורתך חנני, הנה לא על כל חלקי התורה אני מתירא שיחסר לי ידיעתם, כי אם על קצתם, והוא כי סדר זרעים שהוא דרך אמונה כבר בחרתי לעסוק בה ואיני ירא יעדר בה דבר ממני.

וכן על סדר נזיקין עם שרבים דקדוקיהן דמאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דנזיקין^{לא}, הנה אני משפטיך שויתי, שכל חלקי פרטיהם שוים לפני סדורים תמיד לפני, כאמרו למעלה^{לב} בשפתי ספרתי כל משפטי פיך. ואם שויתי הוא מלשון שימה כד"א שויתי ה' לנגדי תמיד^{לג}, יאמר ענין "אשר תשים לפניהם" שיהיו המשפטים כשולחן ערוך כדבר

כז. נדה לא א. כח. רות רבה ד ג. כט. ישעיה לג ו. ל. שבת לא א. לא. ב"ק ל א. לב. תהלים קיט יג. לג. שם טז ח.

• משנת משה •

ממשיי שאדם שם על השולחן^{לד}. וזה יאמר משפטיך שויתי שהוא "שמת", כמה דאת אמר אשר תשים, כן שמתים כשולחן ערוך.

ועל סדר מועד גם כן אין בזה עיקר שאלתי, כי הנה דבקתי בעדותיך שהם מצות שהם עדות, שהן שבת עדות לששת ימי בראשית, וכל מועדי ה' זכר ליציאת מצרים שהן עדות על הנסים שנעשו המורים על חידוש העולם, הנה על שלש אלה אין בהם עיקר שאלתי.

אך יש סדר אחד שאיני זוכרו בפירוש ומחלה פניך ה' אל תבישני הוא סדר נשים, כי בו אני ירא שאם יחסר דבר ממנו אבוש, כי יאמר אומר כי עון האשה היא מנעני מלהשתלם בסדר נשים.

ועל סדר קדשים וטהרות שהם נקראים "חכמת ודעת" אמר, מבקש אני שמה שהם דרך מצותיך שהם קדושה וטהרה, שדרך הנקנה במצותיך היא של טהרה וקדושה כמה דאת אמר אשר קדשנו במצותיו, שהסדרים שמציאותן הוא דרך מצותיך שהם קדשים וטהרות, תזכני שכ"כ אשכיל בהם, שארוץ ולא אצטרך להתמהמה בעיונם, וזהו דרך מצותיך ארוץ, כי השתים שהם חכמה ודעת כי למה שדרך זו כי היא עצמה תרחיב לבי עד שארוץ בהם. (תהלים קיט כט-לב)

ה אֵל תִּבְקֶשׁ גְּדֻלָּה לְעִצְמוֹךָ. וְאֵל תִּחְמוֹד כְּבוֹד. יוֹתֵר מִלְמוּדֶךָ עֲשֵׂה. וְאֵל תִּתְאוּוֹה לְשִׁלְחָנְךָ שֶׁל שָׂרִים. שִׁשְׁלֶחְנֶךָ גְּדוֹל מִשִּׁלְחָנְךָ וְכִתְרֶךָ גְּדוֹל מִכִּתְרֶם. וְנֶאֱמַן הוּא בְּעַל מְלֹאכְתֶךָ שִׁישְׁלֶם לְךָ עֹשֶׁר פְּעֻלְתֶךָ:

ו גְּדוֹלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַפְּהִנָּה וּמִן הַמְּלָכוֹת. שֶׁהַמְּלָכוֹת נִקְנִית בְּשִׁלְשִׁים מַעְלוֹת. וְהַפְּהִנָּה בְּעֶשְׂרִים וָאַרְבַּע. וְהַתוֹרָה נִקְנִית בְּאַרְבָּעִים

ו. זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלוואים ולזבח השלמים. אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צותו את בני ישראל

לד. עי' שמות כא א ורש"י שם.

• משנת משה •

להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני.

הנה פשט הכתוב יראה, כי למה שעתה סיים כל מעשה הקרבנות שהתחיל מפרשת ויקרא, שלא נשאר רק קדשי שעה שבפרשת שמיני, וסדרי המועדות שמזמון לזמן. על כן, כהתימו כל קרבנות חובה ונדבה, אמר זאת התורה וכו' שאמרת' היא לעולה למנחה וכו'.

וראוי לשים לב, שאם כן [מן] הראוי היה יאמר, זאת תורת העולה והמנחה וכו', ולא יאמר בלמ"ד לעולה למנחה וכו'. ועוד כי כל הפסוק מיותר. והנה אמרו רבותינו ז"ל¹ שהכונה היא לומר שנשלמה פרים שפתינו. כי בעסוק בתורת עולה, מעלה עלינו

וישמנה דברים. ואלו הן. בתלמוד. בשמיעת האזן. בעריכת שפתיים. בבינת הלב. באימה. ביראה. בענות. בשמחה. בטהרה. בשמויש חכמים. בדקדוק חברים. בפלפול התלמידים. בישוב. במקרא. במשנה. במעוט סחורה. במעוט דרך ארץ. במעוט תענוג. במעוט שנה. במעוט שיחה. במעוט שחוק. בארץ אפים. בלב טוב. באמונת חכמים. בקבלת היסורין. המפיר את מקומו. והשמח בחלקו. והעושה סיג לדבריו. ואינו מחזיק טובה לעצמו. אהוב. אהב את המקום. אהב את הבריות. אהב

הוא יתברך כאילו הקרבנו עולה, ועל דרך זה במנחה או בחטאת וכו', וזהו התורה לעולה וכו', כלומר בעד עולה ובעד מנחה וכו'. ועדיין קשה, למה נאמר ענין זה פה מבמקום זולת זה. ועוד אומרו אשר צוה ה' את משה בהר סיני, מי לא ידע כי זאת התורה צוה ה' את משה בהר סיני. ועוד אומרו ביום צוותו את בני ישראל להקריב וכו', שהוא דבר משולל גיזרה, כי מה היה ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם, שאם הוא לומר שהיה במדבר סיני, מה בא להודיענו שלא ידענו, וגם מה יתן ומה יסיף לנו בהודעה זו.

לה. מנחות קי א.

• משנת משה •

ויתכן, לימדה אותנו תורתנו הקדושה, מאמר התנא כי גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות, אלא שהתורה מביאה אותם על הסדר, כי תחלה אומר כי הכהונה גדולה מן המלכות, ואחר כך אומר כי גדולה תורה מן הכהונה. ובכלל הדבר הוא, כי מכל שכן שהיא גדולה מן המלכות. באופן כי שלשה כתרים הם בהדרגה, מלכות, ועליה כתר כהונה, ועליה כתר תורה. והוא, כי אחרי אומרו כל ענין עבודת הקרבנות, ואמר כי לקח ה' מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם לתת לכהנים. והנה ממוצא דבר, יצא עתק מפי איש שומע, לומר עשר ידות יש במעלת כתר מלכות על מעלת כתר כהונה, כי הלא המלך, מלבד מה שמשתרר גם השתרר,

הנה המס ומנדה בלו והלך נוטל מאת העם דרך שררה וכבוד, אך הכהן הלחם אשר הוא אוכל, משיירי קומץ המנחה, או הבשר מהקרבנות, הלא יראה כעני המחזר, ונותנים לו איש איש מתבשילו, או חלף שכירות עבודת אדם כי יקריב קרבן על ידו, כשכיר יקבל פעלו, וכדי בזיון תחת כתר כהונתו.

על כן להסיר מלב איש בער לא ידע להשכיל, בא האלהים ויאמר^ל, זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה', לומר זאת שאמרת שיקחו אהרן ובניו חוקת עולם משלמי

את הצדקות. אוהב את המישרים. אוהב את התוכחות. ומתרחק מן הכבוד. ולא מגים לבו בתלמודו. ואינו שמה בהוראה. נושא בעל עם חברו. ומכריעו לכף זכות. ומעמידו על האמת. ומעמידו על השלום. ומתישב לבו בתלמודו. שואל ומשיב. שומע ומוסיף. הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות. המחכים את רבו. והמכונים את שמועתו. והאומר דבר בשם אומר. הא למדת כל-האומר דבר בשם אומר מביא גאולה לעולם. שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

לו. ויקרא ז לה.

• משנת משה •

בני ישראל, אל ימעט בעיניך משחת רבות הכהונה מהמלכות, שהמלך נוטל מס דרך שררה וכבוד, והכהן כעני המחזר. כי אדרבא זאת משחת אהרן ומשחת בניו, כי משחת רבות וגדולה תחשב להם, כי הלא היא מאשי ה', שהוא משולחן גבוה, מאש מן השמים הם נוטלים, משולחן מלכו של עולם. מה שאין כן המלך שמאת העם הוא נוטל ולא משלחן המלך הקדוש. והטעם הוא, כי ביום הקריב אותם לה', לומר כי אינו דומה המלך שבהקריב עצמו למלוך, אינו לכהן ולשרת לה', רק לשרת את העם לצאת ולבא לפניהם, אך הכהן ביום הקריב אותו, הוא לכהן לה'. ועוד יתרון אחר במה שמקבל מאת העם, שאינו כמלך, שאין מתנות העם אליו רק עודנו מלך עליהם, אך לא אם יעבירוהו או אם ימות וכן אין לו שיצלה למלוכה, כי לא יקבל זרעו מאת העם מה שהיה מקבל המלך אביו. אך הכהן לא כן, כי אם אשר צוה ה' לתת להם, ביום משחו אותם מאת בני ישראל, נשאר גם לזרעם אחריהם חוקת עולם לדורותם, הנה כי גדולה הכהונה.

ודע לך, כי כתר התורה גדולה אפילו מן הכהונה, כי הלא זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וכו', כי זו בכללה נכללת העבודה. כי אפילו בעסוק איש בתורת הקרבנות, מלבד זכות עסקו בתורה, תהיה לו גם כן כמקריב הקרבנות, ואין זה כי אם מהיותה גדולה ועולה על גבי הכהונה.

ועוד לך ראייה והיא, כי הלא אשר צוה ה' את משה בהר סיני וכו', לומר ראו עתה כי גדולה תורה מהקרבנות, כי הלא התורה, היא אשר צוה ה' את משה בהר סיני, שהוא מקום קבלת התורה מפי עליון, ואז לא צוה על הקרבנות, אך ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה', היו במדבר סיני ולא בהר סיני, שהוא אחר שחטאו בעגל, ולא היו בהר רק במדבר, שם נצטוו על הקרבנות לתיקון אשמותם. אך לא בזמן הקדושה הגדולה שהיתה בעמדם בהר סיני, ואם כן איפוא אמור מעתה, איזה הוא הגדול, הנאמר בסיני או הנאמר אחר כן. (ויקרא ז לז-לח)

זְרוּלָה תֹרָה שְׁהִיא נֹתֶנֶת חַיִּים לְעֹשֶׂיהָ בְּעוֹלָם הַזֶּה
 וּבְעוֹלָם הַבָּא. שְׁנֵאמַר פִּי חַיִּים הֵם לְמוֹצְאֵיהֶם
 וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מְרַפָּא. וְאוֹמַר. רַפְּאוֹת תְּהִי לְשַׁרְךָ וְשִׁקּוּי
 לְעִצְמוֹתֶיךָ. וְאוֹמַר. עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֵיהָ
 מְאֹשֶׁר. וְאוֹמַר. פִּי לֹוֹית חֵן הֵם לְרֹאשְׁךָ וְעִנְקִים
 לְגַרְגְּרֹתֶיךָ. וְאוֹמַר. תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לֹוֹית חֵן עֲטָרַת תְּפָאֶרֶת

תְּמַגְנֵנְךָ. וְאוֹמֵר. כִּי בִי יִרְבוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שָׁנוֹת חַיִּים.
וְאוֹמֵר. אַרְךָ יָמִים בְּיַמֵּינָהּ בְּשִׂמְאוֹלָהּ עֵשֶׁר וּכְבוֹד. וְאוֹמֵר
כִּי אַרְךָ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לְךָ. וְאוֹמֵר.
דְּרָכֶיהָ דְרָכֵי נְעָם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם:

ה רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יְהוּדָה מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי
אוֹמֵר. הַגּוֹי וְהַכַּח וְהָעֵשֶׂר וְהַכְּבוֹד וְהַחֲכָמָה
וְהַזְקָנָה וְהַשִּׁיבָה וְהַבָּנִים. נָאָה לְצַדִּיקִים וְנָאָה לְעוֹלָם.
שֶׁנֶּאֱמַר עֲטַרְתַּת תְּפָאֶרֶת שִׁיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא.
וְאוֹמֵר. עֲטַרְתַּת חֲכָמִים עֲשֶׂרֶם. וְאוֹמֵר. עֲטַרְתַּת זְקֵנִים בְּנֵי
בָנִים וְתְּפָאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם. וְאוֹמֵר. תְּפָאֶרֶת בַּחוּרִים
כְּחֵם וְהַדָּר זְקֵנִים שִׁיבָה. וְאוֹמֵר. וְחִפְרָה הַלְבָנָה וּבוֹשָׁה
הַחֲמָה. כִּי מֶלֶךְ יִהְיֶה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְיִגָּד
זְקֵנָיו כְּבוֹד:

ט רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן מִנְסֵיאַ אוֹמֵר. אֵלּוּ שִׁבְעַת מִדּוֹת שְׁמֵנוּ
חֲכָמִים לְצַדִּיקִים. כָּלֶם נִתְקַיְמוּ בְּרַבִּי וּבְבָנָיו:

משנת משה

י. ויאמר ה' אל אהרן לך
לקראת משה
המדברה וילך ויפגשוהו בהר
האלהים וישק לו.
הנה, הוא יתברך לא אמר לו
באיזה מקום מהמדבר
ימצאהו, רק ילך לקראתו
המדברה. אלא שה' אנה

י. אָמַר רַבִּי יוֹסִי בֶּן קֶסְמָא. פֶּעַם
אֶחָת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ
וּפָנַע בִּי אָדָם אֶחָד. וְנָתַן לִי שָׁלוֹם.
וְהַחֲזַרְתִּי לוֹ שָׁלוֹם. אָמַר לִי. רַבִּי.
מֵאִיזָה מְקוֹם אָתָּה. אָמַרְתִּי לוֹ.
מֵעִיר גְּדוּלָה שֶׁל חֲכָמִים וְשֶׁל

• משנת משה •

לידו דרך מקום כבודו להקבילו, וזהו וילך ויפגשהו וכו'.

והנה באומרו לשון זה, יורה כי אהרן פגש במשה, ולא משה בו. על דרך ויפגשהו ה' האמור למעלה, כי הוא יתברך פגש במשה, ולמה לא יתהפך. ועוד אומרו וישק לו, ולא אמר וישקו איש [את] אחיו:

ויתכן יאמר מה שכתוב אצלנו על ר' יוסי בן

קיסמא, באומרו מצאני אדם אחד ונתן לי שלום. שהוא כי להיות רבי יוסי טרוד בגירסא, לא יתייחס למוצא את שכנגדו, כי לא שת לבו. אמנם, האחר מצא אותו, ועל כן הקדים לו שלום. וזה יאמר פה, כי הנה משה היה מתבודד, ומה גם בהר האלהים, כי שם נגלה אליו הוא יתברך והיה מקום קדוש. אך אהרן, לא היו מעייניו רק לבקש את משה, ולא היה מטריד עצמו בגירסא. על כן הוא היחל, ויפגשהו וישק לו. וזה יאמר

סוֹפְרִים אָנִי. אָמַר לִי. רַבִּי רְצוֹנָךְ שֶׁתְּדוּר עִמָּנוּ בְּמִקְוָמָנוּ וְאֲנִי אֶתֵּן לָךְ אֶלֶף אֲלָפִים דִּנְרֵי זָהָב וְאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת. אֶמְרָתִי לֹא אִם אֶתָּה נֹתֵן לִי כָּל כֶּסֶף וְזָהָב וְאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת שֶׁפְּעוֹלָם. אִינִי דָר אֶלָּא בְּמִקְוֶם תּוֹרָה. וְכֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל. טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלָפֵי זָהָב וְכֶסֶף. וְלֹא עוֹד. אֶלָּא שֶׁבִשְׁעֵת פְּטִירְתּוֹ שֶׁל אָדָם אֵין מְלוּיִן לֹא לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת. אֶלָּא תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּלִבְךָ. שֶׁנֶּאֱמַר. בְּהִתְהַלֵּךְךָ תִּנְחָה אוֹתְךָ בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ וְהִקִּיצוֹתָ הִיא תְּשִׁיחְךָ. בְּהִתְהַלֵּךְךָ תִּנְחָה אוֹתְךָ, בְּעוֹלָם הִזָּה. בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ, בְּקִבְרָה.

ויפגשהו את משה, ולא יתייחסו לפוגשים זה בזה, למה שהיה בהר האלהים מקום התנבאו, כי מן הסתם היה מתבודד שם. ועל אהרן יתייחסו לפוגש בו. ולכן וישק לו ראשונה, טרם הסתלק משה מהתבודדותו. (שמות ד כז)

והקיצות היא תשיחה, לעולם הבא. ואומר. לי הכסף
 ולי הזהב נאם יהוה צבאות:

א תמשה קנינים קנה לו הקדוש ברוך הוא בעולמו.
 ואלו הן. תורה קנין אחד. שמים וארץ קנין
 אחד. אברהם קנין אחד. ישראל קנין אחד. בית המקדש
 קנין אחד. תורה מנין. דכתיב. יהוה קנני ראשית דרכו
 קדם מפעליו מאז. שמים וארץ מנין. דכתיב פה אמר
 יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר
 תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי. ואומר. מה רבו מעשיך
 יהוה כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינה. אברהם
 מנין. דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון
 קנה שמים וארץ. ישראל מנין. דכתיב. עד יעבור עמך
 יהוה עד יעבור עם זו קנית. ואומר לקדושים אשר
 בארץ המה ואדירי כל־חפצי בם. בית המקדש מנין.
 דכתיב. מכון לשבתך פעלת יהוה מקדש אדני בוננו
 ידיך. ואומר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו:
 ב כל־מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו. לא בראו
 אלא לכבודו. שנאמר. כל הנקרא בשמי ולכבודי
 בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ואומר. יהוה ימלך לעלם
 ועד:

• משנת משה •

אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'. אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו. אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו.

הנה יש בעובדים שלשה סוגים, יש שעיקר

רְבִי חֲנִינְיָא בֶּן עֲקִישָׁי אָמַר. רְצָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזָכוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל. לְפִיכֵךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְהוָה חֲפֵץ לְמַעַן צְדָקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיֹּאדִיר:

עסקם תמיד הוא בתורה אך אינם רודפים אחר המצוות, כי אם הולכים בתום ובהזדמן לידם מצוה יעשו אותה. ויש סוג שני והוא רודפים אחר המצוות ויושבים על משמרתם תמיד לעסוק במצוות ה' ולא יעשו עיקר מהלימוד. ויש סוג שלישי שלא יעשו עיקר לא מעסק התורה ולא ממצוות שבין אדם למקום כי אם כאשר יזדמן, אך עיקר ענינם הוא השמר מעון והטיב לבריות בכל יכולתם, שתופסים מדותיו יתברך, מה הוא יתברך חנון אף אתה חנון מה הוא יתברך רחום וארך אפים ומעביר על פשע ונושא עון מלביש ערומים ומבקר חולים וקובר מתים וכיוצא באלו, שהן הם דרכי ה' כמאמרם ז"ל^ל והלכת בדרכיו מה הוא רחום וכו'.

והנה על שלשת הסוגים דיבר דוד אחד לאחד. ובראשון החל ואמר אשרי תמימי דרך, והוא כי העוה"ז הוא דרך לעוה"ב כי בו הולך האדם לבית עולמו. ואמר כי אשרי המתנהגים בתמימות בדרך, בלתי חוטאים ועושים עיקר מעסק התורה עד היותם מאותם שאמרו בגמ'^ל אשרי מי שבא לכאן ולימודו בידו. וזהו אשרי וכו' ההולכים מהעולם בתורת ה' בידם היא למודם.

והסוג השני אשרי נוצרי עדותיו, ולא אמר שומרי כי אם נוצרי, כד"א נוצר תאנה^{טל}, שיושב ומשמר שמירה עצמית ומתמדת לא ימיש מהיות עיניו פקוחות, כך אלו הם נוצרי עדותיו יתברך שכל ישעם וכל חפץ במצות ה', וזה שלא ע"מ לקבל פרס, כי אם שבכל לב, אפילו ביצה"ר התאב אל הפרס גם בו ידרשו את הש"י ולא אל בצע וחמדת פרס.

ואמר כי אצל שני סוגים אלו, כי אם אף לא פעלו עולה, שהוא הסוג השלישי שענינו שלא פעלו עולה, שנשמרים מעון, ואינם נוצרים בעצם מצוות שבין אדם למקום רק עיקר עסקם במה שבין אדם לחבירו כי תופסים דרכי ה' מה הוא רחום וכו' וזהו בדרכיו הלכו.

לז. עיי שבת קלג ב; ילקו"ש דברים רמו תתעג. לח. פסחים נ א. מל. משלי כז יח.

• משנת משה •

ושמא תאמר א"כ שאף גם סוג זה מאושר יקרא, אם כן למה הרבה יתברך לנו תרי"ג מצות, הלא בהיות טוב לבריות עם העדר עולה היה די. לזה אמר והנה מה שאתה צוית פקודיך הוא לשמור מאד, והוא מאמר רבי חנניה בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות², שהוא כי הוקשה לו כי אחר שהעושה מצוה אחת ונשמר מעון מטיבין לו ונוחל את הארץ וכו'³, א"כ למה הרבה לנו הוא יתברך תורה ומצות, לזה אמר דע כי הטעם הוא כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שהוא להרבות זכותם בשמור מצות הרבה, וגם שלרבוים לא יבצר מהזדמן מצוה תמיד, משא"כ אם היו מועטות. ועל דרך זה יאמר, גם שאף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו גם הם מאושרים, עכ"ז אתה צויתה פקודיך, כדי שיהיה לשמור מאד ולא מועטות, למען זכות את ישראל כמדובר. (תהלים קיט א-ג)

בריך רחמנא דסייען מריש ועד כען

מ. מכות בג ב. מא. קדושין טל ב.

לזכר עולם יהיה צדיק

לע"נ

זקננו הגדול מעוז ומגדול סבא דמשפטים

ראב"ד מקודש

ר' **ששון ישראל** זצ"ל

ז"ך אלול תרע"א

ורעיתו

שמחה ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

ויה"ר שזכות הצדיקים תעזור ותסייע **שיתגלו הכתבי יז**
של הרב ששון ישראל זצ"ל בקרוב, אמן.

נר ה' נשמת אדם
לע"נ
הזקן הכשר
יהושע בן קמירה ז"ל
כ"ב טבת תש"ך
ורעיתו
שמחה בת פרוחה כתון ע"ה
(נכדת הרה"ג ששון ישראל ז"ל)
ת.נ.צ.ב.ה.

נר ה' נשמת אדם

לע"נ

הזקן הכשר

צאלח בן טובה (אליאס-אליהו) ז"ל

ורעיתו

דינה בת פרוחה כתון ע"ה

(נכדת הרה"ג ששון ישראל ז"ל)

ת.נ.צ.ב.ה.

נר ה' נשמת אדם

לע"נ

הזקן הכשר

עזרא בן דינה (אליהו) ז"ל

כ"ב חשון תשנ"א

ורעיתו

חביבת שמחה ע"ה

ג' סיון תשס"ה

ובנם הבחור

חיים בן חביבה הי"ד

ל' אד"א תש"ח

ת.נ.צ.ב.ה.

נר ה' נשמת אדם

לע"נ

ישראל בן שמחה (עזריה) ז"ל

י"ח חשון תשע"ב

ורעיתו

עליזה בת סרח ע"ה

י"ז טבת תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

נר ה' נשמת אדם
לע"נ
ראובן בן מזל (מינוי) ז"ל
י"א אד"ב תשי"ד
ורעיתו
מרסל בת חלווה ע"ה
ב' סיון תשע"ח
ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר עולם יהיה צדיק

לע"נ

זקננו הגדול סבא דמשפטים שר בית הז'הר

הרב יהודה פתייא זצ"ל

ז"ך מנחם אב תש"ב

ורעיתו

צ'חלה רחל בת חביבה ע"ה

ט"ז אד"א תשי"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

נר ה' נשמת אדם

לע"נ

הזקן הכשר

יהודה יוסף נעים בן מסעודה (בצרי) ז"ל

ד' שבט תשס"ד

ורעיתו

ויקטוריה בת מסעודה ע"ה

(נכדת הרה"ג ר' יהודה פתייא ז"ל)

ח"י אדר תשנ"א

ת.נ.צ.ב.ה.

לרפואת

ר' **ששון בן חביבה** הי"ו

ורעיתו

יהודית פרוחה בת ויקטוריה תחי'

שהשי"ת ישלח להם רפואה שלימה

בתוך שאר חולי ישראל

ויזכו לראות נחת מכל יוצ"ח

וזכות האלשיך הקדוש תגן בעדם ובעד כל משפחתם

אמן

לרפואת

נעים בן עליזה הי"ו

ורעיתו

סוהם בת מרסל תחי'

שהשי"ת ישלח להם רפואה שלימה

בתוך שאר חולי ישראל

ויזכו לראות נחת מכל יוצ"ח

וזכות האלשיך הקדוש תגן בעדם ובעד כל משפחתם

אמן

להצלחת

משפחת **עזריה** הי"ו

ראובן בן סוהם הי"ו

ורעיתו **בלה בת טובה** תחי'

והילדים אשר חנן ה'

עידו בן בלה הי"ו

יובל בן בלה הי"ו

נדב בן בלה הי"ו

עדי בת בלה תחי'

יה"ר שהשי"ת יתמיד בריאותם,
ויעלו במעלות התורה ויראת שמים טהורה,
וזכות האלשיך הקדוש תגן בעדם,
ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו

אמן